భారతి

సచిత్ర మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శి. శంభుప్రసాద్

ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాలయము,
మద్రాసు.
౧౯౩౮

సంపుటము ౧౫, సంచిక ౫

365

విషయసూచిక

త్రివర్ణచిత్రములు—నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు; దేవదాసి.

భారతి చందాదార్లకు హెచ్చరిక

ఈ క్రింది కనబరచిన నెంబర్లవారికి ఈ నెల (1938 సం. మే నెల)తో ఇదివరకు చెల్లించిన చందా పూర్తి యగుచున్నది. తిరిగి ఇంకొక సంవత్సరమునకగు చందా మాకు చేరునట్లు ఈ నెలాఖరులోగా మనియార్డరు చేసినచో తెంపులేకుండ పత్రికను పంపుచుందుము. అట్లు తమయొద్దనుండి 30-వ తేది లోపుగ సొమ్మురానిచో సహజభాషాభిమానులగు తాము తిరిగి ఇంకొక సంవత్సరము వఱకు చందాదారులుగ నుందురను నమ్మకముతో 1938 సం. జూన్ 10-వ తేదిని రూ 6-4-0 లకు వి.పి. పంపుచున్నాము. గావున తామెప్పటివలెనే పత్రికయందభిమానముంచి సొమ్ము చెల్లించి వి. పి. ని గైకొన ప్రార్థితులు. ఒకవేళ తమకీ పత్రిక ప్రస్తుతమనవసరముగ దోచినచో మాకావిషయము వెంటనే తెలియజేసినయెడల వి. పి. పంపుట నాపుదుము.

A 4, 15. B 2. C 1. G 2. H 18, 19. J 2. N 6, 9. P 7, 8, 9. R 12, 13, 14, 36. S 22, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 94, 102. V 11, 12, 13.

తుదిమ్రొక్కు

ఈ బహుధాన్య సంవత్సర చైత్ర శుద్ధద్వాదశీ సోమవారమునాడు మధ్యాహ్నముతో శ్రీనాగేశ్వరరావు పంతులుగారి భవ్యజీవితముయొక్క చరమాధ్యాయము పరిసమాప్తినొందినది.

పంతులుగారి యారోగ్యము చెడి యించుమించుగ నొక్క సంవత్సరమునకు మించినది. ఇంతకాలమును తమ్ము పైకొనిన భయంకరవ్యాధితో పోరాడినారు వారు. వార్ధకము, నిరంతరపరిశ్రమము కారణముగా బలము క్రుంగినపంతులుగారిశరీరము నానాటికి ప్రాబల్యమునొందుచుండిన వ్యాధికి లొంగిపోయినది. దాని యాటుపోటులకు దాళజాలక కృశించి చివికిచివికి చితికిపోయినది. చితికిపోయిన యాశరీరమునుండి, డెబ్బదియేండ్లకాల మంచఖండముగ ప్రజ్వరిల్లుచుండిన జీవనజ్యోతి ఆరిపోయినది. దేశమంతయు విషాదాంధకారమున నొక్కమారుగ మునిగిపోయినది.

తనదేశమును నానాముఖముల సచేతనముగ నొనరించి యుద్ధరించిన 'దేశోద్ధారకుఁడు' విగతచేతనుఁడయి పోయినాఁడు! తేజోవంతములయి కళలను జిమ్ముచు తనయాంధ్రభూమిని కళాపూర్ణముగావించిన 'కళాప్రపూర్ణ'నినేత్రములు కళావిహీనములయి శాశ్వతముగ మూతలుపడిపోయినవి! తన కమ్మృతాంజనము కురిసిన సర్వస్వమును వినియోగించి తనయాంధ్రప్రజకు చిరస్థితిని సమకూర్చిన 'విశ్వదాత' నేడు మృతుడయి తనస్థితిని కోలుపోయినాడు! ఎంతవైపరీత్యము!!

ఆ చనిపోయిననాడు మరణశయ్యపయి వీరశయనమునున్న యా మహాపురుషుని ప్రశాంతగంభీరముఖమండలమును దర్శించినంతనే గుండె నీరయి కన్నులు నిండిపోయినది. దర్శన మలభ్యమయినది. దుఃఖభారము క్రుంగదీయ నటనిలువనుగూడ వలనుగాకపోయినది. చేతు లొకమాగు జోడించి మ్రొక్కి దూరమునకు తొలగకుండుట సాధ్యముకాకపోయినది. అదియే తుదిమ్రొక్కు. ఇకనెన్నడు నామహనీయుని భౌతికమూర్తిని దర్శింపబోము. అది యానాటితోనే తీరిపోయెను.

పంతులుగారి గుణగణము లిన్నియన్నియని యెన్నుటకును, ఇట్టివట్టివని నిర్ణయించుటకును ఎవ్వరికిని సాధ్యముకాదు. వారి హృదయ మొకమహాసముద్రము. దానివిరివిని, లోతును దెలియ శక్యమెవ్వరికిని గాదు. వారిధైర్య మొకమహాపర్వతము. దానిపరపును, ఎత్తును కనుగొన నెవ్వరును జాలరు. ఆంధ్రమహాజనులు సంతాపావిష్కరణరూపమున ననేకవిధములనాదుష్కరకార్యము నెట్లో సాగించుచు సంతృప్తులగుచున్నారు కాని సాఫల్యము మాత్రము మృగ్యమగుచున్నది. ఎందఱెన్ని వర్ణనలను కలిపి సమన్వయించి చూచినను, పంతులుగారి యాంతరంగిక స్వరూపతత్వ మిదమిత్థమని నిశ్చయముగా తెలిసికొన నెవ్వరును సమర్థులు కాబోరు.

ఆంధ్రదేశమున మహాపురుషులు లెక్కకెక్కినవారు పలువురున్నారు. వారొక్కొక్క రొక్కొక్కవిషయముననే ప్రసిద్ధికెక్కి మహాపురుషుల పద్దున బడినవారు. అంతే. పంతులుగారివలె బహుముఖముల ప్రసిద్ధిగన్నవారు కారు. పంతులుగారు మహాపురుషులలో మహాపురుషుఁడు. ఎందఱెన్ని తెఱఁగుల బొగడినను ఇంకను పొగడవలసిన గుణములు వారియందు మిగులుచుండియే యుండును. అట్టివా రింకొక్కరేరి ఇంత సువిశాలమయిన యాంధ్రదేశమున!

పంతులుగారు త్యాగమూర్తి. ఈ యొక్కమాటలో నిమిడిపోయినది వారియంత విశిష్టతయును. నేడాంధ్రదేశముననేకాక నిఖిల భారతదేశమునను నిండి నిరంతరము వెలుగుల జిమ్ముచున్న కీర్తిచంద్రిక లామూర్తి నుండియే యుత్పన్నము లయినవి. అవి చిరంజీవములు. అవియే వారి స్మృతిచిహ్నములు. ఇక నెవ్వరేమి చేసినను అది కేవలము వాలకము.

గన్నవరపు సుబ్బరామయ్య

స్మృతి గీతము

పెమ్మరాజు లక్ష్మీపతి

ఔర! యీవార్త భూకంపమట్లు, యాంధ్ర
ధారుణిపునాదు లదర కదల్చివైచె;
ఇమ్మహోత్పాతవశమయి యీ తెలుంగు
గడ్డలోనున్న బంగారు గనియె క్రుంగె.

రెండుకోట్ల తెలుగువారి హృదయములను
వెలుగుదీపము లొకసారి నిలిచిపోయి
చిమ్మచీకట్లలోన ముంచినవి మమ్ము;
అతడ కేంద్రదీప్యుద్దీప మాంధ్రభువికి-

అతనిజననంబు శివము జీవితము శివము,
అతనిత్యాగంబు శివ మాశయంబు శివము,
వెరపు విభ్రాంతి యెరుగని వీరశైవుఁ
డతనిఁ గౌగిట గొని శివు డడిపోవు-

ధనము గడియింప దగిన విధానములను
మోటతో చేదినాడు సముద్రజలము,
ఈవి యేనుగుపాడిగా నెనయజేసి
నాడు నాగేశ్వరుడు కాశీనాథకులుడు-

అతని దేవాలయం బఖిలాంధ్రదేశ
మందు వెలుగొందుజనసంఘ మతనిశివుడు;
తెలుగుజాతికి ప్రాణప్రతిష్ఠజేసి
ప్రథమ పూజారియై మహారాధ్యు డయ్యె.

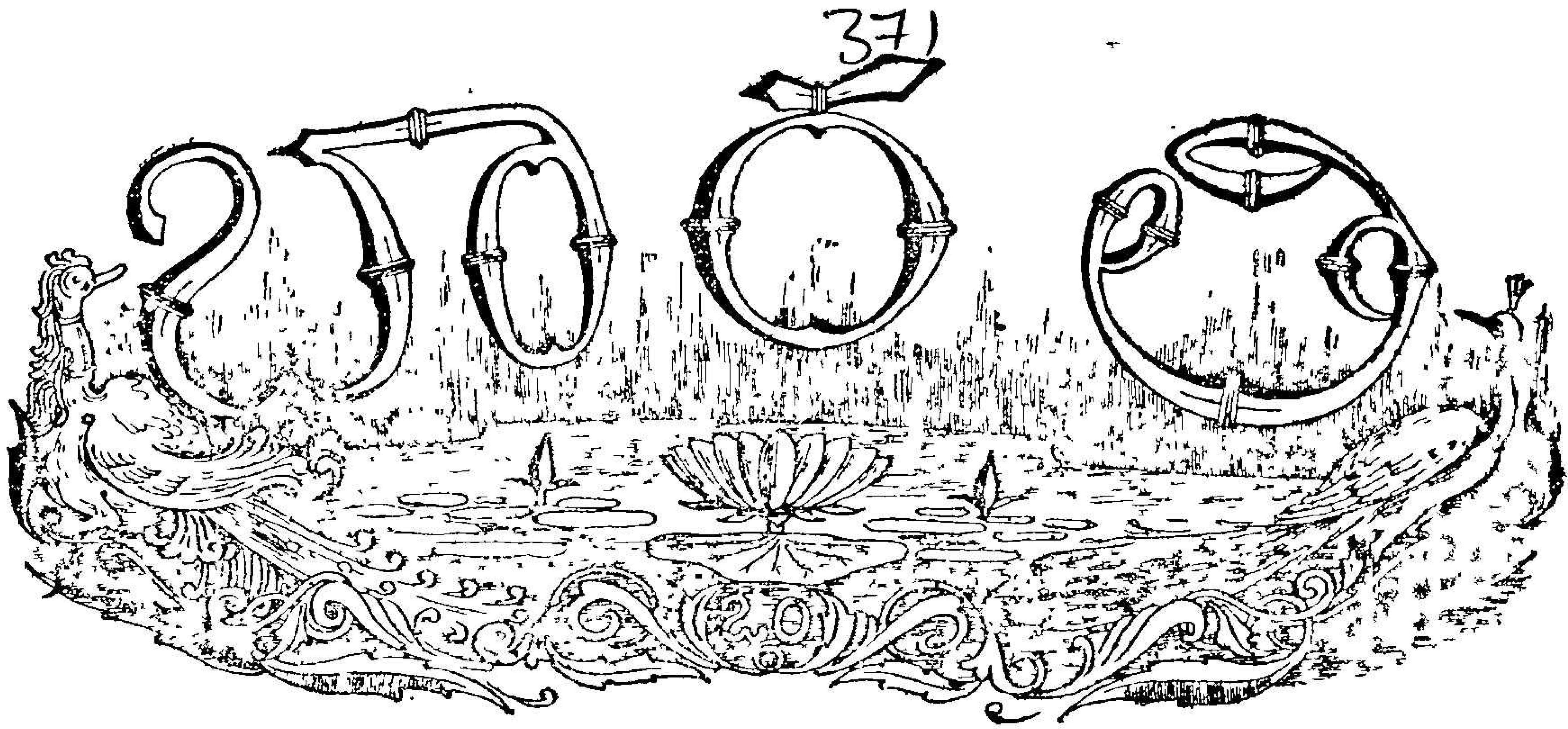
కాలుసేతులు మొలచిన కర్మయోగ
మాతనిప్రవృత్తి; యత డొక వ్యక్తిజీవి
తావధులులేని సితకలశార్ణవంబు;
వానిక్రీడన మొకనూత్న భాగవతము.

ఆంధ్రజాతీయతానవోద్యమము వేరి
యమలజంబూనదీప్రవాహంబు ప్రహరి
దిరుగుచుండెడి మేరుధాత్రీధరం బ
తండు; యీనాటిసృష్టి కాధార మతడు!

అతనియార్జనమున కంతరార్థ మీవి,
వాని త్యాగంబునకును కైవల్య మవధి;
అతని కైవల్యధామ మీ యావదాంధ్ర
విషయసముపాస్యలక్ష్మి! ఆ-వెండికొండ!

ఆంధ్రజాతీయజీవనోద్యమపువల్లి
ఆరముగ్గినపండయి యవని రాలె
నతనిదేహంబు; అందలి యమృతబీజ
ములను కాపాడుకొను మాంధ్రభూపురంధ్రి!

—— ——

సంపు. ౧౫ బహుధాన్య, వైశాఖమాసము (మే 1938) సంఖ్య ౫

బోధిసత్త్వుఁడు

సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రి

ఒకతూరి బోధిసత్త్వుం
డకలంకప్రకృతి బ్రాహ్మణాన్వయమందున్
సకలగుణార్ణవుం డగు పు
త్త్రకుండై శుభలగ్నమందుఁ బ్రభవం బందెన్.

పున్నమచందమామ నగు
ముద్దు మొగంబును, దమ్మిఱేకులన్
జిన్నవఁ జేయు నయ
నమ్ములుఁ, జక్కనిముక్కు నెన్నొసల్,
పెన్నురమున్, దృఢాంగమును,
నిక్కిన మూఁపులు, దీర్ఘబాహువుల్,
సొన్నపుమేనిచాయ దగి
శోభిలు నాతఁడు చక్కనయ్య నాన్.

వానికన్నముందో? వానితోడనో? పుట్టె
భూతదయ ప్రభూతముగ నెడంద
శాంతిదాంతితొట్టి సద్గుణసముదాయ
ముగ్గుపాలతోడ నుప్పతిల్లె.

కలవకయ సకలవిద్యలుఁ
గరామలక మయ్యె; నందుఁగల ధర్మ బుల్
చరియించుచుండుఁ దాఁ జాఁ
బరిత్యజింపక యతండు బాల్యమునుండిన్.

కుంటిగ్రుడ్డులఁ జేరి కూఁనుగుడ్డ లొసంగి
వాసిన యుపచారముల నొనర్చ
నాఁకలిగొన్న నాగాంతకునకునైనఁ
గొంచక మెయికండఁ గోసియిచ్చుఁ
బ్రాణంబులు హరించు పాఁపపుర్వులనేనిఁ
గన్నబిడ్డలరీతిఁ గాచి వదలు
నఱకంగఁబడుచున్న తరుగుల్మములనేనిఁ
గని కంటఁ దడిపెట్టికొనుచునుండు
ఎత్తువడ్డపసుల నెత్తి మూఁపున మోయుఁ
బులుఁగు కాలువిఱుగఁ బూయు మందు
నతఁడు ముల్లువిఱుగఁ బ్రాణిమాత్రమునకు
బిట్టు పొగులుఁ దేలు కుట్టినట్లు.

చదువును, జక్కందనమును,
గుదురును, దనమనసుఁ జూఱగొన వచ్చె యశ
స్సుదతీరత్నము తెలియని
మదనావేశమున నాకుమారునికడకున్.

బలిసె రెట్ట; కండపట్టె శరీరంబు
గట్టిపాఱె; మీసకట్టు వచ్చె;
జవ్వనంపుమిసిమి సర్వాంగముల నిండఁ
గన్నులను విరక్తిచిన్నె లొదవె.

చక్కనిచుక్కలై, చదువు
సంపదలన్, శుభలక్షణంబులన్,
మిక్కిలివారలై, రమణి
నిన్ దలఁపించెడివొక్కుమంహలై,

చక్కెరవిల్తుకోలలయి,
చక్కెర బొమ్మలు నైనవారలన్
బెక్కురువిప్రు లాతనికి
బిడ్డల నీయఁగ వచ్చి రత్తితోన్.

తన యెత్తు ధనము పోయుదు
మని తమబిడ్డలను బెండ్లియాడు మటంచున్
వినిపింప వార లాతఁడు
వనితయనినఁ గంపతోడుగువలె నెంచె మదిన్.

ఎందఱో సుందరుల్ పలవ
రింత్రు జపించుచు వానినామమున్;
ఎందఱో వానిపొం దభిల
షించుచు వేల్పుల మ్రొక్కుకొందు; రిం
కెందఱో మందుమ్రాఁకులు వ
హింతురు వానివశంబు సేకొనన్;
అందనిమ్రానిపండుకయి
యఱ్ఱులు సాఁచుటగా నెఱుంగమిన్.

వంచినతల యెత్తఁడు; నో
ప్పించఁడు పల్లెత్తుమాటఁ బెఱవారల; వీ
క్షించఁడు వెలిచూపునను ప్ర
పంచము; లోచూపు వదలి వర్తిలఁ డెపుడున్.

పరిణతప్రాయమునఁ గాని పడయరాని
దృఢవిరాగంబును గురూపదేశమునను
గాని కొనరానితత్త్వవిజ్ఞాన మతని
వలచి వచ్చెనో నిండుజవ్వనముఁ జూచి!

నఱకంగఁబడుచున్న తరుగుల్మవల్లీక
దంబంబు తొంతిపాఠంబు నేర్పఁ
గంటకక్షతులచేఁ గదలంగఁ బోఱని
పాషాణములు దృఢవ్రతతఁ గఱప
క్షణభంగురములైన జలబుద్బుదంబులు
దేహాస్థిరత్వంబుఁ దెలుపుచుండఁ
బొడుపుఁగ్రుంకులు దినంబును బొందు వేవెల్గు
జన్మపారంపరిం జదువఁజేయ

వెలుఁగుఁజీఁకట్లు సుఖదుఃఖములయశాశ్వ
తత్వ మెఱిఁగింప, నాత్మనిత్యతను బాడ
శైలనంతతి, యాచార్యుఁ డేల వలయు?
క్షితిని దత్త్వోపదేశంబు సేయుపాంటె.

అపరశుకమహర్షి యంచుఁ గొందఱు వల్కఁ
జెప్పఁ బెక్కుమంది సిద్ధుఁ డనుచు
యౌవనమున దుర్జయంబైన యింద్రియ
గ్రామ మడఁచి లెస్స గ్రాలె నతఁడు.

మనమున జనియించెను ప్రా
క్తనసంస్కారమున మోక్షకాంక్ష యతనికిన్
గను వేదుఱుగల యాజ
వ్వనంబునన లౌకికస్వభావుం డగుటన్.

నరులకుఁ గలిగెడు నానా
జరామరణదుఃఖవితతి సహ్యముగామిన్
బొరలఁగఁ గన్నీ రతఁ డొం
టరిగాఁ గూర్చుండి యిట్లు డందఁ దలంచెన్.

పాపభూయిష్ఠమగు నీప్రపంచకమునఁ
బుట్టుఁ; జచ్చును, గ్రమ్మఱఁ బుట్టుఁ; జచ్చుఁ;
బుట్టుచావులు వెండియుం బొందుకొనుచుఁ
జక్రనేమిక్రమంబున జనుఁడు తిరుగు.

పలువిషక్రిమికీటములకుఁ ఠావల మయి
పాడ్వడ్డ చీఁకటిబావియంచు
నలువలంకులఁ దీరములు లేనియుల్లోల
కల్లోలమగు లోఁతుకడలియంచు
బొబ్బరిల్లుచు సింగములు పులుల్ పొదరిండ్లఁ
గడుకొన్న దట్టంపుటడవియంచుఁ
గ్రుళ్లి పుర్వులు పడి రోఁతసేయుచు గాలు
గోలిపెడు పెనుఱొచ్చుగుంటయంచు

రోసి సంసారముం బాసి కోసివేసి
దారపుత్రధనాదిబంధముల నెల్ల
నారలు ధరించి పడసి మనఃప్రశాంతి
నడవిఁ బట్టిరి మనతొంటియార్యజనులు.

పూఁతపసిఁడివోలెఁ; భూదిగి చక్కెరతోడ
మాటినట్టి విసపుమాత్రపగిధి.
నైహికాత్మసౌఖ్య మాపాతహృద్యంబు
తుదికిఁ దద్రహస్య మెదకుఁ దెలియు.

గిరిఁ ద్రవ్వి యెలుకఁ బట్టిన
కరణి వ్యయపఱచి యమూల్యకాలంబెల్లన్
నరుఁ డణుతరసుఖమునకై
పరిశ్రమించుచు వహించు బహుదుఃఖములన్.

కుడిలిఁబడ్డయెలుక వడువునఁ; బెనురొంపిఁ
గూలఁబడ్డయేన్గు గున్నభాతి;
ముండ్లకొమ్మఁ బడ్డపుట్టంబునై జనుం
డైహికములఁ జిక్కి యలంతఁ గాంచు.

మలభాండంబగు నీశరీరమును స
మ్మానించి పైనేసి భూ
షలఁ జీనాంబరరాశి, రేఁబవలిదే
స్వర్గం బిదే మోక్షమం,
చలరుంబోఁడులఁ గూడి మానవుఁడు నా
ట్యంబాడుచుం బాడుచున్
గులుకుంబంగరుతూఁగుటుయ్యేలలఁ దూఁ
గుం దత్త్వసమ్మూఢుఁడై.

తన దార పుత్ర ధనములు
దను వెనుకొని వచ్చుననియొ, తా నీలోకం
బున నుట్టి గట్టి యూఁగుదు
ననియో, యనుకొనును మర్త్యుఁడరయఁడు పరమున్.

మేడల్ మిద్దెలు దొడ్లుఁ దోఁటలును ని
ర్మింపన్ వలెన్, గ్రొత్త పెం
డ్లాడంగావలె యౌవతంబును, నమూ
ల్యంబైన భూషాదులన్
వాడంగాఁ గొనఁగావలెన్న నుచుఁ జిం
తల్ సేయుఁగానీ నరుం
డేఁడున్ వార్ధకమందు నేని విడఁడి
స్సీ తృష్ణ యావంతయున్.

తనజీవితలక్ష్యం బే
మని, దానిని డాయుమార్గ మది యే మనియున్
అనుకొనఁ డేకోశమునను
మనుజుం డొకపరియు మోహమగ్నత్వమునన్.

ఆత్మలక్ష్యరోధు లగుచున్న యాంతర
శత్రువుల జయింపఁజాల కిస్సి!
బాహ్యశత్రుగణము పయి కేల దండెత్త?
నింట గెలిచి రచ్చ కెక్కఁ జెల్లు.

మొలకెత్తి యెడఁదమూలను,
మెలమెలఁగా సాఁగి, యాక్రమించి కెలంకుల్
బలపడి పెనంచికొనుఁ గొ
మ్మల నాశాలతికఁ ద్రెంప మనుజున కగునే?

ఒకవిషయము సిద్ధింప, మ
రొకవిషయముపైకిఁ బ్రాఁకు; నొదవిన నదివే
రొకవిషయమునకు సాఁగును
సకలం బీవరుసఁ దృష్ణ జగ మల్లుకొనున్.

ఆశవలనఁ గ్రోధ మద్దానఁ బాపంబు
దాన నరక మీవిధముగ సతము
ఆశ వేరు దన్ని యజ్ఞానముం బెంచి
భవపరంపరలకుఁ బనుచు జనుని.

సరి రా దైహికసుఖముం
బరలోకసుఖంబుఁ గోటిపాలున కేనిం
బురుషునిమనసున కాశను
బరిమార్చుటవలనఁ గలుగుపరమసుఖమునన్.

అంటుకొన్నఁ దగిలి తంటసం బన లాగు
విషయసంగమంబు వీడిపోక
అడుసుఁ ద్రొక్కనేల? యడుగు గేలకడుగంగ?
సన్న్యసించి తపము సలుపుకొందు.

అనుచు దారసంగ్రహము రోసి తృణముగా
నెంచి బంధనములఁ ద్రెంచి యెల్ల
నొక్కనాఁటిరేయి యొంటిమై నతఁ డేగి
యాశ్రయించె నొక్క యాశ్రమంబు.

కాంతాకనకంబుల క
శ్రాంతము దాస్యంబొనర్చు సంసారుల కొ
క్కింతయును బోధిసత్త్వుని
శాంతియుదాంతియు రుచింపఁజాలునె? యరయన్.

శ్రుతిపర్వముగఁ గల శ్రుతులొనర్చెడు శకుం
తములు కూర్మిని స్వాగతములు సదివె
నెడనీటికెనయైనకడుఁ దియ్యనీటితోఁ
బఱచువాఁగులు నీరువట్టు మాన్చె
నారఁబండియు నేల కంటుకొమ్మలుగల్గు
వసుధారుహంబులు పండ్లొసంగె
నల్లిబిల్లిగఁ దీఁగ లల్లి చల్లనినీడ
లిడుచున్నపొదరిండ్లు విడుదు లిచ్చె
కార్ముకంబులు వచ్చి సఖ్యం బొనర్చెఁ
బాఁపమొత్తంబు పడగల వాల్చి కొలిచె
రాలురప్పలు ముండ్లు మార్దవముఁ బూని
యడుగు లొత్తుచు సేవించె నాతపస్వి.

(క్షాంతివాది జాతకము)

వరూధిని

అనువృత్తము

పుట్టపర్తి

నారాయణాచార్యులు

అచ్చెరమున సద్దుమణంటిది. ఏ భావమునైనను దాచియుంచుట సమయము వచ్చినపుడే వెల్లడించుట మొదలగు "చాకచక్యము" లామె యెరుగనేరదు. స్త్రీసహజములగు సిగ్గు, భయము, విభ్రమము మొదలగు భావపరిణామములు గబగబ సినిమాచిత్రములవలె నామె ముఖమున దాండవించును. యౌవనముచేత మొలకెత్తి చిగురించిన చాపల్యము నైజముగాని యవహిత్థకు జోటీయదు. ఒకవస్తువును జూచినపుడు లేక యొకదానిని భావించునపుడు తనకు దోచుతలపును, పలిపుచ్చువరకు నామెకు నిద్రయేరాదు. రాగతాళములనడుమ విలీనమైయుండిన యామెమనసు నకస్మాత్తుగ ప్రవరు డాకర్షించినాడు. సౌందర్యపరీక్షయందనితరసాధారణమగు చాతుర్య మామెకున్నది గదా! చూచినవెంటనే యాతనిముఖమున దాండవించుముగ్ధత అంగములలోనిమిసిమి ప్రవర్తనలోనిన్యాయ్యము స్పష్టముగా గ్రహించినది. అట్టివాడీయెడ కెందుకు వచ్చెను? తానేకాంతమున నున్నయెడ వాని కేమి పని? ఇత్యాదిసందేహము లామెమనసు నిండి తొణికినవి; కనులు విస్తరించినవి; కనీనికలకాంతి గుమ్మరించి తనివిదీర నాతని జూచినది. సుబ్బ చనులు గగుర్పొడిచినవి. మనసిని కోరికలలలు కొన్నవి. ఒకటిరెండనిమేషములు గడచినవి. ఇంతలో నెక్కడనుండియో సిగ్గుదొంతరలు– వరుసగా నాక్రమించినవి. కడియములఘుణఘుణలతో బిరబిర నొకపోకచెట్టుచాటున కేగినది. ఆ నడచునపుడు ఘుమఘుమ, లేనడుము మల్లలనాడినవట. పోయి, యూరకున్నదా లేదు. అట్లుండుట యాడువారిలక్షణమే గాదు. ఇన్నాళ్లు తపస్సినాడు ఫలించినదని పొంగిపోవుచు మాటిమాటికి చూచి చూడనట్లు చూచుచున్నది. అప్పటిభావశబలత నీరీతి వర్ణించినాడు పెద్దన:

మునుమున్ బుట్టెడుకొంకు లౌల్యమునిడన్,
మోదంబు విస్తీర్ణతన్
జొనుపన్, గోర్కులు క్రేళ్లుద్రిప్ప మది మె
చ్చుల్ రెప్పలల్లార్ప, న
త్యనుషంగస్థితి రిచ్చపాటొసగ నొ
య్యారంబునన్ జంద్రికల్
దనుకన్ జూచె లతాంగి భూసురు ప్రఫు
ల్లన్నేత్రపద్మంబులన్.

కొంకు, లౌల్యమును– మోదము, విస్తీర్ణతను– కోర్కులు, క్రేళ్లు ద్రిప్పటను– అనుషంగస్థితి, రిచ్చపాటును– మెప్పు, రెప్పలల్లార్పును గలిగించుటలో గొప్ప స్వభావమున్నది. భావమును బెంచుటలో నొకక్రమము పాటింపబడినది. ప్రతిభావమును బైదానికి సహజముగ దారి విడచుచు, వెనుకటి భావమునకు సౌందర్య మొసగుచున్నది. ఒక్కొక్క భావమునందును, అవాంతరములగు తలపుల కవకాశ మొసగుట పెద్దనలోని పెద్దపనితనము.

ఎన్నడాపాపమునకు బోని ప్రవరుడును నామెవిభ్రమము మొదలగువానిని గ్రహించినాడు. వివిక్తస్థలమని మొదలెంగెరుగును. అది స్వయముగనే చూచుటచే మరింత స్పష్టమైనది. పురాణపఠనవాసనావశతచే హిమగిరియం దచ్చరలుండి ఋషులనియమనిష్ఠల జెఱచుచుందురని యెఱిగికాబోలు పలుకవలయు తెఱగున బలికింపదలచి బెడగుగా ధైర్యము దెచ్చుకొని 'యెవ్వతెవే! భీతహరిణేక్షణా! పాపముతో నెవ్వరు లేరే!' యని దయ గనుబరచి భూసురుడు నని సహాయపాత్రత్వమును కౌలీనతను సూచించి యాత్మసంకటమునకు పశ్చాత్తాపపడుచు నడుమ నహాయము బెట్టుకొనుచు కర్మనుబంధము ప్రారంభించినాడు. కడకు "సహాయమాచరించిన నీకు శుభమగు"నని గట్టిగా చేతులెత్తి యాశీర్వదించినాడు. బ్రాహ్మణత్వ మెంతవఱకు ఫలించినదో యాకవపాటి చరణము చెప్పుచునే యున్నది.

వరూధిని యాకాంక్షించినది శుభాశీస్సు గాదు; మరి ప్రవరునివంటి యందగాని కౌగిలి. క్షణక్షణోద్భిన్నమగు నవయౌవనమున తనమనసు నగలించు యొకకోరికకై యిన్నిదినము లాగినది. దైవయోగమున నట్టియవకాశము సిద్ధించినపుడౌచిత్యానౌచిత్యముల విచారమెక్కడిది? వరూధిని యీ ఘట్టమున వాక్శక్తి నెంతయో వినియోగించిన దనవచ్చును.

ప్రవరునిమాటకు "ఎనుగవయు నడుము వడకు భంగి" "సెలవివాఱ" నవ్వినదట. వయసుపోతరమున మురించిన భావములు వివేకమునకు జోటొసగుటలేదు. తాము వెలసినట్లున్న దామె రసావేశము. అయిన నెంత నాజూకుగా మాటాడుచున్నదో చూడుడు. ఇంతలు కన్నులుండ దెరు వెవ్వరినడిగెదవని యిసురువంటి తన వైదగ్ధ్యము జూపినది. భూసురేంద్రా! యని నవ్వినది. ఏకాంతమని సమయానుకూలతను సూచించినది. వచ్చినత్రోవ నెరుగవా యని లేనిచాతుర్యము నాతని కంటగట్టి వరుస కుదెంచినది. భయము లేదా యని గద్దించినది. ఎల్లిదమైనామా యని స్త్రీసాధారణమగు కసగింతను జల్లినది. పైగా వీటియన్నిటియందును స్వభావసౌకుమార్య మను మచ్చుమందు కలిపినది.

మ "నవ్యగర్భము ల"లోని గిలిగింత లాతనికి బట్టలేదు. తనకింతలో తానున్నా డేమిరా నైనమా యని తనమాటలలోని పనితనముపై దృష్టియుంచి నటులగాని గ్రహించునట్లుగాని లేదు. అందుకు వివక్షిన్నము లాతని ముఖముపై నటింపలేదు. చూచినది. వరూధిని చిన్నగా ముకుళితపాటు మొదలిడుకొన్నది. కారణమేమి? ప్రవరుడు కర్మనిష్ఠుడని యాతనిముఖమే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. అతడు తనకోరిక నేమిగా దలచెనో! ఆసందేహము ముట్టులేయున్న దనపై మొగమోటము జూపడేమో! ఇత్యాదు లామెమనసును బాధించుచున్నవి. మెల్లగా మాటలసందులో శ్రీమహావిష్ణుభార్య యగు లక్ష్మీదేవి తనకు సాక్షాత్తుగా తోడబుట్టిన పెద్దవారితో బాదరాయణసంబంధము గలిపినది. "నవవిల్తు శాస్త్రపుమినుకు లావర్తించు"ట "వెన్నతోడ" నెట్టినదని సరసతలో నగ్రతాంబూలమునకై చేయిజాచినది. "పద్మసంభవ వైకుంఠభర్గసభల సాముగరిడీల"ని తమ "అనిమిషయోషాకారమును" నెరపినది.

పేరు వరూథిని యని తనయుద్దేశము దెలిపినది. మాటలతో ప్రయోజనము లేదని గాబోలు నడుము లేదములపాకువంటి లలితసమాసము నొకదానిని మచ్చునకు జూపినది. కడకు మర్యాదయెరిగిన పెద్దమనిషివోలె "మాయింటి విందు సత్కారమును స్వీకరించి బడలికఁ బాసి చను"మన్నది. అది యెట్టిసత్కారమో? ఇంతవరకు మాటలు వంకచుట్టుగనే జరిగినవి. నవమనమున ప్రవరునిముఖమును గమనించినపుడు కొన్ని భావరేఖలు గానవచ్చినవి. ఇక సమీప మొప్పగా నక్కున గారవించు నను కొన్నది పాపము. నిజముగా ప్రవరునికి గామకథ ముగిసినదిగాని వేరెట్టిప్రాణియైనను అంకమంత మొందియుండెడిదే.

వరూథినిమాటలలో నిస్సార మర్థమైనది ప్రవరునకు. అతడేమి లోకవృత్తమును దెలియనిమూఢుడా! సమగ్రముగ విమర్శించి తత్త్వము మూటగట్టిన మహానుభావుడుగదా! తానును డొంకతిరుగుడుగనే సమాధాన మిత్తమనుకొన్నాడు. చూచిన భాగ్యమును మరింత తృప్తిపరచి మనలో మనకు భేదములున్నవా! భుజించి నిద్రించిపోయిననేనా కృతార్థత! ఆ మాత్రము పిలిచి గౌరవించుభక్తియే పదివేలు గాదా యని వ్యవహారఘమాటలాడి తిన్నగా తనసోద నారంభించినాడు. అగ్నిహోత్రుడు, జపము, తపము, తలిదండ్రులు అందరిని పనవి పనవి దేశ్చినాడు. ఇల్లని కలవరించినాడు. తన్ను బోనిమ్మన్నాడు. తా నింటికి బోకున్నచో దురంతము కర్మహాని వాటిల్లునని లోనున్న మహాపదను విప్పిచెప్పినా డాయాహితాగ్ని.

ఎంతవరకు కాగలదు వరూథిని. ఎక్కడి యూరని యూసడించినది. ఒకచోట నీకు కాలు నిలుచునట్లు లేదే! యని విసుగుతో కసరించి స్పష్టముగా విప్పిచెప్పినది. "నీ పయిని మనసు చిక్కినది. నీవే నన్ను రక్షింపగలవాడవు. లేకున్న విరహవేదనచే ద్రుంగిపోదు" నని తనప్రాణము లాతనియొడిలో నుంచినది. ఆ సోమయాజి కొసరింతలలో జాలిగలుగునా? "వ్రతస్థులై దినములు గడపెడువారిని కామింపరాదని" పీనల్ కోడ్డు నెత్తిమోపినాడు. ఇక నేమికార్యము? శాస్త్రపండితుడను ప్రవరు నాకొట్టించుటకు కనుభవవాదము చాలలేదు. అయిన నూరుకోవలసినదేనా! లేదు గుండెకు నీరువట్టుకొని మరల హేతువాదములకు దీకొన్నది. తొలుత "యజ్ఞములకు ఫలము లప్సరసలకౌగిళ్లని" మీమాంస నంతగా గాని యచ్చుకట్టు గూర్చుకొన్నది. ఈయెల్లప్రాయము వైదికకర్మలకు బోగా నిక భోగము లెప్పుడని యాశ చూపినది. ఆసుఖ మిప్పుడే తనకుదానై సంప్రాప్తించగా-సిరిరా మోకాలొడ్డుదు వేమయ్యా పిచ్చివాడా! యని లాఘవ మాచరించినది. శరీరస్వర్గసుఖమని యొకయుత్కృష్టతను ప్రత్యక్షప్రమాణముచే స్థిరపరచినది. ఇక సర్వవిధముల విప్రుడు పంజరములోనిచిట్టవలె - కుక్కుమిక్కనక లొంగిపోవు ననుకొన్నది. కాని యట్లు జరుగలేదు. "నీవన్నయర్థ మెల్ల నిజము కాముకుడైనవానికని యొక్కమాటతో లక్ష్యభేదము మార్చి పైవాదమునెల్ల తుంటలు గొట్టినాడు.

కడకు కపటయత్నముగా ద్విగుణీకృతోత్సాహముతో ముందుకు నడచి - నడుమున చేయి వాని "ఆథారిటేటివ్"గా మాటలాడ నారంభించినది. "ఆనందో బ్రహ్మ" యను బుక్కున కర్థమేమయ్యా! ఆనందము పరమార్థమనిగాదా! ఆనందము సుఖములో లేదా! యింతటి యన్యాయమా!" యని వాదించినది. ఆ యుపనిషదర్థముతో తన సిద్ధాంతమును గూడ జోడించి చలాకీని గనుపరచిన దానూతనవిద్యార్థిని. దాని కుత్తరమే లేదు. దాని తత్తరము చూచి పెడనవ్వు నవ్వినా డాతడు. "తల్లీ! యివన్నియు మీ సిద్ధాంతములు. మా యర్థములు మీ రంగీకరింపరు. మీ యుపన్యాసములు మాకు నచ్చవు. మా భాష్యములు వేరు, మా గురువులు వేరు. పోయివత్తును సెలవని పాదములు వెనుకకిడ్చినాడు. నిస్పృహత యాతనిముఖమునందు స్పష్టముగా చిత్రితమై యున్నది. ఇక నిలువలేక పోయిన దాగోల. మోము వెల్లనయినది. హృదయము కందినది. కంట నీరువెట్టి "పుల్కుపుల్కున" జూచినది. ఇంతవరకనుభవించిన యవమానము అనుభవింపలేనేయను కడుపులోని దుఃఖము చెప్పినమాట వినడే యను కోపము. వీటికన్నిటిపైగా చాపల్యము మెఱుపులవలె మెఱయుచున్నవి. మనసు మరలుటలేదు. "పోనీలే" యను అభిమానమో శాంతియో దీనిక యందే గానము. యేమిచేయవచ్చును. దీనస్వరూపిణి యైనది వరూథిని. అప్పటి యామె హృదయావేదన నారకమున కన్న ఘోరమైనది. మనవలె మనుష్యకాంత గాదుగదా దుమికిచచ్చుటకు. లేదా ప్రవరుని నేయుపాయముచేతనైనను పొందవలెను. కాకున్న బ్రదికి యుండవలె నింతేయా పెగలి. గట్టిగా కన్నులుమూసికొని యొక్కసారి సాహసింత మనుకొన్నది. ఎంతగొప్ప సిద్ధాంతములు నేర్చియున్నను కార్యభాగమున నందరును మట్టమేగదా! ఒక్కసారిగా పాలిండ్లయంచులు మోపి గట్టిగా కౌగిలించుకొన్నది. ఆక్షణమున నేమియానందకణిక ననుభవించెనో యంతే. మరునిముసముననే [illegible]త్రోపువడి నిలచినది. హరిహరీ! ఆదు[illegible]రకుడైనవాడు తలచనుగూడ రానిది. మరల ప్రవరుని జూచినది. ఇంతయయోగ్యుగదా! "లజ్జాపరవశయైనను" కోరిక మానినదా. చనుమి[illegible] నస్రలు చిందువొంద వేచినచెవ మిడి కలస్వనములలో నేడ్చినదట. బిడ్డచచ్చినను తొల్లిమురిలు మానలేదుగదా వరూథిని. ప్రవరుడు, మరల పలుకనేలేదు. ఆమె జవ్వాది చేకపా బిం మనోహరలు గడుసుకొని నార్చి యగ్నిదేవుని యాశీర్వాదమున నింటిదారి బట్టినాడు.

వరూథిని కాభిజాత్యము లేకపోలేదు. అది సహృదయతను మఱపించదు. సిగ్గు కావలసినంత యున్నది. అది మనోరథము నెదిరించు నిలువలేదు. నేర్చిన విషయము లనుభవమూలమున గడిదేరినవిగావు. నయమున, భయమున, విలాసమున, చాతుర్యమున సర్వవిధముల బోధించి చూచినది. పరసత్త్వమున పుణ్యపాప విచార మంతగా లేదని యామె చిన్ననాటి నుండి యెరిగినవిషయము. మనసుగలిసి మమత యున్నచోట ననగిపెనగియుండుటయే జీవిత పరమావధి యని యామె యర్థము చేసి కొన్నది. పరాశరునిదాశకన్యాకేళి, గాధపట్టి

షేనకతో యొనరించిన చుట్టరికము, మాంద కర్ణయొక్క నాగవాసముల చెలిమి, అహల్యా జారత యివి యీ మెమనోభిప్రాయము నిశ్చితముగా నుండుటకై మొదటినుండియు తీరి కూరుచున్న యుదాహరణములు.

పరోపదేశమున పదియాకులెక్కువ చదివిన పండితు లిది యనౌచిత్యమని వాదింపవచ్చును. నిజమే. వలపెరిగి వచ్చువానితోడి సరసము గాని సాటిలేని ఛాందసునితో నేమిపని? వేరొ కడు కులశీలసమన్వితుడు రూపవంతుడు దొరకడా! పోనిమ్మని యూరకుండరాదా! ప్రపంచములోని పరమార్థమే ఇందులో నిమిడి యున్నది. లౌల్యమును విడిచినవాని నెదిరించు పదార్థమే ప్రపంచమున నుండదు. మరుసటి దినమే వాడు మోక్షమునకు నిచ్చెనసి నిర్మింపవచ్చును. కానీ విడుచు టెవరిపూట! నల్లమందు తిని తూగాడువారి నెంతమందిని జూడము. అల్పాహారము మంచిదనియు, కడుపులకు వేసికూరుట చెడుగనియు, యాయుర్వేదము చాటుచున్నదిగదా! మనపండుగల పరమార్థము రాగరాగ నెట్లుమారినది? కడుపును "గ్రంతలపిత్తి"గా జేయుటయేనా వేరేమైన నున్నదా! మనతండ్రితాతలు కాఫీపానీయము ద్రాగలేదుగదా! కాగా మనదేశపు శీతోష్ణస్థితి కది యంటదనియు నెరుగుదుము. వదలుచున్నామా! బైకలతోనున్న - యాడుదాని కెర్రమట్టిపైగల మక్కువకన్న మనకు కాఫీపై నభిమానము మెండనుటకు సందేహమున్నదా! ఇంట పెండ్లాము చీదరించుకొన్నను తండ్రి పండ్లునూరినను చెట్లచాటు ననో గోడలవెనుకనో సిగరెట్టుగాల్చి-యేమియు నెరుగనివారివలె గుప్పుచప్పిడిగా దొడ్డిదారిలో నింటబడువారు లేరా! కొందరికి పేకాటలలో సరదా కొందరికి బ్రాందీ బుడ్లను జూచినవెంటనే వితంతువుల కేకాదశి దయచేసినంత సంతోషము. కొంచెము పట్టుదలను వినియోగించినచో నివన్నియు విడువవచ్చునుగదా! ప్రయత్నించుచున్నామా! బాహాటముగా నెదపైని చేయివైచి చెప్పవార లెందరో లేరనుకొందును. ఇట్టి యల్పవిషయములయందే మన నివృత్తి యింత ముచ్చటగా నున్నదే యిక బ్రహ్మదేవుడే పుట్టుకతో తయారుచేసియిచ్చిన వాటియందుమాత్రము మన నిగ్రహ మెంత లక్షణముగా బనిచేయును? మనమాట యేమిగాని కొమ్ములుదిరిగినవిజ్ఞానులు పెద్ద "కచ్చడాలు" మొలలకు బిగించినమునులు నీయుద్యమమునకు ప్రయత్నించిరే! వారిలో నెంగరు కృతార్థు లైరి? సౌందర్యము మనోహారిత్వమున్నచోట నాశించుట మానవస్వభావము. కాదని వాదించువాడు, పుస్తకముల వల్లెవేసిన పండితుడేగాని ప్రపంచమును బరిశోధించిన యనుభవశాలి గానేరడు. యయిన నివృత్తి యనుధర్మమే యక్కరలేదా! అది గాదు నే నన్నది. లౌల్యము ప్రపంచమున విడదీయరాని గొప్పరహస్యములలో నొకటి. నివృత్తి యందుకన్న ప్రవృత్తియందు మనసు సులభముగా బరుగిడును. అట్టియెడ హృదయము నరికట్టుటకు గొప్ప మేధస్సు గావలెను. ప్రంచమున నందరు విజ్ఞానులుగనే యుండరుగదా! అట్టియెడ నొక వ్యక్తియందు దోషలేశ మున్నంతనే వాడు పనికిమాలినవాడని సిద్ధాంతీకరించుట పొరపాటుగాదా? వాని లెక్కనగుణము లెన్నియున్నను, దీన నొకదానితో నన్నియు దోషములుగనే లెక్కించుపిచ్చి యెందరికి లేదు? నేను విద్యార్థిగా నున్నప్పుడొక్కసారి వేణీసంహారమును జదువుచుంటిని. యుద్ధవార్త ప్రకటింపబడినతరువాత దుర్యోధనచక్రవర్తి భానుమతితో సెలవు గైకొనుటకై వెళ్లును. ఆ ఘట్టమును జదువుచు, "స్వామీ! ప్రకటింపబడినయుద్ధ మేమిటి? యిక్కడ నసభ్యముగా వర్ణించిన యీ విషయపిపాస యేమిటి? దుర్యోధనచక్రవర్తి కింతమాత్ర మౌచిత్యము నూహించు తెలివిలేదా?" యని యడుగగ వారు, "నాయనా! లేకున్న నాయక ప్రతినాయకులకు భేదము గానబడదు. అందులకే యీయంకమును ప్రారంభించినాడు మహాకవి భట్టనారాయణు"డని సెలవిచ్చిరి. నాకు నిజముగా కడుపుచెక్కలగునంత నవ్వు వచ్చినది. మాగురువులు మాననీయులు. వారిని దూషింప నా యభిప్రాయముగాదు. మనదృష్టి యిట్టిదని విన్నవించుటకే యొకఘట్ట మెత్తిచూపితిని.

అసలు - నివృత్తిధర్మ మెంత ముఖ్యమో ప్రవృత్తియు నంతటిదే. బ్రహ్మదేవు కాయింత లౌల్యము లేకున్నచో ప్రపంచమే పుట్టియుండదు. శంకరుడు భీష్మించి కూర్చొనియున్నచో తారకాసురునిజంపు మగవాడు మనకు కాదు, దేవతల కెక్కడుండును? ఇక విష్ణువున కెంతలాలసత యున్నదో యవతారము లెత్తి నపుడెల్ల వేషములు మార్చిమార్చి యలసిన లక్ష్మీదేవి నడుగుడు. మానవులమగు మనకుమాత్రము ప్రవృత్తిరూపమగు లౌల్యము లేకున్న పనిజరగునా? అందరు కావిపంచెలుగట్టి సన్యాసులే యైనచో నపుడు భిక్ష వెట్టుసంసారి యెవడుండునో యోచించి చెప్పడు చూతము.

కొందరు "మనజీవిత మెటులున్నను కడకు ప్రపంచానుభవ మేరీతినున్నను ఉన్నతాదర్శములు మాత్రమే కళలయందు జూపవలెను. నైతికదృష్టిలేనిది కళయేగా"దని వాదింతురు. గొప్పప్రశ్నయే కాని కళయొక్క పరమావధి నీతియేగాదు, ఆత్మానందము. నీతిలేనిచోట నానందమే లేదనునది శాస్త్రపుమాట. కళలో నీతియే యుండరాదని కాదు నాతలపు. నీతిలేనిచోట కళయే లేదనరాదని. ఆకృతి జిత్రించుట కవికనావశ్యకము, అశక్యమును. తాను దృశ్యమాన ప్రపంచమునుండి విషయవికారము లంతయో యింతయో యనుభవించుచు, తన చేతితో తనమెదడుతో తనహృదయముతో తయారైన పాత్రముల మాత్రము కేవలధర్మస్వరూపములుగా జేసి యున్నతాదర్శముల తోనే వారి బొజ్జ నెట్లు నింపగలడు? లేదు "కవి ప్రతిభాశాలి, అతని మనస్తత్వము - అతనిజీవితమే వేరుగా నుండును. కాన కవి తయారుచేసిన పాత్రములు గూడ నాదర్శభూతములుగనే యుండు"నందురా? సత్యమే. పరమసత్యమును గావచ్చును. అట్టికావ్యములు మనవాఙ్మయమున నెన్ని యున్నవి? కావ్యము లన్నిటను శృంగారము పచ్చిపచ్చిగా వర్ణించి కడపట, "కనుక నిట్లు చేయరాదు". అను నొక్కచిన్న నీతి ముక్క నతికించినచో సత్యస్వరూపమును

బోధించిన ట్లగునా? నాట్య మనునది లోకవృత్తానుకరణ మని భరతముని వాక్రుచ్చెను. సంగీతమున రాజసతామసములే మనుష్యులకు గానీ కేవలసాత్త్వికము దేవతలపాలనిరి. చిత్రలేఖనము మొదలగువానియందంతయు భావాభివ్యక్తీకరణమే ప్రధాన మనిరి. నగ్నచిత్రములయందు సౌందర్యము కళాభాగ మున్నది. అట్టివానిజతలోనే చెరిగెన కవిత్వమునందు మాత్రమన్నిటియందును లేనినీతి యెక్కడవచ్చినది? నీతిని, సౌందర్యమును రెంటిని జోడించి చెప్పవా డుత్తమోత్తముడుగావచ్చును. కాని నీతిలేనిచోటంతయు కళావేశమే లేదనుట పొరపాటుగదా!

ప్రాచీనులలోను వివిధములగు నీ వివాదములు లేకపోలేదు. ఆనందవర్ధను డానందోపాసనయే కావ్యపరమార్థ మనెను. కావ్యప్రకాశకారుడు "నియతికృత నియమరహితాం" అని మధురమధురమగు లక్షణమును నిర్వచించెను. ఆలంకారికులకెల్ల నర్వాచీను డనదగు జగన్నాథపండితకవి "రమణీయార్థముగల శబ్దమే కావ్య"మని చాటెను. అయిన నీనైతికవాద మెక్కడనుండి దిగుమతియైనది. శాస్త్రవీథులనుండియే సరఫరాయైనది. నీతి కొకవిధమగు నిర్ణయము లేదు. నేడొకనీతి, రేపొకనీతి. దేని ననుసరింపవలెను? ఈనాటిబ్రాహ్మడు చాతుర్వర్ణ్యములలో వివాహమాడరాదుగదా! మాంసమును దినరాదుగదా! మరి పూర్వకాలమునందో నివియన్నియు శిష్టాచారములుగా నుండినవి. వాటినన్నిటిని మన మీనాటిదృష్టితో జూచి నేరమని తిరస్కరింపవచ్చునా? ఒక శతాబ్దిలోనినీతి వేరుకాలముల నుండదు. నేటి ముసోలినీనీతి ఆదరింపదగునీతి. జపానుదాడి యక్రమ మని భారతదేశము వాపోవుచున్నదేగాని తక్కినదేశములు తేలుకుట్టినదొంగలవలె నుండలేదా? ఈనాటిపరిస్థితి ననుసరించి యిది నీతి. ప్రాగ్జ్యోతిషపురాజుబిడ్డ నగ్నిదేవు డనుగ్రహించినాడట! అచటివా రందరు స్వైరిణులైరట. ఇట్టివి తడవబోయిన నెన్నియోగలవు. కొందరు నీతియు కాలదేశపాత్రముల ననుసరించి మారు నంటిరిగదా! కాన ప్రతిదానను నైతికస్వరూప ముండనే యున్నది. గ్రహించువాని దృష్టియందే భేద మున్నదని వాదింతురు. కావచ్చును. అడ్డుపడినచోటుల నెల్ల నచ్చుకట్టురాళ్లనువేసి-నీతిని సవరించి పట్టించుటలో నంత నిశితమగు దృష్టి యున్నపుడు, దానినిగూడ నొప్పుకొందుము. కళ కడ్డురానినీతి యెంత యున్నను మాకు పరవా లేదు. అది కళాభివృద్ధికి భంగకరమైననో మాచింత. మరికొందరు 'నీతిలేనివిశ్శృంఖలమగు కళను నొల్లే యియ్యము. సంఘమునకు జాతికి, తోడుపడునంతవరకే గదా మనకు కళ యుపకారకము; కనుక, మితముగా వాడుకొందు' మందురు. ఇది రుచిభేదమునకుం జెందినది. దీనినుండి సిద్ధాంతమున కేమిబాధ లేదు. అట్టివారికి వేదములు, ఉపనిషత్తు లుండనేయున్నవి. వాటిలోను పైదోషమంతయో యింతయో లేకపోలేదు. తక్కినవి పనియే లేదందురా? కానిండు; అందరు గలసి బండ్లు గట్టించి గంగానదిలోనికి దోలింతము.

మనయనుభవము మనజీవితము దాని ననుసరించిన మనకళ యన్నియు నీరీతిగనేయుండ పాపము పెద్దనపైనను అతిసుకుమారియగు వరూథినిపైనను మాత్ర మీశిలాపాత మేటి న్యాయ్యము? అందరు కవులకు లేనిది పితామహుని కొక్కనికే వచ్చినదా యీయనీతి? వాత్స్యాయనుడు కామశాస్త్రము బ్రహ్మాండమంతటి గ్రంథమును వ్రాసినాడు. ఒకటి రెండు ప్రకరణముల మాత్రము పతివ్రతా లక్షణము, స్త్రీరక్షణ మొదలగు రెండుముక్కలు విసరి, తక్కిన దానినంతయు లాలసతకు పనికివచ్చు చుంబనాదులు...మొదలగునవి నిరూపించినాడు. కడపట నేను చెప్పినదంతయు వ్యతిరేకవిధముచే గ్రహింపవలెనని దిద్దిపోయినాడు. ఇట్టివన్నియు న్యాయములైనచో పెద్దన వరూథినీవృత్తాంతమును గూడ వ్యతిరేకవిధిచేతనే గ్రహించి పాప మాశవిని తరింపజేయుదములెండు.

ప్రవరునిపయి నింద దోష మనుట మహాపరాధము. అతడు శ్రోత్రియుడు, ఆహితాగ్ని. వారిపూర్వులు యజ్ఞము లాచరించి పవిత్రులైనవారు. తాను నిరంతరము హవ్యగంధమునే యాస్వాదించిన మహనీయుడు, జననీజనకులసేవ, పెద్దలయెడ వినయవిధేయతలు, అతిథిసంతర్పణలు - వీటితోనే యాతని యనుభవ మెదిగివచ్చినది. అప్సరలు, అతిథులు ప్రియములైన ట్లతని కన్యములు గావు. హిమాలయపర్వతమున కరుగు కామమున్నను "అయ్యో! నిత్యవ్యవహారములు" పోవునేయని యే పెద్దదుఃఖము. కూకటులు లిడి చేర కూరిమిసోమిదమ్మ మనసులో వర్తించును. పూర్వపురాజు లొసగిన మడి మాన్యములు, తరుగులేనిపాడి. దేవి దేవరవారలు తలిదండ్రులు దేవుడిచ్చిన రమణీయమగు సౌందర్యము. ఇట్టియెడ నామహానుభావునికిలోటేమైననున్నదా? ఆ ధర్మమూర్తి యైహికాముష్మికముల రెంటిని గడమట్ట ననుభవించినవాడే; కేవలపాషాణహృదయుడుగాడు. మరిపదార్థములపరిమితి నెరిగినమేధావి. మనసును నిగ్రహించిన మహనీయుడు, ధర్మము - కర్మము సమగ్రముగ గలవాడు. పేరునకుమాత్రము "కచ్చడాలు" బిగించి యామడదానినీడ సోకినవెంటనే కృష్ణాజినము చంకనిరికించి వెంటబడుముని గ్రుచ్చగాడు. ఆర్భాటములేని సదాచారి. ఆచారమంతనకొరకేగాని డాంబికమునకు గాదని యర్థము చేసికొన్న తపస్వి. తనమతమునందు, తమసిద్ధాంతములయందు నమ్మకము సంపూర్ణముగ సంపాదించుకొన్న మనస్వి. విజ్ఞానముచే పండి, ఫలించిన, తలపులుగలపవిత్రు డేకాంతమునందుండి స్వైరవృత్తి కాశించిన పరవనితను త్రోసిపోయినా డన్నచో మనకు రోష మేల? కలుగురసభంగ మేమి? ప్రపంచములో నట్టివారుండరేయని చింతయేగాని నిజముగా నున్నచో బ్రహ్మరథమును బట్టజాలమా? వరూథినియం దెంతమానవత్వ మున్నదో ప్రవరునియందంత మహత్తున్నది. అతనినివృత్తిలోని వేయింట నొకపాలైనను మనకు లేదేయని యేడ్చుటపోయి నిందించుట నిశ్చయముగా తెలివితక్కువపని.

మరికొందరు మహానుభావులు మనుచరిత్రమునకే శాపోదకములు విడుతురు. వారి వాదము విందముగాక. "మనుచరిత్రమున రసమే లేదు. అంతయు రసాభాసమే. రెండవ

సాశ్వాసమున వరూథినియందే యనురాగము గాడవయాశ్వాసమున ప్రవరుని పేరు చెప్పి యేగంధర్వుడో క్రీడించిపోవును. ఉత్తమ గుణములుగల ఘట్టమే లేదు. అంతయు మోసము, అసహ్యము”

నాకు జూపె నీవాదమున సంస్కృత హృదయమే గానరాదు. సుఖమన్నచే మన కంతులేని యసహ్యము, ద్వేషము గలుగును. కారణమేమి? మనయల్పతృప్తి. అదియే వీటికి మొదటిబీజము. కనుబడిన దంతయు రసాభాసమే యైనచో నిక నంతమే యుండదు. అనురాగ ముభయులయందు నిండియున్నచో శోభించుననుట నిజమే. కాని యట్లులేనివన్నియు పరిత్యాజ్యము లనియు, అట్టికథ లన్నియు చదువరానివే యనినచో చాలవాఙ్మయము దాచిపెట్టవలసివచ్చును. అట్లేయైన పూర్వపు స్వయంవరములలో నెన్ని రసాభాసములైననో యొకరస మగుచుండెడిది. రాక్షసవివాహము లన్నియు రసాభాసములు గాగూడదా? వివేకమైనను మందువలె వాడుకోవలసినదేగాని తెగబెంచినచో లోకన్యాయమునకు ముప్పే.

పోనీ యీరసాభాసమైనను యిక్కడ నెవరిలో నున్నదో కొంత నిదానముగా నిలిచి పరికింతము. వరూథినీప్రవర్తనమున రసాభాస మున్నదందురా? ఆమెపుట్టువు “పూత పసిడి”వంటి వలపుగల సానివారింట సభలు రంగములు. ఆటపాటలు నిత్యవ్యవహారములు. కళోపాసనతో పక్వమై పూవుల కన్న మెత్తనగుమనసు. వారికి శీలమును గాని యుదాత్తగుణములనుగాని చెడక నిలుపుకొను పట్టుదల లేదు. కంటికి కింపయినచోట వలచుట, తరమయిన ననగి పెనగి సుఖించుట వారి నైతికచర్య. వరూథిని లోకోత్తరయగు నాయిక గాదు, సరిగదా ఆత్మగుణములకై యత్నించి సాధించి పెక్కుము నిలుపవలెనను కోరికయు నామెకు లేదు. దృష్టియే సున్న. కంటికి చల్లగ నున్నాడు ప్రవరుడు. కామించినది. తొలుత ననుభవమును జూపించినది. విప్రుడు లొంగలేదు. హేతువాదము నకు దిగి తర్కించి చూచినది. అన్నిటి కన్ని చెప్పి యొప్పించి నిలిచినాడు. ఇక మాటలల్లో సాగదనుకొని కార్యమునకు దిగినది. విశ్వామిత్రుడు మొదలగువారు తొలుత నిట్లు వాదించినవారేగదా! అనుభవములో నేమైనారు? కనుక పాప మామె యీవేదాంతము లన్నియు నాకు పొలికువ తేనంతవరకే దాని యంగము సోకనంతవరకే. తరువాత నిలువరని తలచినది. కడపటియస్త్ర ముపయోగించినది. అదియు మొక్కవోయినది. ఆప్రాంతముల నంతటనింతట నెవ్వరుచులేరు. సంపూర్ణ మగునేకాంతము. కనుకనే, వెనుకాడక, ఏకాంతధార్ష్ట్యమునకు దిగినది. సరిగా నర్థము చేసికొన్ననేతప్ప నదియును నంత క్షమింపరానిదోషము గాదు.

ఇక ప్రవరునిది పొరపాటని పెదవి విప్పు ధైర్యము మన కున్నదా? రామరామ! అతని జీవితము పరమపవిత్రమైనది. ఎన్నియోసంవత్సరములు మననగావించినను మనతెలపున కందని మూర్తి యాతనిది. మరి రసాభాసమున కేమి యర్థము? విభావానుభావాదులచే క్రమపరిపుష్టమయినరసమే స్థాయిభావతనంది చర్వణయోగ్యమగుచున్నదిగాని నడుమనే తునుకలైనచో అఖండమై సంపూర్ణమైనయానందము గలుగదను భావము గావచ్చును న్యాయమే. ఈయల్పతృప్తి కెక్కడికి పోరము? దినమును పండుగభోజనమేయైన సంసారి ‘పాపరు’ వేయడా? ఎవడో తిరిపెగాడు “తల్లీ! ఉద్దరకు బెట్టినను మొగునితో డుత బెట్టుమన్నాడట” పోనిండు. మనకావ్యములలో నాయికానాయకుల-మనస్సుల నన్యోన్యప్రేమచే పెంచి పెద్దచేసిన-ఘట్టము లెన్నియో యున్నవి గదా! వాటియందును సమగ్రత యున్నదా? మిగిలినచెద లెన్ని పట్టలేదు? వాటినన్నిటిని మనము దిద్దుచున్నామా? అవిమాత్రము రసము నాస్వాదించుటలో నడ్డుపెట్టి యతృప్తిని గలిగించుట లేదా? అన్నిటికి లేని దీ-రసాభాసమున కొక్కదానికిమాత్రము పట్టినదా యీ బహిష్కారము? తొండల దిన్నవారు, నక్కల దిన్నవారు దోషులైయుండగా నడుమ గారెల దిన్నవారిదేనా మహాపరాధ మని యెవడో శిష్యుడు గురువుల కుత్తరమిచ్చినాడట. మానవులచరిత్రము స్వభావము పలుతెఱలుగ నుండును. దానినంతయు సమగ్రముగ నాలో చించి సముచితముగ నాయాచోటుల నిలుపు మేధాశాలి యెవ డుండును? ఒకవేళ నిర్మించెనో, పరమాదర్శపురుషుడగువానితో మన మెంతవరకు లాభమందగలము? మనతో డనే యుండి మనవలెనే కష్టసుఖములు, చింతలు, చాపల్యములు గలిగి సర్వవిధముల మానవులైన యాధ్యాత్మికవీరుల కాతనితోపాటు మనలను దీసికొనిపోవలెను. కేవలము ఆదర్శపురుషుడయే యైనచో మనభావన లరిగించుకొనలేవు. అపుడు లాభ మేమి? సంపాదించుకొను నకీర్ణమే.

ప్రతియొకచోట నొకటేనాయికానాయకులు, ఒకటేయచ్చుకట్టు ఉన్నచో మరివేరు వేరు కావ్యము లెందుకు? వేరువేరువ్యక్తు లెందుకు? విభిన్నములగుపెదడు లెందుకు? నైషధములోని చంద్రదూషణ,మాఘములోని మారుతనింపలే ప్రతికావ్యమున నుండవలెనన్న పొరమున్నదా? కవులమనస్సులను, భావములను స్వతంత్రత నరికట్టుసంకెలలు గావాయిని? అందుకే మనభావములో నిన్ని తలత్రోక మార్పులు, మురుగువాసనలు అవశ్యముగా నుండవలసినది మనకర్మయైనది. ప్రారంభింపబోయిన యితివృత్తమునుగాని రసమునుగాని చక్కగా నిర్వహింపలేక చదికల బడినచో దోషమునుగాని బుద్ధిపూర్వకముగా జేసిన పనికి తీరిప్రాయశ్చిత్తము పరిహాసమనుటకన్న వేరున్నదా? పెద్దన యితివృత్తమును సర్వాంగసుందరముగా చిత్రించలేదనుమహానుభావులుంటె రనుకొందును. నాకుమాత్ర మాధైర్యమేమాత్రమును లేదు. నిజముగా పితామహుడుత్తములలో నుత్తముడు. అతనిని ఒకమేనాలోగాదు; పదివేలమేనాలలో మార్చిమార్చి గూర్చుండబెట్టి ప్రపంచమంతయు ద్రిప్పినను దక్కువే. అయిన తప్పెవరిది? మితమెరిగిన కవిదా? ఇచ్చినదానితో తృప్తిపడక పేరాసతో నోరుచాచి యాచించు మనదా? ఆత్మతృప్తి లేకున్నచో దీనియందేమి ప్రపంచమున దేనితో నానందము గలదు?

వరూథినీప్రేమ పవిత్రమైనది. ఏకారతయు, నేదోషము నాకామరాలి మనస్తత్వమున గానబడదు. ఇకనిలుచున దేమి? ఆ మెధార్ష్ట్యమసం

గతమనికదా! గురుకులవాసులేమోగాని యనుభవముగలగృహస్థు డెవ్వడైన నది పొరపాటనునేమో రసికులరగు మీరే యోచింపుడు! ఒకవేళ పెద్దనవిషయమున రసాభాసమైనను అందులో వరూథినిచేసిన పెద్దదోషమేమియు లేదుగదా!

ఇక గంధర్వనిసంగమమున రసాభాసమని గదా మనవాదము. కావచ్చును. అయినను పాఠకునిమనసు పూర్వాపరములను కొంత సమగ్రముగ నాలోచించినచో అదియును అంతగా బాధింపదనుకొందును. గంధర్వ డొకవిటుడు. తలచినచోట వలచినచోట రమణీయతయున్నచోట ననుభవించుట వారియలవాటు. ఎన్నోసారులు సానివాడలలో దిరిగి తర్ఫీదైన విటుడగుటచే న్యాయ్యముగనో అన్యాయ్యముగనో తనకోరిక పూరించుకొనజూచినాడు దివ్యదృష్టిచే గ్రహించి యీయెత్తువేసినాడు. దానిచే ఫల మందినాడు. వాడు సామాన్యవిటుడే. ఈనాడు వాడుదాత్తుడు గాడని నిందించిన వానికి నష్టములేదు. మనకు లాభము లేదు. వాడాయనితరలభ్యమగు ఉదాత్తతకై పాటుపడలేదు. కావలసినది మనోరథప్రాప్తి అయినది. ఇప్పుడు మనము వానిపై గోపించిన కేవలము పెదవులచేటుదప్ప వేరులేదు. సానియగు వరూథినిశీలము చెడిన దానివలనను సంఘమునకు వాఙ్మయమునకు గలుగుమహోపచారమేదియు లేదు. ఆమె ముద్దరాలు. శృంగారస్వరూపిణి. విచ్చినపూవువంటిది.

మనయాలంకారికులలో గొందరు తిర్యక్కులయెడ విభావాదిజ్ఞానము లేదు, కావున నచట రసాభాసమేగాని రసముగాదని సిద్ధాంతీకరించిరి. ఏకావలీకారుడు తిర్యగ్గతమగురతి రసమేగాని యాభాసము గాదని తీర్మానించెను. దానిని వివరించుచు వ్యాఖ్యాతయగు మల్లినాథసూరి రసోద్భూతికి విభావాదిజననమే కారణముగాని జ్ఞానము గాదని స్పష్టముగా జెప్పెను. ఇది యటులుండ నిక్కడ వరూథినికి ప్రవరుడనుభ్రాంతిచే గంధర్వునియందు మనసున్నది. గంధర్వుడు సంపూర్ణముగ వరూథినిని వలచివచ్చినాడు. అగుచో నిచటమాత్రము రసమేనని యొప్పినచో గలుగు పొరపాటేమి? కార్యకారణవిచారములేని మృగములకన్నను హీనమైనదా యాలంకారికులదృష్టిలో వరూథిని? పూర్వోత్తరసందర్భముల విచారింపక దృశ్యమానమగుఘట్టమే దృష్టినిలుపు సోమరయ్యలకుదప్ప తక్కినరసికుల కిచట “నయ్యో! మోసపోయెనే వరూథిని” యని కన్నీరు విడువవలసినయవసరమును లేదు పోనిండు. ఒకవేళ వరూథిని చెడినను బంగారువంటికొడుకు నిచ్చి చన్నది. మేచకముడిగట్టికొనికూర్చొనియున్న మనకు శకుంతలయు, అందుమూలమున కవిత్వపరమార్థమగు శాకుంతలమును జేత దొరకియుండునా? పదిమందిని జెఱచి యొకడు గడ్డకు వచ్చుట యీనాటి మాఘధర్మము. అనుభవరసికుల కింకను గ్రహింపదగినది కొంత యున్నది. ముందు నడుతముగాక. ప్రవరు డారీతి త్రోసిపోయినది మొదలుకొని నిలిచినచోట నిలువలేదు వరూథిని. ఆభరణములు లేవు. వాహ్యాళిలేదు. వీణపైని పాట లేదు. దైవమా యని తలపోయజొచ్చినది. తన్ను ప్రవరుడు తిరస్కరించినది, త్రోసినది యీ యపకారముల నామె దలపనేలేదు. “వానికన్నులిట్టివే, పాదములట్టివే, చొక్కపుప్రాయమే, తెగబారెడు సెంద్రుకలే”యని పనవిపనవి యేడ్చినది. నూనెముడివైచి మట్టివ్రేలనె చుక్కబొట్టు పెట్టినదట యా నిత్యసువాసిని. “ఇంతలో పెల్లుల్లసిల్లినచందమున” వెన్నెల వ్యాపించినది. ఇక భరింపలేకపోయినది. అపు డామె చెలికత్తెలతో నాడుమాటలు చూడుడు.

ఉ. “నోములు నోచినమ్మలు మ
నోరథము ల్దయివార నిత్తఱిన్
తామరతంపరై ప్రియులుఁ
దారు విహారము సల్పుచుండఁగా
నీమెయి దుఃఖశీలనగు
నే వసియింపఁదరంబె పోద మా
రామముఁజూడ నందు సుక
రంబగు సర్వము పంకజాననా!”

అందరు కవులును నియమము ననుసరించి నాయికలను కూలియిచ్చి యేడ్పించువారేగాని వానియందలి పరమార్థమును మాత్రమును యోచించినవారు గారు. పెద్దన యట్లుగాక తటస్థములగు చంద్రికాదులను పాత్రలతో గలసంబంధమును గురుతించినాడు. తత్కాలజనితమగు భావమును, కమ్మనిజవరాలిలేతయెడదతో జోడించి మనోహరముగ బలికించినాడు. ఈ విషయమున తక్కినవారికి గుణపాఠము నేర్పినాడు పెద్దన. అయినను తరువాతిపండితకవులు దీని గ్రహింపదగు వస్తువుగా భావింపలేదులెండు! రాత్రియంతయు నీరీతిగనే వేగిపోయినది. చెలికత్తెలెటులెటులో నవనవోపచారములతో నా రాత్రి నీడ్చినారు. తెల్లవారినది. అయిననేమి? వరూథిని కన్నీటిబొట్లు నిలువలేదు. ఇక కార్యములేదని ఆరామమునకు రమ్మని బలవంతపెట్టినారు. వరూథినికి లేనిరోసము వారికి తెగకోసికొనివచ్చినది. “నీచందము, నీయందము జూచిన యెవరు వెఱ్ఱివారుగాకే పిచ్చిపిల్లా!” యని యభిమానమున గుండెకు నీరు దట్టినారు. ‘వాడనగనింద్రుడా? చంద్రుడా?’ యని తూలనాడినారు. ‘విప్రుడు; గొల్లబాలుడు; వానికేమి తెలియు’నని నవ్వులాడినారు. “పూతపసిడి వంటికులమే” యని యింటిమర్యాద దెలిపి “యింత కనువేదురు తగునా” యని బుద్ధిచెప్పినారు. “వా డాయుద్యానవనమున నుండెకపోడు రమ్మ వెఱ్ఱివానినిజేసి యీడ్చుకొనివత్తు” మని కార్యమునకు ప్రేరేచినారు. తనివిదీర నిందుమనమున శృంగారింత మనుకొన్నారు, గాని వరూథిని కీయుబలాటము గిట్టలేదు. అయినను ప్రాణసఖులపలుకులు త్రోసివేయజంకి విసుగుకొనుచు విరులు దునిమినది. బాగాలు బలవంతముతో కొన్ని నెఱలనుమిసి, ఒకటి రెండు రుచి చూచినది ప్రతిదానికిని “సగముత్తర మొసగుచు సగముతెల్వి, సగము మఱపుతో చింతచే సగముగుచు వారివెంట తిన్నగా నడచి వెళ్లినదట. చెలియ లందరును సరస్సున దిగి యోలలాడుచున్నారు. తన్ను బిలుచుచున్నారు. కాని మోము నడ్డముద్రిప్పి “యొకహస్తపుమొక్కన” మీరే యాడుడని బతిమాలినదట.

ఇంతలో మాయాప్రవరు డరుగుదెంచినాడు. మనుష్యులము, అల్పశక్తులము నడుమనకు కష్టముగాని వారు కామరూపులుగదా! పసిడితోరముతోడి బాహువు, - నల్లని చూపులు

దెసలబరపు విశాలమైనకన్నులు, జుట్టు బొట్టు కట్టు అన్నిటియందును అచ్చముగా ప్రవరుడే యైనాడు. కడకు శాంతరసమొల్కు బ్రహ్మతేజమునుగూడ కృత్రిమముగా సంపాదించుకొన్నాడట. విపంచినిబోలు మధురమగునాదమున జటను వల్లించుచు విరులు చిదుము నెపమున నామెకంట బడినాడు.

మాయాప్రవరుని జూచినవెంటనే యొక్కసారి గడచినగాథ యుద్బుద్ధమైనది. కన్నుల నీరుదిరిగినది. ఒక్కసారిగా పరుగిడికౌగిలించుకొనదలచినది. ఔనుగాని— యేమొగమున పాఱుని సమీపింపఁగలదు ? లేకున్న చాపల్యము విడుచునా ? తిన్నగా లేచినది, చెలులకనుమొఱగి వెళ్ళినది. అప్పటి యామెపరిస్థితి యెంతదీనమైనదో యోచింపుడు. తిన్నగా నెదుటనిలచి "కాటుకకన్నీరు గ్రేటుకొనుచు" ప్రారంభించినది ప్రార్థన. "నాల్గుజాలు నికజాలు భవంబను నంతకాకకు బాలయిన" దట యాసుకుమారి. పాదములు పట్టినది. నీకు మనసునం దిష్టములేకయున్న నీబలవంతపు మాఘస్నానమును కూటమిలో చవిలేదని యెరుగుదును. అయినను నాయింద్రియపిపాస బలవత్తరము. చావుదప్ప దని వెక్కివెక్కి యేడ్చినది. ఇయ్యెడ కవిపోషించినయౌచిత్య మెంతేని గలదు. పాఠకులు విసుగుదురేమో యని మాభయము.

ఇక గంధర్వునకు రొట్టెవిరిగి నేతిలో బడినటులేగదా ! వాడు నందుకే యాశించి వచ్చినాడు. తిన్నగా మొగమునెత్తి అతినిపుణముగా "తెచ్చికోలుమాధ్యమ్ముతో" యుత్తరమిచ్చినాడు. నేనుమాత్ర మేమి సన్యాసినా ? నాకు సుఖదుఃఖములు లేవా ? కాని రెంటికిం జెడినరేవడి నౌదునేమో"యని గ్రుక్కిళ్లు మ్రింగి యాసగలుగబలికినాడు. వరూథిని మోము వికసించినది. ఇన్నిజన్మముల తపస్సీనాడు ఫలించినదనిమిన్నందినది. సిగ్గుతో "చేతచెఱగు బిగియబెనచుచు" నవ్వి తలయూపినదట! ఇంతలో చెలికత్తెలు వచ్చి కలుసుకొన్నారు. పారునికఠినతకు నిందించి యామెయవస్థను విశదముగా వినిపించి కేరడములాడుచు వారిని బ్రేరేచి తప్పుకొనిరట! తరువాత "మృగనాభిభుగభుగలు" వాసించు పరమరమణీయములగు పూపొదలచాటున నామె "కస్తూరికపురతి" చెలగినది. ఇట నొకసీసముచే మనోహరముగ వారిరతిని వర్ణించినాడు మహాకవి. దీనికి కొందరుపండితు లింతకుముందే పెదవివిరచినారు. రతివర్ణన యనౌచిత్యమట. ఇది నాగరికత సంపూర్ణముగ తెగబారినదృష్టి. ఇంతవరకును ప్రతియొకటియు సవిస్తరముగా వర్ణింపుచు వచ్చి యిచటరతివర్ణనముమాత్రము వెంకటేశ్వరులముడుపువలె ప్రక్కకు దీసి పెట్టవలెననుట యెంత సరసమగుమాట ! కవి ప్రతిభావంతు డైనచో నెట్టిదానినైనను రమణీయముగనే చిత్రింపగలఁడు. సౌందర్యము కవిత్వసాధనమైనపుడు స్వాభావికమగు రతిపైమాత్ర మీవిజ్ఞానవృద్ధుల కింతద్వేష మేలకో తెలియుటలేదు. మనుచరిత్రలోనిపద్యమేమి రసాభాసమై ముట్టరానిహూణుగానున్నదా ? మరెందులకు కాలుగాలినపిల్లివలె యీయొక్కపద్యమునకే యెగిరిపడెదరు? ఇంతవరకు చదివిన, యీయింత యోర్పులో నిక్కడను కొంచెము నెచ్చింపరాదా ? కాగా వర్ణింపకపోవుటయు దోషమేయగును. ఇంతవరకు వరూధిని యామింతసుఖమునకే యష్టకష్టములఁ బడినది. గడచిన రెండాశ్వాసములలోని ప్రతియొకపద్యమును భౌతికసుఖమునే ప్రతిధ్వనించుచున్నది. ఇంత కష్టపడి సంపాదించినకోరిక నొకనిమిషమైనను చల్లగా ననుభవింపకముందే తెరవేసి "యీరీతిసుఖముగానుండిరి" అని చెప్పుట శతవికారముగాదా ?

ప్రవరున కీవార్తలన్నియు దెలుపుటకే సిద్ధుడును మరలబోలేదు. వరూథినికిజరిగినమోసము తెలియనేలేదు. నేటికినిగూడ దెలియదేమో? పనియైనగంధర్వుడానాడే యింటిదారిఁ బట్టినాడు మరల వానిపొలకువయే లేదు. వరూథిని మాత్రము "స్వరోచివి" లాలియందుంచి యీనాటికిని మంగళగీతములు పాడుచునే యున్నది. వరూథిని చెడినను జగదేకవీరుడు కొడుకు గలిగినాడు. తాము చెడియైనను ప్రపంచమును బ్రోవ యత్నించుట గొప్ప స్వార్థత్యాగము గాదా? ఇక నామెప్రేమయా నిష్కపటమై నిర్మలమై పవిత్రమైనది. ఆమెతలపులు హార్దములు. అచ్చరలయింట జన్మించినను ఆదర్శము నలవరించుకొని దేవత్వమును సంపాదించుకొన్నదామె. ఇక నామెకళాపాండిత్యమా ! తలచి తలచి ధన్యులు గావలసినంతటిది. ఆమెసౌందర్యాభిలాష హృదయమున్న మానవుడెల్ల మెచ్చుకొని కన్నీరు విడువవలసినది. భౌతికాభిలాషయా ? అదెవరికిలేదు. మానవమాత్రులెవరైన చెప్పగలరా? రచ్చకెక్కనదిగనుక వరూథిని యాయింతచాపల్యము లెక్కకు వచ్చినది గాని అట్టిచాపల్యములు ప్రపంచమున లెక్కకు మీరియున్నవే. మనకందరికి పూజాపాత్రురాలే యాపరమపవిత్ర. సర్వవిధములను మానవకాంతయై మనల వెనుకకువేసి మనయింటిదేవతయై కొలువుదీరినది. 'వెన్నవంటి' యామె మనసు వేయియాదర్శములకన్నను వెలగలది. ఏ యోగికో రాయికో రప్పకో పనికిరాకపోవచ్చును, గాని హృదయమున్న భోగులకందరికి నామె తలఁబ్రాలువంటిది. ఆమెజీవితము మనస్త్రీ లెందరో యలవరించుకొని మ్రొక్కవలసినది. ఆమెనిష్కలుష మగు మానవత్వము దినదినము పారాయణ మొనర్పదగినది. ఆమెసౌందర్యము నిత్యమై ప్రకృతినిగూడ వలపించునది. అట్టిసర్వగుణసంశోభితయగు నాయికను మనసంఘమున కిచ్చి చన్నపితామహుడును, పెద్దనయమృతహస్తముచే దిద్దితీర్చబడి నిత్యయౌవనమున శోభించు "మరున్నారీ శిరోరత్నమును" చిరంజీవు లనుట కాశ్చర్య ముండునా ? మనుచరిత్రను పఠించు ప్రతియాంధ్రుడును తలయూపి పొగరుపడవలెను. ఆపెన్నిధి తెనుగునాటి పున్నెమున వారి కొకరికే దక్కినది. మనుచరిత్రవంటి రసవత్ఖండ కావ్యమును వ్రాసిన మహాకవి భౌతికజీవితమును జాలించినాడు. వరూథినిని జూచినవారు లేరు. వారిద్దరి మనఃపవిత్రతకును సాక్షియై చిరమై మనుచరిత్రము మాత్రము నాట్యమాడుచునే యుండగలదు.

ఇంతకు జెప్పవచ్చినది మహాద్భుత జీవసృష్టిరహస్య పరమార్థమును గూర్చి. దీనికి ముసుకుండగూడదు. మాక్సుముల్లర్ The Hindu Superiority' అనుగ్రంథమున, "By divine concentration during cohabitation even Rakes can produce angels."

అని "యద్భావం తద్భవతి" అను నార్యోక్తికి సూటిగా జెప్పినాడు. సంగమకాలమున స్త్రీపురుషులు ఎట్టిభావములను గలిగియుందురో తదనుగుణముగనే సంతానము! భ్రమరకీటన్యాయముగూడ నీతత్త్వమునే చాటుచున్నది. ఈసూత్రము ననుసరించి ఒకమహారాజునకు దౌర్భాగ్యదామోదరుడును, నిరుపేదకు శ్రీమంతుడును, లంజెకు బతివ్రతయు, మూగునకు గవిరాజును, చచ్చుపెద్దమ్మకు వీరాధివీరుడును జనింపవచ్చును! జర్మనీదేశమున ఇటీవల చావునకు సిద్ధపడియున్న యొక ఆవును అంతకుముందే చావునకు మొగమువాచియుండిన యొకయెద్దుచే దాటించిరి. ఒకవృషభరాజమునుమాత్రము వీనికి నెదురుగా నాసమయమున నుంచియుండిరి. ఈఆవునకు గొంత కాలమునకు పరమేశ్వరునినందివంటి కోడె పుట్టినది!

సంగమకాలమున విశ్వామిత్రుడు ఘుమఘుమలాడియుండినను, మేనక శైశక్కల మీదనే ధ్యానముంచియుండినను, శకుంతల దుష్యంతుని రాయిగా శపించి తల్లిని జేరి జయంత నలకూబరులపంచలలో బడియుండెడిదే! ఇట్టి పరిస్థితులలో భరతుడు హుళక్కి! — భరతఖండము సున్న!

వారిపంచలనుండి శకుంతలను లేపించుటకు కాళిదాసునాయనచేతగూడ గాకుండనుండెడిని! ఆలంకారికులు రసాభాస మన్నమాటయే రసాభాసము. వరూథినికి మనప్రవరాఖ్యుడు లొంగియుండిన, ఖైమా అంగళ్లు, గోవధాలయములు, బీర్ షాపులు, కాఫీహోటళ్లు మున్నగువానిచే సూదిమోప సందులేకుండ మనయార్యావర్తము కొన్నిశతాబ్దములక్రితమే కిటకిటలాడియుండెడిది! గంగానది యెడారిగా మారియుండెడిది! హిమవంతుడు లోకములోని సుఖవ్యాధులకు మందులనూరుటకు కల్వములను, గుండ్రాళ్లను సప్లై చేయుచుండెడివాడే! ఆనాటి ఆదర్శబ్రాహ్మణుడీనాటి బ్రాహ్మణుడైన, ఈనాటి బ్రాహ్మణుడేనాటి బ్రాహ్మణుడైయుండెడివాడో! ఆదుర్నిరీక్ష్యతేజోవిరాజితమూర్తిని, ఆతపస్సంపన్నుని, ఆయేకపత్నీవ్రతుని, ఆ అతిథిపూజాధురంధరుని, ఆ అశేషశేముషీధురంధరుని, ఆపరనారీసహోదరుని, ఆ అఖిలవిద్యాపారంగతుని, ఆ జననీజనకపాదార్చకుని కాపీనమునకును వరూథినిమఖమల్ లేస్ పైటకొంగునకును ముడివెట్టి శయ్యాగృహములోనికి బంపి పడకపాటలనుబాడ మన యాలంకారికులు ప్రయత్నించుచున్నారే! పెద్దనమహాకవి సర్వప్రకృతిరహస్యములను జక్కగా నెఱింగినవాడు. అందువల్లనే ప్రవరాఖ్యునిశీలమును బోషించెను. ఆతని కుల స్థాన పౌరుషములను గాపాడెను.

వరూథిని మనోహారిణి యగు ముద్దరాలు అమాయికురాలు-! దైవభక్తిసంపన్న, స్నిగ్ధమోహావేశపరవశ, సంఫుల్లసుమచయసౌరభవాసితమరుత్కల్లోలితకుంతల, అఖిలాప్సరోంగనారాజ్ఞి, ఇంతకు ప్రాణముగల బంగారుబొమ్మ! యౌవనవిలాసములు తుత్తరతుత్తరగా పొంగి పొరలుచుండెను. పెద్దన్న ప్రవరాఖ్యునిచే జెలియలికట్ట వేయించినాడు! పాపము! వరూథిని ప్రవరాఖ్యుని ప్రేమించినటులనే ఒక గంధర్వుడు వరూథినిని ప్రేమించియుండెను. స్వర్గముదానిని స్వర్గమువానితోనే కలిపినాడు. సమయముచిక్కినది వదలలేదుకరి! సరాసరిగా గంధర్వునకు పెద్దన రాదారి-చీటి నిచ్చినాడు. గంధర్వుడు నాల్గుగంతులలో బ్రవరాఖ్య రూపమునవచ్చిపడినాడు. అసలు ప్రవరాఖ్యునితో వరరూథినిహృదయము నిండిపొంగిపోవుచున్న సమయము నకలుప్రవరాఖ్యుడు హాజరు! ఇంకేమికొఱత! ప్రకృతితత్త్వశాస్త్రమర్మముల ఘోషించుటకుదగిన అదను పెద్దన దీనిని జారవిడుచునా? గంధర్వుడు మన్వంతరపుశంకాను బజాయించినాడు! విశ్వామిత్రుడు భరతఖండపుబాకా ఊదలేదా? ఈపగమ రహస్యములను సునిశితముగ లోకమునకు జాటినవాడు కాళిదాసు! పెద్దన! ఔరా! తాళిలేని అప్సరసలసంతతివారు భరతఖండమును, మన్వంతరములను స్థాపింపగల్గిరి!

కేవలము తుచ్ఛసుఖములకొఱకు స్త్రీపురుషులు సృష్టింపబడలేదు. భగవద్ధ్యాననిమగ్నులై తల్పసుఖము బొందురుకేని దేవతలు స్వర్గమునుండి దిగిరారా మరి!

పురాలోకము

గుఱ్ఱము వేంకటసుబ్రహ్మణ్యము

పెన్నదరిం బురాతనము విక్రమసింహపురంబు, ధాన్యసం
పన్నము, మాన్యవాసము, విమానసమున్నతభోగవిస్ఫుటో
ద్యన్నమితాహిభోగము, మదాస్పదముం గలయంగఁజూడు మో
యన్నువమిన్న, జీవితమహం బలరారుత నాకు నీ కిటన్.

చెలువుగ నెల్లవేళల నశేషజనంబులు నిండుభక్తితోఁ
గొలువులు సేయుచుండ, నొకకుంచముపైఁ దలవెట్టి నిద్రవోఁ
గలిగినస్వామియాలయముఁ గాంచి ప్రబోధము గాంచఁగల్గుజ
న్మలు సఫలీకృతంబు లనుమానము మాని భజింపు మాతనిన్.

గురుజఘనోపవాహ్యజలకుంభము లొప్పఁగ వైష్ణవాంగనల్
సురుచిరదేహవర్ణపరిశోభితసంధ్యలు దీప్తభూషణాం
బరలు విశాలలోచనలు వారణయానలు ప్రత్యహంబు ని
ష్వరిని బినాకినీసలిలముల్ గొనివచ్చుట చూచు టొప్పదే.

చిక్కనిపాలమీఁగడలు శేఫలికాసుమసీధుధార లా
తిక్కనకైతపోకడలు తేటతెనుంగులు చిల్కుచుండ, న
ల్దిక్కులు జాణ లన్ప్రథ నదింప ననేకశతాబ్దులొప్ప వా
రిక్కడిస్త్రీలు పూరుషు లహీనవచోవిభవాభిరాములై.

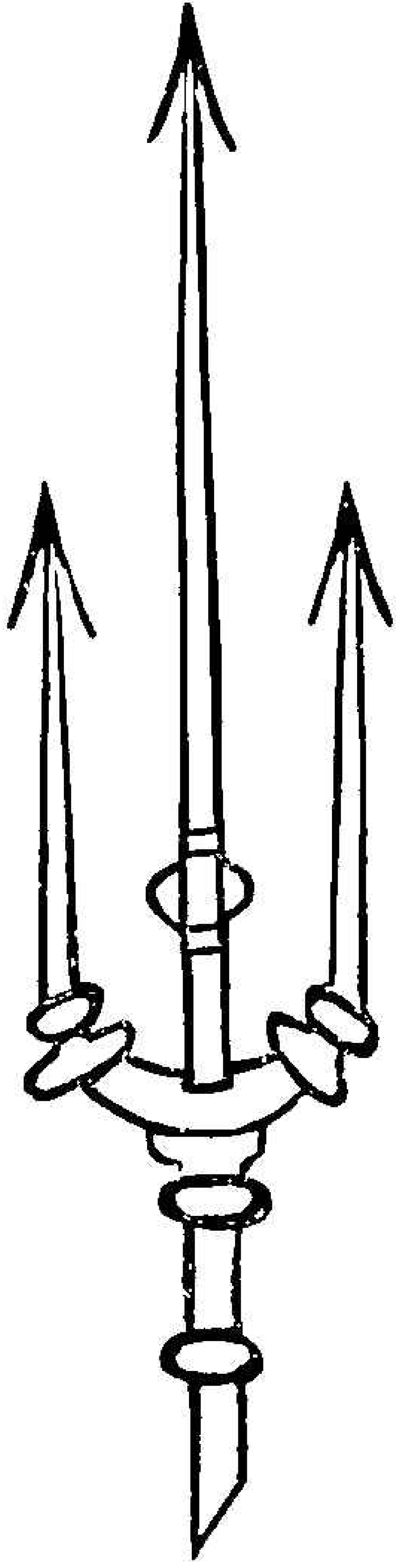
ప్రోలి కలంతిదూరమునఁ బొల్చు నృసింహునికొండ పాదముల్
తూళనచేయుపెన్నకు జలంబులు సర్వము నప్పగించి, దే
వాలయగోపురోపరిసితాతపవారణరూప మొందు ము
క్తాలుళితాంబుశీకరనవాంబుద మిచ్చు నవప్రమోదమున్.

చుట్టెటుచూచినన్ మివుల శోభిలులేవరిపైరుచేలలో
చట్టుప లార్చుశుభ్రఖగసంతతి యేయమరీలలామ చన్
గట్టునఁ ద్రెస్సి రాలుమణికల్పితహారమొ యుర్విచేడకై
బట్టు ననంగ వ్రాలెడి దివాకరుఁ డొందఁగ మందహాసమున్.

వ్యూహమువోలు వీథులు జనోత్కరసంకరముల్ సదాచర
ద్వాహనముల్ గమించి తెఱవా వృషవాహనునాలయంబు ని
ర్మోహవినిశ్చలాత్మత విలోకనసేయు, మఖండసౌఖ్యని
ర్వాహముసేయు గేహము కృపాపరతంత్ర ముమాపతిత్వమే.

పసితనమందు నేఁ దొలుత పల్లియ వీడ్కొని వచ్చి, విద్యకై
వస మొనరించుకోఁదలఁచి, పట్టణ మియ్యది సొచ్చి, యిర్వదేం
డ్లు సనియు, నామెదం బాదలేదున్ మఱి యిప్డు పురావలోకనా
వసరమునన్ నవీనత భవన్నయనాంత ముపాంత మాటచేన్.

త్రిశూలము

★

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

నవమాంకము

[ప్రవేశము : అల్లయ్య, మధుపయ్యలు]

అల్ల:—మధుపయ్యా!బసవేశ్వరుఁ డేమన్నాఁడని రాజుతో చెప్పాలి ?

మధు:—మనము దాయవలసిన పనేముంది? ఎంత జరిగిందో అంతే చెబుదాం.

అల్ల:—మధుపయ్యా ! ఈవ్యవహారం మనయిద్దరికీ సంబంధించిందిమాత్రమే కాదు. నిజంగా ఆలోచిస్తే మనం యిద్దరమూ యీవ్యవహారానికి నిమిత్తమాత్రులముగా కనబడుతున్నాము. ఇది యేదో కొంప లంటుకోపోతున్నవి. ఈ అప్రతిష్ఠ మనమీదుగా పోతోంది.

మధు:—బసవేశ్వరుఁ డున్నంతమట్టుకు మన కేమీ భయంలేదు. పైగా రాజు మనలను రాయబారమో యేమిటో నడపమన్నాఁడు. బసవేశ్వరుఁడితో చెప్పమన్నాఁడు. చెప్పాం. మన మాపని చేసిపెడితే మనల్ని వదిలిపెడతా నన్నాఁడుగదా! ఆమాటప్రకారం మనల్ని వదిలిపెట్టాలి.

అల్ల:—మనం యేపని చేసిపెట్టాం ?

మధు:—బసవేశ్వరుఁడితో చెప్పమన్నాఁడు. చెప్పాం.

అల్ల:—అందరూ నాకన్న నువ్వు తెలివిగలవాఁడ వనుకుంటారుకాని నేను నీకన్న తెలివిగలవాణ్ణి.

మధు:—కావచ్చు.

అల్ల:—కావచ్చు కాదోయ్. బసవేశ్వరుఁడితో యీరెండుమాటలూ చెప్పేందుకు నువ్వూ నేనూ అక్కర్లేదు. రాజుగారికి చాలామంది పరిచారకులు ఉన్నారు. మనయిద్దరితలలూ కుదువబెట్టి రాజు యేదో బసవఁడితో రాజ్యాంగవ్యవహారాలు నడుపుతున్నాఁడు. ఇందులో మనచావు మూఁడిందని బసవఁడికి తెలియదంటావా? తెలిసికూడా ఊరుకొన్నాఁడు.

మధు:—ఏం పోగొట్టుకున్నాడూ?

అల్ల:—మనంచెబితే సరేనన్నాఁడు. సరేనంటే అర్థమేమిటి? రాజుపని అవునో కాదో బసవఁడు చెప్పాలనికదా రాజుపంపించింది. బసవఁడు చెప్పలేదు చూశావా? ఒకవేళ రాజు మనలను చంపితే నింద మీరందరూ రాజుమీద వేస్తారేమో నేనుమాత్రం బసవఁడిమీద వేస్తాను.

మధు:—చచ్చినతరువాత నువ్వూనేనూ యెవరిమీదా వెయ్యలేము.

అల్ల:—అందుకనే ముందరే చెబుతున్నాను.

మధు:—నాతో చెబుతున్నావు. నేనూ చచ్చిపోయేవాణ్ణే. బ్రతికిఉండేవాళ్లతో చెప్పు.

అల్ల:—రాజుతో చెబుతాను. వెళ్లటంతోటే చెబుతాను. ఇదిగో రాజప్రాసాదం. లోపలికి పద.

(తెర యెత్తఁగా బిజ్జలుఁడు ప్రవేశించును.)

అల్ల:—మహారాజా! నీయాజ్ఞప్రకారంవచ్చాము నీవు మమ్మల్ని చంపుతావు. ఆ నింద నీది కాదు. బసవఁడిదే.

బిజ్జ:—నేను మిమ్ము చంపను. ఒకవేళ చంపితే, ఆనింద నాది యెట్లా కాకుండా పోతుంది? బసవఁడిది యెట్లా అవుతుంది?

అల్ల:—నీవు చంపకపోతే చెప్పను.

బిజ్జ:—చంపుతాను. చెప్పు.

అల్ల:—ఆ-ఆ అనటంలో చంపేటట్టుగానేవుంది. చెబుతున్నా విను. బసవయ్య మాకేమీ సమాధానం చెప్పలేదు, విని యూరుకున్నాఁడు. సరే పొమ్మన్నాఁడు. కొంప మునుగుతుం దన్నాను. మునగనీ, నష్టం లే దన్నాడు. అతడి కళ్లుమాత్రం భగ్గున మండినవి.

బిజ్జ:—మధుపయ్యా! నీవు పోయి బసవేశ్వరుని నేను రమ్మంటి నని చెప్పుము.

(మధుపయ్య నిష్క్రమణము.)

బిజ్జ:—అల్లయ్యా! నీకు నా యమాత్య పదవి నిచ్చెదను స్వీకరించెదవా?

అల్ల:—నేను వట్టి మందమతిని.

బిజ్జ:—నీవు మహా మేధావివి.

అల్ల:—నా తెలివియంతయు నాప్రాణముల మీా దికి వచ్చినప్పుడే. తక్కినప్పుడు నేను మందమతిని.

బిజ్జ:—ఎప్పుడును నీవు నాయొద్ద నుండుము. ఎప్పుడును నేను నీప్రాణములమీాఁదికిఁ దెచ్చుచుందును. ఎప్పుడును నీవు తెలివిగలవాఁడవై యుండుదువు.

అల్ల:—చచ్చిపోవుట యెప్పుడు?

బిజ్జ:—(నవ్వి) తెలివి యెప్పు డాఁగిపోవునో యప్పుడే చచ్చిపోవుట.

(బసవేశ్వరుఁడు, మధుపయ్యయుఁ బ్రవేశింతురు.)

బిజ్జ:—బసవేశ్వరా! వీ రిద్దఱును రాజద్రోహు లు. వీరి నేమి చేయు మందువు?

బస:—వారు చేసిన ద్రోహమేమి?

బిజ్జ:—వారినే యడుగుము.

మధు:—బసవేశ్వరా! మేము రాజును దృణీక రించితిమి. మాకు బసవయ్య రాజు గాని బిజ్జలుఁడు రాజు కా దంటిమి.

బస:—మహారాజా! వీ రీ మాటలు తమ యెడల్లు తెలిసియున్నప్పు డనిరా? మరులు కొనినప్పు డనిరా?

బిజ్జ:—మరులుకొనుట యనఁగా శివుని మరులు కొనుటయా? కడుపునిండ భోజనము దొరకినప్పుడు గూడ మరులుకొందురా?

బస:—త్రిభువనమల్లా! నీ వాక్యములు మిక్కిలి తీక్ష్ణములుగా నున్నవి.

బిజ్జ:—వీరి కేమి శిక్ష విధింపఁబడవలయునో యమాత్యుఁడు నిర్ణయింపవలయును.

బస:—వీరు శివభక్తులు. వారి నేమియు శిక్షింప రాదు.

బిజ్జ:—మహామంత్రిశేఖరా! నీవు సింహాసన మునం దాసీనుఁడవు కమ్ము.

బస:—ప్రభూ! అది రాజపీఠము.

బిజ్జ:—ఓహో! అవునవును. నీ వీ యమాత్య పీఠము నలంకరింపుము.

బస:—ప్రభూ! ఎందుకు?

బిజ్జ:—ఎందుకేమిటి? నీవు మహామాత్యుఁడవు గనుక నమాత్యపీఠమునందుఁ గూర్చుండు మంటిని.

బసవ:—చిత్తము. అట్లే కూర్చుందును.

(కూర్చుండును.)

బిజ్జ:—తమయమాత్యఖడ్గము నాచేతి కొకసారి యిండు. (బసవఁ డీయఁగాఁ దీసికొని) బసవేశ్వరా!

సకల సామ్రాజ్యపూజ్యస్థితికెల్లఁ, బ్రకటింపఁగా నీవ పతి వట్లు గాక
నాయర్థమునకుఁ బ్రాణమునకుఁ బతివి, వేయును నేల నీవే నేను బసవ.

బస:—సకలలోకైకరక్షకుఁ డగు శివున కొక నిన్ను రక్షించుటకు నెంత పెద్ద. కావున మా లింగ దేవుభక్తులకు సేవల వెఱచుచుం డింతియచాలు.

బిజ్జ:—బసవేశ్వరా! నేను రాజును. నీశివభక్తులు నాకు వెఱువవలయును. నీరాజును నీశివభక్తులకు వెఱ పించెదవా? ఏమి మంత్రిత్వమయ్యా! నీ శివభక్తులు నా

రాజ్యమును విస్తరింపఁజేయుదురా? నా సైన్యములు యుద్ధములో నోడకుండఁజేయుదురా? విసపుఁబూఁగ యాదరపెట్టి యంపఱకన్నులలో దుమ్ముచల్లి శర్కరా మిశ్రిత నవేక్షురసము త్రాగుట కాదు. విప్రవినోదివలె వట్టిచేతులయందుఁ బాలు పిండించుటకాదు. బ్రాహ్మణుని నేన్గును గారడీచేసి తలలు కనిపించలేదు, ఉప్పర వీధి కెగిరిపోయినవని వంచించుటకాదు. కళియంబతో నిదివఱకే యేర్పఱచుకొన్న సంకేతము రాజుముందర మహిమవలెఁ బ్రకటించుటకాదు. అయినచో శివభక్తుఁడవు కమ్ము. కానిచో నమాత్యుఁడవు కమ్ము. అదియు నిదియు నొక్కసారి కాలేవు. కాఁగలుగుదువేనిఁ గమ్ము. నా కభ్యంతరము లేదు. కాని నీ శివభక్తులకు నేను వెఱువను.

బస:—(నిర్ఘాంతపోయి) రాజా! ఏమియిది? శివభక్తులు సాక్షాత్ప్రమథులు.

బిజ్జ:—బసవా! ప్రమథులను నేను నెఱుఁగుదును. ఒకఁడు సూకరముఖుఁడు. ఒకఁడు శునీముఖుఁడు. ఒకఁడు గార్దభముఖుఁడు. వారందఱు శుకదర్దురాదులు. వారిమాట నాతోఁ జెప్పకుము. వారును, వారివంటి శివభక్తులును రాజనీతి కడ్డమురారు. ఎవఁడు రాజున కక్కఱపడునో వానిని రాజు సంరక్షించును.

బస:—ఎవఁడు శివు నారాధించునో యెవఁడు శివభక్తుల నాదరించునో వానికి శివుడును, శివభక్తులును విధేయు లగుదురు.

బిజ్జ:—నేను శివు నారాధించుచున్నాను. నేను శివభక్తుల నాదరించుచున్నాను. ఈ యల్లయ్య, మధుపయ్యలు రాజద్రోహము చేసి కొన్నిమాసము లైనది. నేను వారి నింతవఱ కేమియు ననలేదు. శివుఁడును, శివభక్తులును నాకు విధేయులు గాకపోయినను సరే, నన్నాదరింతు రేమో యని యిన్నాళు లెదురుచూచితిని. ఈశివభక్తి యంతయు వట్టిబూటకమని యిప్పుడు తెలిసినది. కనుక మరల నారాజనీతిమీఁదనే నేను నిలుచుంటిని.

బస:—బల్లహా! శివభక్తి ముక్తిపదము. అది నీకు రాజ్యములు సంపాదించిపెట్టదు. నిన్ను యుద్ధములలో గెలిపింపదు. నీ యాంతరకలుషములను దొలఁగించి నిన్ను సచ్చిదానందరూపమైన శివునిలో నొకచిత్కళగాఁ జేయును.

బిజ్జ:—నీ శివభక్తులు నాకన్న నెక్కువ క్రోధవంతులు. మీ మాచయ్య పరమక్రోధి. మీ శివభక్తులందఱు దురభిమానులు. బసవేశ్వరా! శివభక్తులు నా రాజ్యమున సంరక్షింపఁబడవలయునేని నీ వీ ముసుఁగు తొలఁగించుకొనవలయును. నీ వమాత్యుఁడవుగా నుండి యీపదవి వెనుక శివభక్తు లని పేరుపెట్టి కొందఱు దొంగలచేతఁ జిందులు త్రొక్కింపకుము. శివుఁడు నిజముగాఁ బరమేశ్వరుఁ డైనచో, నీమహాత్ము లన్నియు నిజము లైనచో నామహాత్త్వప్రకటనము సర్వవిషయములందును నుండవలయును. ముల్లు శివభక్తులకే విఱిగి తక్కినవారికి విఱుగకుండఁబోదు. ఆ ముంటి బాధ యొక్క శివభక్తులకే తొలఁగవలయునా? అందఱకును దొలఁగవలయును. నేను స్వప్రయోజనార్థమై యడుగుటలేదు. యావద్భారతము కనీసము దక్షిణాపథ మొక్కగొడుగుక్రిందకు రావలయును. అది నీమతమునకు, నామతమునకు భారతదేశమునఁ బుట్టిన సర్వమతములకు రక్ష. అట్లుచేయఁజాలవేని నీమతము మతము కాదు. నీమహాత్ములు మహాత్ములు కారు. ఈ మహాత్ములు బోయవాండ్ర నోటిముందరి ప్రసాదము తొలఁగించుటకు బ్రాహ్మణుల యాచారములు పాడు చేయుటకుమాత్రమే పనికివచ్చును. ఈ మహాకార్యము చేసి నీశివభక్తి నిలువఁబెట్టుకొనుము. కాదేని రాజనీతికి శరణ మనుము.

బస:—రాజా! శివభక్తులజోలికిఁ బోకుము. వారు నిప్పుకణములవంటివారు.

బిజ్జ:—నీవు రాజుతో వైషమ్యము పెట్టుకొనకుము. రాజు మహాగ్నిజ్వాలవంటివాఁడు. నీమాచయ్య యొక్క యేన్గుతల నెగిరింపవచ్చును. రెండువేలయేన్గులు డీకొన్నచోఁ, బదివేలగుఱ్ఱము లెదురునడచినచో, లక్షసైన్యము కత్తులు దూసినచో, బన్నిద్దఱు దండనాథు లగ్రయాయు లైనచో, మొగనుండి బిజ్జలుఁడు నడిపించి నప్పుడు నీమాచయ్యయు గీచయ్యయుఁ బనికిరారు.

బస:—శివా! శివ! ఈ శివభక్తాపరాధము నేను వినలేను. నన్ను నీలోఁ గలుపుకొనుము.

(నిష్క్రమించును.)

బిజ్జ:—బసవా! బసవ!

జగదేవుఁడు:—(ప్రవేశించి) మహారాజా!

బిజ్జ:—బసవా!

జగ:—మహారాజా! నేను జగదేవుఁడను.

బిజ్జ:—బసవేశ్వరుఁ డేడి?

జగ:—మహారాజా! బసవయ్య వెళ్లిపోయెను.

బిజ్జ:—ఎక్కడికి?

అల్ల:—శివునిలోఁ గలసెద నని వెళ్లిపోయెను.

బిజ్జ:—జగదేవా! నీవు పోయి బసవేశ్వరుని మళ్లించుకొని రమ్ము.

(జగదేవుఁడు పోయి బసవనితో ప్రవేశించును.)

బిజ్జ:—బసవా! నీవు పోయి సంగమయ్యలోఁ గలియకుము. నీతో నా కింకను బనియున్నది. నీ కింకను కోపము తెప్పింపవలయును. తెప్పించెదనుపో!

(బసవఁడు నిష్క్రమించెను.)

బిజ్జ:—ఎవఁడురా అక్కడ?

దౌవా:—(ప్రవేశించును.)

బిజ్జ:—ఈ యల్లయ్య, మధుపయ్య లిద్దఱను రాజద్రోహులు. వీరి నిద్దఱను గొనిపోయి—

అల్ల:—రాజా! చంపుమందువా?

బిజ్జ:—నీకు వివేకము వృద్ధి కాఁగలదు.

మధు:—రాజా! ఉరి తీయుమందువా?

బిజ్జ:—సేవకా! వీరి కన్నులు పెఱికించి యూరి వెంటఁ ద్రిప్పుచు బసవయ్యయింటిముందు వదలిపెట్టి రమ్మనుము.

(అల్లయ్య యేడ్చుచుండఁగా నిర్వరిని భటులు గొనిపోదురు.)

జగ:—మహారాజా! ఇది శివద్రోహము.

బిజ్జ:—జగదేవా! నీవు పోయి శివద్రోహిని నీ వాగ్దానప్రకారము చంపుము పొమ్ము.

జగ:—మహారాజా! ఇది బసవయ్యకు మిక్కిలి కోపకారణము.

బిజ్జ:—కాదయ్యా, కాదు. మహత్త్వ ప్రకటన హేతువు. మరల వారికిఁ గనులు తెప్పించును. శివుఁడు మిక్కిలికంటివాఁడుకదయ్యా! ఆయనకు రెండు కన్నులు చాలును. ఎక్కువకన్ను పంచిపెట్టవచ్చును.

జగ:—మహారాజా!

బిజ్జ:—జగదేవా! రాజద్రోహులను శిక్షించుటని. శిక్షింపనక్కఱలేదా? చెప్పుము.

జగ:—ప్రభూ! తప్పక శిక్షింపవలయును.

బిజ్జ:—సరే.

[తెర.]

దశమాంకము

[ప్రవేశము : బసవేశ్వరుఁడు, మడివాలుమాచయ్య]

మాచ:—బసవేశ్వరా! ఈ ప్రళయం విన్నావా? అల్లయ్య, మధుపయ్యలకళ్లు బిజ్జలు వూడ బెరికించాడట. ఇంకా శివభక్తు లీవూళ్లో వుండటానికి వీలవుతుందా? ఈబిజ్జలుణ్ణి యేమిచెయ్యమంటావు. వాణ్ణి సర్వనాశనం చేస్తాను.

బస:—మాచయ్యా! అల్లయ్య మధుపయ్యలు రాజద్రోహం చేశారు. వాళ్లను రాజు శిక్షించాడు.

మాచ:—రాజద్రోహమంటే యేమిటి? సృష్టిలో శివద్రోహమంటూ వుంటుందిగాని రాజద్రోహమంటూ వుండదు.

బస:—బిజ్జలుడు శివద్రోహం యేంచేశాడు? శివభక్తులకళ్లు తీయించాడు.

మాచ:—శివభక్తుల కళ్లు తీయించటం శివద్రోహమే.

(తరువాత మల్లయ్య బ్రహ్మయ్యలు ప్రవేశింతురు.)

మల్ల:—బసవా! ఇంక నీయూరిలో శివభక్తులు బ్రతకడానికి వీల్లేదు. రాజు శివభక్తులమీద గత్తులు నూరుతున్నాడు. బసవా! చౌడరాయడు, ఏకాంత రామయ్య, కిన్నరబ్రహ్మయ్య, కేశిరాజయ్య, కన్నడ బ్రహ్మయ్య మొదలగువారు కళ్యాణకటకం వదలిపోతున్నారు. శివభక్తులందరూ మూటలు బుజాలనువేసుకొని ఊరువదలిపెట్టి లేచిపోతున్నారు.

మాచ:—అయితే నేనూ వెళ్లిపోతున్నాను.

బస:—నేనూ వస్తున్నాను.

మల్ల:—మీరందరూ వెళ్లిపోయినా నేను మట్టుకు అల్లయ్య మధుపయ్యల పగతీర్చకుండా రాను.

మాచ:—మల్లయ్యా! నీవు పోయి అల్లయ్య మధుపయ్యలను దీసుకురా.

మల్ల:—నేను తీసుకురావట మెందుకు? రాజభటులే తీసుకువస్తున్నారు. వారిద్దరిని తాళ్ళాలు, తప్పెటలతో నూరేగించి బసవడియింటిముందు వదలిపెట్టమని రాజు ఆజ్ఞచేశాడు.

మాచ:—వీడు రాజుకాదు, రాక్షసుడు.

(తెరలోఁ గలకలము)

బ్రహ్మ:—అదిగో రాజభటులు అల్లయ్య మధుపయ్యలను దెచ్చినట్లుగా వుంది.

బస:—బ్రహ్మయ్యా! నీవు పోయి వారిని లోనికి దీసికొనిరా!

(బ్రహ్మయ్యపోయి అల్లయ్య, మధుపయ్యలతో ప్రవేశించును.)

అల్ల:—అయ్యో నేను నడవలేకుండావున్నాను.

మధు:—నే నీ బాధపడలేను. బిజ్జలా! నిన్ను శపిస్తున్నాను. నీరాజ్యం నాశనమవుతుంది. నీయూరు వల్లకాడవుతుంది.

అల్ల:—బిజ్జలా! బిజ్జలా! కళ్లు తీయించడం కన్న చంపితే బాగావుండేదే.

మాచ:—అయ్యలారా! మీకళ్లు బాధగా ఉన్నవా?

అల్ల:—ఎవరా మాట్లాడేది, మాచయ్యగారా? కళ్లుబాధగా ఉండవా? కళ్లేమిటి, ఒళ్లంతా బాధగా వుంది. ఒంట్లో ఉన్న నెత్తు రంతా యీపాటికే కారిపోయింది. నాకళ్లు నిమ్మదించకముందే నేను చచ్చిపోతాను.

మాచ:—బసవా! నీ వూరకున్నా నే నూరుకోను. ఇదిగో, పోయి రాజును చంపివస్తాను.

బస:—మాచయ్యా! రాజవధ మహాపాపకార్యము. నీవు చేయనాదు.

మల్లయ్య బ్రహ్మయ్యలు:—మాకు పాపభయం లేదు. మేం చేస్తాం.

బస:—బిజ్జలుడు యుద్ధకళా విశారదుడు. మహాబలశాలి. మీరిద్దరూ చెయ్యలేరు.

మాచ:—అయితే నేనే వెళ్లి చంపుతాను.

బస:—మాచయ్యా! నీవంటి లోకోత్తర పురుషు డీకార్యం చేయరాదు. పైగా నా కోఅనుమానం వుంది. శివభక్తులను లోనికి రానియ్యరు.

మాచ:—కోటకోటంతా నిర్మూలం చేస్తాను.

బస:—మాచయ్యా! అట్టిపని మనం చెయ్యకూడదు. అట్లాంటిపని చెయ్యడానికి మొదలుపెడితే అల్లయ్య మధుపయ్యల కళ్లు పోయేవి కావు.

అల్ల:—బసవా! తప్పు నీదనుకొన్నాను.నన్ను క్షమించు, నీవు రాజుకన్న గొప్ప మేధాశాలివి.

బ్రహ్మ:—ఎదటివాళ్ల తెలివితేటలు మెచ్చుకోవటానికి అల్లయ్యవంటి తెలివిగలవాడు కావాలి.

మల్ల:—బ్రహ్మయ్యా! ఊరుకో! ఈస్థితిలో అల్లయ్య నాక్షేపించరాదు.

మాచ:—ఇప్పుడు బిజ్జలుణ్ణి చంపటం తప్పదు. అది యెవరు చేస్తారు?

బ్రహ్మ:—జగదేవుడు చెయ్యాలి.

మాచ:—జగదేవుడు మనకు వాగ్దానంయిచ్చాడు బ్రహ్మయ్యా! నీవుపోయి జగదేవుణ్ణి పిలుచుకురా!

బస:—జగదేవు డీపని చేస్తాడా?

మాచ:—నేనూ బ్రహ్మయ్యా సాక్షులముగా కొడుకైనా సరే, గురువైనాసరే, రాజైనాసరే, యీపని చేస్తానన్నాడు.

బ్రహ్మ:—నేనుపోయి తీసుకువస్తాను. ప్రత్యక్షంలోనే కనుక్కుందాం. జగదేవయ్య చెయ్యనంటే జగదేవయ్యనే చంపుతాను.

(నిష్క్రమించును)

బస:—మాచయ్యా! జగదేవుడిచేత యీపని చేయించటం బాగాలేదు. జగదేవుడికి బిజ్జలుడు రాజు. నేను గురువును. జగదేవుడిచేత బిజ్జలుణ్ణి చంపించడం నన్నుగూడా చంపించుకోవడం.

మాచ:—బసవా! వెనక్కితీస్తున్నావు.ఆనాడు అల్లాంటివాగ్దానం యీనాడు యిలాంటిబెడద పుడుతుందనే కదా తీసుకోవడం.

బస:—ఇందుకోసమే తీసుకున్నామా? అతని మనస్సు పరిశీలించేందుకు తీసుకున్నామా?

(జగదేవుడు, బ్రహ్మయ్య ప్రవేశింతురు.)

జగ:—బసవా! శివద్రోహము జరిగినదికాదా?

మాచ:—జరిగినది.

జగ:—నేను నావాగ్దానము నెఱవేర్పవలయునా?

మాచ:—అవును. నెఱవేర్పవలయును.

జగ:—నేను నిన్నడుగుటలేదు. నీకు వాగ్దానము చేయలేదు. నేను వాగ్దానముచేసినది బసవనికి. బసవనినే యడుగుచున్నాను.

బసవ:—జగదేవా! అవును, వాగ్దానము నెఱవేర్పవలయును.

జగ:—నేను బిజ్జలునా వధింపవలసినది.

మాచ:—బ్రహ్మయ్యా! నీవీయనతో సంగతులన్నియు జెప్పి తెచ్చితివా?

బ్రహ్మ:—నేను నోరు మెదల్పలేదు. ఈయనతో నొక్కమాటాడలేదు.

జగ:—బసవా! త్రిభువనమల్లబల్లహ బిజ్జలునేనా వధించునది.

మాచ:—అతఁడే శివద్రోహము చేసెను. అతనినే వధింపవలయును.

జగ:—బసవా! మహాకర్మయోగి, బల్లహు నేనా వధింపవలసినది.

బ్రహ్మ:—వాఁడల్లయ్య, మధుపయ్యలనేత్రములను దీయించెను. వానినే కత్తితోఁ బొడిచి చంపవలయును.

జగ:—బసవా! సర్వభారతైకచ్ఛత్ర మహోన్నతభావధీవిభవాభిరాముఁడు, బిజ్జలునేనా వధించునది.

మధు:—వానినే వధింపవలయును

అల్ల:—బిజ్జలు నేల వధింపవలయును? మాచయ్య మాకన్నులు తెప్పింపరాదా? బసవయ్య తెప్పింపరాదా? తెప్పించినవో బిజ్జలుని వధింపనక్కరలేదు.

మల్ల:—వధించితీరవలయును.

జగ:—బసవా! నిన్నడుగుచున్నాను. నావాగ్దానము నేను నెఱవేర్చుటకు సిద్ధముగానున్నాను. నావెంట నాకొడుకునుగూడఁ దెచ్చితిని. అడుగో! అచ్చట నా కొడుకు! ఇదుగో, యిచ్చట నాగురువు బసవేశ్వరుఁడు. అచ్చట నారాజు బిజ్జలుఁడు. ఈ ముప్వురు నా కొక్కటియే. ఇందులో నెవరితల నెగురవేయవలయును?

మాచ:—నీవు రాజుతల నెగురవేయవలయును

జగ:—ముందు రాజుతల నెగురవేసి తరువాత నా కొడుకుతల నెగురవేసి—

మాచ:—తరువాత బసవనితల నెగురవేసెదవా?

జగ:—తరువాత నాతల తెగఁగోసికొందును.

బస:—జగదేవా! నీవు వాగ్దానము చేసితివి.

జగ:—చేసితిని.

బస:—ఆవాగ్దానము నెఱవేర్చుట కిది వేళ.

జగ:—ఆనాఁడే నీతోఁ జెప్పితిని. రాజుతల వెలకట్టితి నంటివి. అప్పుడు నే నేమంటిని?

బస:—(మౌనము.)

జగ:—ఏమంటినో మీకు జ్ఞాపకములేదు. ఒక్క గురువుతల వెలకాదు, ఒక్క కొడుకుతల వెలకాదు, ఈ నా ప్రాణము ఈనా జన్మయొక్క పరమార్థమునంతయు వెలకట్టితి నంటిని.

బస:—(మౌనము.)

జగ:—బసవేశ్వరా! అట్లే కానిమ్ము. నాజన్మపరమార్థమంతయు నీవొక్కపూట నాయింట నారగించుటకు ఫలమునందు లొంగిపోవును. లొంగిపోయినది. బసవా! ఒక్కటియే నిన్నడుగుచున్నాను. నేను బిజ్జలుని జంపి వచ్చులోపల నీవు కప్పడి సంగమయ్యలో నైక్యము పొందకుము. పొందితివో నాజన్మనంతయు నిష్కృష్టముచేసినవాఁడ వగుదువు. నేను నీయానతి బిజ్జలుని వధించుటకుఁ బోవుచున్నాను. నాతో నింకెవరైన వత్తురా? ... ...

మల్లయ్య బ్రహ్మయ్యలు :—మే మిద్దఱము వత్తుము.

మాచ:—అల్లయ్య మధుపయ్యలారా! శివుని దయవలన మీకు నేత్రములు వచ్చుచున్నవి. మీరు శివద్రోహివధఁ గనులార చూడవచ్చును.

మధు:—(కనులుతెఱచి) నేనింక నేచేతులు నా కనులు పెఱికించెనో యాచేతులు విఱుగుట చూచెదను.

అల్ల:—(కన్నులుదెఱచి) నే నీరాజద్రోహము జరిగిన పురములో నుండను. నే నీపురమునుండి వెడలి పోవుచున్నాను. బసవా! బిజ్జలుఁడు శివద్రోహము చేయలేదు. నీవును శివభక్తులందఱును, మేమును రాజ

ద్రోహము చేసినాము. శివద్రోహమునకు శిక్షయుండి రాజద్రోహమున కుండకపోదు.

జగ:—శివద్రోహమునకుఁ గళ్యాణ కటకము నశించుచున్నది. రాజద్రోహమునకు వీరశైవమతము నశించుచున్నది.

బస:—జగదేవా! నీవు బిజ్జలుని వధింప నక్కర లేదు.

జగ:—బసవా! వాగ్దానము చేసినది నేను. ఇది వఱకే వధింపుమని యాజ్ఞయిచ్చితివి. నేను మాట తిరిగి పోను.

బస—నీవు మాట తిరిగిపోవని నాకును బిజ్జలునకు నిద్దఱకుఁ దెలియును. నీచేత నావాగ్దానము చేయించుట—సంగా!సంగ!

(ఇది విష్కంభము.)

(తరువాత శయ్యామందిరగతుఁడైన బిజ్జలుఁడు ప్రవేశించును)

బిజ్జ:—మొన్నఁ గోపపడినప్పటినుండియు నీల నాదగ్గరకు వచ్చుటలేదు! ఆరోజు పాడినపాటకూడ నాకు విసుగే కలిగించినది. నీలకు వివాహము చేయవలయును. ఈపఱ పొత్తుకొనుచున్నది. నీల మునుపు చాల మంచి పాటలు పాడెడిది. ఈ నడుమ పాడుచువచ్చినవానిలో వట్టిసంబోధనలే తప్ప భావనాబలము లేదు. మానీల గొప్ప కవయిత్రి. బసవనిపాటలకన్న బాగుగా నున్నవా నీలపాటలు. బసవఁడు మహాకవి. ఈపాట యెంత యద్భుతముగా వ్రాసినాడు.

అక్కజం బక్కజం బక్కజం బయ్యో
నిక్క లోకం బెల్ల నీలకంఠుండె
హరునికంఠము చివురాకులో నుండె
హరునిజటాకృతి శరవణం బయ్యో
శివునితేఁజిరునవ్వు చిఱుపూవు లయ్యో
భవునిమైఁబూది రేదగికిపుప్పొడయ్యో
అక్కజం బక్కజం బక్కజం బయ్యో
నిక్క లోకము లెల్ల నీలకంఠుండె
తూరుపుకోనలోఁ దోఁచినమబ్బు
తొలిసామిమెయికాంతి దోఁచినదేమి
కొసనల్లమబ్బొంతు కోసగా, దేలి
పసలజటాజూటిభావ మొందినది—అక్కజం—
ప్రజయెల్లహృదయాంతరాళంబునందు
హరునివైఖరి సచ్చిదానందులైరి
మహి జడమ్ములు జంగమమ్ములుకూడ
వహియించె శివదేవుబత్తిక్రొమ్మరులు—అక్కజం—

నాకు నిద్రవచ్చుచున్నది.

నీల:—(ప్రవేశించి.)

రమ్మన్నాడోయ్ పరమశివుడు నను రమ్మన్నాడోయ్
రమ్మనికనుసన్నలుచేసెఁ చిమ్మచేతివ్రేలాడించెఁ
ననురమ్మనిరమ్మని కనువిసిరాడోయ్—
రాజుమాళిగల తలయూడించుచు—రమ్మన్నా —
పంపించాడోయ్ అమ్మనునవుపట్టించుకురమ్మనిపంపించాడోయ్
తమ్మియడుగు లిలపై నుంచుచు నెమ్మదినెమ్మదిగా మాయవు
వచ్చినది—రమ్మన్నాడోయ్—
కరములుచాచిందోయ్ అమ్మనన్నురమ్మనుమని చివురుల —
కరములు సాచిందోయ్
కంకణములు ఘలుఘల్లని వ్రేఁగగ మంకెనపూవులు చూపులు
చూచును రమ్మన్నాడోయ్

బిజ్జ:—నీలా! ఎవరు రమ్మన్నారు?

నీల:—పరమశివుఁడు నను రమ్మన్నాడోయ్.

బిజ్జ:—ఎక్కడకు రమ్మన్నాడు? మఱి నీవు వెళుతున్నావా?

నీల:—

ఘలంఘలలుగా కాలగజ్జియలు కదలిపోయెడిని నీలలోచన
తలత్తలలుగా వెండికొమ్ములూ కళుకుతళుకు లా వెండిలోయలను
హాలహలము తిన్నట్టిసామి జోహారుసేసి యెన్నాళ్లు లైనదియొ
నీలచిక్కినది నీలస్రుక్కినది నీలలోన గగ్గోలుపడ్డదీ
ఎదోపురాకృతపుశాపవశమునా యిలకురాక మఱితప్ప దయ్యెడిని
హాలా! హాలా! మహేశీదేవీ హాలా! హాలా! వారాహీదేవీ
సఖుల్ వచ్చితిని మీరు నఁ బరిష్వంగమందునా పూనగావలె
సుఖంబన్నదీ ధారుణిలేదే సారిడిమిమ్ము గలియగ వచ్చెదనిదె
—ఘలంఘలలుగా—

బిజ్జ:—నీలా! ఎక్కడికి పోయెదవు?

నీల:—నా తొలినివాసమైన శివలోకములకు పోతున్నాను.

బిజ్జ:—అమ్మా! పెండ్లీడువచ్చినపిల్లవు. ఇట్లల్లరిగాఁ దిరిగినచో మర్యాదకాదు, తల్లీ!

నీల:—

ఈడులేదు శివలోకభూములను జోడులేదు శివలోకభూములను
కూడివయసుకాలమ్ము సర్వమును జోడుకట్టవా శివలోకమ్ముల

లేనిమాట లేమిటికాడెదవో లింగరూపమొక్కటియే మలపై
కానిపోని యపవాదులు పలుకకు లేనిపోని మర్యాదలు చెప్పకు
—ఈడు లేదు —

పరమశివుడు కనులుమూయుటతోఁ దెరలుతెరలుగాఁ జిమ్మచీకటులు
తెరలి వేడిలేని యెండయుమంచు సురియనివెన్నెల కూడియాడెడిని
—ఈడు లేదు—

వెలుగుపందిరులు విచ్చేడునెల్లెడ కలుగునొక్కఁడే సుఖభావమ్మది
కలుగబోవు సంకల్పవికల్పము లలఘువులై శివలోకభూములను
—ఈడు లేదు—

నీల:—నేను వెళుతున్నాను.

బిజ్జ:—నీలా! ద్వారబంధములన్నియు మూయబడియున్నవి.

నీల:—నేను బంధములన్నియుఁ దీయఁగలను.

బిజ్జ:—నీలా! కొన్ని గడియలుపైన నున్నవి. చిన్నపిల్లవు నీకందవు. కొన్నిటి కినుపగుదియలడ్డమువేసి యున్నవి. వానినెత్తుటకు నీపసిచేతులకు బలము చాలదు.

నీల:—

ఎచటిదో ఆకాశమే తలపాగశివునికందును చిట్టచివరితారకలే
స్వామిచేయెత్తిజల్లలగాలఁ గొట్టుఈతారకలుగానియింతింతపూలు
ఇలకుమింటికిగాని యేమూడుపురములో అలమిచేతులతోడ
నార్పఁబోశివుఁడు
వానిబాహులలోన బలమెంతకలదో! కానరానివిభుండు కలడు
నాదారిలో—

(నీల పోఁబోవును.)

బిజ్జ:—నీలా! నీవు పోయి సుఖముగా నిద్రింపుము. రేపు మఱలఁ గొన్ని పాటలు పాడవచ్చును.

నీల:—నాపాటలైపోయినవి. నే నింకబోయి నిదురపోతాను.

(నిష్క్రమించును.)

బిజ్జ:—నాకును నిద్రవచ్చుచున్నది. నీల నిజముగాఁ దలుపులు తెఱచుకొని పోవునా? రక్షకభటులున్నారు. పోనీయరు. వారొకవేళ రాజకుమార్తెయని తలుపులు తెఱతురేమో! నీలపోయి నిద్రపోదునన్నది. పోయి నిద్రపోవును. ఈ పాటలు ప్రతిదినము నున్నవే.

(నిద్రించును.)

(జగదేవుఁడు, మల్లయ్య, బ్రహ్మయ్య ప్రవేశింతురు.)

మల్ల:—రక్షకభటులనందఱను జంపితిమి. తలుపులన్నియు నీల తెఱచి వెడలిపోయినది.

బ్రహ్మ:—నీల యీయర్ధరాత్రమున నెచ్చటికిఁ బోవుచున్నది?

జగ:—అదుగో! బిజ్జలుఁడు. మహారాజా! జగదేవుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

బిజ్జ:—(మేల్కాంచి) జగదేవా! ఇచ్చటి కెట్లు వచ్చితివి? రక్షకభటులు నిన్నెట్లు రానిచ్చిరి? తలుపు లెవరు తెఱచిరి?

బ్రహ్మ:—రక్షకభటులను నేను జంపితిని.

మల్ల:—నీల తలుపులు తెఱచినది.

బిజ్జ:—ఓహో! మీరిద్దరు శివభక్తులే. ఇంత యర్ధరాత్రమున నేల వచ్చితిరి? బసవేశ్వరున కపాయ మేమియు లేదుకద. జగదేవా! బసవేశ్వరుఁడు సుఖియై యున్నాఁడా? చూచితివా! నే నల్లయ్య మధుపయ్యల నేత్రములఁ దీయించితిని. బసవేశ్వరు డాదుఃఖముచేత నాత్మహత్య చేసికొనలేదు గద! నిజముగా నీల వెళ్లిపోయినదా? ఎక్కడికి వెళ్లిపోయినది? బసవేశ్వరుఁడు సుఖముగా నున్నాఁడా? ముందది చెప్పుము.

జగ:—మహారాజా! సుఖముగా నున్నాఁడు.

బిజ్జ:—ఆయనకుఁ గోపము రాలేదుకద!

జగ:—కొంత వచ్చినది, కొంత రాలేదు.

బిజ్జ:—అల్లయ్య మధుపయ్యలకు మఱలఁ గన్నులు వచ్చినవా?

జగ:—వచ్చినవి.

బిజ్జ:—మీ రిప్పుడు వచ్చినపని యేమి?

బ్రహ్మ:—శివద్రోహిని నిన్ను వధించుటకువచ్చితిమి.

బిజ్జ:—జగదేవా! నీవు కానిచో నిప్పు డేమి చేసెడివాఁడనో నీకుఁ దెలియునా? కన్నుమూసి కన్ను తెఱచునంతలో నేను పరమలఘువుగా దాటి యీ నుంచము మీ శిరములందువేసి నొక్కి మీచేతులయందలి ఖడ్గములతో మిమ్ముఁ బాడిచి చంపెడివాఁడను.

(మల్లయ్య బ్రహ్మయ్యలు రాజును బట్టుకొనఁబోదురు.)

జగ:—తుచ్ఛులారా! వెనుకకునుండుఁడు. పవిత్రమైన రాజదేహము మీ యపవిత్ర స్పర్శచేతఁ గలుషితము చేయకుఁడు.

మహారాజా! కళ్యాణకటకమునుండి ప్రజ లందఱును వెడలిపోయినారు. బసవేశ్వరాదులు కప్పడి సంగమయ్య దర్శనార్థ మరిగినారు ఇప్ప డీ కళ్యాణకటకమున నున్నది మేము ముగ్గురమే.

బిజ్జ:—జగదేవా! నాకు నిదురమత్తు వదలినది. నీవు వాగ్దానము చెల్లించుటకు వచ్చితివి కాఁబోలు.

జగ:—ప్రభూ! చిత్తము.

బిజ్జ:—జగదేవా! నా యనంతరము నాకొడుకు రాజగును. నీవును బసవేశ్వరుఁడును వానికమాత్యులు గండు నాకొడుకు రాజగుట బసవేశ్వరున కిష్టములేనిచో బసవేశ్వరుని కుమారునకుఁ బట్టాభిషేకము చేయుము. చిఁరకు దక్షిణాపథమంతయు నొక్కగొడుగు క్రిందికిఁ దెచ్చి మహాసామ్రాజ్యముచేసి సనాతనమత మెంత చిరస్థాయియో యంతచిరస్థాయియైన రాజ్యము నిర్మింపుము. ఏమతమును దన్మతరక్షకుఁడైన రాజు లేనిచో నిలువదు. జగదేవా! బసవేశ్వరుఁడింత యనూహశాలి యనుకొనలేదు. కల్యాణకటకము పాడువడినచో బిజ్జలుని రాజ్యమొక్కఁడే పోదు, వీరశైవమతము కూడఁ గ్రమక్రమముగా నశించును.

జగ:—నేను బసవేశ్వరున కా సంగతి మనవిచేసియే వచ్చితిని.

బిజ్జ:—నేనింకఁ జెప్పవలసినమాట లేమున్నవి? తిరిగిపోయి బసవేశ్వరునితో నీ మాటలు తప్పకుండఁ జెప్పవలయును. నేను మిమ్ము మువ్వురిని దేలికగాఁ జంపఁగలను. కాని కటకము పాడువడిన తరువాత నేను గత్తి ముట్టనని ప్రతిజ్ఞచేసితిని. అదిగో! త్రిశూలము చూచితివా?

జగ:—మహారాజా!

(సీ "పర్యంతధాత్రి సర్వమునల్లనై క్రమశశ్వేతమైపైకి సాగుకొలది" మున్నగు పద్యము చదువును.)

బిజ్జ:—జగదేవా! మొదటిసారి యీ త్రిశూలదర్శనము నేనును దైలపదేవుఁడును జేసితిమి. నేను తైలపదేవుని సంహరించి కాలచుర్యవంశము స్థాపించితిని. ఇప్పుడు మన మిర్వురమును దర్శించితిమి. నీవు నన్ను సంహరించి నాతుదికోర్కి యీ మహాసామ్రాజ్యమునకుఁ బునాది వేయుము. బసవేశ్వరునితో నిది నాయాజ్ఞ యని చెప్పుము. బసవఁ డీయాజ్ఞ నతిక్రమించెనేని నేను శపించుచున్నాను. అతని శైవమతము నిర్మూలమగును. ఆంధ్రకర్ణాట రాజ్యములు నశించినట్లో వానిమతము కూడ నశించిపోవును. ఈనేలఁబుట్టిన మతములకుఁ జిట్టెఁడు నీళ్లు పుట్టకుండఁ బోవును.

జగ:—

(తనకత్తి చంకలోఁ బెట్టుకొనఁగా చివర జగదేవుఁడు ముందుకుఁ గనిపించుచుండును.)

బిజ్జ:—జగదేవా! నీవు నాకు బాల్యమిత్రమవు. నాకమాత్యుఁడవు. నా యుద్ధములు గెలిపించినాఁడవు.

గెలిచితి శత్రుమండలి నెల్ల నీకత్తికొన జ్వలజ్జ్వల దగ్నికణము లురుల
నేలితి ధారుణి నెల్ల నీనీతి వెల్లులు ధగద్ధగద్ధ్వనులను జూప
పాలించితిని నెల్లప్రజల నీ కరుణాస్రోతవులు జగజ్జనుల పగలఁ జేయ
నపహరించితి నల్పనృపులశ్రీ నీ తేజముల నమచ్ఛిరుఁగా నాచరింప
మాటతిరుగనివాఁడవు మంచివాఁడ
వనృతమాడనివాఁడవు నధికభక్తి
పూతహృదయాంతరాళుండవు జగదేవ!
నిన్నుఁ గౌఁగిటఁ బూనఁగా నెమ్మి కలగు.

(కౌఁగిలించుకొనఁగా జగదేవునికత్తి రాజుహృదయములోఁ దూఱిపోవును.)

జగ:—హాహా! రాజా! నావాగ్దానము వృథా చేయుచుంటివి. స్నేహితునివలె మాటాడి నన్ను వంచించితివి. ఇదిగో నీ కింకను గొనయూపిరి యున్నది. ఈకత్తితో నీకంఠ మెడపుచున్నాను.

(మల్లయ్య, బ్రహ్మయ్యలు దూరముపోవుదురు. బిజ్జల జగదేవులమీఁద తెరపడును.)

మల్ల:—బ్రహ్మయ్యా! మనము పాఱిపోవలయును. జగదేవుఁడు వచ్చి మనల నిద్దఱఁ జంపును.

బ్రహ్మ:—మనము పాఱిపోయినను మనలను వెదకి పట్టుకొని చంపును. మల్లయ్యా! నాలోనుండి శివభక్తి వెడలిపోయినది. నామనస్సులో రాజభక్తి యుప్పొంగుచున్నది.

జగ:—

(ప్రవేశించి)

గీ. భ్రాతయగు నమాత్యుని కరవాలధార
త్రుంగి మరణించుటయ శివద్రోహఫలము

తండ్రివంటిరాజును జంపి తనదిగూడ
ప్రాణ మేదుట దుష్టవాగ్దానఫలము.

నే నింకను మాటాడుచుంటినా ? మాటాడుచుంటిని. ఇంకను నాకత్తి నాగుండెలలో దిగఁబడలేదా ? దిగఁబడ లేదు. ఇదిగో నాగుండె యాడుచునేయున్నది. నాకత్తి చేతిలోననే యున్నది.

బ్రహ్మ:—జగదేవా !

మల్ల:—జగదేవా !

జగ:—మీరిద్దఱు నిచ్చటనే యున్నారా ?

గీ. క్రుద్ధుఁడౌ జగదేవుని క్రూరతర కు
ఠారధారావమద్రక్తధారములుగ
మీగళమ్ములు తెగకమున్నె గరగర
కోసికొండోయి మీరె మీకంఠములను.

మల్ల:—బ్రహ్మయ్యా ! గతిలేదు.

జగ:—గతిలేదు.

గీ. విప్రుచే రాజహత్య కావించినారు
ఇతనిచే రాజహత్య చేయించినారు
కోరి శివభక్తహత్యలు కూడను జగ
దేవుచేతఁ జేయింపక చావఁబోకుఁడు.

మల్ల:—జగదేవా ! ఇదిగో ! చచ్చుచున్నాను. (పొడుచుకొని చచ్చును.)

బ్రహ్మ:—జగదేవా! నేను చావను. నేను సంగమయ్యలోఁ గలసిపోయెదను.

జగ:—ఓహో ! నీ వెవ్వరవు ? కిన్నర బ్రహ్మయ్యవా? అవునవును. సంగమేశ్వరునిలోఁ గలసిపొమ్ము. నిన్నింతదాఁకటినుండియు నే నెవ్వరో యనుకొనుచుంటిని. నీవు కిన్నరబ్రహ్మయ్యవని నాకింతవఱకుఁ దెలియలేదు. బ్రహ్మయ్యా ! మీ యింటిపేరు కిన్నెరవారని యెట్లు వచ్చినది ?

బ్రహ్మ:—నా సంగీతమునకు మెచ్చి నారదుఁడు నా కీబిరుదము నిచ్చెను.

జగ:—ఆ సంగీతము నాకొక్కసారి విన్పింపుము. నాయాత్మలోనుండి సంగీతమే పోయినది. మరల నా యాత్మలోనికి సంగీతము ప్రవేశపెట్టుము.

బ్రహ్మయ్య:—

ఇరమ్మదముతో సరస్సులం జిఱుతరంగలందున విహరించెగా
పరాత్పరుఁడు తన మృదంగచర్మము కరాంచలుల ప్రహరించెగా
ధురా ప్రసభమై యోంకారధ్వని నిరాతంకముగఁ జెలరేగెగా
నిరాకృతింగని నిరస్తసుఖమై నిరంతమై యొక తెలివేచెగా—
గరుద్దీప్తమై కనత్కనకరుచి విహంగపతి యొకఁడరుదెంచెగా
ఇరమ్మదముకా గరుత్ఘటలఁ బడి హృషీకసంతతి విప్పారెగా—

జగ:—నారదుఁడు నీకుఁ జక్కనిబిరుద మిచ్చినాఁడు. నేను బసవేశ్వరుని జూడఁబోవుచున్నాను. దయచేసి నాప్రాణోత్క్రమణవేళ నింకొక పాటపాడి పొమ్ము (పరిక్రమించి) బ్రహ్మయ్యా! ఇదియే బసవేశ్వరుని సౌధము. కళ్యాణకటకవీథు లన్నియు నిర్జనములుగా నున్నవికదా! మాటాడుట కొక్కపురుగైన లేదు. అదిగో సూర్యోదయమైనది. పూర్వము సూర్యోదయవేళఁ గళ్యాణకటక మెట్లుండెడిది ? బ్రహ్మయ్యా! నీవు పోయి యింట బసవేశ్వరుఁడున్నాఁడేమో చూచిరమ్ము.

(బ్రహ్మయ్య నిష్క్రమించును.)

జగ:—బసవేశ్వరునితో నేను దిరిగివచ్చువఱకు నుండు మంటిని. ఆయన నన్ను మోసముచేసి పోయినాఁడేమో? ఛీఛీ! నాచేత గురుహత్యగూడఁ జేయింపకుండఁ బోయినాఁడు. ఏమి బసవఁడు?

బ్రహ్మ:—(తిరిగివచ్చి) జగదేవా ! బసవేశ్వరుఁడును దక్షిణభక్తు లందఱును గూడలిసంగమునకుఁ బోయినారఁట ! ఈపాటికి కక్కడ సంగమయ్యలో నైక్యమందియుందురఁట !

జగ — ధిక్ ధిక్. బ్రహ్మయ్యా ! బసవనికి దేహముమీఁద నింతయభిమాన మెందులకు? తనదేహ మెన్నటికైన శివునిలో నొక భాగమగునా ? తన యాత్మ యెప్పుడైన శివునకు దూరముగా నున్నదా ? జగదేవుని నరకస్వర్గములమధ్య నూఁగులాడఁజేసినాఁడు. పోనిమ్ము! నీవు చావఁబోవు చావే చచ్చెను. బిజ్జలా! బిజ్జలా! బల్లహా ! బల్లహా! త్రిభువనమల్లా! త్రిభువనమల్లా! నన్ను రాజకుమారులును రాజసైన్యమును వచ్చి చంపకముందు నాచేతులతో నన్ను నేనే చంపుకొని నీయొద్దకు వచ్చుచున్నాను.

(తెరలో ధ్వని)

జగ:—బ్రహ్మయ్యా ! వింటివా ? బిజ్జలుని పుత్రులు విజృంభించి సర్వనాశనము చేయుచున్నారు. దేశదేశమునందు వీరశైవులను వెదకివెదకి చంపుదురు.

నీపవిత్రదేహము వారిచేఁ జిక్కనీయకుము. బిజ్జలుఁడు శివునియవతారము. అతనిపుత్రు లందఱును రాక్షసులు. వారి చేతిచావు పాపలోకములయందు దించును. బ్రహ్మయ్యా! నేను బాఁడుచుకొనఁ బోవుచున్నాను. నారదుఁడు నీ కాబిరుద మిచ్చినప్పుడు నీవు పాడినపాట పాడుము.

బ్రహ్మయ్య:—

పలపలపలపల నగేంద్రకన్యక జలజలజలజల నవ్వులు కురియఁ
గలగలగలగల పసిండిముువ్వలు సలసలసలసల తరంగవుఁబ్వలు
కదలాడఁ మెదలాడఁ నటియించఁ ఘటియించె గణగణాడఁ
కనకనకనకన నగేంద్రకన్యక దొనదొనదొనదొన కరుణలు చిందఁగ
రణరణరణమని మృదంగరవములు ఘణఘణఘణమని వృషేంద్రు లెసఁ
ప్రహరించఁ విహరించఁ తహతహలాడఁ.

(పాడుచుండఁగా జగదేవుఁడు పొడుచుకొని చచ్చును.)

బ్రహ్మయ్య!:—సంగా! సంగ...

[ఆరవ పరు ౧.]

సమాప్తము.

అనాథ బాలక!

బొడ్డు బాపిరాజు

దెసలన్నిటిని మ్రింగి త్రేన్చుకొన్నపిశాచి చీకటికడుపులో చిచ్చువెట్టి,
పండుటాకును లేవకుండ శాసించునిశ్శబ్దదేవతకు నిష్కాసమొసగి,
అలసి నిద్రించువృద్ధావనీజపుపాదతలమున నవజీవకళలు వోసి,
పంతాన వచ్చుహేమంతశీతలవాతధాటికి చిటిమేను చాటువరచి,
జిలుగుపొత్తిళ్ల మెరసెడికులుకుచుక్క,
సన్నపుకెలుంగుతో నేడ్చుకన్నెపిట్ట,
చిన్నిశ్రీబుద్ధదేవ, క్రొంబొన్నమొగ్గ,
విడిదిదిగియుంటివేటికీ విజనవాటి ?

పచ్చికపాన్పుపై హరిణబాల సుఖమ్ముగ గుఱ్ఱువెట్టె, గో
ర్వెచ్చనిగూటిలో పులుగుపిల్ల కనుంగవ మోడ్చె, పుట్టలో
మచ్చను జల్లిన ట్లురగమాణవకుం డొరగెన్, చివుళ్లయం
దచ్చుగ మొగ్గచిన్నదియు హాయి బరున్నది నీవు దక్కఁగన్.

ఎవరయ్యా, నిను గన్నవారు ? కుశలంబే వారికిన్ ? వెచ్చనౌ
కవుగింటన్ సుఖనిద్ర బుచ్చి, అలవోకన్ సాకు నాతల్లిమే
లవునంకమ్మున కొల్వువీడి యిటు లీయధ్వానపుంజీకటిన్
బవళింపన్ విధి కేయనిష్టమొనరింపన్ గల్గినా వప్పుడే !

అడుగనిలోనికోరికల కాహుతియై వయ సాగలేక, యే
దుడుకొ యొనర్చి తత్ఫలము తుట్టతుదిన్ గని యగ్నిశైలమ
ట్లుడుకుచు లేచి పైకురుకనున్నభయంకరసంఘదృష్టికిన్
యెడద చలించిపోవ చెలి యెవ్వతె యింత తెగించిపోయెరా !

తెరచిననోరు మూయక యదేపనిగా విలపించుచుంటి వో
చిరుతడ, బాష్పవారి నునుచెక్కుల నోడికలయ్యె, ముగ్ధవా
తెర తడియారె; నిన్ దలచి తేపకుతేపకు పాలు చేపురా
సెర సెదలేక యెంతదురపిల్లెడినో నినుగన్నతల్లియున్ !

అక్కున కొత్తియొత్తి, వలపారెడిముద్దుల ముంచి తేల్చి, నీ
చక్కఁదనాలకున్ మురిసి, చంపక నిన్ బ్రదికింప దాదినిన్
బిక్కమొగమ్ముతో నడిగి, మే నట యాపురుటింట శూన్యమౌ
ప్రక్కను డించి నీవెనుకె వచ్చెనె బాలక తల్లిప్రాణముల్ !

పట్టినపాల్గారుపసిడిబుగ్గల వేడిముద్దు లుంచునదృష్టమునకు దప్పి,
లేగులాబీమోవిరేకుల నుబుకురొమ్మున కాన్చుకొనుసౌఖ్యమునకు బాసి,

తలిరాకుకన్న మెత్తనిచేతులను కంఠమున కొత్తుకొనుభాగ్యమునకు దొలగి,
పదిమాసములు మోసి పండించుకొన్న పంటనుజూచుకొను పుణ్యమునకు జెడుచు,

కళుకుబంగారుముద్ద, రోజులనిసుంగు
నడవి కప్పగించుచు కన్నకడుపుకాల్చు
కొన్న దేకన్నెపడుచో, కాకున్న బాల
విధవరాలో ? రహశ్శోకవివశురాలు !

జల్లెడలోని నీరువలెజారెను ధర్మము, నీతి నిల్వగా
చల్లని నీడలేక యగచాట్లకు జిక్కిన, చెల్లశాస్త్రముల్
చెల్లక దిక్కుమాలి తలక్రిందుతపమ్ములుసేయు, వేనవేల్
చిల్లులతో జగమ్మిది కృశించి నశించుచునున్న దర్భకా !

లంగా కట్టుకొనంగలేనిపసిబాలన్ వేడ్కతో పెండ్లికిన్
సింగారించుచు వృద్ధజంబుకము నర్చింపంగ నిల్లాలిగా
నంగీకారమొసంగులోకమున కేయడ్డంబు సాగించు స
హంగామా ? తలచెడ్డచిన్న దొకయయ్యంగన్నదన్నంతనే.

ధనికాంతఃపురసీమ, పట్టుతెరలందాగాడు దుశ్చేష్టలం
గని నోరెత్తక చేతులన్ నలుపు సంఘవ్యాఘ్రు మాకీర్ణ జీ
వన దుఃఖాశ్రయమందిరమ్మయిన నిర్భాగ్యున్ విమర్శించి జో
సనికాదంచును పండ్లు నూరుకొనునయ్యా ! ఎంతయన్యాయమో ?

కలుములకున్ గులామయి జగమ్ము సలాములుసేయు, పేదసా
దులవెత లేమియుం దనకు దోచవు చెప్పినయాలకింప దం
దులకు సహించియుండిన నెదోయొకనేరము నెత్తిచూపి వా
రలపయి కత్తికట్టు నపురా ! ఇది యెక్కడిధర్మమోకదే ?

ఊరుంబేరును లేనిబాలకుడ ! నీ వూహించి యేపాపపుం
బేరంటమ్మున కేగబోవు; కలుషావిద్ధప్రపంచమ్ము నిన్
దూరంబంచుతొలంగద్రోచినదె యందున్ గాని, కల్యాణశం
ఖారావంబులు విన్చు దైవము బహిష్కారమ్ము గావించెనే ?

పురిటిగది గండముల మున్గిపోవకుండ
చెడుమెకమ్ములపంటికి జిక్కకుండ
వేయికన్నుల గాపాడువిశ్వజనకు
డోయనాథబాలక ! శుభ మొసగుగాక !

కృత్యాద్యవస్థ

చెళ్లపిళ్ల వెంకట శాస్త్రి

ప్రతీవారూ యేదేనా యెక్కువ కష్టపడి సాధించిన కార్యాన్ని గురించి మాట్లాడవలసి వస్తే, "కృత్యాద్యవస్థ" అనే మాటనువాడుతూ వుంటారు. ఇది కవులు యేదేనా గ్రంథం వ్రాయవలసివచ్చినప్పుడు ఆరంభపద్యాన్ని వ్రాయడం విషయంలో పుట్టినమాటగా వున్నా యితరులు యితర కార్యాలవిషయంలోఁ గూడా వారితోపాటు వాడుకుంటూ వున్నట్టు తోస్తుంది. ఇతరులు వాడేవాడకం లాక్షణిక మనుకోవాలి. లోకములో నూటికి యాభై పదాలు యీలాటి లాక్షణికాలే కనపడతాయి. అందుచేతే లక్షణ అనేవృత్తిని శాస్త్రజ్ఞులు అంగీకరించి వున్నారు. ఆ లక్షణావృత్తిసహాయం లేకపోతే యెన్నో పదాలకు అర్థం కానే కాదు. ఆ లక్షణావృత్తిని గూర్చి యిక్కడ వ్రాయను. అది పత్రికా పాఠకులకు దురవగాహంగా వుండే విషయం. మొత్తం యేపనిగాని మొట్టమొదట చాలా కష్టంగా వుంటుం దనేది సామాన్యంగా తెలుసుకోవాలి. కవి కావ్యారంభం చేసేటప్పుడు యెన్నో సందర్భాలు ఛందశ్శాస్త్రానికి సంబంధించినవీ, జ్యోతిషంతో సంబంధించినవీ చూడవలసివస్తుంది. అక్షరాలలో అల్పప్రాణ, మహాప్రాణాది భేదం, పృథివ్యాది బీజభేదం, స్త్రీ పుం నపుంసక భేదం వగయిరాలేకాక యిప్పుడు బొత్తిగా పాటించ నక్కఱలే దనుకొనే బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర జాతిభేదంకూడా వుంది. ఆయీ భేదాలను పట్టి కృతినాయకునికి యేది అనుకూలమో ఆలోచించి అట్టి గణంతో పద్యం మొదలుపెడదా మంటే, 'కప్పల తక్కెడ' లాగా 'పీతలమంగం' లాగా యెన్నటికీ అది కుదర నేకుదరదు. వకటి అనుకూలిస్తే వేఱొకటి ప్రతికూలిస్తూ వుంటుంది. అందుచేత గుణదోషాలు రెండున్నూ ప్రతి కృత్యాది పద్యమందున్నూ, వుండి తీరతాయని వేఱే వివరింపవలసి వుండదు. అట్టి స్థితిలో గుణాధిక్యాన్ని ప్రధానంగా చేసుకొని కవులు కృత్యాది పద్యరచన సాగించుకోవలసిందే గాని కేవలం సర్వవిధాలా నిర్దోషంగా రచించవలసివస్తే యెన్నటికీ కృతిప్రారంభమే కొనసాగదు. వక చేదస్తుఁడు సముద్రస్నానానికి వెళ్లి కెరటాల అడావడి తగ్గినతరువాత స్నానంచేదా మని కూర్చున్నాఁడట! అట్టి అవకాశం యెప్పటికేనా తటస్థిస్తుందా? ప్రస్తుతవిషయంకూడా అలాటిదే—"సముద్రే శాంతకల్లోలే స్నాతు మిచ్ఛతి మూఢధీః" అనే అభియుక్తోక్తివల్ల మనం తెలుసుకోవలసిన ముఖ్యవిషయం కవుల కృత్యాదికి జనకే కాక, వివాహాది శుభముహూర్తాలకుకూడా వున్నంతలో మంచిని చూచుకొని ప్రవర్తిస్తే తప్ప సంవత్సరానికి కాదుగదా, యెన్నో సంవత్సరాలకుకూడా సుముహూర్తాలు, అందులోనున్నూ గర్భాధాన ముహూర్తాలున్నూ, ఉపనయనముహూర్తాలున్నూ కుదరనే కుదరవు. యీ ముహూర్తాలకు సంబంధించినవి రెండు యితిహాసాలు కనపడుతూ వున్నాయి. అందులో వకటి కృష్ణాజి. కూచిపూడి గ్రామానికి సంబంధించింది. యెవరో వకరు ఆ గ్రామాన్నుంచి కాశీకి వెళ్లి మహావిద్వాంసులై దేశానికి వస్తూ అంతకు పూర్వమే యీడేరి తనరాకకు నిరీక్షిస్తూ వున్న భార్యా ప్రథమసమాగమానికి నిర్దిష్టమైన సుముహూర్తం వకటి మహోదయం లాగనో, గోవిందద్వాదశిలాగనో యెప్పుడో గాని సందర్భపడనిది కనపడేటప్పటికి ఆ సుముహూర్తానికి కొంత వ్యవధివుండఁగానే స్వగ్రామం చేరుకొనే వుద్దేశంతో వచ్చి, తీరా గ్రామందగ్గిఱ వుండే కృష్ణ పాయ మీసాన్ని తెగఁగొట్టేటంత వడితో ప్రవహిస్తూ వుండడమున్నూ, యీ కాలంలోలాగ ఆ కాలంలో దాటించే సాధనాలు లేకపోవడమున్నూ తటస్థించి అప్పటి నదీతీరవాసులు యీఁతలోకూడా మంచి శక్తిసామర్థ్యాలు కలవాళ్లే కనక ఆ బ్రాహ్మణుఁడు యీఁతకుఁ బడి యేటి మధ్యభాగానికి వచ్చి అలయిక వచ్చి యిఁక లాభం లే దనుకొని — "యోగేనాన్తే తనుత్యజామ్" కనక ఆతుర సన్న్యాసం తనంతట తానే స్వీకరించి ఆ మంత్రాలు యేకరుపెట్టుకుంటూ వుండేటప్పటికి ఆ బ్రాహ్మణుడి మనోనిశ్చయాన్ని పరీక్షించే తలఁపో యేమో? శ్రీకృష్ణపరమాత్మ,

శా. "లావొక్కింతయు లేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులున్, ఠావుల్దప్పె... నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ మన్నింపంగదే దీనునిన్."

అన్న గజేంద్రుని స్థితిలో వున్న ఆ బ్రాహ్మణుడికి ఆవలివొడ్డును చేరడానికి తగ్గంత బలపరాక్రమాలు అనుగ్రహించడం జరిగింది. సుఖంగా యిల్లు చేరుకున్నాఁడు. పిమ్మట అత్తవారు సంతోషించి యేర్పఱచుకున్న సుముహూర్తానికి, శుభకార్యం జరిగించడానికి పీటలమీద కూర్చోఁబెడుతూ వుండఁగా ఆ బ్రాహ్మణుడిభార్య కళ్లకి ఆయన యెవరో సన్న్యాసి లాగ కనపడుతూ వచ్చేటప్పటికి ఆపె —"యితఁడు నాభర్త కాఁడు. యెవరో సన్న్యాసి" అని చెప్పి యెంద ఱెన్నివిధాల బోధించినా వికక పీటలమీఁద కూర్చోవడానికి వచ్చింది కాదు. అది పెంకెతన మని కొందఱూ, పిశాచమో అని కొందఱూ ఆయా సందర్భాలకు తగ్గ చికిత్సలకు యత్నిస్తూ వుండఁగా, ఆ మహావిద్వాంసుఁడు గతంలో యేటిమధ్యలో జరిగిన ఆతురసన్న్యాసస్వీకరణవిషయాన్ని అందఱికీ చెప్పి భగవంతుని యెడల నేను మిక్కిలీ అపచారం చేశాననిన్నీ, అకారణకారుణికుఁడు కనుక ఆ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ నా కపటాన్ని యీరీతిగా బయటఁబెట్టి నన్ను అనుగ్రహించినాఁ డనిన్నీ చెప్పి క్రమప్రకారం సన్న్యాసాన్ని స్వీకరించాఁ డనిన్నీ, ఆయనే సిద్ధేంద్రయోగి అనే పేరుతో వుండి వయస్సులో సన్న్యసించిన కారణంచేత శృంగారరసమందు పూర్తిగా భావం విరక్తం కాక శ్రీ కృష్ణపరమాత్మకున్నూ, సత్యభామకున్నూ సంబంధించిన శృంగారాన్ని యక్షగానంగా రచించి పాడుకుంటూ వుంటే, గ్రామస్థులు ఆయనయందు వుండే భక్తిప్రపత్తులనుబట్టి అందఱూ యేకవాక్యతగా ఆ భామాకలాపాన్ని ఆమోదించి ఆ రోజులలో సత్యభామవేషాన్ని ధరించి ప్రఖ్యాతికి కేవలమే కాకుండా యిటీవల కూడా ఆ గ్రామస్థులైన బ్రాహ్మణులందరూ జన్మమధ్యమందు వకపర్యాయమేనా వేషం వేసి తీరాలి - అనే నియమాన్ని పెట్టుకొని అప్పటికీ యిప్పటికీ ఆ నియమాన్ని పాటిస్తూనే వున్నందుకు ఆ గ్రామవాస్తవ్యు లయిన బ్రాహ్మణులే సాక్షులు. (ఆ గ్రామంలో

ప్రతీ బ్రాహ్మణపిల్లవాడికీ పుక్కిట్లో పట్టు వుండి తీరుతుందంటారు.) ఇటీవల వేశ్యలూ, సానిజాతిస్త్రీలూ ఆ భాగవేషాన్ని వినికిడి చేస్తూ వున్నప్పటికీ సంప్రదాయం అక్కడ నుంచి వచ్చిందేగాని మరోటిమాత్రం గాదు. ఆ సిద్ధేంద్రులవారి కవిత్వంలో వున్న దరువులు, ఆనవాలు తెలుస్తూనే వుంటాయి. ఇతరులుకూడా యిటీవల కొన్ని దరువులు చేర్చి వున్నారు కాని, యేమైనా పునాదిమాత్రం ఆ సిద్ధేంద్రులవారిదే. జయదేవుడూ, లీలాశుకుడూ, నారాయణతీర్థులూ యేలాటి శ్రీకృష్ణభక్తులో యీ సిద్ధేంద్రులుకూడా అట్టివారే అని ఆయనరచన బోధిస్తుంది. ప్రసక్తానుప్రసక్తంగా చాలాదూరం వచ్చాము. సుముహూర్తం నిర్దుష్టమైనది కుదరడం కష్టమనేది మనకు ప్రస్తుతం. దీన్ని గుఱించే యింకో యితిహాసంకూడా వుంది. అది వకటిశాలివాహనుడిపుట్టుకకు సంబంధించింది, కుమ్మరిగురునాథుడి జననానికికూడా అదే అంటగడుతూవున్నారు కొందరు. యేది యేలాగైనా సుముహూర్తంఅనేది నూటికోకోటికో యెప్పుడోగాని మంచిది కుదరదనేది వక్తవ్యాంశం. ఆలాగే కవికి గ్రంథారంభపద్యమున్నూ అనుకోవాలి. ఛందస్సంబంధమైన చిక్కేకాకుండా ఇతరశుభకార్యాలతోపాటు సుముహూర్తపు చిక్కుకూడా కవికి లేకపోలేదు. అది గాక పయిఁగా "వర్ణగణాదిశుద్ధ" వగయిరాలు గ్రంథారంభంలో కవికి కావాలి. అందుచేత యివన్నీ యెంతకాలం నిరీక్షించినా యేకవికిన్నీ కుదరడం అసంభవం కావడంచేత—

క. "శ్రీకారము కృత్యాదిని, ప్రాకటముగ నున్నఁ జాలు బహుదోషములన్, బోకార్చి శుభము లొసఁగును"—అని ప్రాచీనలాక్షణికులు వక హైగోడ్డుమార్గాన్ని సూచించారు. అప్పకవికూడా దీనికి సంబంధించిన కష్టాలూ సుఖాలూ వ్రాసివ్రాసి— తే. గీ. "ఇపుడు చెప్పినదోషంబులెల్ల మాని, గుణములన్నియుఁ గలుగంగఁ గూర్పనగునె?, ద్రష్టకైనను"

అంటూ అసాధ్యత్వం వ్యక్తపఱిచి యింకా వ్రాయవలసినవిశేషాలు వ్రాసివ్రాసి తుట్టతుదకు ప్రాచీనలాక్షణికమార్గానికి వచ్చి—

"తే. గీ. వేదముల కెల్ల నోంకార మాదియైన, కరణిఁ గృతులకు నెల్ల శ్రీకార మాది"

అని వ్రాసి, ఆ శ్రీకారమందుకూడా గుణదోషాలు రెండున్నూ వున్నాయని వ్యాఖ్యానించి గుణాధిక్యం వున్నట్టు స్పష్టపఱిచి— "శ్రీయనునక్షరమున, నిండియుండుదోషంబులన్నియు నెడలింగి,సంయుతంబనియును సభిశబ్దమనియు, నడియ నిల్పె నన్నయ భారతాదియందు"

అని మహాకవిప్రవృత్తిని తెలిపి శ్రీకారం మాత్రమే కాదు మఱికొన్ని శబ్దాలుకూడా మంగళవాచకాలువగయిరా ఈలాటి వున్నాయని వ్యాఖ్యానించి పిమ్మట—కొన్ని అక్షరాలు కొన్ని స్థలాలలో వుండేటట్టు చెప్పఁగూడదని తెల్పి వాట్లకు వుదాహరణాలు చూపి మహాప్రసక్తిలోకి దిగియున్నాఁడు. యేయే స్థలాలలో ఆ నిషిద్ధాక్షరాలు వుండకూడదన్నాఁడో ఆయాస్థలాలలో ఆయా అక్షరాలు వున్నప్పటికీ శ్రీకారం పద్యాదియందు వున్నట్టయితే ఆదోషాన్నికూడా పోఁగొడుతుందనే నమ్మకం మహాకవులకు వున్నట్టున్నూ యిది సర్వాపవాదకమైనట్టున్నూ వారివారిప్రయోగాలవల్ల స్పష్టపడుతూ వుంది. ఆప్రయోగాలు కొన్ని చూపుతాను—

(1) శ్రియఃపతి శ్శ్రీమతి (మాఘము)
(2) శ్రియః కురూణామ్ (భారవి)
(3) శ్రీ వైకుంఠ (భాగవతము)
(4) శ్రీభూపుత్రి (వసుచరిత్ర)

యెన్నని చూపుదును? సర్వత్రా ఈలాగే శ్రీకారాన్ని సంరక్షకంగా భావించి మహాకవులు నిస్సంశయంగా ప్రవర్తించివున్నారు— "శన్యుష స్సర్వదోషఘ్నమ్"అనే శాస్త్రాన్ని పురస్కరించుకొని శన్యుషస్సులో అమావాస్యా కొత్తమంగళవారంనాఁడేనా సరే విషఘటికలలోనేనా సరే ప్రయాణం చేయవచ్చుననడం యేలాటిదో, యిదన్నీ అంటే శ్రీకార సంరక్షకత్వమున్నూ ఆలాటిదే అని ఆయా మహాకవుల పోకడవలన స్పష్టపడుతూ వుంది. యిది కేవల శ్రీకారానికి మాత్రమే కాదు; దేవతావాచకశబ్దా లన్నిటికీ వుండడమే కాకుండా "కావ్య ముఖలక్షణంగా" చెప్పిన యితరానికికూడా అంటే, వస్తునిర్దేశానికికూడా వర్తిస్తుందని కాళిదాసుగారి కుమారసంభవంలో వున్న సుప్రసిద్ధమైనవకటిశ్లోకం

శ్లో. "అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవతాత్మా"

అనేది చెపుతూవుంది. యీ శ్లోకంలో తకారం రెండుచోట్ల నిషిద్ధస్థానాలలో ప్రయుక్తమై వుంది. తెలుఁగుకేకాని యీ అక్షరాలబాధ సంస్కృతానికి లేదని కొందఱంటారేమో? అహోబలుఁడేమి,అప్పకవి యేమి అట్టి అభిప్రాయాన్ని పొందలేదు, పొందవలసినట్టియున్నూ లేదు. పనిపడితే ఆయీవిషయం విస్తరిస్తాను. అక్షరమాత్రానికి ప్రతిభాషయందున్నూ మంత్రిత్వం వున్నట్టు తెలుఁగు మలయాళం వగయిరా భాషలలో వున్నమంత్రాలవల్ల స్పష్టపడుతుంది. శ్రీకారంతోఁ గాని దేవతావాచకశబ్దాలతోఁ గాని అసలు మంగళాచరణం చేయవలసిందని వేదంలో ఆధారం యెక్కడా వున్నట్టు కావడం లేదు కనక యిష్టం వచ్చినట్లు చేసుకోవలసిందే గాని మంగళాచరణనిర్బంధంతో పనిలేదనేవారు యిప్పుడున్నారో లేదో గాని పూర్వం నాస్తికవాదులలో కొందఱున్నట్టు కొన్ని గ్రంథాల వ్యాఖ్యానాలవల్ల అవగత మవుతుంది. ఆవ్యాఖ్యాతలే ప్రత్యక్షశ్రుతి లేకపోవడానికి అంగీకరిస్తూ ఆనుమానికశ్రుతులు—

"సమాప్తికామో మంగళ మాచరేత్"
"విఘ్నధ్వంసకామో మంగళ మాచరేత్"

అంటూ వుదాహరించి మంగళాచరణానికి ఆవశ్యకత్వాన్ని నిరూపించి వున్నారు. ఆనుమానికశ్రుతు లేమిటి? ప్రత్యక్షశ్రుతు లేమిటి? అని శంకించుకొని కొంత వ్రాయవలసివున్నను గ్రంథవిస్తరభీతిచేత విరమిస్తాను. ఆయీ విషయం పూర్వమీమాంసా శాస్త్రంవల్ల తెలుసుకోవలసి వుంటుంది. మా పరమగురువులు శ్రీబ్రహ్మయ్యశాస్త్రులుగారు వ్యాకరణం పాఠం చెప్తూ వున్నప్పుడు పద్ధర్మనాలుకూడా దొర్లుతూ వుండేవి. అప్పుడు విన్న ముక్కలలో యింకా కొన్ని ధారణలో వుండడంచేత అక్కడక్కడ యితరశాస్త్రప్రసక్తి వుదాహరించడం గాని నా కాశాస్త్రా

లలో ప్రజ్ఞవుండి కాదని విజ్ఞులు తెలుసుకోక పోరు. మహాగాయకశిరోమణి కీ. శే. శ్రీ చిదంబరయ్యారుగారివల్ల మహావిద్వాంసులవద్ద చేసిన శుశ్రూషాఫలితం యెట్టిదో నేను వినివున్నాను. పనిలో పని ఆవిషయంకూడా మంగళార్థంగా వుదాహరించి దీన్ని ముగిస్తాను. యీ చిదంబరయ్యారుగారు సదాశివరాయలవారివద్దకి సంగీతాభ్యాసానికి వెళ్లి సుమారు పుష్కరకాలం వున్నట్టున్నా, ఆయన వకరోజునా వక స్వరంగాని వక గీతంగాని చెప్పకుండానే యిన్ని సంవత్సరాలూ కాలం గడిచినట్టున్నా అప్పుడు యిక వీరివద్ద తనకు విద్యాభ్యాసం జరగదని తోచి చిదంబరయ్యా—"అయ్యా! నేను యిన్నివత్సరాలనుంచి దేవరవారికటాక్షానికి ఆశించి యీవూళ్లో అస్మశ్శయన బ్రహ్మచర్యాలతో కాలక్షేపం చేస్తూ వున్నాను. నాయందు దేవరవారి కటాక్షం ప్రసరించిందే కాదు. యిక ఆజ్ఞ యిస్తే వెడతాను" అనివిమనవి చేసుకోనేటప్పటికి శ్రీ రాయలవారు-"అబ్బాయీ! నీవు యిన్నివత్సరములున్నా ప్రతిరోజూ నావద్దకు వస్తూపోతూనే వుంటే నీకు వేరే నేను సంగీతశాస్త్రోపదేశం చేయ నక్కఱలేదు. నీవు చాలా నాళ్లక్రితమే సంగీత విద్వాంసుడవై వుంటా" వని చెప్పి ఆయన జ్ఞానాన్ని పరీక్షించి సంతోషించి ఆశీర్వచించి పంపినట్టు ఆయనవల్లనే నేను శ్రీ సోమంచి భీమశంకరంగారిగృహంలో వినివున్నాను. యీ చిదంబరయ్యారుగారిస్థానం గాయకులలో సామాన్యం కాదు పట్నం సుబ్రహ్మణ్యయ్యారు వైద్యనాథయ్యారు మొదలైన సుప్రసిద్ధులలో యీయన వొకరు. యీయన వార్ధక్యంలో నేనూ యీయనా కొన్నాళ్లు యేలూరులో భీమశంకరంగారిగృహంలో వుండడం తటస్థించింది. అందుచేత నీయనకున్నూ నాకున్నూ మైత్రి యేర్పడ్డది. యీయన గురువు సదాశివరాయలవారిస్థానం శ్రీ త్యాగరాయలవారితో పాటుది. యీయన అత్తవారు మైసూరు సంస్థానాధిపతులకు కొంత పన్ను చెల్లించే సామంత ప్రభువులో పెద్ద జహాగీరుదారులలో అని చిదంబరయ్యగారివల్లనే విన్నాను — అట్టివారి అల్లుడు అవడంచేత సదాశివరాయలుకూడా మహైశ్వర్యసంపన్నుడవడంలో అత్యుక్తి వుండదు "వివాహశ్చ వివాదశ్చ సమయోరేవ శోభతే" అట్టి యైశ్వర్యంలో వుండి అంత మహాగాయకుడై వుండి పయిగా అందులో త్యాగరాయాదులవంటి కవికూడా అయిన మహామహునియింట యెందఱు శిష్యులో వుండి వుందురుగదా! ఆశిష్య ప్రశిష్యవర్గం యెల్లప్పుడూ చేసే గానవ్యాసంగం వినడంవల్లకూడా గానం అలవడుతుందంటే ఆశ్చర్యమేముంటుంది? యిది విషయాంతరం. మహామహుల శుశ్రూషామాహాత్మ్య ప్రసక్తిలో వచ్చింది. మంగళాచరణం ఆస్తికులకే కాక నాస్తికులకుకూడా అవశ్యాచరణీయ మని చెప్పే ప్రసక్తికి దిగుతూ మధ్య పుణ్యపురుష ప్రశంసకూడా మంగళాచరణమే అని తెల్పడానికి దీన్ని అందుకున్నాను—అమరకోశ గ్రంథకర్త జైనమతస్థుడై కూడా మంగళాచరణాన్ని చేసివున్నాడు—

శ్లో. "యస్య జ్ఞాన దయాసింధోః"

అనేశ్లోకం పైవిషయాన్ని స్థిరీకరిస్తుంది. తెలుఁగుకవులు యెక్కువగా శ్రీకారానికి ప్రాధాన్యం యిచ్చి రచన కారంభం చేస్తూ వచ్చారు గాని సంస్కృతకవుల తాత్పర్యంలో దేవతావాచకశబ్దాల కన్నిటికీ సమప్రాధాన్యమే కాని అందులో శ్రీకారాని కంటూ ప్రత్యేకత వున్నట్టు కనపడదు. అయినా సంస్కృతకవులుకూడా శ్రీకారాన్ని యెక్కువగా గౌరవించారన్నా నేను ప్రస్తుతం వ్రాసే విషయానికి అది భంజకం గాదు. శ్రీకారంతో గ్రంథారంభం చేసినపుడు యెక్కడ యేనిషిద్ధాక్షరం పడినా శంకించవలసినప్రసక్తి లేదని మహాకవుల తాత్పర్యమని భావికవు లందఱూ తెలుసుకుంటా రని యీవ్యాసం వ్రాశాను. ఉద్దేశం సదుద్దేశం కానప్పుడు శ్రీకారంతో మొదలుపెట్టినా అది అన్యథాగానే అంటే వుద్దేశానుసారంగానే పరిణమిస్తుం దనడానికి చంద్రశేఖరవిలాపంలో వున్న — "శ్రీకంఠుండు భుజంగ భూషణుఁడు భస్మీభూత పంచాస్త్రుఁడు" అనేపద్యం సాక్ష్య మిస్తుంది. ఇందులో వున్న శ్రీకారం విషార్థకం కావాలనే వుద్దేశంతో గ్రంథకర్త వాడి వున్నాఁడు. దానికి మంగళార్థకల్పన చేదామన్నా శక్యం కాదు. యెక్కడ శ్రీకారం వృథాగా ప్రయుక్తమైనట్టు కనపడుతుందో అక్కడనే మంగళార్థక మవుతుందనిన్నీ అనుకో నక్కఱలేదు. శ్రీ మహాలక్ష్మీవాచకమైనప్పుడు మంగళార్థక మని చెప్పనే అక్కఱలేదు. విషార్థకం కాకుండా వుంటే మంగళార్థకమే.

—

ఆనందగోత్రజులు

వడ్డాది శ్రీరామచంద్రమూర్తి

సిరిసంపదలతో తులతూగి సుమారు ఐదు శతాబ్దములు వైభవోపేతమై భాసిల్లి చారిత్రక విహాయసమున భాస్వరజ్యోతియై వెలిగిన ఆంధ్రమహాసామ్రాజ్యము కాలపురుషుని దంష్ట్రాఘాతముల పాల్పడినయనంతరము కొన్ని సామంత రాజవంశములు తల యెత్తినవి గదా. అట్టివానిలో క్రీ. శ. నాలుగు అయిదవ శతాబ్దములలో గుంటూరు ప్రాంత మంతయు పరిపాలించిన ఆనందగోత్రజరాజవంశ మొకటి. వీరి చరిత్రనిర్మాణమున కాధారభూతములగు శాసనము లింతవరకు మూడు లభించినవి. వీటిలో మొదటిది అత్తివర్మయొక్క గోరంట్ల తామ్రశాసనము. (Ind. Ant IX, 102 ff). రెండవది దామోదరవర్మయొక్క మట్టెపాడు తామ్రశాసనము. (Epi. Ind XVII, 327 ff) పై రెండు శాసనముల ననుసరించి యీవంశమునకు కందరుడను రాజు మూలపురుషుడనియు, వీరు ఆనందగోత్రజు లనియు, వీరి రాజధాని కంపెరపుర మనియు తెలియుచున్నది.

ఇదివర కీవంశమునుగూర్చి వ్రాసిన చరిత్రకారు లందరు (Jour Dep. Letters CalcuttaUniversity XXVI (1935) అత్తివర్మ, దామోదరవర్మలను గూర్చియే వ్రాసియున్నారు. పైరెండు తామ్రశాసనములలో, లిపిపరిణామము ననుసరించి, దామోదరవర్మయొక్క మట్టెపాడు తామ్రశాసనము గోరంట్లతామ్రశాసనము కన్న పూర్వపుదానివలె గన్పట్టుచున్నది.

మట్టెపాడు తామ్రశాసనము ననుసరించి దామోదరవర్మ బౌద్ధమతస్థు డయ్యును, హిరణ్యగర్భ, గోసహస్రాది మహాదానము లాచరించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇక్ష్వాకుల చరిత్రలోకూడ నిట్టి వింతచరిత్రాంశ మొకటి కనవచ్చుచున్నది. ఇక్ష్వాకు రాజవంశమున రాజులు అగ్నిహోత్ర, అగ్నిష్టోమ, వాజపేయ, అశ్వమేధాది యాగములు చేయుచుండగా వారిస్త్రీలందరు బౌద్ధవిహారములు నిర్మించుటకు, బౌద్ధులను పోషించుటకు చేసినదానములు పెక్కులుగలవు. బౌద్ధమతము విధ్వంసములు బ్రాహ్మణమతము పునరుద్ధరింపబడు నీకాలమునగూడ కొందరు రాజులు రెండు మతములయెడ సమానగౌరవము చూపుచుండిరి. అట్టివారిలో ఆనందగోత్రజుడగు దామోదరవర్మ యొకడు.

అత్తివర్మ గోరంట్లశాసనము ననుసరించి ఆతడు 'ప్రతాపోపనత సకల సామంతమండలుడు', 'వంకేశ్వరాధివాసిన స్త్రిభువనకర్తుః శంభో శ్చరణకమలరజః పవిత్రీకృతుడు' అనేక హిరణ్యగర్భ మహాదానము లొనర్చిన పుణ్యశాలి.

వీరికాలము, వీరితామ్రశాసనముల లిపిపరిణామము ననుసరించి, ఇక్ష్వాకురాజుల యనంతరమై యుండునని యూహింపవలసియున్నది. ఆంధ్రసామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్న మైనతరువాత నాగార్జునకొండ, అమరావతి ప్రాంతదేశ మంతయు వారిసామంతులును, సమకాలికులును అగు ఇక్ష్వాకులవశ మైనట్లు శాసనముల వలన తెలిసికొనవచ్చును.†

వీరిరాజ్యము క్షీణించినతరువాత పల్లవులీరాజ్య మాక్రమించినట్లు మైదవోలుశాసనము (Epi. Ind. VI, 84 ff) సూచించుచున్నది. కాని పల్లవు లనతికాలముననే కాంచీపురముపై దాడివెడలుటయు అచట సామ్రాజ్యమును స్థాపించుకొనుటయు తటస్థించినది. ఆసందర్భమున ఆనందగోత్రజుల మూలపురుషుడగు కందరుడు పల్లవులను ధాన్యకటనగరముకడ నోడించి గుంటూరుప్రాంతమంతయు వశపరచుకొన్నట్లు అతనిమనుమడగు సత్యభామల్లుని శాసనమునుండె యూహింపవచ్చును. ఇదియే వీరి చరిత్రనిర్మాణమున కాధారభూతమగు మూడవశాసనము. ఈశాసనము గుంటూరుజిల్లాలో చేజెర్ల గ్రామమందలి కపోతేశ్వరాలయమందు లిఖింపబడి ౧౮౯౯ వ సంవత్సరమున ప్రభుత్వపురాతత్త్వశాఖాధికారిచే గుర్తింపబడి తదుపరి దక్షిణ హిందూదేశ శాసనసంపుటముల ఆరవభాగములో ౫౯౪ వ శాసనముగ ప్రచురింపబడినది. (South Indian Inscriptions Vol. VI, No. 594 A. R. No. 155 of 1899) ఇదియే వీరి చరిత్ర నిర్మాణమున కాధారభూతమగు చేజెర్లశాసనము.

ఆనందగోత్రజుల మూలపురుషుడగు కందర నృపతినిగూర్చి పైశాసనము విపులముగా చెప్పుచున్నను, ఆనందగోత్రజులగూర్చి యిదివరకు వ్రాసినవారెవరును కందరునిగూర్చి వ్రాయకపోవుట శోచనీయ మైనవిషయము. పైశాసనమున కందరుని ప్రశస్తము విజయమోతిగా వర్ణింపబడినది. కందరుడు—"స్వశక్తి శాతితశాత్రవకరివరఘట సంకటధాన్యకటరణసప్తకోటి." సప్తకోటయన ఏడుకొనలు కల్గిన యొక ఆయుధవిశేషమైయుండవచ్చు. పైని వర్ణించినధాన్యకటరణము, మైదవోలు శాసనము (Epi. Ind. VI. 84) లో వర్ణింపబడిన పల్లవవిజయస్కంధవర్మయొక్క సామంతులపై కందరుడు పొందినవిజయమై యుండవచ్చును.

ఇంకొక విచిత్రమైన చారిత్రక విషయ మీశాసనమువలన తెలియుచున్నది. ఒక్కచాళుక్యాన్వయులకు మాత్రమే కలదని భావించుచున్న పృథ్వీయువరాజ బిరుదము కందరునకుగూడ కలదని ఈ శాసనము ఋజువుచేయుచున్నది. కందరుడు ఆనంద మహర్షి యొక్క గోత్రమునకు సంబంధించినవాడు. "సమవగాఢ ఆంధ్రసుందరీ చందనాంగనాలత్తకలోలామాలా పరిమోహపరిచయకృతాపరాథవై పుల్యసితేతర బెణ్ణానాథు"డు. దీని ననుసరించి యీతని రాజ్యమున (కుత్తరపు)

† Fpi. Ind. XX 1 ff and XXI, P. 61 ff.)

సరిహద్దు కృష్ణానది. ఈతడు త్రికూటపర్వతపతి. కందరపురవర జనపద ద్వితయాధిపతి, విష్ణుకుండి రెండవమాధవవర్మకు గూడ నీ త్రికూటమలయాధిపతిత్వము కలదు. ఇది వారు ఆనందగోత్రజులవద్దనుంచి వారియనంతరము సంపాదించినదే. విష్ణుకుండివంశమునకు మూలపురుషుడగు మొదటిమాధవవర్మ ఆనందగోత్రజుల యొద్దనుంచి జయించి, తన మనుమడును, దేవవర్మకొడుకును, నగు రెండవ మాధవవర్మ కిచ్చివేసెను.

ఈ త్రికూటపర్వత మేది యనుప్రశ్నకు సమాధానముగ భావరాజు వేంకటకృష్ణరావుగారు, ఈత్రికూటపర్వతము నేటికోటప్ప కొండ లేక కావూరు అని వ్రాసియున్నారు. వారివ్రాత కాధారము కోటప్పకొండపైనున్న దేవునకు 'త్రికోటేశ్వరు' డన్న పేరు పూర్వపు శాసనములలో కానవచ్చుటయే. ఈకావూరు లేక కోటప్పకొండ నరసరావుపేట తాలూకాలో నుండుటచే ఆనందగోత్రజులక్రింద నుండియుండు ననుట కెట్టిసందియమును లేదు. కాని దేవునిపేరు శాసనములం దన్నిటియందును త్రికోటేశ్వరు డని యుండుటయు, 'త్రికోటేశ్వరు' డున్న గ్రామముపేరు కావూరని యుండుటచేతను కోటప్పకొండ త్రికూటపర్వత మగునా కాదా యను సందియము పొడముచున్నది. త్రికూటపర్వతముపైనున్న దేవుడు కనుక త్రికోటేశ్వరు డైనాడని భావరాజువారి వాదము. త్రికూటపర్వతముపైనున్న దేవుడు త్రికూటేశ్వరు డగును కాని త్రికోటేశ్వరుడు కాజాలడు. ఒక్కశాసనమందుకూడ నీతడు త్రికూటేశ్వరుడని పిలువబడలేదు. ఇదమిత్థమను నిర్ణయము భావి పరిశోధనము వలనగాని తేలదు.

సత్యభామల్లుని శాసనమువలన మన కిదివరకు తెలియని విషయములు తెలియవచ్చుచున్నవి. గోరంట్ల, మట్టెపాడు శాసనములపై ముద్రింపబడినవారి లాంఛనమేదో తెలిసికొనుటకు వీలు కాలేదు. సత్యభామల్లుని శాసనములో కందరుడు 'గోలాంగూలవిజయకేతను' డని వర్ణింపబడెను. దీని ననుసరించి వీరివిజయలాంఛనము 'గోలాంగూలము' (కపి) యని నిశ్చయింపవచ్చును.

కందరునకు పుత్రసంతానము కలదేమో తెలిసికొనుటకు మన కాధారములు లేవు. 'అవనీతలాంతవతీ మహాదేవి' యను తనయ మాత్రము కలదు. ఈమెయే ప్రస్తుతశాసనాధిపతియగు సత్యభామల్లునితల్లి. సత్యభామల్లుని తండ్రిపేరుగాని, వంశముగాని మనకు తెలియుటలేదు. దురదృష్టవశమున శాసనములోని యాభాగము చాల శిథిలమై పోయినది.

ఈ సత్యభామల్లునిశాసనము దక్షిణహిందూదేశ శాసనసంపుటిలోని ఆరవభాగములో పల్లవ శాసనముగా ప్రచురింపబడినది. (South Indian Inscriptions Vol. VI, No. 594: A. R. No. 155 of 1899.) ఈశాసనము చెక్కబడినరాతిపైనే పల్లవ మహేంద్రవిక్రమునిశాసన మొకటి చెక్కబడియున్నది. అందు మహేంద్రవిక్రమునకు అవనీభాజను డనియు, వేగవతీసనాథు డనియు బిరుదులున్నవి. ఏకారణముచే వ్రాసిరో తెలియదుకాని కందరనృపతి మనుమడగు సత్యభామల్లుడు మహేంద్రవిక్రమునికి సామంతుడని శాసనసంపుటిసంపాదకులు సుబ్రహ్మణ్యఅయ్యరుగారు వ్రాసియున్నారు. ఈవ్రాత నిరాధారమైనది. రెండుశాసనములు ఒకేరాతిపై చెక్కబడుటచే పల్లవరాజునకు సత్యభామల్లుడు సామంతు డని వ్రాయుట చారిత్రక పరిశోధనపద్ధతులకు విరుద్ధము. అశోకునికి సముద్రగుప్తుడు సామంతు డని వ్రాసిన ఎంత బాగుండునో యిదికూడ నంతే. పోనీ మహేంద్రవిక్రమునికి సత్యభామల్లు డనుబిరుదము కలదేమో యని చూతమన్ననూ అదికూడ కానరాదు. వీరమల్లుడు మొదలగు నితరబిరుదము లనేకము లున్నవేకాని సత్యభామల్లు డనుబిరుదము కానరాదు. రెండును వేరువేరుశాసనములు. ఒకటి పిండీశ్వరుని ఆరాధించునది; వేరొకటి కపోతేశ్వరుని ఆరాధించునది. శాసనశైలియందు రెంటికిని సామ్యము లేదు. దీని ననుసరించి మనము తెలిసికొనదగినవిషయమేమన, మహేంద్రవిక్రము డెప్పుడో వచ్చి తనవంశీయులపుట్టినిల్లగు ఆంధ్రదేశమున తిరిగి తమవంశీయుల కులువేల్పగు పిండీశ్వరునకు నమస్కృతు లర్పించి ధన్యు డైనాడు. ఈసందర్భమున నీతడు విష్ణుకుండినులకు బంధు వగునని వ్రాసిన దూబ్రియల్ గారి వ్రాత (The Pallavas, P. 65) విచారింపతగినది. ఇంతవరకు ఏమియు తెలియని ఆనందగోత్రజుల మూలపురుషునిగూర్చి సత్యభామల్లునిశాసనము మన కింత సహాయపడుచున్నది.

ఈ వంశములోనివారే అత్తివర్మయు, దామోదరవర్మయు. వీరికిని కందరునకునుగల సంబంధము నిర్ణయించుటకు ప్రస్తుత శాసనాధారములవలమున వీలు లేదు. కాని పల్లవులు కాంచీపురమున కేగినయనంతరము నేటిగుంటూరుమండలము నేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ నొకశతాబ్దమువఱకు అవిచ్ఛిన్నముగా పరిపాలించి, ఆంధ్రుల చరిత్రనిర్మాణమునకు సహాయభూతులైన యీరాజన్యులచరిత్ర ఆంధ్రులకు చిరస్మరణీయము. ఇట్టి రాజవంశమునకు చరిత్రలో యథాస్థాన మిచ్చి గౌరవించుట యాంధ్రుల విధి.

———o———

వాఙ్మయం ఎవరికి

ఎలమంచిలి
వెంకటేశ్వరరావు

వాఙ్మయం సంఘానికి అద్దంలాంటిది. సంఘంలో ఎప్పుడు ఏమార్పులు—రాజనైతికం, ఆర్థికం, మతసంబంధం—జరుగుతుంటాయో, సాంఘికదృష్టికోణం ఏవిధంగా మారుతూ ఉంటుందో, దాన్ననుసరించి వాఙ్మయంకూడ మారుతూఉంటుంది. సంఘంలోని కష్టసుఖాలే వాఙ్మయంలో ప్రతిబింబిస్తాయి. ఏల నన—కవి ఎవరికి తనరచన వినిపించబోతున్నాడో, వాళ్లకి అనుకూలంగానే-తనవాఙ్మయాన్ని సృష్టిస్తాడు. ఒకవస్తువు సరియైనస్థానాన్ని పొంది-చుట్టూఉన్న అన్నివస్తువులతోను సంబంధం కలుపుకోకలిగిందా, అప్పుడు నలువైపుల వున్న అనుకూలాన్ని పొంది స్థిర మయిపోతుంది. అప్పుడది తనపరిచయమేకాక చుట్టు ఉన్న వస్తుపరిచయంకూడ ఇస్తుంది. దీనికి కారణం దాన్ని నిలబెట్టటానికి ఆవస్తువులన్నీ సహాయకారి కాగలిగినాయి. ఈవిధంగా వాఙ్మయం ఒకహృదయంలోనుండి బయలుదేరినా, హృదయసామ్యం చూపుతూ విశ్వాన్నంతటినీ తనలో లీనపరచుకుంటుంది. ఒక హృదయంలోపుట్టి పదిహృదయాలనురంజింపచేయకలుగుటయే వాఙ్మయంలోని విశేషత. అప్పుడే వాఙ్మయం తనతోపాటు తనజనకునికూడ కృతార్థుని చేయకలుగుతుంది. సంఘంలోని మనుష్యులవరకే కాదు; సమస్త చరాచరములకు ప్రాతినిధ్యం వహించకలిగినప్పుడే దానికి అక్షయరూపం, అక్షయగౌరవం కలుగుతుంది.

ఇది ప్రజాతంత్రయుగం. రాజతంత్రయుగం దగ్గరదగ్గర గతించిందని చెప్పవచ్చు. అక్కడక్కడ రాజుపేరుతో రాజ్యవ్యవస్థ జరిగినా, ఆరాజులు నామమాత్రులే కాని వారిదగ్గర పూర్వపురాజఠీవిగాని, పూర్వంలాగు ప్రజలు రాజును దేవాంశసంభూతుడని, ఈశ్వరప్రతినిధి అని పూజించేపద్ధతిగాని నశించిందని చెప్పుకోవచ్చు.

కనుక ప్రజాతంత్రయుగంలో ప్రతివిషయంలోను ప్రజలదే ప్రాతినిధ్యం కనుక వాఙ్మయంకూడ ప్రజాప్రాతినిధ్యాన్ని గౌరవించాలా అక్కరలేదా? రాజసంస్థానాల్లోకి పోయి 'ఢిల్లీశ్వరోవా, జగదీశ్వరోవా' అన్నకవులు, ప్రజాసామాన్యందగ్గరకుపోయి వారికష్టసుఖాలన్నా కనుక్కోవాలా అక్కరలేదా? అలా చేయవలసినకర్తవ్యం కవి (కవి అంటే నా అభిప్రాయం సరసమైన వాఙ్మయాన్ని రచించు రచయిత అని ఆరచన గద్యమయినాసరే, సౌకర్యంకొరకు అందరికీ కలిపి ఒక్క కవిశబ్దం వాడుతాను.) మీద ఉన్నదా లేదా? అలా చేయక కాలగతిననుసరించనికవులకు రానున్న విపత్తేమి? మన వాఙ్మయం దేశకాలపరిస్థితులను ఎంతవరకు గుర్తించకలుగుతోంది? అనేసమస్య దూరదర్శులు, యుగధర్మాన్ని గుర్తించు దీర్ఘదర్శనాతత్పరులను ఆలోచనలోనికి దింపటం ఒక వింతకాదు. జీవంగల ప్రతివాఙ్మయంలోనూ అనేకమంది వాఙ్మయవేత్తలు దీన్నిగురించి అనేకవిధాల చర్చలు జరుపుతున్నారు. అనేక పత్రికలు యుగధర్మాన్నిగురించిన ఈప్రశ్నను గంభీరంగా ఆలోచిస్తున్నాయి. నేటి కొంతమంది సాహిత్యంలో ప్రాణమే లేదు. ఇదంతా ధనవంతుల కామలిప్సను తీర్చునదేకాని నిజమైన మానవజీవితం గడుపుప్రకృతిమాతపుత్రులకు ఈవాఙ్మయంలో స్థానంలేదు. కాబట్టి ఇది త్యాజ్య మంటున్నారు. ఇంతకంటె ఎక్కువగా రాజనీతి (రాజనీతిశబ్దం సంకుచితార్థంలో కాదు. దీన్ని లోకతంత్రంలేక ప్రజాతంత్రం అనికూడ చెప్పుకోవచ్చు. సాంఘికం, రాజనైతికం, ఆర్థికం, అన్నిటికి కలిపి రాజనీతి శబ్దాన్ని వాడాను. కనుక రాజనీతిజ్ఞుడన్నా, రాజనీతివేత్త అన్నా వీటి అన్నిటితో జోక్యం కలుగచేసుకునేవాడని నా అర్థం)తో ఇంకా అధికంగా జోక్యం కలుగజేసుకునేవారు ప్రాచీనసాహిత్యం పైనకూడ దండెత్తుతున్నారు. వీరిదృష్టిలో ఇప్పటిసాహిత్యమే కాదు. పూర్వపుసాహిత్యంకూడ సమస్తమానవకోటికి ప్రాతినిధ్యం వహించి, మానవత్వాన్ని ప్రారంభించటానికి ప్రయత్నించలేదు. ఆంగ్ల వాఙ్మయం తరఫునకూడ జవాబిచ్చేవారు ఎక్కువమంది లేరు. రాజనీతిజ్ఞులు వాఙ్మయాన్ని ఎంత తిరస్కారదృష్టితో చూస్తున్నారో, అంతకంటె ఎక్కువతిరస్కారం, నిరసన వీరు రాజనీతిపట్ల చూపుతున్నారు—"రాజనీతికి సాహిత్యానికి సంబంధం లేదు. మా ధ్యేయ [illegible], మా [illegible] వాద. మేము [illegible] ప్రయోగించేవారు, మేము సృష్టిని కల్పించ చేసేవాళ్లం. మా రససాహిత్యాన్ని వారేమి గ్రహించకలుగుతారు! [illegible] కా! [illegible] కా! అనటం సాహిత్యానికి లక్షణం కాదు. అది విమర్శ. విమర్శ పార్టీబలంకొరకు పాకులాడవచ్చు. కాని మాసాహిత్యానికి వారిచరిత్రలు పనికిరావు. మానాటకానికి నాయకుడు శిరోధార్యుడయిన రాజకుమారుడు కావాలి. మా కావ్యానికి నాయిక సకలగుణసంపన్నురాలై, ఉన్నతవంశజాలు కలిగి, హావభావకౌశలరాలై ఉండాలి. తెల్లవారితే కొడవలి గడ్డలి చేత్తో పుచ్చుకొని బయలుదేరే కర్షకులు, కార్మికులు మా వాఙ్మయానికి నాయికానాయకులు కాజాలరు." దగ్గరదగ్గర ఇదేవిధంగా ఉంటున్నది నిరసనవాధానం. రాజనీతిజ్ఞులకు వాఙ్మయద్రష్టలకు మధ్య ఈ అగడ్త దినదినం పెరిగిపోతోంది. ఈ ఉపేక్ష దినదినాభివృద్ధిగాంచి విషమపరిస్థితుల్లోకి ఈడ్వకమానదని [illegible]వారి మాటల్లో యథార్థం లేకపోలేదు. సాహిత్యద్రష్ట అనతికాలంలో ఈసమస్యను ఎదుర్కొనకతప్పదు. ఎటు గాలి వస్తే అటు తిప త్రిప్పి 'ఎప్పటి కెయ్యది ప్రస్తుత, మప్పటి కామాటలాడి' జీవించేవారిని ఈసమస్య అంతగా బాధించకపోవచ్చు. వారు ఎటుపడితే అటే నాలుక త్రిప్పుకోకలుగుతారు. కాని ఒకధ్యేయంతో సాహిత్యాన్ని సృష్టించేవారి

మాట లేదు. హఠాత్తుగా క్రొత్తప్రపంచములో కాలు పెట్టవలసివస్తే వీరికి కొంచెం క్రొత్తగా బెరుకుబెరుకుగా ఉండకపోదు. కనుక ముందుగానే భవిష్యత్తును నిర్ణయించుకోవడం మేలేమో!

వాఙ్మయం ఎన్నివిధాల ప్రవహిస్తోందో, ఎవరు దానికి ముఖ్యులో, ఎవరికెవ్వరి ఎట్టిదో ఈవిషయాన్నిగురించి రాయడం ఈవ్యాసం ఉద్దేశ్యం కాదు. వాఙ్మయం ఎవరికి? ఎవరి జీవితానికి ఎక్కువప్రాముఖ్యం ఇవ్వబడుతోంది? అనేసంగతే దీనికి ప్రధానం. ఇప్పటి వాఙ్మయంలో ముఖ్యంగా మూడుధారలు ప్రవహిస్తున్నా యనిమాత్రం చెప్పవచ్చు. పాశ్చాత్య వాఙ్మయసంపర్కంతో స్వాతంత్ర్యేచ్ఛ మనలో ప్రాదుర్భవించినట్టే, వాఙ్మయపు పోకడలలోకూడ పాతమార్గాన్ని వదలి క్రొత్తమార్గాన్ని పోవటానికి కొంత అభ్యాసం మనలో కలిగింది. (విషయంలో క్రొత్త లేదు. చెప్పేపద్ధతిలోమాత్రమే ఉన్నదని పాఠకులు సుర్తు ఉంచుకోవాలి.) వీరు అభివ్యంజనాశైలిని పాశ్చాత్య వాఙ్మయంలోంచి గ్రహించారు. భావం భారతీయవాఙ్మయంలోనిదే. రూపకంద్వారా ఈకవిత్వంలోని ఆత్మ భారతదేశానిది. పదములకూర్పు లేక శరీరఘటన పాశ్చాత్యుల దని చెప్పకోవచ్చు. వీరిపాశ్చాత్య - నడవడి కొంతమంది రూఢిప్రియులకు అసహ్యంగా కనిపించింది. అందుకు వారు మీరు కుర్రాళ్లు, మీ కనుభవంలేదు. నాయనలారా !- "ఈకాలమునన్ గవిత్వమనగాఁ జెవత్రోవలఁ ద్రొక్కుచున్నగయ్యాళికిఁ దుల్యమై యెదుట యారయుచుంటిమి, వారిత్రోవలన్, గాలిఁ బోకుమయ్యా! గాలికి ధూళికిఁ బోవు" అని ప్రబోధించ ప్రారంభించారు. అనేక కృత్రిమసహాయాలతో అమ్మో మనబిడ్డ ఏమవుతాడో అని తహతహలాడే రాజాధిరాజులబిడ్డలకంటె, చెట్టుకింద పుట్టి, ప్రకృతిమాతఆశీర్వాదంతో పెరిగే కూలివాని బిడ్డడు ఎక్కువ బలిష్ఠంగా, ఎక్కువ ఆరోగ్యంగా ఉంటా డనే సంగతి వీరు మరచారు. తరువాత రెండవక్రొత్తశైలి రాజనీతికల్లోలం వల్ల వచ్చింది. వీరు భారతీయవాఙ్మయానికి క్రొత్త. వీరు వంశపారంపర్యంగా వచ్చే విషయాన్నే మార్చారు. సాహిత్యంలో ఇంతవరకు పేరుపూరులేని పాటకజనాన్ని రాత్రింబగలు రక్తం ఓడిచి పనిచేసి ఉపవాసాలతో, దుర్భరదారిద్ర్యంతో జీవయాత్రగడుపుకర్షక, కార్మికుల జీవితమే వీరికవితకు విషయం. ఇదిగో వీరి పాటలకు మచ్చుగా తీసుకోవచ్చు.

ఈ గేయాన్ని పాఠకులు—

"పొలాల నన్నీ—
హలాల దున్నీ,
ఇలాతలంలో హేమం పిండగ,
జగాని కంతా సౌఖ్యం నిండగ—
విరామ మెరుగక పరిశ్రమించే,
బలం ధరిత్రికి బలిగావించే
కర్షకవీరుల కాయంనిండా,
కాలువకట్టే ఘర్మజలానికి,
ఘర్మజలానికి
ఘర్మజలానికి ఖరీదు లేదోయ్.

తరువాత తమభావికార్యక్రమాన్ని కూడ—

కమ్మరికొలిమీ,
కుమ్మరిచక్రం—
జాలరిపగ్గం,
సాలెలమగ్గం—
శరీరకష్టం స్ఫురింపజేసే,
గొడ్డలి, రంపం, కొడవలి, నాగలి,
సహస్రవృత్తుల సమస్తచిహ్నాలు,
నావినుతించే,
నావిరుతించే
నావినిపించే నవీనగీతికి
నావిరచించే నవీనరీతికి
భావం! భాగ్యం!
ప్రాణం! ప్రణవం!

అని నిశ్చయించుకుంటున్నారు.

పోతే ఇకముఖ్యమైనధార మిగిలింది. ఈ ధారకు చెందినవారందరు 'నీగీచినగీటు దాట' నని ప్రతిజ్ఞ చేసుకు బయలుదేరుతారు. వీరి భావం, వీరిశైలి, వీరిమాటలు అంతా సనాతనం. వీరు పూర్వసంస్కృతిని పోషించాలనే ఆసక్తితో నవీనత అంటేనే భయపడుతారు. వీరు విషయంకంటె కళనే ప్రధానంగా తీసుకుంటారు. వీరికి రాజనీతి-దేశకాలపరిస్థితులతో ఏమంత సంబంధం ఉన్నట్టు కనపడదు. (మొదటిధారలోనివారుకూడ భావంతో సంబంధించినంతవరకు ఈతెగకు చెందినవారే.) కళయే వీరికి మోక్షదాత. ఆరాధ్యదేవత. వీరిదృష్టిలో బాహ్యప్రపంచం, ప్రాపంచికకష్టాలు తృణీకారాలు. అందులో వర్తమానమంటే అసలే గిట్టదు. రాజ్యానికి హద్దు ఉంది. వాఙ్మయానికి హద్దులు లేవు. అది అనంతం. కళయే శాశ్వతం. రవి గాననిచోటును కవి కనుగొనగలుగుతాడు. మాట్లాడితే మా 'అంతఃప్రేరణ' ఎలా ఆదేశిస్తే అలా నడుస్తా మంటారు. వీరు ప్రాపంచిక కష్టసుఖాలతో సాధ్యమయినంతవరకు ఏకంగా ఉండాలననీ, శాంతంగా జీవితం గడచిపోవాలనీ కాంక్షిస్తారు. వీరి జీవితంలో క్రియాత్మకమైనభావాలు అరుదు. క్రియాశూర వీరికి చాల దూరం. అందుకనే ఇష్టంవచ్చినట్టు, చిత్తం పోయినట్టు పాడితా మంటారు. వీరిపాటలకూ వ్యావహారికజగత్తుకూ ఎంతేని దూరం. తాము జీవింపవలసిన సంఘంలోనయినా, సాంఘికపరిస్థితులతో వీరు 'పద్మపత్ర మివాంభసి'గా ఉంటారు.

ఇక్కడే వాఙ్మయానికీ-రాజనీతికీ మధ్య లో అభిప్రాయభేదం వస్తోంది. అనాదికాలం నుండి ఇంతవరకు తయారయిన వాఙ్మయంలో మనవ్యావహారికజీవితానికీ, స్వప్నలోకంలో విహరించేకవుల కల్పనానిర్మితవాఙ్మయానికీ ఎక్కడా పొంతనలేదు. దీనికి కారణం వారు చెప్పేవారే కాని అనుష్ఠాతలు కారు. తరువాత వాఙ్మయంలో ప్రకృతిలోని సమస్తప్రాణికోటికి లేదా సమస్తమానవజగత్తువరకైనా స్థానం లేదు. ధనాశాపరులై కవులు తమవాణిని ధనవంతులకు అమ్ముకుంటూవచ్చారనీ, అదే తదుపరి రూఢి అయిపోయి వాఙ్మయానికి ముఖ్యపాత్రలు మేలుజీవితం గడిపేవారే కావాలి కాని కూలినాలితో జీవించువారలు

పనికిరా రను అంధవిశ్వాసం ప్రబలిపోయిందనీ అనేకమంది విశ్వాసం.

భాషాసంబంధమైనసమస్యకూడ ఇంతవరకు విడివడలేదు. వాఙ్మయం ఎవరికి? అను ప్రశ్న బయలుదేరినప్పుడు, భావం అనే ఆత్మను వహించటానికి భాషఅనేశరీరంకూడ తగినజవసత్త్వములు కలిగి ఉండవలెనుకదా! భావానికి అనుకూలమయినభాష ఉపయోగింపబడటం అవసరంగదా! ఏభాషను ఎక్కువమంది చదివి అర్థంచేసుకోగలుగుతారు? జనసామాన్యానికి వాఙ్మయం కావాలి అనుకున్నప్పుడు భాషకూడ అందుబాటులో ఉండాలి. భావం ఒకటి, భాష ఒకటి అయితే 'ముసలిమొగుడూ, పడుచుపెండ్లాం' కథలాగ ఉంటుంది. *

వర్తమానమంతా క్షణికం, నాకల్పనలో చిరంతనజ్యోతి వెలుగుతోంది. నేను రాసేది ఈక్షణంకొరకు కాదు. నేను శాశ్వతసత్యాన్ని అన్వేషిస్తున్నాను. నాకల్పనలో భూతభవిష్యద్వర్తమానములు ప్రతిబింబించుతుంటాయి-అను వాక్యాలు ఎంతవరకు సత్యమో యోచించాలి. నిజంగా భూతభవిష్యద్వర్తమానములు ప్రతిబింబించితే ఈకయ్య మేల వస్తుంది? వర్తమానానికి స్థానం లేకపోబట్టియేకదా! ఈవిషమపరిస్థితులు వ్యాపించటం. అయినా ఈశాశ్వతసత్యం ఎటువంటిది? ఎలాలాభించుతుంది? త్రిగుణాతీత మయిన 'నేతినేతి' అనా ధీరు భరించేదీ? వీరి జీవితంలో ఈ నేతినేతి తత్త్వాన్ని ఎంతవరకు పాటించకలుగుతున్నారు? రాజనీతిజ్ఞుడు క్షణికం అని ఈ వర్తమానాన్ని యీసడించవద్దంటాడు ఈక్షణంకూడ ఆఅనంతలో ఒక భాగమేకదా? కంటిముందు నిర్జీవమై నశింపనున్న ఈక్షణాన్నే నీవు బ్రతికించలేనప్పుడు, నీ అనంతం కొరకు ఎవరు ఆశపెట్టుకు కూర్చుంటారంటాడు అతను.

ఇంకా కొంతమంది 'శాంతి'శబ్దాన్ని ఆధారం చేసుకుని తనవాదన బలపరుప ప్రయత్నిస్తారు. కాని జీవితంలో ఈశాంతి అంతంలో కదూ వస్తుంది? లేమిడియొక్క ఆటుపోటులతోనే విశ్రాంతి లేనప్పుడు ఈశాంతి ఎక్కడ లభిస్తుంది? లేమిడి లేక అభావము నశించినప్పుడుగదా శాంతి. రజోగుణోద్రేకం,తమోగుణోద్రేకం తదుపరియే సత్త్వగుణానికి స్థానం ఉంది? 'సామ్యం ప్రలయం' అని జీవితాంతమే శాంతి. జీవితం ఉన్నంతవరకు భావసంఘర్షణ తప్పదు. భావోద్రేకం కలగడానికి రజోగుణం అవసరం. కవిత్వాన్నిగురించి రాస్తూ శ్రీరామలింగారెడ్డిగారు ఈవిధంగా రాశారు—

"ఆలోచనాశక్తికి శాంతము మొత్తము మీద సహాయకారి. భావములు కొంతవరకు విరుద్ధములు. శమదమాదిసత్త్వగుణములు పట్టువడినయెడల కైవల్యప్రాప్తియొగ్గోగాని కవితాప్రాప్తి నిండుసున్న. రాజసతామసగుణములు కవిత యను మందాకినీమనోహరప్రవాహమునకుజన్మస్థానములైనమహోన్నతభావములు."
సంఘర్షణ మంటే వణుకుతూ శాంతికొరకు కల్పనవైపుకుపరుగిడుకవిరణభేరీమ్రోగించకలుగుతాడు? సంఘర్షణలోఉన్న ఆనందాన్ని అనుభవించకలిగినవాడే యుద్ధగీతికలు పాడకలుగుతాడు. సమయం వచ్చినప్పుడు కత్తితీసుకుని రణరంగంలో దుముకకలిగినవాడే వీరచరిత్రను రాయకలుగుతాడు. వీరహృదయులే వెంటికి సమర్థులు. భీరులు కల్పనాలోకంలో ఉండిపోతారు. అయినా కొంతమంది తమ నిష్క్రియతను కప్పిపెట్టేందుకు, సంఘర్షణపూర్ణజీవితాన్నీ, రజోగుణసోపానాలనీ బాహ్యజగత్తుకు బదులు మనోజగత్తులో దాటుతాము. ప్రతివాడు యుద్ధం చేయగలిగిఉండవలసిన అవసరం లేదంటారు. కాని మనోజగత్తులో దాటటానికి ఇంద్రియనిగ్రహం కావాలి. దగ్గరదగ్గర యోగివలె జీవితాన్ని ప్రయోగించాలి. ఇలాంటికవులు ఎందరున్నారు మన వాఙ్మయంలో?

తమరూఢిక్రియతను, వింగాశితను మరుగుపర్చుకోవడంకొరకు ఇంకా కొంతమందితమ రచనలకు మూలం 'అంతఃప్రేరణ' అంటారు. కాని 'అంతః'శబ్దానికి అర్థం చెప్పరు. ఈ అంతఃప్రేరణ ఎటువంటిది? ఎవరిదగ్గరనన్నా ధనం ఉంటే వారితలకాయ పగులగొట్టి ఆ ధనమపహరించటం అంతఃప్రేరణేనా? బజారున ఎవరయినా ఒక అందమయినరమణి నడుస్తూవుంటే నాడీరకం ప్రాగయ్యి పాటలూ పద్యాలూ పాడుతూవుంటారు. అది అంతఃప్రేరణేనా? ఈ అంతఃప్రేరణకు అంతమెక్కడ? దీన్ని విరోధిస్తే అంతఃప్రేరణను గొంతు పిసుక ప్రయత్నించినట్లేనా?

మన అంతఃప్రేరణకు ప్రేరకం సాంఘిక పరిస్థితులా లేక గగనవచ్చినివా? అనేకసందేహం మనకు కలగక మానదు. ఏలనన కవుల్ని మనం సాంఘికజీవులనడం మానివేశాం. వారినిగురించి ఏవేవో నిర్వచనాలు చేసి నీవు ఇంద్రుడవు, చంద్రుడవు అనడం పరిపాటి అయిపోయింది. కాని కొంచెం దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తే ఇది పొరపాటు అని తేలుతుంది. కవికూడ ఒకసాంఘికజీవనీ, అతనికవిత్వానికి మూలప్రేరకం సాంఘికపతనోత్థానములేనని అనుకున్నప్పుడే మనం అతన్నిగురించి ఏమన్నా చెప్పుకో వీలుంటుంది. కవి ఎక్కడనుంచో ఊడిపడ్డాడని చెప్పుకోవడం అంత యుక్తిసంగతం కాదు. అతని పూర్వ్యాసం కృతి అతనిమీద తనభావం చూపకుండా ఉండలేదు. అతను సంఘజీవి. సంఘంలోనే అతను పుట్టిపెరిగాడు. సంఘపుభావాలే అతనిరక్తనాళాల్లో జీర్ణించివున్నయి. సాంఘికపరిస్థితులే అతన్ని రాయమని ప్రేరేపిస్తున్నవి. క్షుద్బాధతో పీడింపబడువదరిద్రుడు క్షేమగీతికలు పాడలేడు. అతనిహృదయంలోంచి బయలుదేరేది 'అన్నమో రామచంద్రా!' అనే. కవి రాసేరాత ఒక్కసారిగా అతని నవసృష్టి కాదు. అదివరకు ఎన్నోమార్లు ఆవిషయాన్ని గురించి ఆలోచించే ఉంటాడు. చివరకు దానికి రూపమిచ్చేశ్రేయస్సు అతనికి లభించింది

ఇంతకూ చెప్పదలచింది అంతఃప్రేరణ అని చెప్పుకోవడానికి పూర్వం,దానికి పునాదియైన

* భాషనుగురించిన ఆందోళన పురాతనమయినప్పటికి మానాగా ఉంచుకుని ముందుకు సాగటానికి వీలయినభాష ఇంతవరకు మనకు లభించలేదు. ఈభాష,ఆభాష రెంటిని పత్రికలలో ప్రకటిస్తూవచ్చారు. ఇది కడుశోచనీయం. సంపాదకులకృప ఉంటే దీన్నిగురించి మరోమాటు రాస్తాను.

సాంఘిక, రాజనైతిక, ఆర్థికపరిస్థితులను జీర్ణించుకుని తన అంతస్సును సంస్కరించాలని.

ఒకసందర్భంలో రాష్ట్రపతి జవాహరు లాలునెహ్రూ ఒకసారి ఉపన్యసిస్తూ— "రాజనైతికుడు, సాహిత్యస్రష్ట ఇద్దరూ వేరు వేరు కాదు. రాజనీతిని, సంస్కృతిని రక్షింప వలసినబాధ్యత కవిదే. యూరపుఖండంలో లాగ కవులు కాన్ఫరెన్సులు జరిపి సాహిత్యపు భావనిర్మాణాన్ని గురించి పరస్పరం పరామర్శలు జరుపుకోవాలి." అని చెప్పారు. ఇంతవరకు ప్రతియుగం, ప్రతిసమయంలోనూ మన సాంఘికసంస్కృతికి ప్రేరకాలు రాజనైతిక, ఆర్థికపరిస్థితులే. "దేశమంటే మట్టి కాదోయ్, దేశ మంటే మనుషులోయ్." అన్నట్టు సంఘం నిర్జీవమైన మట్టిబొమ్మ కాదు. సంఘం ఎప్పుడూ భావిసంతతివల్ల ప్రభావింపబడుతూ ఉంటుంది. అదేవిధంగా భావిసంతతికి మార్గం చూపించేది సంఘమే. ఒకవ్యక్తి సంఘాన్ని తారుమారు చేయకలుగుతాడు. దానిలో ఎన్నో మార్పులు తెస్తాడు. అదేవిధంగా అతనుకూడా సాంఘికప్రవర్తనవల్ల అనేకవిషయాలు గ్రహిస్తాడు. తనకంటె ముందుపోతున్న సమాజంతో ఏవ్యక్తి ఎంత ఎక్కువగా సంపర్కం కలుపుకుంటాడో అతని అనుభవాలూ, అతనిగంభీరతా అంత అధికం కాగలుగుతాయి. అతని 'స్వ' అతని 'అంతస్సు' అంత అధికంగా వికసించి పల్లవించుతుంది. ప్రతివ్యక్తిలోనూ కొన్ని నైజగుణాలు పుట్టుకతోనే ఉంటాయని ఒప్పుకుతీరవలసిందే. వారిగుణాలికొసంకూడా అవిధంగానే కలుగుతూఉంటుంది. కనుక అందరిఅంతః ప్రేరణా ఒకేలా నుండదు కాని దీన్ని పురస్కరించుకుని అజ్ఞానంవల్ల కలిగిన ప్రేరణకూడ అంతః ప్రేరణ అని చెప్పకూడదు. అలా చెప్పకోవటానికిపూర్వం సాధ్యమయినంతవరకు తమ అంతస్సును సంస్కరించుకోవాలి.

రాజనీతి క్షణికం. దానికి హద్దులున్నాయి. వాఙ్మయానికి హద్దులు లేవు. కనుక మే మిాక్షణికవాదంలో పడి మంటారు. కాని ఇది యథార్థమని తోచదు. మనహృదయం మస్తిష్కం రెండూ ఏవిధంగా వేరు కావో, అదేవిధంగా ఈరెండున్ను వేరుగా విభజింపబడవు. కడుపులో బాధగా వుంటే బుర్ర పనిచేయనట్లే రాజనీతి చెడితే సాహిత్యాం కాని, సాహిత్యం చెడితే రాజనీతికాని అంత విశేషంగా ఉపకరించజాలవు. సాహిత్యం అనంతం కావచ్చు. దానితో శాశ్వతసౌఖ్యం పొందగోరవచ్చు. కాని దానిలోనివిలువను గ్రహించాలి. అప్పుడే అది ఆదరణీయం కాగలుగుతుంది. ప్రతివాళ్లున్ను అఖండము, అనంతము నయిన సాహిత్యాన్ని తయారుచేస్తామని చెప్పటం హాస్యాస్పదం. సంపూర్ణ జ్ఞానుభవంతో వికసించిన అంతస్సుకూ, అజ్ఞానంతోకూడిన అంతస్సుకూ భేదముంది. చక్రవర్తి, సామంతరాజు ఒకేగౌరవాన్ని పొందవలెనంటే ఎలా కుదురుతుంది ? ఎవరిస్థానంలో వారు గౌరవనీయులే. ఎవరియోగ్యతప్రకారం వారు కార్యసాఫల్యం పొందకలుగుతారు. నేను వారికంటె తక్కువా అనేచోటనే ముసలం పుడుతుంది.

పువ్వునుగురించి వర్ణించాలని వనస్పతి శాస్త్రం తిరగవేస్తే పువ్వునుగురించిన వివరాలు తప్ప, పువ్వు దొరకదు. అలాగే అంతఃకరణలో చిత్తాన్ని ఏకాగ్రపరచినా దాని సత్యస్వరూపం లభ్యంకాదు. పువ్వు బాహ్య ప్రపంచంలో ఉంటుంది. అక్కడ వసంతం-హేమంతం, మలయానిలం, మంచుజలం, వికసించటం-వాడిపోవటం అన్నీ ఒకదానివెంట ఒకటి ఉండితీరుతాయి. ద్వంద్వపరిస్థితిని విడనాడి ఒకేనైపునకు తనదృష్టిని నిగిడించటం తిన్ననిమార్గం కాదు. మానవజీవితం కూడ ఒకేపరిస్థితికి చెందదు. ఒకప్పుడు ఏడ్వడం, ఇంకొకప్పుడు నవ్వడం, ఒకప్పుడు భోగవిలాసాల్లో మునిగితేలడం, ఇంకొకప్పుడు నీటిచుక్క అయినా దొరకక తపించడం, ఒకప్పుడు చూడాంతశృంగారంలో మునగటం ఇంకొకప్పుడు వియోగవహ్నిలో దగ్ధులవడం మానవుడు పుడుతూ వెంట తెచ్చుకున్న గుణాలు. దమ్మిడీకొరకు ఇతరుల ప్రాణాలు తీయుమానవుడు ఇంకొకప్పుడు తన కున్నదంతా నిముషంలో దానధర్మం చేస్తాడు. బీదసాదలను పీడించి ధనం పోగుచేయు శెట్టి హరికథదగ్గర ప్రేమావతారంలాగ ఉద్రూతలూగుతాడు. ఇక్కడే ప్రేమ, ఈర్ష్య, అహంకారం, నిర్మమత, రాగద్వేషాలు అను నిత్యతత్త్వాలు నిరంతరం పరస్పరం ఢీకొంటూ ఉంటాయి. వీటన్నిటినీ అనుభవించినవాడే సరియైన వాఙ్మయాన్ని సృష్టించకలుగుతాడు.

కాలంమారింది. కాలంవెంట సాహిత్యం మారాలి. అప్పుడే సాహిత్యం జీవించకలుగుతుంది. కాలానుగుణ్యంగా ఆదర్శాలు, మార్గాలు మారిపోతాయనుమాట మరువకూడదు. ఒకప్పుడు రాజే దైవ మనుభావం నిబిడీకృత మయివుంది ప్రజలలో. తమకు లోలోన ఇష్టం ఉన్నా లేకపోయినా, రాజు ఎంత చెప్పితే అంతే అప్పటికాలంలో. పూర్వం రాజే రాజ్యం. రాజుసుఖదుఃఖాలే రాజ్యపు సుఖదుఃఖాలు. రాజుకు ఏరమణి మిాదన్నా కోరిక ఉంటే ఆకోరిక తీర్చటానికి ప్రజలు తమ సర్వస్వం ధారపోసేవారు. కాని ఇప్పుడో ప్రజాతంత్రయుగం. రాజుకు ప్రధానత లేదు. ఒకవ్యక్తి సుఖదుఃఖాలకొరకు అనేకవ్యక్తుల్ని బలి ఇవ్వడం ఇప్పటి ఆదర్శం గాదు 'ఎవరో కిరీటధారుల కాంక్షలకొరకు కిందరి కేలా సంక్షోభం?' అనేసూక్తి ఇప్పుడు చెలామణి అవుతుంది. ఒకప్పుడు స్వర్గం-మోక్షం అనేపేరుతో నిస్సంగత్వం దాల్చి, ఉన్నదంతా విడిచి అడవులకు పోయి కళ్లు ముక్కు మూసుకునేవారు. ఇప్పుడో దేశముక్తియే మనముక్తి "వందే మాతరం" కొరకు నవ్వుతూ ఉరికంబాల కెగప్రాకటం లీల. దేశంకొరకు, సంఘంకొరకు తనప్రాణాలను అరచేతిలో పెట్టుకుతిరగడం ఇప్పటిపౌరుషానికి నిదర్శనం. ఇప్పటివారు ఉన్నదంతా వదలి జైళ్లకు పోతారు. తుపాకిగుళ్లు ఎదురురొమ్ములో తగులుతూఉంటే పుష్పబాణం తగిలినట్టు భావిస్తూ నవ్వుతారు. ఇప్పటికాలపు పూలు సయితం.—

ఉ. నీచపుదాస్యవృత్తి మన
నేరని భారత మాతృదేశ సే
వాచరణమ్మునందసువు
లర్పణ నేసినవారి పార్థివ

శ్రీ చెలువారుచోట, తన
సృగ్రుచులన్ వికసించి వాసనల్
వీచుచు రాలిపోవగవ
లెం దదుదాత్తసమాధి మృత్తికన్!

అని కాంక్షిస్తున్నాయి. ఇంతమాత్రపు వీరహృదయం లేనికవి, అనుభవశూన్యుడై, ఆత్మోత్సర్గమంటే ఎరుగనికవి త్యాగాన్ని గురించినగీతా లేమిపాడగల్గుతాడు? ఆగీతాల్లోంచి ఎరువు తేసుంటా, నిజమయిన వీరరసం చిప్పిల్లినప్పుడేకదా! పసికుని హృదయం అకృత్రిమమైన మొక్కవోని ఉత్సాహంతో నిండిపోవునది? ఊహాప్రపంచంలో తిరుగుతూ కవులీ భౌతికప్రపంచానికి, జీవితజగత్తుకు భయపడి బయటికి పారిపోయి వాటికర్తవ్యాన్ని నెరవేర్చలేరు. కవి అయినందుకు కల్పనాజగత్తులో విహరించటానికి అతనికి జన్మసిద్ధపు హక్కు వుంది. కాని తానుకూడ మనిషియేకనుక, తనకుకూడ భౌతికజగత్తుతో సంబంధం ఉండికనుక భౌతికప్రపంచం కల్లయని, భౌతికవస్తు వ్యాపారాన్ని విస్మరించటం, తన చుట్టు ఎన్నో మానవాత్మలు విలపించుతూ ఉంటే తాను ఆకాశయానం నుండి క్రిందికి దిగకపోవటం శుభప్రదం కాదు. ఇక్కడే రాజనీతిజ్ఞునకూ కవికీ సంఘర్షణ తటస్థించబోతోంది రాజనీతిజ్ఞుడు ప్రజల హాహాకారాన్ని సైప జాలకపోతున్నాడు. అతని హృదయం ప్రజారోదనం వినలేక విక్షిప్తమయిపోతున్నది. కాని పాప మాతడు చేయకలుగున దేమి? శోకాన్ని శ్లోకంలోనికి మార్చగల శక్తిసామర్థ్యములు అతనిలో లేవు. వాళ్ల హృదయంలోని మూకవ్యాధికి రూపాన్ని తేగల చిత్రకళను అత డెరుగడు. అందుకని అతను కవివద్దకు వచ్చి మొరపెట్టుకుంటున్నాడు— 'అన్నా! ఒకవైపున ఇల్లు కాలుతూఉంటే ఈ సంగీత మేమిటి? ఈ ప్రేమగీతికలతో కడుపు నిండుతుందా? నేనీ వేదనను సహింపజాలను. ఇరుగుపొరుగు వారి రోదనం వినిపించుకోనక దూరంగా పరుగెత్తటం నీకు భావ్యం కాదు. ప్రజలు జ్ఞానాంధులై మార్గభ్రష్టులైనారు. వారి మొర ఆలకించుటకు భగవంతుడుకూడ భయపడుతున్నాడు. వారికి ధైర్యం చెప్పవలసిన భారం నీమీదకూడా వుంది. మనం ఇద్దరం కలసి క్రొత్త ప్రపంచాన్ని సృష్టిద్దాం' అని అతను కవిని ఆహ్వానిస్తున్నాడు. అతనిఆహ్వానం కవికి నచ్చదు. అత డాయాహ్వానాన్ని తిరస్కరిస్తున్నాడు. రాజనీతిజ్ఞునివాక్కులు అతని చెవికి కఠోరంగా తోచుతాయి. కాని యుగకఠోరతను తన సహృదయతామృతముచే తడిపి పాక మొనర్చి, దానికి భవ్యరూప మీయవలసినధర్మం కవిదేనని అతను గుర్తించటంలేదు. అతనికి రెండవ గొడవఅంటే తలనొప్పిగా ఉంటుంది. శబ్దాలంకారాలు, అర్థాలంకారాలు, నాయికానాయికులను వదలి రెండవవైపునకు తిరిగి చూట్టానికి అతనికి తీరుబడేలేదు. ప్రజలు మూర్ఖులు. నాగీతాలను పాడి అర్థం చేసుకుని ఆనందించగలశక్తి వాళ్లదగ్గర లేదు. "అరసికేషు కవిత్వ నివేదన" మెట్లా గంటున్నాడు. కాని యథార్థంగా ప్రజలు మూఢులేనా? మూఢులే కానీయండి. మూఢులైనంతమాత్రాన వారి రసగ్రహణశక్తి నశించిందా? పశువులుసైతం నాదంవిని ముగ్ధులు కాగలిగినప్పుడు, మనుష్యుల రసగ్రహణశక్తి ఎట్లునశించకలుగుతుంది? కవి తన అశక్తతవల్ల, వారల రంజింపజేయగలుగు గీతాలు, సారస్వతం రచింపలేక, వారి రుచిని ఎరుగక ప్రజలు మూర్ఖులనడం అంత తగిన సమాధానం కాదు. ప్రజలలో ప్రబోధం కలుగజేయవలసినవిధి కవిది. ప్రజలు తనరసికత్వాన్ని గ్రహించకలిగినప్పుడే కొండ దిగుతాననడం కవియొక్క మహత్తుకు సరియైనపలుకు కాదు. ఉచ్చసింహాసనంనుంచి దిగి అజ్ఞానం, లోపడి, ఆత్మశక్తిని మరచి ఉన్న పవిత్రమానవుని పునరుద్ధరించకలిగినప్పుడే కవి తనమహోన్నతపదవికి వన్నెచిన్నెలు తేకలుగుతాడు. ఈజీవితజగత్తుయొక్క గర్భంలోంచి పుట్టుచుండువేదనలో కవికూడా పాల్గొనాలి. ఆ వేదన అతనిహృదయాన్ని కలతపెట్టినప్పుడే అతను సరియైనగీతాలు అల్లకలుగుతాడు. అప్పుడే ఆతని అంతస్సు దృఢ మౌతుంది. అప్పుడే అతను అంతఃప్రేరణను అనుసరించి లాభం పొందకలడు. అన్యథా నిజాన్ని మరచి, అబద్ధాన్ని అనుకరించటంకంటె వేరు లేదు. రూసో చెప్పినట్లు కాల్పనికవేదనకు అంతులేదు. యథార్థమయినది భౌతికమే. శరీరసంబంధమైనపెనుమే యథార్థము. మానసికంగా కరుణాసాగరాన్ని ఉప్పొంగించవచ్చు కాని అది నిజమయిన అంతఃక్షోభ కాదు.

సంఘంలో నలువైపుల వ్యాపించి యుండెను నీరు చేయగల దీనార్తరవం, కరుణాక్రందన, ఇతరులను పీడించుపెనకుల దుష్టాట్టహాసం ఇప్పటికవుల్ని గొప్పగా పీడించవని చెప్పవీలులేదు. ఆ కరుణాజనకవైవిధ్యాలు ఎంతకఠినహృదయులనైనా ఆకర్షించుకోగలవు. దీనులదుఃఖాన్ని సహించలేక దుఃఖించు మహాపురుషుల కన్నీటిధారలలో భగవద్దర్శనం చేసుకోగలిగిన కరుణాహృదయులు జాషువాలాంటి కవులు ఏకొద్దిమందో లేకపోరు.

"పరులదుర్గతిఁ గని సంతాపపడెడు
సదయహృదయుల వీక్షణాంచలమునందు
పుట్టుచుండును కన్నీటిబొట్టువోలె
నేడి భగవంతుఁ డని? సంశయింపనేల?"

ఇంతే కాదు. ఆయన కరుణార్ద్ర హృదయం మానవుని సాంఘిక పతనాన్ని స్వార్థపరతను సహింపలేక ఇంకా వ్యాకులపడింది.—

"ఎవ డారగించునమృతభుక్తిలో లే
మయ్యెనో ఈపేదగాలిబువ్వ
ఎవడు వాసము సేయు శృంగారసౌధాన
నణఁగెనో ఈజోపులమ్మగుడిసె,
ఎవడు నిద్దురవోవు మృదుతల్పములలోన
నక్కెనో యీ లేమ కుక్కిపడక
ఎవని దేహముమీది ధవళాంబరములలో
నొదిగెనో యీయమ్మ ముదుకచీర
వసుధపై నున్న భోగసర్వస్వమునకు
స్వామిత వహించి మనుజుండు ప్రభవమందు
నెవ డపహరించె? నేమయ్యె? నేమిసుఖము
దిక్కు దెస లేక పదుగురిఁ దేబరింప."

పటిమ గల కరుణావైభవం ఏకొలదిమందికో దక్కుతుంది. కరుణాభావం కలిగేటప్పుడు దానికి క్రియారూపం కలుగచేసే కవులు అరు

దు. ఎక్కడ అడుగు పెడితే ఏమి తంటా వస్తుందో అని వీరి భయం. ఒక మనోవిజ్ఞానవేత్త చెప్పినట్టు మనస్సులో అనేక భావాలు ఒకేసారి రేకెత్తినప్పుడు అందులో ఒకభావం ప్రబలమై మిగిలినవాటిని అణచివేస్తుంది. లేదా ఒకయింట్లో ఇద్దరు నివసించవలసి వస్తే చెరిసగం పంచుకుని ఒడంబడిక చేసుకున్నట్టు రెండు భావాలు కలిసి అంతరాత్మను పంచుకుంటాము. అంతటితో అంతర్ద్వంద్వం చల్లారుతుంది. ఎదుట ఇల్లు తగులబడుతూవుంటే చూచి చల్లార్పటానికి సర్దాలనిపిస్తుంది. కాని పంచెలు బురద అవుతాయన్నచింత. సాంఘికసమస్యా పరిష్కారాలలో ఏమి కష్టాలు అనుభవించవలసివస్తుందోనని, కర్మకు దారిచూపక భావాల్లోనే జీవితంయొక్క చరమధ్యేయాన్ని నిశ్చయించుకుంటారు.

మనశ్శక్తి తన స్వభావానుకూలంగా పని చేయలేకపోయినప్పుడు అది పరాగతమవుతుంది. విరోధిప్రవృత్తులను ఎదురించగలశక్తి దానిలో శిథిలమైపోతుంది. ప్రవాహం క్షీణించి ముందుకు పోయేగతి వెనక్కు మరలుతుంది. ఉదారభావము మనస్సులో రేగినప్పుడు వాటికి తగిన మార్గం చూపించాలి. దుర్బలాత్మ గోతిలో పడ్డవాణ్ణి బయటికి తీయ సాహసించదు. వణకిపోతుంది లేదా "శివశివ" అని మొహం తిప్పుకుంటుంది. ఇటువంటివారు కరుణాసముద్రులై ఉంటారు. ఎవరిదన్నా కరుణగాథ వింటే వీరిహృదయం తరుక్కుపోతుంది. కాని రక్షించటానికి కాళ్లూ చేతులూ ఆడవు.

సాహిత్యం ఎవరికి? సాహిత్యానికి ముఖ్య ఉద్దేశ్యం ఏమయివుండాలి? సాహిత్యానికి ఆరాధ్యదేవత ఎవరు? అనేవిషయం తీవ్రంగా చర్చించబడుతోంది. అందరిఅంతఃప్రవృత్తులూ ఒకేవిధంగా ఉండవు. వారివారిసంస్కృతి, విశ్వాసాలు శక్తి ప్రవృత్తుల్ని అనుసరించి వారిభావధార ప్రవహిస్తుంది. కనుక సాహిత్యంలో ఫలానామూర్తిని పూజింపమని చెప్పటం ఉన్నతిగోరువారి లక్షణం కాదు. ఏది ఎంత గొప్పఆదర్శమైనా — వాఙ్మయస్రష్టలనందరిని భయపెట్టి బెదరించి ఒకేగాటిని కట్టచూపెటం పొరపాటు. వాఙ్మయానికి ఆరాధ్యదేవత ఒకటేనని మానాపెట్టుకోమని చెప్పటకంటె బహుదేవోపాసనయే శ్రేష్ఠం. ఏకతంత్రవాదాన్ననుసరించి సరస్వతీదేవిని సంతుష్టపరచుట అట్లు ఉండగా ఆమెకల్యాణవాంఛకుబదులు ఆమెప్రాణాలకే ముప్పుతెస్తారని చెప్పకొంతముంది అనుషఙ్గుల హితోక్తులు చెవులబడుతూంటాయి. ఇది అందరకూ సమ్మతమే ననుకుంటాము. ఏదో ఒకవాదంలో పడి సారస్వతాన్ని ఒకేమార్గాన తీసుకుపొమ్మని కల్యాణవాంఛగల ఏసారస్వతోపాసకుడూ చెప్పడు. వాద మెప్పుడూ పార్టీకి విజయం కోరుతుంది. సాహిత్యపు అభంగభావాలతో దానికి సంబంధం ఉండదు. అయినా కవివాక్స్వాతంత్ర్యాన్ని స్వాతంత్ర్యేచ్ఛగల రాజనీతిజ్ఞుడు అరికట్టతలపెట్టుతాడా? బలవంతంగా రెండుచేతులతో గొంతునొక్కి పాడించప్రయత్నించటం హానికరమని అతనికి తెలుసు. రాజనీతిజ్ఞుడు పొరపాటుపడడు. పిరికికోమటిలాగ ఏవైపునుంచి ఏం వస్తుందోనని భయపడుట సారస్వతులలక్షణం కాదు. సారస్వతులసృష్టి గొప్పసృష్టి. దానిలో మహత్తు ఉన్నయెడల భయపడవలసిన అవసరం లేదు. విరోధులు లేకుండా చేసుకోవలసినబాధ్యత దానిమీదనే ఉంది. చుట్టూ విరోధులు ఉండి ప్రయత్నించికూడా మనం స్వాతంత్ర్యాన్ని నిలుపుకోలేనప్పుడు మనలో ఏదో గొప్పలోటు ఉన్నదని మనం నిజంగా స్వతంత్రత అనుభవించటానికి యోగ్యులం కామని అనుకోకతప్పదు. తనస్వాతంత్ర్యాన్ని రక్షించుకోగలిగినశక్తి రచనలోనే ఉండాలి.

రాజులఆస్థానాల్లో రచింపబడేసాహిత్యం రాజుల కుత్సితశృంగారవాంఛను తీర్చటానికి పనికివస్తుంది. అక్కడ పెరిగేసాహిత్యవృక్షానికి ప్రకృతిలోని స్వచ్ఛమైన మలయమారుతం లభించదు. కవికల్పన యథేచ్ఛగా విహరించలేదు. తనప్రవృత్తి ననుసరించి స్వతంత్రతను వెలిబుచ్చవీలులేదు. అక్కడ ధనంతో కవియొక్క మానసికపుత్రిక కామవాంఛ తీర్చుదాసీగా చేయబడుతుంది. రాజ్యకార్యాలతో విసుగెత్తిన రాజుమనస్సుకు సంతోషం కలిగించేందుకు కృత్రిమపుబొమ్మలు తయారు చేయబడుతాయి. ఈ కవులు కూడ అంతఃప్రేరణతోనే వ్రాస్తున్నామనటం హాస్యాస్పదం. 'వాచకీమివ వాగ్దేవీం గేహేగేహేచ నర్తయన్' లాగు రాజుల్ని సాహుకార్లను సంతోషపెట్టటానికి వీరి స్వాంతం పనికివస్తుంది.

తరువాత "ఎప్పటి కెయ్యది ప్రస్తుత మప్పటి కా మాటలాడి" తిరిగే దుర్బలాత్ములు ఇంకా ఉన్నారు. వీరు తమ ఆధ్యాత్మిక బౌద్ధిక దౌర్బల్యానికి పరవశులై వస్తుస్థితిని (ఉన్న యథార్థాన్ని) మరపించి సారస్వతం చాటున తమ కామలిప్సను అణచుకో ప్రయత్నిస్తారు. ఆస్థానకవులు రాజుల్ని సంతోషపెడితే, వీరు ప్రజల దౌర్బల్యాన్ని రేపి, వారిని నైతికభ్రష్టులనుగాచేస్తారు. వీరి కామలిప్స నాగజెముడుపురుగులాగు అటు ప్రాకి అటుప్రాకి మంచిచెడ్డ రెంటిని, కలగలుపు చేస్తుంది. ఈ దుర్గంధపూర్ణ మయిన సాహిత్యం ఎంత తొందరగా నశిస్తే అంత మంచిది. సాహిత్యంవంటి పవిత్రప్రదేశంలో కాలు పెట్టటానికి నైతికంగా చూస్తే వీరు అనర్హులు.

రాజనీతి-సాహిత్యం ఈ రెండూ ఒకదాని మీద ఒకటి ఆధారపడి ఉన్నాయి. ఈ రెంటినీ, సాధించకలిగేది ప్రతిభ. శక్తి (Intensity) కావాలి. అదే తన ప్రవాహాన్ని ప్రబలం చేసుకోకలుగుతుంది. మనం భూమిమీద నిలబడి చూస్తే ఒకచోట ఎత్తు, ఒకచోట పల్లం, ఒకచోట గుట్టలు, మరొకచోట చెట్లు ఎగుడుదిగుడుగా కనపడుతాయి. కాని ఒక యెత్తయినగోపురం ఎక్కినపుడు అంతా ఒకేమాదిరిగా చదరంగా కనపడుతుంది ఇదేవిధంగా అనేక విషయాలలో పూర్ణమయిన అంతస్సు అన్నివస్తువులను ఒకే దృష్టితో చూడగలుగుతుంది. యుగప్రాతినిధ్యం వహించటానికి శక్తి కావాలి.

మన దేశంలో గాంధీ, రష్యాలో లెనిన్ ఈ ఇద్దరూ రాజనైతిక వ్యక్తులు. కాని ఈ ఇద్దరివల్ల సాహిత్యంలో ఎంతమార్పు కలిగిం

దో చెప్ప శక్యంకాదు. అలాగే అనేకమంది సాహిత్యకారుల రచనలు, అనేక రాజ్యాలకు నూతనోత్సాహం కలిగించినాయి. ఈ శక్తి ఒకప్పుడు మతాన్నీ, ఇంకొకప్పుడు సారస్వతాన్నీ, మరొకప్పుడు రాజనీతిని పురస్కరించుకుని విజృంభిస్తుంది. ఇప్పుడు మనలో రాజనైతికజాగృతి మిక్కుటంగా ఉంది. ముందు రాజనైతిక పరిస్థితుల్నే యెదిరించడం మన శివశక్తికి నిదర్శనం.

మన ప్రేరకశక్తి నిజమయిన శక్తిగా ఉండాలి. అది కేవలం కల్పనామయం కాక, వ్యావహారికంగా కూడా కాలపరిస్థితులను సంబంధించినప్పుడే అది యథార్థశక్తి కాగలుగుతుంది. అన్యథా అది ఒకపరంపరను లోనై తన మర్యాదను పోగొట్టుకుంటుంది. మానవత్వాన్ని పూజించడం, సాహిత్యానికి ప్రథమకర్తవ్యం కావాలి. ఆనందంతోపాటు ఆత్మరక్షణకూడా అవసరం.మనుష్యప్రపంచంలో మనజ్ఞానేంద్రియప్రాపంచిక కర్తవ్యాలను నెరవేరుస్తూంటే, మన ఆనందశక్తి రసాన్ని, లేక వాఙ్మయాన్ని సృష్టిస్తోంది. ప్రాపంచిక కర్మలద్వారా మన ఆత్మరక్షణశక్తి, రసంద్వారా మన స్వాంతాన్ని ప్రకాశింపజేయు శక్తి ప్రకటితమవుతుంది. మనకు ఆత్మప్రకాశ మెంత అవసరమో ఆత్మరక్షణ ప్రయత్నంకూడా అంతే అవసరం.

భారతీయసాహిత్యంలో—అందులోనూ మన ఆంధ్రసాహిత్యంలో ఎక్కువ—పరిపాటిని విడిచి ముందుకు తీవ్రంగా పోకలిగిన రచయితలు చాల తక్కువ. "దివంగతులై, ఈ ప్రపంచపు సుఖదుఃఖాలతో సంబంధం తెంపుకున్న వారికోరికలే వారిభావాలే, వారి పోకడలే మనకు సర్వస్వమా? జీవంతో, అనేకవేదనలకు పాల్పడి దుఃఖాక్రాంతులై, జర్జరితు లవుచున్న ఈ వర్తమానంలోని మానవుల ఆశలు, ఆకాంక్షలకు ఏమీవిలువలేదా?" అను ప్రశ్నయే తరుణసమాజాన్ని పీడిస్తోంది. ఆదికాలంనుంచి ఇంతవరకూకూడా సాహిత్యం మతగురువులు, రాజులు, సాహుకార్ల పాదాలొత్తుతూ, వారిమనోవినోదానికి సాధనంగా ఉపకరించింది. అందుకనే స్వరాజ్యం రాక ముందే స్వరాజ్యం ఎవరికి? కర్షకులకా? కార్మికులకా? లేక ఇంకెవరికో? నిర్ణయింపవలెననుజనాందోళన రేగినట్టుగానే, సాహిత్యం ఎవరికి? నోరుగలవాడిదే రాజ్యమా? లేక నోరులేనివారికికూడా స్థానం ఉందా? అనే ద్వంద్వపరిస్థితి బయలుదేరింది. ఇన్నివేల సంవత్సరాలనుండి చూపింపబడిన ఉపేక్షాభావం ఇప్పుడు పగతీర్చుకోవాలనని బయలుదేరుతున్నది. కాలచక్రం అనేకవిధాలుగా తిరిగితిరిగి ఇప్పుడు ప్రజాతంత్రశబ్దాన్ని ప్రతిధ్వనింపచేస్తోంది. అంతా ప్రజలదే. హక్కులన్నీ ప్రజలవే. కష్టించి పనిచేసేది నిమ్నజాతులు కనుక రాజ్యం వారిదే. జీవంగల జాతులు అన్వేగనుక వాఙ్మయానికికూడా రాగాలు ఆ కష్టజీవులే. వారికథలే వర్ణింపబడాలి. వారికీర్తనలే ప్రతిధ్వనించాలి. వారిదినచర్యలే వాఙ్మయంలో కావ్యాలు కావాలి. వారు ప్రకృతిమాతకు నిజమైనబిడ్డలు. ప్రకృతియే కవికి రమణీయమయిన భావప్రవాహాన్ని చేకూరుస్తుంది. కాబట్టి కవికి లభించేసంపత్తి కష్టజీవులదే. కాని, కవి హిందూదేశాన్ని కొల్లగొట్టి తనజాతి ఉదరాలను నింపుతూ తైతక్కలాడు ఆంగ్లేయులవలె కృతఘ్నుడై ఆసంపత్తిని దుర్వినియోగం చేస్తున్నాడు. పరపీడనమే పరమావధిగా తలంచుచూ జీవించుధనికుల ఎంగిలిమెతుకుల కాసపడి, కవి నిజమైన సత్యజీవుల కష్టగాథలు వర్ణించడం మానుకున్నాడనువాదం కర్ణకఠోరంగా కనుపించినా సత్యానికి దూరంమాత్రం కాదు. ఇంతవరకు ఉపేక్షింపబడటంవల్లనే వారు కావ్యానికి కథలకు నాటకానికి నాయికానాయకులు కాజాలరను అంధవిశ్వాసం తొందరగా తొలగిపోవటం కష్టమే. వర్ణనాశక్తి రూఢిగతమై, దృష్టి సంకీర్ణమయిన యీ దినాల్లో పాతమార్గాన్ని వదలి క్రొత్తమార్గా న్నవలంబించడం తేలికపని కాదు. అంధవిశ్వాసాలను మానసిక దాస్యాన్ని పటాపంచలు చేసి ముందుకు సాగిపోగల ప్రజ్ఞావంతులకు కాని అది సాధ్యం కాదు. అంతర్దృష్టిగల మహాశక్తిసంపన్నులు కావాలి.

ఆంగ్ల భాషలో మాట్లాడినంత మాత్రాన స... పురుషులు కాదనుకోవడానికి వీలులేదు. మహాత్ముడు దక్షిణాఫ్రికానుండి భారతదేశం వచ్చినప్పుడు, బొంబాయిలో ...న్నా, ... లాల్ త్రివేదీ మొదలయినవారు మహాత్మునకు ఇంగ్లీషులో స్వాగత మిచ్చారు. ఏవైపు చూచినా అంతా ఇంగ్లీషులో మాట్లాడే వారే. మహాత్మునకు ఈ దేశానికి వచ్చిన క్రొత్త. చాలకాలంనుంచి ఈ దేశపు పరిస్థితులలో అపరిచితుడు. ఆంగ్లభాషలో స్వాగత మిస్తే గుజరాతులో స్వాగతమిచ్చినందుకు దానికి మహాత్ముడు లోలోపల జంకాడు కాని ఆయన విశ్వాసం ఇతరు లేమనుకుంటారో యని జంకేది కాదు. అప్పుడు గుజరాతులోనే మాటాడినాడు. ఉపన్యాసంగానే యుద్ధానికి జనాన్ని ప్రోత్సాహం చేయవలసిందని చెప్పుటకు వైస్రాయి పిలిపించినప్పుడు మహాత్ముడు వైస్రాయియెదుట ఢిల్లీలో హిందీలో మాట్లాడినాడు. అవసరం అయితే వైస్రాయి హిందీని ఇంగ్లీషులో తర్జుమా చేయించుకోన వచ్చు. కాని నేనుమాత్రం రాష్ట్రభాషయైన హిందీలో తప్ప మాటాడ నన్నాడు. అవి ఇప్పటిదినాలు కావు. అప్పటికీ ఇప్పటికీ జాతీయాందోళనలో చాలా భేద మున్నది. అదికాక గాంధీమహాత్ముని ఆహ్వానం చరిత్రంలో స్వర్ణాక్షరాలతో లిఖింపబడవలయును. ఏలనన షుమారు వెయ్యిసంవత్సరాలనుంచి రాజనైతిక వ్యవహారాలలో దేశభాషకు స్థానం లేదు. మహమ్మదీయుల పరిపాలనలో ఫారసీ రాజభాషగా నియమింపబడింది. తరువాత ఆంగ్లేయుల పరిపాలనలో ఆంగ్లభాష వాడబడుతోంది. ఇంతకాలానికి తిరిగీ దేశభాష రాజదరబారులలో వ్యవహరింపబడటం తక్కువవింత కాదు. ఇంతకూ చెప్పదలచింది స్వయంగా ఆలోచించేశక్తి కావాలని. మన రక్తంలో ఇమిడిపోయిన ఆచారాలు తొందరగా వదిలించుకుందామన్నా వదలవు. నిరంతర సాధనతో గాని నవీనపథాన్ని నిర్మింపలేరు. అయినా అనుస్రష్ట తనమార్గాన్ని తానే సృష్టించుకోకలుగుతాడు.

తూర్పుదిశ తెలతెలవారకముందే పిట్టలన్నీ మధురరుతం చేస్తూంటే హాయిగా నిద్రించగల్గ

మనస్సుతో ప్రకృతియొక్క రామణీయకతను కన్నులపండువుగా చూచి ఆనందించుకర్షకుని జీవితం కవులకు అప్రాకృతంగా కనబడటం ఆశ్చర్యం. కాని ఇప్పుడిప్పుడే ప్రకృతజీవితం వైపుకు కొలదినవకవులదృష్టి మరలుతూన్నందుకు సంతోషం—

తూర్పు తెలతెలవారకుండనె
తోడివారితో కూడి గట్టె
తోలుకుని నీర్వెట్టు రాముడు
మోట తోలుచును.

ప్రకృతిదేవత చామరములన
పైరగాలికి కదలి యాడెడు
కంకిపరువున వరిగె చేనులు
సుంకుపోయంగన్.

చేనులోపల పిట్టకావలి
చేయుటకు సీతమ్మ వచ్చును
పెరుగుముంతను బువ్వదుత్తను
ప్రియునికై తెచ్చున్.

వరిగెకంకిని ప్రకృతిదేవత చామరం అని రూపకం కూర్చటానికి కవి కర్షక జీవితాన్ని అనుభవించాలి. సస్యశ్యామల యగు ప్రకృతితో పరిచయం ఉండాలి.

మనం సాహిత్యానికి క్రొత్త హొయలు వేబోయి మళ్లీ అతిని ఉపాసించకూడదు. 'అతి సర్వత్ర వర్జయేత్.' కర్షకులను కార్మికులను తీసుకు వస్తున్నాం గదా! అను సంబరంలో మిగిలినవారిని మరవడం కూడదు. అందరికీ సరియైన స్థానం ఉండితీరాలి. ఒక జన సామాన్యానికే వాఙ్మయం తయారు చేయవలె నని చెప్పుమహానుభావులు విశ్వకవి రవీంద్రనాథుని ఈ వాక్యాలను గుర్తు వుంచుకోమని ప్రార్థన—'మనుష్యునిధ్యేయం తరచుగా ఉపధ్యేయంవల్ల అణచబడుతూ ఉంటుంది. ఇది అతని దౌర్భాగ్యం. అతను పాఠం నేర్చుకుందా మనుకుంటాడు కాని చివరకు పండితుడుగా తయారవుతాడు. ధనికుణ్ణి కావా లనుకుంటాడు కాని ధనం సంపాదించి కృపణత్వాన్ని పొందుతాడు. దేశకల్యాణం కోరుతాడు. కాని కమిటీలలో తీర్మానాలు ప్యాసు చేసి నేను కృతార్థుణ్ణయ్యా ననుకుంటాడు.' సాంఘికసమస్యా పరిష్కారంతో పాటు మానవహృదయంలోని సమస్తభావాలను చిత్రించకలిగేది కవియొక్క అంతర్భేదిని యగు దృష్టియే. అంతఃప్రవృత్తులు ఉపేక్షించతగ్గవి కావు. అవే సాహిత్యానికి మూలం-పునాది. సంఘంలో అందరికంటే గొప్పగా సత్కరింపబడు మహనీయునిలో సైతం ఎక్కడ దౌర్బల్యం వుందో ఏపరిస్థితులలో అతడు నీచాతినీచుడు కాగలుగుతాడో, నీచాతినీచుడుగా పరిగణింపబడు సామాన్య మానవుడుకూడా ఒకప్పుడు ఎంతమహోన్నత గుణగరిమను పొందకలిగి, దేవాంశసంభూతుడనిపించుకుంటాడో చెప్పకలిగేదీ, పరీక్షించకలిగేదీ కవియొక్క సూక్ష్మదృష్టియే. అందుకని కవికి మానసికస్వాతంత్ర్యం ఇచ్చితీరాలి.

కవియొక్క అంతఃప్రేరణను అందరం ఆదరించకతప్పదు. అంతఃప్రేరణను కోలుపోయినకవి జీవచ్ఛవంలాగ తయారవుతాడు. కాని అంతఃప్రేరణ అని చెప్పుకోవటానికి పూర్వం, అంతస్సును సాధ్యమైనంతవరకు సంస్కరించుకోవలెననిమాత్రం మరొకమాటు జ్ఞాపకం చేస్తాను. కవిసాధన ఎంత ఉత్కృష్టమైతే అంత చక్కని వాఙ్మయం మనకు లభిస్తుంది. అనుస్రాత కానికవిరచనలు శాశ్వతరూపాన్ని పొందజాలవు. చెప్పేది ఒకటీ చేసేది ఒకటీ కాగూడదు. ఈదౌర్బల్యం కళను నిర్జీవం చేస్తుంది. తాను రచనకు కర్తననిరచనకంటె తాను గొప్పవాడనను భావం మరవకూడదు. తాను చెప్పతలుచుకున్నదానికంటె ఎన్నో రెట్లు హెచ్చుగా కవి తనను వృద్ధిచేసుకోవాలి.

ఇది గాంధీయుగం. పరిశ్రమకు మహాత్తుని ఇచ్చేయుగం. రాజుకీ పాకీవాడికీ భేదం లేదు. సేవాభావానికి మహత్తరమయిన గౌరవాన్ని సమర్పింప ప్రయత్నించి మహాత్ముడు ప్రపంచానికి ఒకచిరంతనసందేశ మిచ్చాడు. అనాదియుగంనుంచీ చీదరించుకొనబడిన సేవాపరాయణులు గాంధీయుగంలోని కవులవల్ల గౌరవింపబడాలి. భావిసంతతికి కవు లీయ కలుగు నవీనఉపహార మిది యొక్కటియే. రాత్రింబగళ్లు కష్టించి పనిచేయుకార్మిక కర్షకులజీవితాన్ని వర్ణించి వారిదయనీయమయిన జీవితాలకు సానుభూతి చూపించకలవాడు కవి. తనతోపాటు ఇతరులనుకూడ ఏడిపింపగలశక్తి అతనివీణయందే వుంది. మహాత్ముని సేవాభావాన్ని చరితార్థపరచుకవులు ఏనాడు బయలుదేరుతారో ఆనాడే సాహిత్యం పూర్ణమనిపించుకుంటుంది. తథాస్తు.

భగవద్భక్తి

"ఏమండీ ? మనింటోకూడా ప్రతి రోజూ భజన చేసుకుందాం?" అన్నది నాభార్య.

"ఇప్పుడెవరింటో చేసుకుంటున్నారేమిటి?" అన్నాను చదువుతున్న పుస్తకం మూసిపెట్టి. మాది చాలా అన్యోన్యదాంపత్యం. రోజూ కీచులాడుకునే భార్యాభర్తలకు ఒక్కరోజయినా అన్యోన్యంగా ఉందామని ఉండటం సహజం. నాకుమటుకు ఏవంకపెట్టుకుని మారాజితో కీచులాడుదామా అని ఉంటుంది. అదృష్టవశాత్తూ ఇప్పుడు నాకు దొరకవలిసిన విషయం దొరికింది — దేవుడు!

నా భార్యకు నామీద అపారమైన ప్రేమ ఉందనటానికి ఎటువంటి సందేహమూలేదు. నలుగురుపిల్లల్ని కనికూడా అన్నివిధాలా కంటినిరెప్పలాగ కనిపెట్టి ఉండటమేకాక నామీద తనకు పెంచినమోహముట- అంటుంది మారాజి! తనపిల్లలంతా పళ్లేటగాని నావంటి ముంతమామిడిపళ్లుకారుట! ఇదంతా నేను లేకితనం కొద్దీ చెప్పుకుంటున్నా ననుకోవద్దు. నేనంటే అంత మమత ఉన్నా మారాజికి నన్నుచూస్తే ఒకందుకు అలుసు—నేను నాస్తికుణ్ణిట! నావైపు వాళ్లంతా కూడా నాస్తికులేట! తనూ, తనతల్లిదండ్రులూ, తన అన్నలూ పరమ భాగవతోత్తములుట!

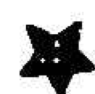
మా వైపువాళ్లంతా నాస్తికులని నేను ఒప్పుకున్నాను. మా నాన్న దేవుడిపేరు చెప్పి కాసీఖర్చు చెయ్యవలసివస్తే, "ఆం! భగవంతుడు తిరపతిలోనేఉన్నాడా ఏమిటి? ఇక్కడ లేడూ ? గుళ్లోకి పోయి కొబ్బరికాయలు కొడితేనే సంతోషిస్తాడా ఏమిటి? ఇంటోనే బెల్లంముక్క నైవేద్యంచేస్తే సంతోషించడూ ?" అని తప్పించుకో జూచేవాడు. మా అమ్మ ఈనాటికికూడా ఒక పురాణంగాని, హరికథగాని, భాగోతంగాని ఏమిటో ఎరగదు. అటువంటివాటికి తీరికలేదు ఆవిడకు తీరినా ఆవిడ కవి అర్థం కానూకావు, బాగానూ ఉండవు! ఇక నేను ఉండనే ఉన్నాను, నాభార్య అన్నట్టు, ఆవలించి అయినా "అబ్బ! శ్రీరామచంద్రా !" అనుకోని పరమనాస్తికుణ్ణి !

ఎటొచ్చీ నాభార్యే అంగీకరించదు, తనవారంతా ఆస్తికులై మాకంటె వెలగబెట్టిం దేమీలేదని. మా మామగారు అపర రామదాసు. ఆయన ఇప్పుడు రెండవ రామకోటి రాస్తున్నాడు. భద్రాచలంలో ఆయన్ని ఎరగనివాడు లేరని ఆయనే చెప్పుకుంటాడు కనక నిజమే అయిఉండాలి. మా పెద్దబావమరిది బైరాగిముండాకొడుకై తిరుగుతూ, పెళ్లీ పెటాకులూ లేకుండా, గంజాయిగాళ్లదగ్గిర చేరినా వాడి నోటివెంట వేదాంతం తప్ప రాదు. మధ్యమధ్య తనే ఆయొక్క విరాట్స్వరూపం అనే భ్రమలోపడి అందర్నీ హైరానపెడుతూ ఉంటాడు కూడానూ. ఇక మా రెండో బావమరిది భజనలు చెయ్యటానికి ప్రసిద్ధి. వాడులేని భజనలూ సప్తాహాలూ ఉండవు మాప్రాంతాల. అసలు భజనతంతు వాడికి తెలిసినట్టు మరొకరికి తెలియదుట. (భజనకోసం గొంతుకూడా ఉందని నా అంచనా నేను ఊహించ గలిగిఅయినా ఉండేను.) మా రెండో అబ్బాయి ముఖ్యంగా సరదాగాను పాడటంలోనిధి. బాలగోపాలనరంగా ఆ పెళ్లటూరాయన పాడితేనే పాడా మళ్లీ మా బావమరిది పాడిపేసేకన లి అని ఒకఅభిప్రాయం ఉంది కొం మందిలో.

పోతే, మా అత్తగారు! ఆ ఇం కాపురానికి వచ్చిన చాలాకాలాన్ని రాలనరకూ ఏమీ ఎరగనిదాన్ల ఉండి ఉండి అకస్మాత్తుగా ఒకనాడు తనే అందరికన్నా తెలుసన్నట్టు భక్తురాలని రుజువుచేసుకున్నది. సాక్షాత్తూ ఆ శ్రీరామచంద్రమూర్తి ఆమె వంటిమీదికి వచ్చాడు... అదికొంచె వివరంగా చెప్పవలసినకథ.

మా మామగారు మొదటి రామకోటి పూర్తిచేస్తూఉండేరోజులవి. ఆ రోజుల్లో మా అత్తగారికి ఒంట్లో సరిగా ఉండటంలేదు. ఈ బ్రహ్మదేమో భోజనాలముందర రామకోటి పెట్టుకుని రెండుజాములదాకా వడ్డనకు అనుజ్ఞ ఇచ్చేవాడు కాదు.

ఒకనాడిట్లాగే మా మామగారు రామకోటి రాసుకుంటున్నాడు. మా అత్తగారు ఆయనకు ఎదురుగా గోడకు చేరగిలబడి కూర్చుని, "త్వరగా కానిస్తురూ! నాప్రాణం పోతున్నదే!" అని అంటున్నది. ఇలా దైవచింతనలేని భార్యను తనకు అంటగట్టటంలో భగవంతుడి ఉద్దేశం ఏమై ఉంటుందా అని ఆశ్చర్యపడుతూ మామామగారు రామకోటి రాస్తూండగా, నిస్త్రాణగా కూర్చుని ఉండినమా అత్తగారు చప్పున నిలుక్కుపోవటం ఆయన కళ్లపడింది.

కొడవటిగంటి కుటుంబరావు

"అమ్మాయి! ఒసే, మీ అమ్మకు పైత్యపుదశ వచ్చినట్టుంది, ఒకసారి ఇట్లా రావే!" అని ఆయన కూతుర్ని కేకపెట్టాడు.

మా అత్తగారు కోపంతో చలించిపోతున్న దానల్లే కంపిస్తూ, భయంకరమైనకళ్లతో భర్తవంక చూస్తూ, "నాకుపైత్యమంటావుట్రా? చూడు, నిన్నేంచేస్తానో! పెట్టు - నాకుహారం పెట్టు! పెడతావా, లేదా!" అని పెడబొబ్బలు పెట్టింది.

నాభార్య—అప్పటి కింకా నాకు పెళ్లి కాలేదు; పసిది—తండ్రి కేకవిని పరిగెత్తుకుంటూ వచ్చి, తల్లి పెడబొబ్బలకు నిర్ఘాంత పోయి వణుకుతూ అల్లాగే నిలబడ్డది. ఇదంతా ఇట్లా ఎప్పుడు జరుగుతుందా అని కనిపెట్టుకున్న వాళ్లల్లే పొరుగింటి పుల్లమ్మా, ఎల్లమ్మా అక్కడ మరుక్షణంలో హాజరయినారు.

"త్రిపురమ్మకుపూనింది!" అన్నది పుల్లమ్మ, వెంటనే జరిగిందంతా అర్థంచేసుకుని.

"అపరాధం అనవయ్యా, పిచ్చి బ్రాహ్మడా! నువు రామకోటిరాస్తున్నావాయెనూ! మరిదానికి శాంతి వద్దూ? మొక్కుకో—సంతర్పణ చేస్తానని మొక్కుకో!" అన్నది ఎల్లమ్మ.

"ఓహో, ఇదా సంగతి?" అన్నట్టు మా మామగారు అక్కడ ఉన్న వారికోసం ఒక చిరునవ్వు ప్రసరింప జేసి, భార్యవంక తిరిగి, "నా కామాత్రం తెలియదా, స్వామీ! నీకోటి పూర్తికాగానే భద్రాచలం రానా? నిన్నుదర్శించనా? వైభవంగా సంతర్పణ చెయ్యనా—వెయ్యి బ్రాహ్మణ్యానికి?" అని మృదువుగా తనభార్య వంటిమీదికి వచ్చిన శ్రీరామ చంద్రమూర్తిని మందలించాడు. ఆయన మాటల ధోరణిచూస్తే ఆయొక్క శ్రీరామ చంద్రమూర్తి ఈమాత్రం తెలుసుకోలేనందుకు మా మామగారు ఆశ్చర్యపడ్డట్టూ, ఆసారికి రామచంద్రుడి అజ్ఞానాన్ని తాను క్షమించినట్టూ కనపడ్డాడు. అయితే ఎదురుగా సాక్షాత్కరించిన శ్రీరామచంద్రమూర్తిని విగ్రహరూపంలో భద్రాచలంలో చూడటం ఎందుకో నాకర్థం కాలేదు!...అయినా నామామగారి వంటి పరమభాగవతోత్తముడి ఉద్దేశాలను విమర్శించటానికి నేనెవణ్ణి? నాభార్యా, మామగారూ స్వయంగా చెప్పిన సంగతులే ఇక్కడ రాస్తున్నాను గాని నే నేమీ కల్పించటం లేదు, ఊహించడంకూడా లేదు.

అట్లా ఊహించ దలుచుకున్న వాణ్ణే అయితే, మా మామగారు మా అత్తగార్ని చూసి అసూయ పడ్డట్టు ఊహించగలను. నిజానికి, చూడండి, పేరుపడ్డ రామదాసు మా మామగారు, రామకోటి రాస్తున్నది మా మామగారు, గడ్డాలూ మీసాలూ పెంచుకున్నది మా మామగారు, రామకోటి రాసినందుకు తద్దోషపరిహారార్థం సంతర్పణ చెయ్యబోతున్నది మా మామగారు! (రామకోటి రాయటానికి జ్యేష్ఠా నక్షత్రానికి చేసినంతశాంతి చెయ్యాల్లే కనపడుతుంది మరి!) చివరకు ఆ రామచంద్రులవారు మా అత్త గారివంటిమీదికి వచ్చి ఆమెను పవిత్రం చెయ్యట మేమిటి? ... ఇట్లా ఊహించగలను కాని నా ఊహ నిజమని నాకే నమ్మటానికి లేదు.

ఎందుకంటే—

పై కథవినండి. ఆనాటికి మా అత్త గారికి గుగ్గిలంపొగా పాడూవేసి వళ్లు తెలిసేటట్టు చేశారు ఎల్లమ్మా, పుల్లమ్మా. ఆ తరవాత ఆవిడను బావి దగ్గిరికి తీసుకుపోయి ఇన్ని బిందెలు తోడి ఆవిడకు స్నానంచేయించి వాళ్లు వెళ్లిపోయినారు.

కాని రెండుమూడు రోజులకు మా అత్తగారికి మళ్లీ పూనింది. ఆవిడ మళ్లీ "హారం! హారం! ... నాకు హారంకావాలి!" అని పెడబొబ్బలు పెట్టింది.

మా మామగారీసారి రాముడికి కటీబిటీగా చెప్పేశాడు—"స్వామీ! నిన్ను నమ్మినభక్తుల్ని నువ్విట్లా ఒత్తిడిచేస్తే ఎట్లా? నీకు శాంతిచేస్తానని నీకు నేను వాగ్దానం చేస్తినే! నీకు నాపరిస్థితులన్నీ తెలుసునే!"

కాని మా అత్తగారుమటుకు తన ధోరణి మానలేదు.

"స్వామీ, నేను నీభక్తుణ్ణి. నువ్వు భక్తులకు దాసుడివి. నువ్వునన్నేమీ చేయలేవు...ఇక సర్దుకోవాలి! లేకపోతే వీలులేదు!" అని మామామగారు భార్యమీద ఎగిరిపడ్డారు.

తరవాత అప్పుడప్పుడూ మా అత్తగారికి పూనుతూనేవుండేది. మా మామగారు "స్వామీ, సర్దుకోవాలి ఊఁ!" అని రాముణ్ణి తొందర చేస్తూనే ఉండేవారు.

నిరాకారుడైన శ్రీరాముడి యందు అంత భక్తి ప్రేమ విశ్వాసాలు కలిగిఉండిన మామామగారు,

రాముడు ఏక్షణాన సాక్షాత్కరించుతాడో, తన భార్యనోట ఏక్షణాన పలుకుతాడో అని గడగడలాడి పోతూండేవాడు. రామచంద్రమూర్తి తనయింటికి రావటం తనమంచికి కాదన్నట్టు ఆయనభావించేవా డనిపిస్తుంది, ఆయన ప్రవర్తనచూస్తే. కాని భక్తుడికి అటువంటి మనస్తత్వం అసంభవం! అందుకనే అన్నాను భక్తుణ్ణే విమర్శించేటందుకు నే నెవణ్ణని.

నా భార్యవైపువాళ్లను గురించి ఇంత వివరంగా చెప్పాను. రాతలో చెయ్యి తిరిగినవాణ్ణి కావటంచేత నేను కొంతయుక్తి వినియోగించి, మా మామగారి కుటుంబాన్ని గురించి అంతా నిజమే రాసినప్పటికీ, మా వాళ్ల నాస్తికత్వం కంటె నాభార్య వైపువాళ్ల ఆస్తికత్వం ఏమంత ఘనంగాలేదని వినేవాళ్లకు అనిపించేటట్టు చేసి ఉండవచ్చును. నారచనను వస్తుతః ఎవ్వరూ నావైపువాళ్లను శ్లాఘించావద్దు, నాభార్యవైపువాళ్లను నిరసించావద్దు.

ఏమంటె ఆస్తికత్వమేమిటో, నాస్తికత్వమేమిటో మన మెవరమూ ఎరగము. మేమంతా నాస్తికులమే నని నేను అంగీకరించబట్టే నాభార్య మావాళ్లను నాస్తికులని చెప్పగలుగుతున్నది. "కాదు, మేము ఆస్తికులమే!" అని నేను నానోటివెంట అన్నట్టయితే నాభార్య ఏమీ చెయ్యలేదు. వెనకటికి పురాణాలుకూడా ఇటువంటి చిక్కులోనేపడినై. "నాకన్న దేవు డెవడురా, కుర్రకుంకా! జగన్నాథుండ, నాకంటె సీభూత శ్రేణికి రాజు లేడో కడు!" అన్న హిరణ్యకశిపుణ్ణి భాగవతకర్త నాస్తికుడన్నాడు. (అంతకంటె చండాలమైన మాటలుకూడా అన్నాడు లెండి.) "నేనే సమస్తచరాచర ప్రపంచానికి నాథుణ్ణి, మామేవశరణంవ్రజ" అన్న కృష్ణుణ్ణి భారతకర్త, ఆస్తికుణ్ణి చెయ్యటంతో పోనివ్వక సాక్షాత్తూ ఆ మూలవిరాట్టుయొక్క భౌతికస్వరూపం చేసిపారేశాడు. అట్లాగే "ఇందుగల డందులేడని సందేహమువలదు. చక్రి సర్వోపగతుండు" అన్న ప్రహ్లాదుడు నాస్తికుడని నాభార్య అనలేదు గాని, "దేవుడు గుళ్లోనే ఉన్నాడా ఏమిటి? మన ఇంట్లో లేడూ?" అన్న మానాన్నను నాస్తికుడనటానికి సందేహించదు. కనక, అయ్యో, చెప్పలేం!

నిజమైన ఆస్తికుడికీ నాస్తికుడికీ మతవైషమ్యం ఉండితీరాలి. ఆస్తికుడు నాస్తికుడికి కాళ్లుకడిగి పిల్లనివ్వడు. నాభార్య నన్ను అన్నివిధాలా ప్రేమతో చూసినా నాస్తికత్వాన్ని మటుకు తప్పపట్టంలో అర్థంలేదు. ప్రపంచంలో ఎంతమంది ఆస్తికులున్నారో అంతమంది భగవంతులున్నారు. ఒకడి భగవంతుడితో ఒకరు తప్పు పట్టటానికిలేదు. ఇప్పుడిప్పుడు మతబుద్ధి నశించి నాగరికత ప్రబలటంవల్ల ఒకమతంతాలూకు భగవంతుణ్ణి మరొకమతం సహించటంనేర్చుకుంటున్నది—"అంతా ఒకటే! మీరు అల్లాఅంటారు, మేం కృష్ణుడంటాం, కిరస్తానులు క్రీస్తు అంటారు!" అంటే పేరులో ఏమీలేదని తాత్పర్యం. కాని మన ఆస్తికత్వం అంతటితో ఆగలేదు. మనదేవుడికి వెంట్రుకలు కావాలి, రక్తంకావాలి, లంచాలు కావాలి, దుష్టుడికి దూరంగా ఉన్నట్టు మనం మన దేవుడికి దూరంగా ఉండాలి. మనసామీప్యానికి గాని ఈదేవుడు వచ్చాడో మనకేదో అపద ఉందన్నమాటే! ఎందుకో తెలియకుండా చెంపలు వాయించుకుని అపరాధం అనాలి—దేవుణ్ణి ఎట్లాగైనా సాగనంపాలి. తిరపతికి పోదామని ఊరికే అనుకోనైనా కూడదు! చెంపలు వాయించుకుని, ముడుపులుకట్టి, కొండలెక్కి, దేవాలయనిధికి దోచిపెట్టి, సంతర్పణలు చేస్తామని వాగ్దానంచేస్తే అమృతాంజనం అవసరం లేకుండా తలనొప్పిపోతుంది, వాము పోచ అవసరం లేకుండా కడుపునొప్పి పోతుంది! ఈ పరిస్థితులను సహించగలిగిన వాడు ఆస్తికుడు, సహించలేనివాడు నాస్తికుడు!

* * *

"ఏమండీ? ప్రతిరోజూ మనింట్లో కూడా భజన చేసుకుందాం ?" అన్నది నా భార్య ఒకనాడు.

"ఇపు డెవరింట్లో చేసుకుంటున్నా రేమిటి?" అన్నాను. నాభార్య కాపరానికి వచ్చినకొత్తలోనే నేనూ ఆవిడా ఒకవిధంగా రాజీపడ్డాం—ఆవిడ తన యిష్టంవచ్చినప్రకారం భగవంతుణ్ణి ధ్యానించుకునేటట్లూ, నేను మటుకు అందువిషయమై బాధింపబడకుండా ఉండేటట్టూ. ఆరాజీని అతిక్రమించి నాభార్య నాదగ్గిర దేవుడి విషయమైన ప్రశంస తెచ్చింది కనక ఆవిణ్ణి కొంత క్రాసు-గులో పెట్టటానికి నాకు అధికారం ఉందని నేననుకున్నాను.

నేనడిగినదానికి నాభార్య "పోనిస్తురూ! మనకు ఒకళ్లతో పోటీ ఏమిటీ?" అన్నది.

"అయితే 'మనంకూడా' అని ఎందుకన్నావు?... కన్నే ఇంగ్లీషువాళ్లు ఆడేతర్కమంటారు."

"ఇంగ్లీషువాళ్లకు తెలుగు వచ్చునా ఏమిటి?...అదంతా ఎందుకు లెస్తురూ ? మనింటో భజనచేసు కుందాం."

"ఎందుకూ?"

"ఎందుకేమిటి? భజనచేస్తే ఇంటికీ వంటికీ మంచిది. దుష్టగ్రహాలు ఆపించవు."

"దుష్టగ్రహాలు ఆపించకుండా ఉండటానికి చీనాలో ఏం చేస్తారో తెలుసా? టపాకాయలు కాలుస్తారు. మనంకూడా——"

"ఏమి ఎగతాళండీ! మనం చీనావాళ్లమా ఏమిటి? డబ్బు ఏగాని ఖర్చులేకుండా భజన చేసుకోటాని కింత వితర్కిస్తున్నారు గాని టపాకాయలు కొంటారూ?"

"కొంటాను! దేవుణ్ణి భజనచేస్తున్నందుకు కళ్లు నెత్తిమీదికి వచ్చేవాళ్లున్నారు. టపాకాయలుకాలిస్తే ఒళ్లు కాలుతుందేమో కాని కళ్లునెత్తి మీదికిమాత్రం రావు."

నాభార్య నావంక చాలసేపు విచారంతో చూసి, "నేను అడిగిన దానికీ మీరు మాట్లాడేదానికీ ఏమైనా సంబంధం ఉంది? రెండక్షరాల్లో చెప్పేదానికి ఇంత రభస ఎందుకు చెప్పండి!" అన్నది.

"సరే, నీయిష్టం-నీ పిల్లలఇష్టం! నేనుమాత్రం భజనచెయ్యను.మీరు నాకు ఏనాడు అడ్డంవస్తే ఆనాడు ఇది ఆపుదలచేస్తాను!" అన్నాను.

ఎటుపోయి ఎటువచ్చినా మంచిదని నాభార్య నాకేమీ జవాబుచెప్పలేదు.

ఆరోజునించీ మాయింటో భజన ప్రారంభమయింది. మాపిల్లలు నలుగురూ భజనలు చేసేవాళ్లదగ్గిరికి వెళ్లి కొంపాండురంగ భజనకీర్తనలు నేర్చుకోసాగారు. మా ఆవిడకూడా వడ్డించేటప్పుడూ, వంటచేసేటప్పుడూ కసువు వూడ్చేటప్పుడూ కీచుగొంతుతో ఆకీర్తనలు మననంచేసుకోవటం వింటూండేవాణ్ణి.

మా ఇంటో భజనచెయ్యటానికి అనుజ్ఞఇచ్చిన వారంరోజులకు నేను నాభార్యతో అన్నాను:

"ఏమే ఇవాళ వెంకట్రావు బజరునించి వచ్చాడు, కనిపించాడు——"

"వెంకట్రావంటే కాంతమ్మ మొగుడా? నల్లగా పొట్టిగా అసహ్యంగా ఉండేఆయన!" అని నాభార్య నాకు అడ్డం వచ్చింది.

"సరేలే! అసలుసంగతి విను. ఈ భజనలు మొదలుపెట్టినతరవాత వాళ్లింటో మాణిక్యమంటి వెండిగిన్నె పోయిందట! నామాటవిను. ఈభజన ఎందుకు? మానెయ్యి!"

"చాల్లెండి! భజనచెయ్యటమేమిటి, వెండిగిన్నె పోవటమేమిటి? నేనేం తెలివితక్కువ దద్దమ్మ ననుకున్నారా? కావలిస్తే ఆయ న్నదంతా కథరాయమనండి!"

"అప్పుడు నమ్మదగినట్టుగా ఉంటుందేం? ఎంతకష్టపడి రాసినా నేను రాసేకథలు నమ్మదగినట్టుగా ఉండవు! కాదూ? పోనీ. నాకేం? నీయిష్టం!"

ఒకనాడు మా పెద్దమ్మాయి నా దగ్గిరికి వచ్చి, "నాన్నా, నాన్నా! 'పాండురంగప్రభో' పాటకు స్వరం వేసిపెట్టవూ? నేను హార్మనీమీద వేసుకుంటూ, నాన్నా!" అని గంతులువేసింది. అది మాండ్ రాగంమీద ఒక మరాఠీకీర్తనకు అనుకరణం. ఆ కీర్తనకు స్వరంవేసి, నేనువాయించి, మాపెద్దపిల్లచేత వాయింపించటం పూర్తిగా ఒకపూట పని అయింది. ఆరోజు నాయంకాలం నేను బయటికి పోతుంటగా మా రెండోపిల్ల తనకు సరిగమలు నేర్పమని అర్జీపెట్టుకుంది. రేపు చూస్తాను లెమ్మని నాదారిన నేను వెళ్లాను.

ఆరాత్రి పెద్దదతప్ప మిగిలిన ముగ్గురూ నాదగ్గిరికి వచ్చి ఫిర్యాదు చేశారు —— మా పెద్దది భజనకు హార్మోనిస్టుపనిచేసి భజన యావత్తూ తగలవేసిందట. ఆ విషయమై తీర్పు నావల్లకాదని పిల్లలకు నచ్చచెప్పటానికి నాకు ఒకగంట పట్టింది.

మరొకనాడు మాపెద్దపిల్లను ఎవరో శ్లాఘించారుట, భజనచేస్తుంటే విని—— "చక్కాముది ఏం వరహాల గొంతే! అది పాడుతుంటే అంతా సినిమాలో పాడినట్టుందే!" అని.

దానిఫలితం, మిగిలిన ముగ్గురు పిల్లలూ దానిమీద సత్యాగ్రహం పూనారు. దానితో కలిసిపాడరు. అది ఒకచరణం పాడితే వీళ్లు మరొక చరణం పాడతారు. ఆఖరుకు గొంతులన్నాశ్రుతిలో కలపరు. అది త్వరగా పాడితే వీళ్లు మెల్లిగా పాడతారు.

ఇక పెద్దది అపరనారదు డైపోయింది. అది మేలుకుని ఉందంటే పాడుతూఉందన్న మాటే. ఎవరన్నా

దాన్ని పలకరిస్తే పాడుతూనే "ఏం కావాలి?" అన్నట్టు తల ఊపుతుంది. వాళ్లడిగినదానికి అవుననో, కాదనో, తనకు తెలియదనో, అంతేననో పాడుతూనే సంజ్ఞ చేస్తుంది తల ఊపుతో. అది దొడ్లో ఏమూలో పాడుతూఉంటే, నాభార్య దేనికైనా దాన్ని కేకపెడితే అది పాట ఆపి "ఓయ్" అనకుండా, పాడుకుంటూ తల్లిదగ్గిరికి వచ్చి పాడుతూ నిలుచుంటుంది.

నాభార్యకు ఒళ్లుమండి దాన్ని పదోవిధంగా మాట్లాడేటట్టు చేస్తుంది. మాపెద్దది కోపం పట్టలేక, "ఏంపిచ్చి పేనితనమే, తల్లీ!" అనిచెప్పి సమాధానం చెప్పకుండా మళ్లీ పాడుకుంటూ వెళ్లిపోతుంది.

రెండు మూడు రోజులపాటు నాభార్య పెద్దదాని కూనిరాగం వినపడ్డప్పుడల్లా, "అబ్బ! తలపట్టిపోతున్నది. తండ్రీ—దీని కూనిరాగాలతో!" అని నాకు వినపడేటట్టు విసుక్కునేది. ఇది ఎల్లాగూ నాదాకా వచ్చేసంగతే నని ఊహించి నేను జోక్యం కలిగించుకోలేదు.

ఆఖరుకు నాభార్య నాదగ్గిర ఫిర్యాదు చేసింది—పిల్లలందరిమీదా కూడా! అంతా విని నాతీర్పు చెప్పసాగాను.

"ముందు పెద్దదాని సంగతి విచారింతాం. అది రోజల్లా పాడుతుందంటావు. పాట ఆపిస్తే దెప్పుతుందంటావు. అదపాడేది మీరు భజన చేసే కీర్తనలేనా? ఇంకేం? అది రోజల్లా భజన చేస్తున్నది. ఇందులో తప్పేముంది? వెనకటికి నారదుడూ ఇంతే—రోజల్లా పాడుతూనే ఉండేవాడు. పాడటం మానేశాడో, ఎవరికో తంపులు పెట్టాడన్న మాటే! అందుకని దేవతలంతా నారదుణ్ణి నీవంటి భక్తుడు లేడని ఉబ్బించి, ఆముండాకొడుకును రోజల్లా పాడేటట్టు చేస్తూండేవాళ్లు. నువ్వుకూడా పెద్దపిల్ల విషయంలో అల్లాగే చెయ్యి—ఇంటికీ వంటికీ మంచిది. ఇక రెండోదాని సంగతి—"

కాని నాభార్య రెండోదాని విషయం నాతీర్పు వినటానికి ఆగలేదు, ముద్దుగా మొహం చిట్లించుకుని నాదగ్గిరనించి అవతలికి వెళ్లిపోయింది.

తరవాత వారంరోజులదాకా నాభార్య నాసహాయం అపేక్షించలేదు. భజనలు జయప్రదంగా లేవని నేను ఊహించగలిగాను.

ఆఖరుకు మాఆవిడ నాతో రాజీకివచ్చింది.

"ఒక్కనాడు మీరు మేంభజన చేసేటప్పుడు దగ్గిర ఉండండి. ఈ కొరువులకు నామాటంటే బొత్తిగా లక్ష్యం లేకుండా ఉంది! రెండు రోజులు మీరు దగ్గిరఉండి వాళ్లచేత భజన చేయిస్తే ఇంత అల్లరి ఉండదు. వాళ్లకు మీరంటేగురి. నాలుగైదు రోజులు ఓపికపట్టారంటే ఆతరవాత మీరు మాచాయలకు రాకుండానే పని జరిగిపోతుంది—"

ఆవిడను ఈ విధంగా మాట్లాడనిస్తే ఒకరోజుకాస్తా నెలలూ సంవత్సరాలూ అయిపోతుందని, "ఈ విషయం మాత్రం నన్ను బాధించకు!" అన్నాను, ఆవిడకు అడ్డంవచ్చి.

"నామాట వినరూ? పండు కాదూ?"

"కాదు!"

"చూశారూ?"

"చూశాను!"

నాభార్య పాశుపతం ప్రయోగించింది—నాదగ్గిర కూర్చుని నాతల నిమురుతూ, "ఇంత బతిమాలుతుంటే ఒప్పుకోకపోవటానికి మీకు నోరెట్లా వస్తున్నదండీ!" అన్నది.

సరే, ఆ సాయంకాలం మాయింటో భజనకు నేను అతిథిని. మావాళ్లు ఆనాడు చేసినది భజనకాదు కోలాహలం. ఏ చిన్న విషయంలోనూ నాభార్యాపిల్లలు ఒకరితో ఒకరు ఏకీభవించలేదు. భగవంతుడి సాన్నిధ్యంలో అందరూ ఒకటేనన్నది నేనానాడు ప్రత్యక్షంగా చూశాను—భజనదగ్గిర మావాళ్లంతా మాపసిదానితో సమానమైనారు.

ముందు మాపెద్దపిల్ల హార్మోనియం తెచ్చి దగ్గిరపెట్టుకుని కూర్చున్నది. ఆతరవాత మిగిలిన నలుగురూ చేరారు. "పాండురంగని భజనకు బోవా భక్తులందరు రారమ్మా" అనేకీర్తన ప్రారంభించారు. మాపెద్దది విడిగా హార్మోనియం వాయిస్తేనే చెప్పతరం కాకుండా ఉంటుంది. దానికి పడ్డచోట త్వరత్వరగా వాయించి పడనిచోట్ల ఏకుపింజ తీసినట్టు సాగతీసి వాయిస్తుంది. ఇక నలుగుర్తో కలిసి పాడేభజనలో అది హార్మోనియం వాయించటం ఎల్లా ఉంటుందో చెప్పనవసరంలేదు. మధ్యమధ్య దానిచేతికి తప్పుమెట్లుకూడా తగులుతూ ఉంటై. ఇది జరిగినప్పుడల్లా మారెండోది ఆపటాజ్ఞాను కేకపెట్టినట్టు కేకపెడుతుంది. అప్పుడు మా మూడోది కసుపారా నవ్వుతుంది.

నాభార్యా పిల్లల్నీ కసిరినమీదట మళ్లీ భజన సాగుతుంది. మా రెండోదీ మూడోదీ వాళ్లకు జ్ఞాపకంవచ్చిన చరణాలు వాళ్లయిష్టం వచ్చిన శ్రుతుల్లో పాడతారు.

నేను చూసిననాటికి భజన దీనికిందికి తేలింది—మా పెద్దపిల్ల ప్రాణానికి తనసంగీతం పాడే నేర్పు ప్రకటించే పాటకచ్చేరీ, రెండోదానికీ మూడోదానికీ అల్లరిచేసే అవకాశం మానాలుగోదానికి చాటుగా ప్రసాదం పొందంచేసే అవకాశం, నాభార్యకు పిల్లలమీద తను అధికారం చలాయించటానికి అవకాశం. ఇందులో ఎవరికీ జయం చేకూరకపోవటాన మా ఇంటిభజన ఏవిధంగానూ రక్తికట్టకపోయింది.

నాభార్య ఎన్నడూ పిల్లల్ని కొట్టదు. ఆనాడు వాళ్లంతా తన్ను నా ఎదట పరాభవించటం సహించలేక, నామాటవినక తను ప్రారంభించిన భజన ఇట్లా పరిణమించటం నేను కళ్లారా చూశానన్నది తెలుసుకుని, పట్టలేక పిల్లలందర్నీ తలా ఒకటీ పెట్టింది. ఆనాటికి భజన ఆఖరయింది.

మా ఆవిడమనస్సు కష్టపడుతున్నదని గ్రహించి, నేను, "నువ్వెందుకు, పాపం, వృథాగా హైరానపడతావు? దేవుడిదగ్గిర పిల్లలకు అల్లరిచేసేటందుకూ నవ్వేటందుకూ అధికారం లేకపోతే ఇంకెవరికుంది? భజనఅంటూ పెట్టినదానివి నీఇష్టం వచ్చినట్టు నువ్వుచెయ్యి. వాళ్లఇష్టం వచ్చినట్టు వాళ్లను గోలచెయ్యనీ! భజనవల్ల మనస్సుకు కాస్త శాంతి రావాలి కాని వ్యథకలిగితే ఎట్లా?" అని బోధించాను.

"అయితే మానెండి!" అన్నది నాభార్య కళ్లనీళ్లపర్యంతమయి.

అభిమానవతి, ఎగతాళి చేస్తే దారికి రాదని ఆరాత్రి నా భార్యను బుజ్జగించి మంచిచేసుకుని ఒకసలహా చెప్పాను.

"నా మాట విని వారంరోజులపాటు ఈ భజన ఆపేసెయ్యి. ఆతరవాత నేను వీళ్లను ఎట్లాగైనా దారికి తెస్తాను," అన్నాను.

"ఈ రాక్షససంతానంతో భజనలు కాదు"—అని మా ఆవిడ మిగిలినది నా ఊహకు వదిలివేసింది.

అయితే నేను చెప్పినసలహా జయప్రదంగా పనిచెయ్యలేదు. మా ఆవిడ భజనమానేసినా మాపిల్లలు మాత్రం మానలేదు. యథాసమయానికి వాళ్లంతా చేరి మామూలు ధోరణిలోనే భజన ప్రారంభించారు. తల్లి దగ్గిరకూడా లేదేమో, వాళ్లారోజున చేసిన ఆగం ఇంతా అంతా కాదు. వ్యవహారం ముదురుతున్నదని తోచగానే నేను భజన ఆపుదలచేయించి భోజనాలు పెట్టించాను. ఈవిధంగా రెండు మూడు రోజులు జరిగిన తరవాత మా ఆవిడ, "వీళ్ల అల్లరి ఎట్లాగైనా మానిపింతురూ! పొద్దూ కనివ్వరు. తల పట్టిపోతున్నది," అన్నది నాతో.

ఆనాటితో నాభార్య నాకు సాంతంగా ఓడిపోయింది. మళ్లీ ఎన్నటికీ ఇటువంటి ఎత్తు ఎత్తనని ఆవిడచేత వాగ్దానం చేయించుకుని మాపిల్లలచేత ఈ అల్లరి మానిపించాను. దానికి నేను చేసిం దేమిటంటే ఒక గ్రామఫోనూ నాలుగు రికార్డులూ తెచ్చి ఇంటో పెట్టాను. మాపిల్లలు అల్లరిపిల్లలు కావచ్చుగాని అందరూ సంగీతమంటే చెవి కోసుకుంటారు. సాయంకాలంపూట నేను పిల్లల్నందర్నీ చుట్టూ కూర్చోపెట్టుకుని ఆ నాలుగు రికార్డులూ మోగించేవాణ్ణి.

అంతటితో నాభార్యకు భజనపిచ్చివదిలింది. వదిలిందనుకున్నాను. ఎందుచేతనంటే ఆమధ్య ఒకనాడు మా ఆవిడ నాతో, "ఏమండీ, విన్నారూ? ఈమధ్య మనింటిపక్కన ఉండేవాళ్లే, వాళ్లపిల్ల, మూగది, కుసుమహరనాథ్‌జపం చేస్తే నోరు వచ్చిందిట. రోజూ వెయ్యిసార్లు 'కుసుమహరనాథ్' అనుకునేదిట!... మనింటో ఏమీ లేమూ!" అంటే, నేను, "మూగది జపం చెయ్యటం వింతకంటె మూగదానికి నోరురావటం వింత ఏవిధంగా ఎక్కువ? మనస్సులో చేసిందంటావా? నువ్వుకూడా రోజుకు పదివేలసార్లు మనస్సులో 'కుసుమహరనాథ్' అనుకో. మళ్లీ భజనఅంటూ పెట్టకు, నీపుణ్యమాయిది!" అన్నాను; "ఆకీర్తనలు ఎంత బాగుంటయ్యనుకున్నారు!" అన్నది; నేను 'ససేమిరా' అన్నాను; నాభార్య నిట్టూర్చి, "పోనివ్వండి. గీతలో లేకపోతే ఏం చేస్తాం?" అని సరిపుచ్చుకుంది. ఇక ఎప్పటికీ ఆవిడ భజన ఊసెత్తదుకదా అని నేను దిగులుకూడా పడ్డాను—అర్థం లేకుండా.

కాని నిన్ననంటే నిన్న సాయంకాలం మా ఆవిడ బజారుకు బయలుదేరిననన్ను వెనక్కి పిలిచి, "ఏమండోయి! జ్ఞాపకం పెట్టుకుని గ్రామఫోనుషాపులో 'రండయ్యా, రండయ్యా,' రికార్డు తీసుకురండి! మరిచిపోకండి," అని హెచ్చరించింది.

పూర్వకవిప్రయోగ విశేషములు

మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి

లౌకికభాషలో వాల్మీకి మహర్షివలెనే యాంధ్రభాషలో నన్నయార్యుఁడు మొదటి కవి. ఇతనికి ముందు పుట్టినవిగా నేఁడో నాలుగు శాసనపద్యములు కనవచ్చిన నేమి? ఆంధ్రలోకమున కితఁడు పెట్టినదే సత్కవిత్వభిక్ష. తరువాతి నన్నెచోడ తిక్కనార్యాదుల కవితాశైలి కితని భారతమే మార్గదర్శకము. సుప్రసిద్ధమైన యీవిషయము కాదనువా రుండబోరు.

కాని, "ఆంధ్రభారత కవితావిమర్శనము" నన్నయకవిత్వము తిక్కనకవిత్వమునకే కాదు, ఎఱ్ఱన కవితకుఁగూడ దీటుపోదని స్వాభిప్రాయము తెల్పినఁ దెల్పుఁగాక, ఇతని భారతమునుగూర్చి యేమేమో వ్రాసి వ్రాసి, (పుటలు ౧౧౪-౧౩౭) ఆకాశమున మేడలు కట్టి, తిక్కన మహాభారతము మొదటినుండి తెలిఁగింపకపోవుటకును, నన్నయ మూఁడు కృతులవలె తిక్కన పర్వములు తెలిఁగించుటకును గారణము "చాళుక్యప్రభువు లొనర్చిన మహాత్కార్యమునెడలి గౌరవ"మని చెప్పినఁ జెప్పుఁగాక, (ఈయభిప్రాయము లేమేని కానిండు) "తిక్కనకాలమువఱకు నన్నయ భారతము చూచినవారులేరు, చదివినవారు లేరు" అనుటయు, తిక్కనార్యుఁడు "నన్నయ రచించినభాగము సంపాదించి చూచిచదివి యానందించి...మిగిలినభాగము పూరించినట్లు తోఁచదు" అనుచు నిచ్చిన యభిప్రాయములు మాత్ర మాశ్చర్యజనకములు కాకపోవు. తిక్కన తన గ్రంథావతారికలో నన్నయను గూర్చి వ్రాసినమాటలకు వానికిఁ బై విమర్శనము చేసిన వ్యాఖ్యానమును బరామర్శించుట యిప్పటి మనపని కాదు కాని, తిక్కన నన్నయభారతము చక్కఁగా శ్రద్ధగా నెన్నో సార్లు చదివినవాఁడని బహుప్రయోగముల యేకీభావమునుబట్టియుఁ గొన్ని పద్యరచనల పోలికనుబట్టియుఁ గొన్ని ముఖ్యపాత్ర ప్రవృత్తుల సామ్యమునఁబట్టియు నాంధ్రీకరణపద్ధతుల సమతనుబట్టియు నిద్దఱి రచనలు చక్కఁగాఁ జదివినవారికెల్ల, లేక సభాపర్వ ద్వితీయాశ్వాసోద్యోగపర్వ ప్రథమభాగము లైనను సవిమర్శముగాఁ జదివినవారికిని దెలిసియున్న దనిమాత్ర మిప్పటఁ దెలుపఁదగియున్నది.

అట్టి తిక్కనవంటి మహాకవి గౌరవమునకు నన్నయ పాత్రుఁడగుటకు గారణ మితఁడు మిక్కిలి పూర్వుఁ డగుట కాదు. ఇతని భారతమే యతనికట్టి గౌరవబుద్ధిని బుట్టించినది. పుట్టినది మొదలుగా నేటిదనుక దేశమున బ్రహ్మాండమైన పఠనపాఠన వ్యవహారము నెక్కువగా బ్రసిద్ధిగాంచినది పాణినీయ మనుట నిర్వివాదము. దానికి సమ్మతము లైన సంస్కృతశబ్దములను తెలుఁగునకు దెచ్చుటలో నితఁడు చూపిన నేర్పు నిరుపమానము. ఇది యట్లుండ, నితనినాఁడు తెలుఁగునకు వ్యాకరణములేదు. ఛందోలక్షణము లేదు. అట్టియెడ శిష్టసంప్రదాయము ననుసరించుకొని దానికనుగుణముగా బద్యరచన కనుకూలముగా నాచ్ఛికశబ్దముల రూపము లేర్పఱచుకొని యున్నాఁడు. ఇట్లు స్వప్రతిభానిర్ణయరూపములతోడి యుభయభాషా శబ్దములతో దన వాగ్జాలమే తెలుఁగునకు లక్షణము లక్ష్యమునగునట్లు చక్కని మృదుమధుర ఫణితిని భారతము సృజించినాఁడు. అదియే తరువాతివారి కన్ని విధముల బ్రమాణమైనది. తిక్కనకు నన్నయయెడ గలిగిన గౌరవబుద్ధి కిదియే మొదటికారణము. తిక్కన యొజ్జలు శబ్దప్రయోగవిషయమున నన్నయ నెక్కువగా ననుసరించుటయే యిందుకు దార్కాణము. అందుకే కవిత్రయభారతమే యాంధ్రమునకు బ్రమాణమని కవిరాక్షసుఁడు గొంతెత్తి ఘోషించినాఁడు. కావున నటు కావ్యరచనకును, ఇటు లక్షణగ్రంథరచనకును మూలాధార మితని భారతమే యనుట మఱువరాని విషయము. ఇంత మహత్త్వము కలదు గావుననే యాత్మకవితాసముతో నితఁడు "విపులశబ్దశాసను" డను విశేషణము వేసికొన్నాఁడు. తిక్కనాదులు 'విద్యాదయితుండు మహాత్ముఁడు' అని స్తుతించినారు.

అట్టియితని తొంటిశబ్దశాసనము మొదటి కావ్యమైనభారతము తొలుతటి ప్రమాణముగా దరువాత వెలసిన కావ్యములందును వ్యాకరణములందును ఛందోలక్షణములందును, ఆయానాటిమార్పుల ననుసరించిన శబ్దములును లక్షణములును గనవచ్చినవి.

గాని, యెవరో భాషానుశాసకులు చెప్పినట్లుగా (నన్నెచోడు) 'కుమారసంభవమునను' వక్కాణించిన యీ క్రింది సూత్రమువంటి సూత్రమును (౧౦౧ పుట) ఇందుకు దగిన యుదాహరణమును గనఁబడలేదు ముందు కనఁబడఁబోదు. అది యిది:— "తత్సమము గాని, దేశ్యము గాని సంస్కృతసమముతో సమసింపరాదు అనియు నట్లు సమసించినవి వైరిసమాసము లనియు భాషాశాసకులు చెప్పుదురు."

అట్లు లోకోత్తరమైన భారతము రచియించి మహాకవులకును వ్యాకర్తలకును వంద్యుఁడైన మననన్నయార్యుఁడు లోకజ్ఞుఁడు, వాక్స్వతంత్రుఁడు, గ్రాంథికభాషాజనకుఁడు, ఉభయభాషాకోవిదుఁడు. అట్టిమహానీయుఁడు శిష్టవ్యవహారమున గాంచియో, శ్రుతిరమ్యత నాదరించియో లెక్కకు మూఁడు నాలుగు మాటల బాణినీయ మతిక్రమించిన నేమి? అతిక్రమించెనని చెప్పిన నేమి? ఇతఁడు వాల్మీకివలె మనకు మహర్షియే. ఇతని ప్రయోగములు మనకు ఆర్షములే. ఇందుకు మఱియొక ప్రయోగము.

"వ. అని నియోగించినఁ గుంతియు..... మహాముని యిచ్చిన మంత్రంబు విధివంతంబుఁ జేసి"[1]—ఆది ౫-౯3.

---

1. జజాప విధివజ్జాప్యం దత్తం దుర్వాససా పురా—ఆది. ౧౨౩ అధ్యా.—

వ. వసిష్ఠుండు విధివంతంబుగా సంవరణున
కుం దపతి వివాహంబుసేయించె.

—ఆది. ౭-౮౮.

ఇట్లు మూఁడు నాలుగుచోట్ల "విధివ తంబు" అని ప్రయోగించియున్నాఁడు మన నన్నయార్యుఁడు. నేను జూచిన యచ్చుపుస్తకములలోను, తాటాకు పుస్తకములలోను గూడ నీప్రయోగ మిట్లే యున్నది. కాని, వావిళ్లవారి ముద్రణమందు-౧౯౧౪—౧౭౪ పుటక్రిందను-ఆనందముద్రణమందు—౧౯౩౦ ౧౭౪—పుటక్రిందను సరిగా నొక్కచోట విధివత్తుగా, అను పాఠాంతరము చూపఁబడి నది. దీనినిబట్టి యీరెండు నొక తాటాకుల ప్రతినిజూచి యీపాఠాంతరము చూపినవనుట విశదము. ఇందు కీ రెండుముద్రణములుగూడ దక్కినచోట్ల నీపాఠాంతరము చూపకుండుటయే తార్కాణము. ఇంక పాఠాంతరము సుట.

ఒక పూర్వలిఖితపుస్తకము చూచి ప్రతి వ్రాసికొన్న పాణినీయజ్ఞుఁడైనయొక లేఖకుఁడు, దానిలోనున్న విధివంతంబు; అను దానిని 'విధివత్తు'గా సవరించుకొని వ్రాసికొన్నట్లును, తరువాత మరలనట్లే కనబడగా నిది కవిప్రయుక్తమేకాని పూర్వలేఖకుని ప్రమాదముకాదని గ్రహించి తక్కినచోట్ల సవరింపక మానుకొన్నట్లును, ఒక్కప్రతిలో నొక్కస్థలమందే యున్నదానినిబట్టి యూహింపనయ్యెడి. కావున సార్వత్రికముగా నున్న "విధివంతంబు" ప్రయోగము, నన్నయార్యుఁడు తెలిసిచేసినదే యని చెప్పవచ్చును. అందుచే "ఇది వచనములోనున్నది పద్యములో లేదు. యతిప్రాసస్థానముల లేదు. పూర్వలేఖకులందఱు తప్పువ్రాసిరి పరిష్కర్తలందఱు పొరపడిరి" అనెడిమాటలు యుక్తియుక్తములు కాఁజాలవు.

విధివంతము, మతుబంత మందమన్న విధిమంతముకావలెనుగాని, వకారాదేశమురామింజేసి విధివంతము కాఁజాలదు. అదిగాక యిచ్చో మతుబర్థము సముచితమును గాదు. 'తదర్హమ్' (౧-౫-౧౧౭) అను పాణినిసూత్రమునుబట్టి 'విధి మర్హతి' యనునర్థమున 'విధివత్' అనురూప మేర్పడును. దీని తత్సమరూపము విధివత్తగును గాని విధివంతము కాదు. నన్నయార్యుఁ డీ విషయ మెఱిఁగియు, విధివత్తుకంటె విధివంతము శ్రుతిరమ్యమగునని యో ఆనాఁటి శిష్టులవాడుకలో నీ రూపముండుట తెలిసియో యిట్లు ప్రయోగించియుండును. ఎట్లైననుదీనికిశాస్త్రమునకుఁదగినట్లుగా యథాశాస్త్రముగా ననెడియర్థమే ప్రకరణోచితము. ఇట్లు ప్రయోగించు స్వాతంత్ర్య ముభయభాషాకోవిదుఁడు లోకజ్ఞుఁడు నైన యితనికిఁ జెల్లునుగదా! ఇఁక నొక్కవిషయము. చిరకాలముక్రిందట నేను బ్రకటింపఁ జేసిన సవిమర్శ మహాభారత టీకలో 'అనుగుణ భార్యావంతుఁ' డను ప్రయోగ మపాణినీయమే కాని, పెక్కండ్రు కవు లిట్టివానిని బ్రయోగించి యున్నారని వ్రాసియున్నాను. దానినిగూర్చి యిప్పటియభిప్రాయ మొకింత.

"న కర్మధారయా న్మత్వర్థీయః బహువ్రీహిశ్చే త్తదర్థప్రతిపత్తికరః" అను వచనమును వైయాకరణులును నైయాయికులును గూడ నందం చుదాహరించియున్నారు. అనఁగా, కర్మధారయ సమాసముకంటె మత్వర్థీయ ప్రత్యయము రాదు. బహువ్రీహి చేసినచో నట్టియర్థము సిద్ధించునని భావము. అనఁగా, నీలోత్పల మనుకర్మధారయమువీఁద మతుప్ప్రత్యయము చేర్చి నీలోత్పలవంతము సరస్సని చెప్పరాదు. నీలములైన యుత్పలములు కలది నీలోత్పలము సరస్సని బహువ్రీహి చేసినయెడల సరిపడు ననుట.

పాణిన్యాచార్యులు కర్మధారయమువీఁద మత్వర్థీయమును విధించలేదు, నిషేధించలేదు. కాని, మహాభాష్యమునం దీప్రసంగము వచ్చినది. భగవత్పతంజలి "వర్ణోవర్ణేన" (౨-౧-౬౯.) భాష్యములోఁ బైవిషయమున గౌరఖరవదరణ్యమ్-సర్వధనీ-కృష్ణసర్పవాన్ వల్మీకః-ఇత్యాది లుదాహరించుచు, మత్వర్థీయము కర్మధారయప్రకృతి యగునా కాదా యని చర్చించుచు, ఆయాప్రయోగములయందలివిశేషములు విశదీకరించుచు,

"కృష్ణసర్పో నామ సర్పజాతిః సాస్మిన్వల్మీకేఽస్తీతి కృష్ణసర్పవాన్ వల్మీకః, యథాహ్యన్తరేణజాతిం తద్వతాభిసంబన్ధః క్రియతే కృష్ణసర్పో వల్మీక ఇత్యేవ భవతి."

అనుచుఁ గర్మధారయముపై మత్వర్థీయము చేయునప్పటివిశేషమును బహువ్రీహి చేయునప్పటివిశేషమును దెలుపుచు సవిస్తరముగా నీ విషయమునఁ బ్రసంగించియుండెను. ప్రదీపకారకైయటుఁ డీ సందర్భమునందు 'కర్మధారయస్తు మత్వర్థీయసహిత ఇతి శబ్దగౌరవప్రసఙ్గః' అని వ్రాసియుండెను. ఇట్లే మఱికొందఱు వ్యాఖ్యాతలు నీ విషయమును బరామర్శించియున్నారు. మొత్తముమీఁదఁ బరిశీలింపఁగా సుందరమైన దేహము సుందరదేహము, అదికలవాఁడు సుందరదేహి-అని, సమాసవృత్తియు, తద్ధితవృత్తియు నొక ప్రయోగమునఁ జేయుట గౌరవమనియు, సుందరమైన దేహముకలవాఁడు సుందరదేహుఁడని యిచ్చట బహువ్రీహిచేసినచో నొక్క సమాసవృత్తి-చేసిన లాఘవము సిద్ధించుననియుఁ దెలిసెడి. అయినను, కర్మధారయముకంటె మత్వర్థీయమున్ జేయుట పెక్కండ్రు పాణినీయుల కిష్టము కాదు. పూర్వసంస్కృత మహాకవుల కృతులలో నొక్కడైన నట్టి ప్రయోగము దొరకునో లేదో యన్నంతకావించిత్కము. అందుచేఁ గర్మధారయమువీఁద మత్వర్థీయము కేవల మపాణినీయము గాకున్నను, పాణినివిహితము కాదనియు, సర్వసమ్మతము గాదనియుఁ జెప్పవచ్చును. మన నన్నయార్యుఁడు—

క. సంతతగృహమేధి ఫలం
బంతయుఁ బడయంగనోపు ననుగుణ
భార్యా, వంతుం
డగు వాఁడు...... ఆది-౪-౮౮.

క. సుతవంతు లయి విశుద్ధ
వ్రతనయావంతులయి పాండుసుతులు.
...ఆది-౮-౨౯.

క. సముచితప్రతయుతులకు,
సమధనవంతులకు... ఆది-౫-౨౦౫

అనుచుఁ బ్రయోగించెను. ఇవి తరువాతి వారికిఁ బ్రమాణములైనవి. ఇఁక నొకటి రెండు ప్రయోగవిశేషములు—

"తరుణియ లొప్పనాడిరి ముదంబునఁ దమ్ము జనాళి మెచ్చఁగన్." ఆది. ౮-౧౭౫.

తరుణియలు=స్త్రీలు. తత్సమమైన తరుణి కిట్టి బహువచనరూపము కలుగదు. కాతరుణి యశబ్దము పెక్కు వ్రాతప్రతులలో నున్నట్లు ముద్రణకులు చెప్పుచున్నవి. నేను జూచిన రెండు వ్రాఁతప్రతులలో నీరూప మిట్లె యున్నది. కావున, "తరుణులు నొప్పనాడి" రని యో, మఱియొక విధముగానో దీని వ్రాయుటను దిద్దనందుకు సంతోషింపవలెను.

సఖికి, సకియ తద్భవము. దీనిని బూర్వకవు లందఱునువాడిరి. అట్లే తరుణికి, తరుణియ తద్భవ మనఁదగును. దీనిని దద్భవమన్న లాక్షణికులు లేరుగాని, అట్లనుట కక్కరాద విరోధములు లేవు. ఇతరులు దీనిని వాడినట్లు కనఁబడకున్నను, ఇది ప్రయోజనము కాక పోదు. కావున "తరుణియ" అపూర్వమైన తద్భవప్రయోగవిశేష మనఁదగును.

విశేషణములను విశేష్యములుగా వాడుటకు దారితీసినవాఁడు నన్నయార్యుఁడు. అందువలనఁ గారణ మాకాలమున వాడుకలోఁ గొన్ని శబ్దము లట్లు మాఱుటయే. ఇందుకుఁ బ్రయోగ మొకటి

"కమలాక్షి నీవు, దిరముగా నిష్టంబు దీర్చితే నిందుగృతిఁ బతియిష్టంబు దీర్పనకావ"
ఆది-౫-౧౩౫.

"అస్త్రవిద్యలు గఱచినాఁడైన యిష్ట, మొగినఁ దీర్పంగ నిం దవ్వఁ డోపు ననిన.—"
ఆది-౫-౨౨౮.

ఇష్టశబ్ద మిట్లు నన్నయ భారతములో విశేష్యముగాఁ బెక్కుచోట్లఁ గనవచ్చును. ఇట్టి స్థలములందు, ఇష్టమైనట్టి యని విశేషణపరముగా నర్థము చెప్పి విశేష్య మధ్యాహార్య మనుట సముచితము కానేరదు. ఇంక నొకరిద్దఱు నన్నర్థము తెలియనడిగిన యొక ప్రయోగము.

'కాంచనవీటు' ఇది కాంచన కందుకమను నర్థమున నన్నయార్యుఁడు ప్రయోగించెను.

"కృతగొష్ఠి పాండునందనులందఱుఁ గందుక క్రీడాపరులై వేడుకతో నాడుచున్నంత నక్కాంచన కందుకంబొక్క నూతంబడి...
ఆది-౫-౨౦౬.

ద్రోణుఁడు.—"ఇట్టిమీకు దుష్కరముగ నూతిలోఁబడినకాంచనవీటుఁగొనంగ నేరకొండొరులమొగంబు చూచి నగుచుండఁగఁ జన్నె యుపాయహీనతన్" (మూలమ్) క్రీడన్తో వీటయా, తత్ర వీరాః పర్యచరన్ముదా, పపాత కూపే సా వీటా తేషాం నైప్రేరితాం సతాను, భరత స్యాన్వయే జాతా యే వీటాం నాధగచ్ఛత. ౧౩౧ అధ్యా. వ్యాఖ్య. వీటికా యావా కారేణ ప్రాదేశమాత్రకాష్ఠం...

వీటా శబ్దము నమరసింహుఁడెత్తలేదు. శబ్దరత్నాకరము చూపలేదు: ఆంగ్లసంస్కృత నిఘంటువులు కొన్ని చూపెనవి. మన దేశములో గోటిబిళ్లయనఁబడు సన్ననిచిన్న కఱ్ఱముక్క యర్థము. ఆప్టే, A small piece of wo d అని యర్థము వ్రాసెను. కాని నన్నయార్యుఁడు వీటాశబ్దమును బంతియను నర్థమునకు మార్చెను. భారతకవులు మూలములోని కొన్ని శబ్దములను దమయభిప్రాయార్థములకు మార్చుకొనిరను టకిది యొక యుదాహరణము. వీటకు గోటిబిళ్ల యనునర్థము వచ్చుపదము వాడుటకంటె, కందుకమను పదమువాడుట సరసము, సముచిత మని యౌచిత్యమెఱిఁగి యితఁడు ప్రయోగించెను. కాంచనవీటు= బంగారురంగుగల బంతి యనెడియర్థము సిద్ధించినది. ఇపుడు వీటా శబ్దార్థమున నన్నయార్యుఁడు స్వాతంత్ర్యము వహించెనుట విదితముగదా! లేకున్న 'వీటు' యితనికాలమున 'బంతి' యను నర్థమున వాడఁబడెనని విశ్వసింపనగునుగదా! శబ్దార్థములు మార్పు లిట్లే యుండును.

బొమ్మలులేని జాతి

చరిత్రలేని

అనాగరకజాతి

వడ్లమన్నాటి కుటుంబరావు

[కొండపల్లి బొమ్మలపరిశ్రమను ఆంధ్రదేశం పోషించాలి]

బొమ్మలు బొమ్మలంటే వయసుమీరిన వాళ్లకు అంత వుబలాటం వుండదేమో గాని బిడ్డలకు అవి అంటే పరమప్రీతి అని వేరే చెప్పవక్కరలేదు. స్తన్యాన్నిచ్చి పోషించే తల్లికంటె బొమ్మసామగ్రిఅంటే బిడ్డలకెంతో మక్కువ. బిడ్డలుగల ప్రతియింట బొమ్మ సామగ్రి వుండక తప్పనిసరి. కొంచెం సూక్ష్మ దృష్టితో యోచనచేస్తే ప్రపంచంలో యీ బొమ్మలవ్యాపారం చాలా ప్రధానమైనదని స్ఫురింపకపోదు.

నాలుగువందల డిపార్టుమెంట్లుగల ఒక గొప్ప అమెరికాషాపులో యేడిపార్టుమెంటుకు సంబంధించినసరుకు హెచ్చుగ అమ్ముడు పోతుందో కనుక్కోవాలని ఒకసంవత్సరపు లెక్కలవల్ల పరిశీలనచేస్తే సబ్బులు, టాయిలెట్లు నూటికి ౩౧ వంతులు, ఆడపిల్లలకు సంబంధించిన దుస్తులు ౧౫ వంతులు, స్త్రీల గౌనులు పురుషులదుస్తులు ౧౨ వంతులు, బిడ్డ లాడుకునే ఆటవస్తువులు ౧౦ వంతులు అని తేలింది. ఈపరిశోధనబట్టి ప్రపంచంలోని వ్యాపారంలో బొమ్మసామగ్రి కెంతవిడుదల రాకివున్నదో తెలుస్తోంది. ఒకసంసారంలో ఒకబిడ్డ పుట్టి ఆరునెలలు వచ్చిందంటే మూడు దమ్మిడీలు ఖరీదుచేసే గిలకపండు మొదలు చేసుకుని రెండురూపాయలు ఖరీదు చేసే సెల్యులాయిడు పెద్దసైజు బొమ్మవరకు ఆయింట్లో క్రమేపి చేరుతోంది. ఆబిడ్డ యెదిగినకొద్ది రకరకాలైనసరుకు కావాలి. బిడ్డకు కొంచెం చెయ్యికాలు వచ్చినదంటే ప్రథమంలో కొన్న గిలకపండు చేతికిస్తే చాలదు. అప్పటి కేదో త్రాడుగట్టి యీడ్వ గలిగేది కావాలంటుంది. ఇలాగే నాలుగు అయిదు సంవత్సరాలు వచ్చేపర్యంతం ఆబిడ్డ కొరకు ఆసంసారంలో బొమ్మ ఆటసామగ్రి క్రింద అథమం కొన్నిరూపాయిలైనా ఖర్చు అవుతున్నదంటే అతిశయోక్తి యేమీలేదు.

బిడ్డలకుగల బొమ్మలాశ తండ్రి కంతగ తెలియదు. ఇరవైనాల్గుగంటలు యింట్లో బిడ్డతో సతమతమయ్యేతల్లికి తెలుసు. ఆటవస్తువులు బిడ్డ కుపశాంతి కలిగించేవని, ప్రాణంతో తుల్యమైనవని. ఒకొక్కసమయంలో తల్లిసహితం కలిగించలేనంతటి ఆనందాన్ని, తృప్తిని, ఉల్లాసాన్ని బొమ్మసామగ్రి బిడ్డలకుయిస్తుంటే ఆటసామగ్రిలోగల మహిమ యెట్టిది? బిడ్డలకు మాత్రమే అవి ప్రాణసమానంగా వుండటమేమి అనేవూహ తట్టి శిశుప్రకృతిని, బ్రహ్మయొక్క సృష్టిరహస్యాన్ని కొంచెం తరచి చూదామని హెచ్చరిస్తుంది మనసు.

బొమ్మసామగ్రినిగూర్చి యథార్థం చెప్పవలెవస్తే అవి విజ్ఞానదాయకాలు. బొమ్మల ఆధారంచేతనే వివిధజాతులకు సంబంధించిన ఉనికిని తెలిసికొనవీలుపడుతుంది. బొమ్మల ఆధారంచేతనే ఒకానొకజాతియొక్క పూర్వచరిత్రను అల్లవచ్చును. బొమ్మల ఆధారం మూలాన్నే గడచినశతాబ్దాలలో ఒకజాతి సంపూర్ణగాథను వారికట్టు, బొట్టు, నడక, వృత్తులు, నాగరకత, అనాగరకతలు, కళా సంప్రదాయము, ఆచారవ్యవహారాలు మొదలైన సమస్తం పఠించవచ్చు. బొమ్మలను సృజించలేనిజాతి, బొమ్మలులేనిజాతి చరిత్రలేని అనాగరకజాతి.

పాఠశాలల్లో ముఖ్యంగా చిన్నితరగతుల్లో విద్యావిధానం మార్పుచెందాలెనని యిటీవల కోరబడింది. బాల్యదశలో పాఠాలు వల్లింపచేయటం వారిమెదడుకు మించినశ్రమయియ్యటమనీ, ఆవల్లింపుపద్ధతివల్ల నేర్పగలిగినదానికంటె బొమ్మలద్వారా హెచ్చుజ్ఞానాన్ని కలిగించవచ్చుననీ శిశుప్రకృతిని అవగాహనచేసికొన్న వారితలంపు. ఇది సత్యదూరమేమాత్రంకాదు. శిశువుమెదడు అతిసున్నితమైనది; సూక్ష్మమైనది. పెద్దలకు మెదడు గట్టిపడుతున్నకొలది జ్ఞాపకశక్తికూడా కుంటుపడుతూవుంటుంది. ప్రొద్దున ఆహారంలో తీసికొనినపదార్థాలు సాయంకాలానికి జ్ఞప్తికి రావు. శిశుదశలో ముద్దుమాటల్లో నేర్పిన "ఉప్పుకప్పురంబు," "జొన్నచేనుకాడ," "కస్తూరీతిలకం" మొదలైనవి ప్రాణం పోగే అనేవరకు మరవరు. చెట్టుగవంగనిది మ్రానై వంగదనేలోకోక్తి సామాన్యంగా అందరెరిగినదే. పుట్టెడుగడ్డ తను, తనజాతి, తనసంప్రదాయము, తనవృత్తి, తనజాతిచరిత్ర మొదలైనవి తెలిసికొని దేశభక్తి, దైవభక్తి, మాతాపితలయందుభక్తి విజ్ఞానం మొదలైనవాటితో చిరకాలం మనవలెనని ఆశచే తండ్రి ఆబిడ్డకు చిన్ననాటినుంచే తగినశిక్ష యియ్యవలసివుంటుంది. ఈశిక్షకు, యీవిజ్ఞానబోధకు బొమ్మలు యెంతో ఉపకరిస్తవి. మనభారతదేశం, అందుచు ముఖ్యంగా మన ఆంధ్రదేశం సంగతి ప్రస్తుత మొకప్రక్కనుంచి యితర ఖండాలలో బొమ్మలు బిడ్డల కేవిధంగా విజ్ఞాన సముపార్జనాధారాలుగ చూడబడుచున్నవో, అక్కడ యీపరిశ్రమ యెట్లున్నదో, వీటి కెంతగిరాకి కలదో కొంచెం పరిశీలిద్దాం.

బొమ్మలు ప్రపంచంలో యీనాటివికావు. సృష్టితోనే ప్రారంభమైనవన్నా సత్యదూరం కాజాలదు. బ్రహ్మ యీప్రపంచాన్ని సృష్టించాడు. నేనుమాత్రం సృష్టించలేనా అనే అహంకారంతో విశ్వామిత్రుడుకూడా కొన్నిటిని సృష్టించాడు. బ్రహ్మసృష్టికి, విశ్వామిత్రసృష్టికి భేదం జీవం పొయ్యటంలోనే. బ్రహ్మం మనుష్యజాతిని సృజించేకొరకు మట్టితో మనుష్యప్రతిమను తయారుచేసి జీవం పోశాడు. విశ్వామిత్రుడుకూడా ప్రతిమనైతే తయారుచేయగలిగాడు గాని జీవం పోయలేకపోయినాడు. దీనినిబట్టి బొమ్మలు విశ్వామిత్రసృష్టి అయియుండవచ్చునని యూహింపవలసివస్తోంది. విజ్ఞానపరిశోధన ప్రబలమవుతున్నకొద్ది మనుష్యుడే విశ్వామిత్రుని పుణికిపుచ్చుకున్నాడు. బొమ్మ ప్రపంచానికి ప్రతిబింబం. ఏనాడు యేబొమ్మ యేజాతిలో తయారవుతే ఆబొమ్మ ఆనాటిజాతియొక్క ప్రతిబింబమని స్పష్టము. ఈకారణాన ప్రపంచంలోని అనేకజాతులయొక్క అభివృద్ధిని నాగరకతను సూక్ష్మరూపంలో బొమ్మలు మాపుతవని విశ్వసింపతగివుంది.

రంగులుపూయబడ్డ రకరకాలైన కొయ్య బొమ్మలు, పింగాణీవి, దంతపువి యీజిప్టు, గ్రీసు, మెక్సికో ప్రదేశాల్లో భూమిని సద్దలిస్తుంటే బిడ్డలప్రక్కనో, బొమ్మల మీదనో బయటపడుతూ ఆసరుకు మూడు నాలుగువేల యేండ్లనాటిదని పత్రికల్లో మనం చదువుతుంటే ఆశ్చర్యపడతాం. ఆబొమ్మలు ఒక్క మనిషిరూపాలే గావు; ఏనుగులు, కుక్కలు మొదలైన జంతుసంబంధం, రోమనులు ఉపయోగించుచుండిన కొన్ని Furniture యొక్క సూక్ష్మరూపాలు, కడ్డ బొమ్మలు మొదలగు యెన్నోరకాలు ఆచిన్ని చిన్ని కళేబరాలప్రక్కను కనపడుతూంటే ఆసరుకంటే ఆ జాతి కంత ప్రేమ యెందుకా అనిపిస్తుంది.

పదిసంవత్సరాలుగా మనదేశంలోకి మర బొమ్మలు దిగుమతి అవుతూన్నయి. ఈ మర బొమ్మలుకూడ ప్రపంచంలో యీనాటి సరుకుకాదు. క్రీస్తుకుపూర్వమే యీజిప్షనులు, గ్రీకులు నడిచేజంతువుల బొమ్మలు తయారుచేసేవారట. కొన్నికొన్ని అంద వికారంగానే వున్నప్పటికీ అచ్చుటచ్చుట సొగసైనవికూడా దొరికినట్లు Archaeology-reports వల్ల తెలుస్తోంది. ఇటీవలనే యీజిప్టులో ఒకటవ సెన్వాస్రట్గోరీ సమీపంలో తవ్వుతుంటే దంతంలోచేయబడ్డ ఒక బొమ్మ దొరికింది. అందులో ఒకదంతపు చెక్కమీద నాలుగు నాట్యకత్తెలబొమ్మలు అమర్చబడినవి. ఈనాలుగున్నూ విచిత్రంగా త్రాడుతో కట్టబడటమేకాకుండా నాట్యం కూడా చేస్తవి.

ఇంకా వెనుకకుపోయి అనగా చరిత్రాధారాలుకూడా లేనిదినాలసంగతి పరిశీలిస్తే ఆనాటిమానవజాతి యీబొమ్మలను చెట్లమీదను, కొండగుహల్లోను సంచరిస్తూవుంటాయని విశ్వసింపబడే దుష్టగ్రహాలను తరుమగొట్టటానికి పూజలు చేస్తుండేవారట. అంతే గాక పెరుపులు, సుడిగాలులు, తుపానులు, వరదలు మొదలైనవికూడా భయంకరస్వరూపాలుగా పరిగణింపబడి బొమ్మలను ఆరాధించుటవల్ల వాటిప్రమాదాలనుంచి తప్పించుకుంటూండేవారట. ఈకారణంచేతనో, చంటిబిడ్డల నాడించటానికో, వారికి ఉల్లాసాన్ని కూర్చేదానికో, మనమిప్పుడు సరిగా తెలిసికోదగిన ఆధారాలు యెక్కడా కానరాకపోయినప్పటికీ, మానవుడు బొమ్మలనే ప్రతిసృష్టిని అనాదినుంచీ చేస్తూనేవున్నాడని వూహించవచ్చు. కాలక్రమేపి పశుపక్ష్యాదులు, భూజలచరాలు, రైళ్లు, ట్రాములు, రేడియోశెట్లు, మోటార్లు, బ్యాండుశెట్లు మొదలైన మరలతో గూడినవికూడా తయారుచేయబడుతున్నవి.

బొమ్మలతయారు చతుష్షష్టికళలలో ఒక కళ. ఈఘనవిద్య వంశపారంపర్యమైన వ్యాపారంగా, వృత్తిగా కొంతకాలం వెలిగింది. తండ్రివిద్యనే కొడుకుకూడా కొంతకాలం అభ్యసించి క్రమేపి వృత్తిని తెగనాడిన కారణాన మోటార్లు వచ్చి యెద్దుబండ్లవాళ్లనోట మట్టిపడినట్టు, గ్రామఫోనులుబలిసి సంగీతకళ ధ్వంసమైనట్టు, మరబియ్యంవచ్చి చేబియ్యపు పరిశ్రమ అంతరించినట్టు విజ్ఞానదాయకమైన బొమ్మలపరిశ్రమకూడా మనదేశంలో తుడిచిపెట్టుకుపోయి శిల్యాలాయిడు, గాజుసరుకుకు గిరాకీ యెక్కువైంది.

రష్యాదేశంలో వాటాక్కబొమ్మలు చాలా ప్రసిద్ధి. ఈ బొమ్మల ఆధారంవల్ల రష్యా మారుమూలప్రదేశాల్లో అనాగరకజీవితాన్ని గడిపేకృషికుడు కొంత పన్నవాసపుమనిషి కావటానికి ఉపయోగపడినట్టు, వానిలో కళకాంతులు అబ్బినట్టు సుప్రసిద్ధరష్యను నాటకకర్త బకూషిన్స్కి ఒకచోట వ్రాశాడు. ఈబొమ్మలతయారు రష్యాలో వంశపారంపర్యవృత్తి. ఇటీవల యీబొమ్మల తయారు తగ్గిపోయింది. ఇవి తయారుచేయగలిగినాతడు ౭౫ యేండ్ల వృద్ధు ఒకడుమాత్రమే యింకను జీవించియున్నాడు. ఈవృద్ధుడవలంబించిన వృత్తిని అతనిపుత్రులు అవలంబించనందున యీవిద్య ఆతనితో అంతమొందవలసినదే. ఈతనికి యితర శిష్యబృందముకూడ యేమీ లేదు. రష్యాలో సోషలిజం వచ్చి నాటకాలు, సినీమాలు వగైరా వినోదాలు బర్తరఫు కాబడినప్పటికీ బొమ్మల పరిశ్రమను రష్యను గవర్నమెంటు వదలలేదు. ఈ పరిశ్రమను పరిపాలించి అభివృద్ధికి తేవటానికి ఒక డిపార్టుమెంటును విద్యాశాఖకు ఒప్పగింత చేశారంటే వాటి ఆవశ్యకత యెట్టిదో మనం కొంచెం తీవ్ర దృష్టితో యోచన చెయ్యవలె.

పూర్వం రష్యాలో యీ బొమ్మలు ధనికుల యిండ్లను అలంకరించటానికే తయారుచేయబడేవి. ఇప్పుడు అట్టవి కాక సాధారణ కృషికుడు పారిశ్రామికుడు మధ్యమతరగతివారి కానందాన్నిచ్చేవీ, వారి జీవితాన్ని యథాతథంగా చిత్రించేవీ, వారి జీవితాన్ని సంస్కరించేవీ, జాతియొక్క భావ్యభివృద్ధి ఉపయోగపడేవీ తయారు చేయబడవలెనని గవర్నమెంటు శాసిస్తోంది. రక్తకవచధారులైన సిపాయీల బొమ్మలు తయారుచేయబడుతూ కొన్ని కొన్ని సమయాల్లో పెద్దలచేత వీరపురుషారాధనకొరకు ఉపయోగపడేట్లు చేస్తున్నారు. క్రేనులు, ట్రాక్టర్లు మొదలైన పారిశ్రామిక, వ్యావసాయిక పరికరములు కూడ సూక్ష్మరూపంలో తయారుచేయబడి పెద్దలకు వాటినిగూర్చి నేర్పటమే కాకుండా రష్యాలో జరిగిన విప్లవగాథను, అఖండమైన మార్పులను శాశ్వతపరచి దేశభక్తిని ప్రజ్వలింపచేస్తున్నారు.

బొమ్మల చరిత్రలో ఒకప్పుడు స్పెయిను ప్రధానస్థాన మాక్రమించియున్నట్టు తెలుస్తుంది. "ఫామన్ జేబీసు" అనేపేరుతో బొమ్మలను తయారుచేసి స్పెయిన్ దేశపు కళావిలాసాన్ని యూరపుఖండంలోని యితరరాజ్యాలకు విరివిగా రవానా చేశేవారు. స్పెయిన్ దేశపు న్యాయస్థానము, వారిదుస్తులు వివిధోద్యోగ్యస్థానముల తీరును శిల్కుగుడ్డలతో బొమ్మలకు కుట్టి అతిభద్రతతో నరునిప్రాణంకంటె యినుమిక్కిలైన జాగ్రత్తతో యెగుమతి చేస్తుండేవారు. యుద్ధసమయాల్లో యిట్టి బొమ్మలతోగూడిన ఫ్రెంచి ఓడలను యింగ్లీషు నావికదళాలు యెట్టి ఆపత్తు జరపకుండా యింగ్లీషుచానెలు ద్వారా నిరాఘాటంగా పోనిచ్చేవారని చరిత్రవల్ల గ్రాహ్యమవుతోంది.

అమెరికాలో యీనాడుకూడ కొన్ని ప్రాంతాలలో కొయ్యతో బొమ్మలుచేస్తారు. వీటిని ఆటవస్తువుల నేదృష్టితోకాక కొన్ని ప్రత్యేక ఋతువులు లేక సమయాలలో బిడ్డలకు మతబోధ కుపకరించేటట్టు దేవతాంశము వాటికి నిరూపిస్తారు.

జపానువారు తమదేశానికి అఖండమైన సేవచేసిన మహావీరులను సంస్మరించేదానికి సంవత్సరానికొకతడవ బ్రహ్మాండమైన ఉత్సవాలు చేస్తారు. బిడ్డలలోకూడ వీరారాధనాశక్తిని పెంపొందించి దేశభక్తిని పూరించేదానికి గవర్నమెంటు కొన్నిబొమ్మలను-వీరులకు సంబంధించినవి, యుద్ధసామగ్రి సూక్ష్మరూపంలో - తయారుచేయించి బహూకరిస్తారు. మనం మదరాసులో నిత్యం చూసే రిక్షాలు జపానుసరకే. ఒక పాశ్చాత్య మిషనరీ తనబిడ్డలు ఆడుకునేందుకు కొయ్యముక్కలతో ఒక బొమ్మబండి చేసియిచ్చాడు మొట్టమొదట. అదే ప్రపంచంలో ప్రథమరిక్షాబండి. ఆ సూక్ష్మరూపాన్ని ఆధారంగా గ్రహించి జపానుదేశం రిక్షాలను వేలకొలదిగ తయారుచేస్తున్నది.

౧౮, లేక ౧౯ శతాబ్దాలలో ధనికులబిడ్డలు వెండితో తయారైన బొమ్మలతో ఆడుకునేవారట. విక్టోరియా మహారాణిదగ్గర నూరు బొమ్మలకుపైగా వుండేవి. అవన్నీ ఆనాటి రాజసభాదృశ్యాలను ప్రకటపరుస్తూ వుంటవి.

కొన్నిదేశాల్లో బొమ్మలంటే చాలభయం. పురుషుల్ని వంచించి అపకారం తలపెట్టినప్పుడు స్త్రీలు బొమ్మలుచేసి పురుషులమీదకు ప్రయోగించేవారట. కొంతకాలం క్రిందటివరకు బొమ్మలలో దుష్టగ్రహాలు చేరియుంటునని వాడుక. నవనాగరకత బలిసిన యీదినాల్లోగూడ బాగ్‌డాడ్‌లో మహమ్మదీయస్త్రీలకు బొమ్మలంటే బహు అనుమానం.

ఆఫ్రికాలోను, అమెరికాలోను పూర్వవాసనలమీద నమ్మకంతొలగని కొందరుఅడవిజాతులవారు యీబొమ్మలలో యేవో దుష్టగ్రహాలను పరకాయప్రవేశం చేయించి విరోధివర్గంయొక్క దూకుడు నణచటానికి దారిమార్గాలలో వ్రేలాడతీస్తే యివికంటబడినపిమ్మట విరోధులు వెనక్కిమరలినట్టు, కొంతమంది అక్కడే ప్రాణావశిష్టులైనట్టు కొన్నికథలు చెబుతున్నయి.

మరికొన్ని ప్రాంతాల్లో యీబొమ్మలు మనుష్యజాతికి ప్రత్యామ్నాయంగా కొన్ని క్రతుసమయాల్లో ఉపయోగింపబడేవి. ఇట్టివి యీజిప్టు, జపాను, ఆసియాలలో జరగటం కలదు. ఒకప్పుడు రోములో ఒకనదిపొంగింది. పొంగటకుకారణం మానవజీవితావసరమేనని వారినమ్మక మవటంచేత మనుష్యజాతికి బదులుగా విరివిగ బొమ్మలు తయారుచేయబడి కొన్నిమంత్రవిశేషాదులవల్ల వాటి నన్నిటిని ఆనదికి బలియిచ్చినారట.

ఆసియాదేశపు కొన్నిజాతులలో బొమ్మల సహాయంవల్ల జాడ్యనివృత్తి చేయబడుతోంది. ఒకరోగిష్టిమనిషి వుంటాడు. మనిషిబొమ్మను బొమ్మసుత్రంమీద నిలబెట్టి రోగియొద్దనుంచి వానిలోచేరియున్న దుష్టగ్రహాలను ఆబొమ్మలో ప్రవేశపచేశేవారు. ఆగ్రహాలు రోగిని విడిచి బొమ్మలో చేరిపోతుందియని వారినమ్మకం.

దక్షిణఆఫ్రికాలో రోగిని పరీక్షించేదానికి ఒకనేటివువైద్యుని పిలుచుకువస్తే ప్రథమంలో ఆతడు చేసేది ఒకగడ్డిపందిని. ఈ మృగంలోకి ఆరోగిజాడ్యాన్ని పరకాయప్రవేశం చేయించేవాడట. పిమ్మట యీ గడ్డిపందిని ఊరు బయటకు తీసుకుపోయి లోతుగ పాతిపెట్టేడివారు. ఈపాతుమీదనుంచి యెవరు నడిస్తే వారికి ఆరోగం సంక్రమిస్తుందని వారి విశ్వాసం.

యంత్రపరిశ్రమలపైని ఆధారపడే దేశాల్లోని పిల్లలకు మెకానికలు డాల్సుద్వారా వారికి నేటి ప్రపంచపరిస్థితు లవగాహన చేయవచ్చు. ఇంతేకాక చిరుతప్రాయంలో పొందిన స్వల్పమాత్రపు విజ్ఞానమే పెరిగి పెద్దవాడైనపిదప బుద్ధిసూక్ష్మత, పూనికవల్ల జీవనోపాధిసాధకం కావటానికి అవకాశంవుంది. **Scientific progress,** జీవకళలేని జాతుల్లో మెకానికలుడాల్సు తయారు కాజాలవు. పరాయిదేశాలనుంచి దిగుమతి అయినా వాటి ప్రయోజన మంతగా తెలియదు. మరికొంత సామగ్రి బిడ్డలయొక్క ఆరోగ్యమును పోషించేదిగ ఉపకరిస్తున్నవి. బిడ్డలకు యీ బొమ్మల ద్వారా యావత్ప్రపంచాన్ని అవగాహన చేయవచ్చు. సృష్టి ఆదినుంచి యీ క్షణం పర్యంతం యేర్పడ్డ వివిధ-మార్పుల్ని, అనాగరికత నుండి నాగరకత యెలా ప్రభవించిందో, నాగరికతయొక్క బాహ్యాంతరము లేమి, యంత్రయుగ ప్రారంభానంతరం చేతివృత్తి నాశనమైన విధానం, తద్వారా యేర్పడ్డ దుర్భరదారిద్ర్యం, కాటకం వగైరా బాల్యదశయందే మనస్సుకెక్కించి దేశారాధన లక్షణాలు ప్రజ్వలింప చేయవచ్చు.

మనఆంధ్రదేశంలో సంక్రాంతికి బొమ్మల పండుగ అంటూ ఆడపిల్లలున్న ప్రతియింట జరుపుతున్నారు. దక్షిణాదిని యీబొమ్మల పండుగనే దసరాకు చేస్తున్నారు. దక్షిణాది నిలాచేయడంలో కొంత చరిత్రాధారం కనపడుతోంది. కొంతకాలం క్రిందట దక్షిణదేశాన్ని స్వతంత్రరాజులు పాలిస్తూవుండేవారు. వారు యీనాటిరాజులమాదిరి అనుదినం సామాన్యులవలె బయట సంచరింపక అంతఃపురం, ఆపరిసరాల్లోనే యేర్పరచుకున్న ఉద్యానవనాల్లో కాలంగడుపుతూ సంవత్సరానికొకపర్యాయం మాత్రం (అదేవిజయదశమినాడు) ప్రజ యావన్మందికీ దర్శనమిచ్చేవారు. ఆ ఆచారము యీనాడుగూడ మైసూరులో జరుగుతోంది. చాలవరకు ఆసంస్థానాలు, ఆరాజులు, ఆ ఆచారమర్యాదలు, ఆసంప్రదాయాలు పరరాజ్యాక్రమణవల్ల పరప్రభుత్వంలో లీనమై క్రమేపి అంతరించిపోయినవి. అయినప్పటికి ఆరాజులయొక్క ఉప్పును తిని జీవితాన్ని గడపినప్రజ యావన్మందీ ఆ ఆచారాన్ని అంతతో త్రోసిపుచ్చక రాజుయొక్క దర్శనం స్వయంగా కాకపోయినప్పటికి వారిచిత్రాన్ని అలంకరించి పూజలు జరిపిస్తూ రాజభక్తిని ప్రదర్శిస్తూండేవారు. ఈఆచారంకూడా కాలప్రవాహంలో కొట్టుకుపోయి అర్థంలేనిబొమ్మలు పెట్టి ఒక తదంగం జరిపి ముచ్చటపడుతున్నారు. ఆంధ్రదేశంలో యీబొమ్మల పండుగను సంక్రాంతిదినాల్లో జరపటంలోగల ఊహ యేమిటో బోధపడకుండావుంది.

తెలుగునాడులో గల యీపండుగసమయాల్లో నీచజంతువులకుసహితం ఆరగింపు జరుగుతోంది; ఆరాధనజరుగుతోంది. ఈపద్ధతివల్ల లేనిజాడ్యాలను, గ్రహాలను కోరి తెచ్చుకోవడ మగుచున్నది. ఏప్రాంతాల యేపండుగతో యేపద్ధతిప్రకారం జరిపినా బొమ్మసామగ్రికి సర్వత్రా మంచి విరివైనవ్యాపారం జరగటానికి అవకాశాలున్నవని స్ఫురిస్తోంది.

ఇతరదేశాల్లో బొమ్మలను తయారుచేసేటందుకు బ్రహ్మాండమైన ఫ్యాక్టరీలు నిర్మింపబడియున్నవి. జపానుబొమ్మల వ్యాపారంలో యితరదేశాలేవీ పోటీ చెయ్యలేకుండా ఉన్నవి. జపానుధాటీకి నిలువబడలేక జర్మనీలో పెండుఫ్యాక్టరీలు బొమ్మలు తయారుచేసేవి కట్టివేసినట్లు యిటీవల వార్తలవల్ల తెలుస్తోంది.

ఆంధ్రదేశంలో కొండపల్లి బొమ్మలు, నక్కపల్లి లక్కసామగ్రి బహుప్రఖ్యాతిగా వుండేవి. తిరుపతిలో చందనపుబొమ్మలు తయారవుతాయి. కాని వీటికి ముక్కు, ముఖం, తీరు వుండదు. కొండపల్లి సరుకు బందరుకలంకారీవలెనే విదేశాలవరకు ప్రాకి అఖండమైన ఖ్యాతిని ఆర్జించినవి. ఈ దినం కూడా కొండపల్లి బొమ్మలపరిశ్రమను ఆంగ్లమిత్రులే పోషిస్తున్నారంటే ఆంధ్రుల పూర్వపు యశస్సును గూర్చి యీ నాడు ప్రచారచేవారు సిగ్గుపడతారో, ఆ పరిశ్రమ యింకా జీవించియున్నందుకు సంతోషించి తదభివృద్ధికి పంటనే యేవిధంగానైనా పూనుకొంటారో పరీక్షింపవలసివుంది.

ఇటీవల మదరాసులో జరిగిన అఖిల భారత స్వదేశవస్తుప్రదర్శనంలో కొండపల్లి బొమ్మలస్టాలుఒకటి వుంది. ఇతరస్టాలులవలె యీ స్టాలుకు ఆడంబరమైన అలంకారాలు యేమీ లేవు. బాహ్యాడంబరముంటేనేగాని యీ దినాల్లో జనాన్ని ఆకర్షించటం కష్టం. ఏ సిద్ధహస్తుని తూలికావిహారమునుండి వెలువడ్డ రమ్యప్రభలో గాని స్వల్ప సంఖ్యామాత్రపు ఆ కొండపల్లిసామగ్రి కళాప్రియులైన వానిని తమవైపుకు ఆకర్షించుకోనక పోవు. స్టాలును కనిపెట్టుకొనియున్న ఆతడు గూడ నిరుత్సాహముగ అగపడినాడు. చేతపైకం లేకున్నను మనసు తొందరించుటచేత విచారణచేసి హృదయ విదారకమైన యీ క్రింది వృత్తాంతమును తెలిసికొంటిని.

"ఒకప్పుడు కొండపల్లిప్రజ యావన్మందికి యిదే ప్రధానవృత్తి. ఆబాలగోపాలం వారి కాలాన్ని యీబొమ్మల తయారుక్రింద వినియోగించినా డిమాండుకు సరిపడేసరుకు తయారుచేసియ్యటం దుర్ఘటం అయ్యేది. ఈవృత్తినే అంటిపెట్టుకొనియున్నవి యిప్పటికి యింకా పదికొంపలున్నవి. జపానుబొమ్మలు, గాజుబొమ్మలు, పురుచ్చేసిన చౌకగా లభ్యమవుతున్నప్పటికి కొండపల్లికి గిరాకీ తగ్గినది. పైగా సరుకు తయారుచేసేందుకు తగినంతమంది జనం లేదు. ఈబొమ్మలవ్యాపారం యిప్పుడు నెల ౧-కి అయిదువందల రూపాయలు. ఈమొత్తంలో నెలకు నాల్గువందలరూపాయలు విలువగల సరుకు మదరాసులోని School of Arts వారు కొనుక్కొని విదేశాల కెగుమతిచేస్తారు. ఈలెక్కలనుబట్టి ఒకప్పుడు అఖండైశ్వర్యంతో ఉన్న యీపరిశ్రమని నేడు ఆంధ్రదేశం యెంత ఆదరిస్తోందో ఇప్పటికి గ్రాహ్యమై వుంటుంది. మదరాసు గవర్నరుగారు కొన్నిబొమ్మలు కొనుక్కొని పోయినారు."

ఆంధ్రదేశైశ్వర్యానికి పాటుపడుతున్న అసంఖ్యాకులలో కొందరు తమదృష్టిని యిట్టి పరిశ్రమలవైపుకుగూడా మరల్చి, ఆదరించి, పోషించి నిలువబెట్టుటవిధి, కర్తవ్యము. ఇంతవరకు ఆంధ్రులకు చరిత్రలేదు, జాగ్రఫీలేదు, చివరకు యీబొమ్మల పరిశ్రమనైనా నిలువబెట్టుకుంటే ముందుసంతతివారికి మనగోడును, మనకృషిని, మనపోరాటాన్ని అవైనా కొంత ప్రకటపరుస్తవి.

ఆంధ్రుల శిల్పకళా నైపుణ్యము

బులుసు వేంకటేశ్వర్లు

కళానిపుణత రూప, భావముల సంప్రదర్శనమున కలదు. కళకుగల ప్రధానాంగము లారును ఈ రూప భావములయం దగపడును. అంగ సౌష్ఠవము, వ్యక్తరూప చిత్రము, ఛాయ, సౌందర్యము, వికృతి, సామ్యాసామ్యములు మొదలగు లక్షణములు రూపముక్రింద వచ్చును. భావసౌష్ఠవము, భావ వివరణము, సౌందర్య దర్శనము మొదలగు లక్షణములు భావముక్రింద వచ్చును. ఈ భావ, రూపము లుచితగతి నొప్పవిలసిల్లినదే మన యాంధ్రనాయకుల పాలననాటి కళ.

హైందవశిల్పకళయందు ప్రధానములగు రూప, భావములు సరసగతి నుండుటయే గాక మరి రెండు ప్రధాన లక్షణము లుండి విఖ్యాతి నొందగూర్చినవి. హిందూదేశము విశ్వవిఖ్యాతి జెందిన కారణము దేశమునందలి జ్ఞానులయు, వేదాంతులయు సుప్రసిద్ధ జన్మములె. హిందూదేశము జ్ఞాననిధుల నిధి యనియు, వేదాంతజ్ఞులగని యనియు ననేకులగు పాశ్చాత్య పండితవర్యులచే గొనియాడబడుచున్నది. పూర్వ మాంధ్రులు రాజ్యము జేయునాటికిగూడ, నిట్టి మహామహుల ననేకులను భరతధాత్రి కన్నది. ఆనాటి శిల్పకళయందు తత్త్వబోధన మిమిడియుండెను. మహాజ్ఞానియగు బుద్ధునియు, మఱికొందఱ ఋషీశ్వరులయు సిద్ధవిగ్రహముల గాంచి జనులు జ్ఞానము నందెడివారు. తదుపరి, శిల్పకళయందు మహోత్కృష్ట సౌందర్య మీ కాలమున గనుపట్టెడిది.

పూర్వాంధ్రుల కళానైపుణ్యము సవిస్తరభావ ప్రదర్శనము చేతను, రూపసౌందర్య పోషణచేతను విఖ్యాతి గాంచినది.

అమరావతి యందలి శిల్పకళ ఆంధ్రులయద్వితీయ కళానైపుణ్యము వేనోళ్ల జాటుచున్నదని యనేకులు పాశ్చాత్య పండితులు పొగడియున్నారు. ఫెర్గుసన్, విన్సెంటుస్మిత్తు మొదలగువార లెందఱో అమరావతియందలి యాంధ్రశిల్ప కళానైపుణ్యము నత్యంతముగ బొగడియున్నారు.

హిందువులను పొగడుటయన్న నలవాటులేని విన్సెంటుస్మిత్తుకూడ నమరావతీకట్టడముల నత్యంతముగ, నద్వితీయ మని పొగడియున్నాడు. ఆరువందల అడుగులు చుట్టుకొలత, పదమూడు పదునాల్గడుగుల యెత్తుగల కట్టడమునే యింతగా పొగడిన స్మిత్తువంటివారు, ఇంతకన్న గొప్ప కట్టడము లాంధ్రులచే నిర్మింపబడినపుడు చూచి నిర్ఘాంతపడి యుండెడివారు. అనేకములగు పలుచని చదరపురాళ్లతోను, సూర్యచంద్రబింబములవంటి గుండ్రని యాకారములుగల శిలలతోను, ఈ యమరావతి యందలి కట్టడ మద్భుతముగ నుండెడిది. ప్రతిపదమునరాయిపైనను, బహువర్ణ (?) చిత్రితములైన స్తూపములు నిర్మింపబడినవి. గోడపైభాగమున పెద్ద పుష్పాకృతిగల చిత్రములు చెక్కెడివారు.

ఇందలి ఈశిల్పములు జీవకళతో విరాజిల్లు చుండెడివని యనేక చరిత్రకారులు వ్రాసిచ్చినారు.

" It is in the sculptures of Amaravati that we find the richest, most rythmic and most imaginative designs."

అనియు,

"The sculpture of Amaravati is one of the most splendid exhibitions of artistic skill known in the h s tory of the world."

అనియు బహుధా కొనియాడి యున్నారు.

కాలకర్మవశమున నింతటియాంధ్రుల శిల్పవైభవము కాలగర్భమున గలసిపోయినది. తరువాత విజయనగరరాజులకాలమున పునరుద్ధరింపబడినది. పదునారవ శతాబ్దమున తాడిపత్రి స్వదేశము(?)యొక్క అపూర్వ విభవముజూపినది. ఆనాటి యాంధ్ర విభవమును కాలము, ధారుణీగర్భము బాగుగా జూచియున్నవి.

ఒకనాడు యావద్విశాల భారతదేశమును బరిపాలించిన మనయాం

ధ్రులు అఖండ బలపరాక్రమ సంపన్నులగు యుద్ధవీరులైనారు. ఈవిషయము నొకచరిత్రకారు డిట్లు వ్రాసియున్నాడు:

"The Andhras had a great military power, who ruled the whole of India including Magadha, Southern India, who saved Hindusthan from the clutches of foreign invaders Yavanas, Pallavas, and chiefly from the fangs of the dreadful Sakas who, inflamed by the glowing reports of the wealth and magnificence of Patali putra, the Indian Babylon, which excelled its Assyrian rival, in wealth and power, poured in, invast hordes, on its fruitful soil as is well proved by the long and eloquent inscription recorded in 144 A.D. by a famous Andhra Queen of of the time........"

ఆంధ్రులు నిర్వక్రపరాక్రమ సంపన్నులై మగధ, కొంకణాదిదేశముల జయించినారు. గ్రీకుసామ్రాజ్యాధిపతి యగు అలెగ్జాండరుకూడ జయింపజాలకపోయిన మగధను జయించుటచే నాంధ్రుల కమిత ఖ్యాతి కలిగినది.

"To the gratification of every Andhra on the eame battlements which refused access to the Macdonion standard, the invincible Andhra flag was flying gaily"

అని పొగడి గానముచేసినా డొక చరిత్రకారుడు.

త్వరలో ప్రత్యేక గ్రంథ మేర్పడి, ఆంధ్రుల సార్వభౌమోన్నతి విచిత్రరీతుల పునరుద్ధరింపబడు గాక!

నవ్యసాహిత్యానికి నియమా లక్కరలేదా?

బులుసు వేంకటరమణయ్య

నవ్యసాహిత్య శబ్దాన్ని నలుగురూ నాలుగువిధాలా నిర్వచిస్తున్నారు. 'అది నూతనపద్ధతిది కానీండి, ప్రాచీనపద్ధతిది కానీండి యిప్పటివాళ్లు రచించే పద్యవాఙ్మయం అంతా నవ్యసాహిత్యం' అని కొందరి అభిప్రాయం. విశ్వవిద్యాలయాలు ఈ సూత్రాన్నే అనుసరించి యిప్పటికాలపువాళ్లు రాస్తూవున్న ప్రబంధాల్నీ, చిత్రకవిత్వాన్నీ 'మోడరన్ పోయిట్రీ' విభాగంలో పరసయంగా నిర్ణయిస్తున్నారు. కొందరు 'గద్యం చేసుకున్న పాపమేమిటీ? దానికీ దీన్లో పద్దు పడవలసిందే' అంటారు.

పాశ్చాత్యపద్ధతుల్ని అనుసరించే యువకులూ, వారికి ప్రోద్బలం యిచ్చే నడిమివయసువారూ 'మానవుడి మనోభావాల్నిమాత్రం సువ్యక్తం చేసి సహృదయుల్ని రసతన్మయులని చేసే ఖండకావ్యాలే నిజమైన నవ్యసాహిత్యం 'అంటారు.' అవి గ్రాంధికాలైనా కావచ్చు; వ్యావహారికాలైనా కావచ్చు. వాటి ఛందస్సులు క్రొత్త, పాతల్లో యేవైనా వుండొచ్చు; కథ స్వల్పంగా వుంటే వుండావచ్చు; లేకపోతే లేకపోనూ వచ్చు' అంటారు. ఈ మతాలన్నిట్లోనూ ఈ చివరిమతమే చాలామందికి సమ్మతమయింది. ఏమంటే నవ్యత అనేది సాహిత్యానికి భావభేదాల్నిబట్టి వచ్చేదే కాని వ్యక్తిభేదాలనీ, కాలభేదాలనీ బట్టి వచ్చేది కాదు.

మంచి అభిప్రాయంతో యేర్పడనీయండి; చెడ్డ అభిప్రాయంతో యేర్పడనీయండి – నవ్యసాహిత్యానికి 'భావకవిత్వం' అనే వ్యవహారం ఏర్పడింది; అంతే కాదు. ఆ భావకవిత్వం చాలామంది అనాదరణకూ పాత్రమౌతున్నాది.

నవ్యసాహిత్యం ప్రచారం చేసే వారి వుద్దేశాలేమో మంచివే; ఆ పద్ధతిలో చక్కగా కవిత్వం చెప్పగల పెద్దలూ వున్నారు. కాని అందులో వొక పద్ధతికి చెందినవాళ్లు నియమా లక్కరలేదని, కవి తాను స్వేచ్ఛగా తనకు తోచినట్టు యేమయినా రాసుకోవచ్చునని ప్రచారం చేస్తూవుండడంచేత శక్తివున్నవాళ్లకంటె లేనివాళ్లే యెక్కువగా 'భావకవిత్వం' వ్రాయడానికి ప్రారంభించారు, ఏ నియమాలూ లేకపోవడంచేత సులభమయినది కాబట్టి. కాబట్టే బాహుళ్యాన్నిబట్టి భావకవిత్వంలో సారవంతమయిన భాగం వకవంతూ, సారంలేనిది మూడువంతులున్నూ.

భావకవిత్వానికుండే యీ అప్రథని తొలగించడానికి యువకవులేమన్నా ప్రయత్నిస్తున్నారా? అంటే అది కనబడడం లేదు. అది తొలగిపోవాలంటే వాళ్లు చెప్పే కవిత్వం మంచి సున్నితమయిన భావాల్ని వ్యక్తపరుస్తూ వుండాలి. అలా వుండాలంటూ వారూ చెప్పకుంటారు. చాలామంది కవిత్వం అలా లేదని అంటారు. కాని తమరు రాసే గీతాల్లో భావం బోధపడలేదంటే 'బోధపరుచుకునే శక్తి అలా అడిగినవాళ్లకి లే'దంటారు. పోనీ మీరే చెప్పండయ్యా అంటే 'అది చెప్పడానికి సాధ్యమయ్యేది కాదు; ఊహించుకోవలసిందే; సహృదయులైనవాళ్లకి అదే తెలుస్తుంది; కానివాళ్లకి తెలియదు' అంటారు.

అలాంటి సమాధానాలూ, అలాంటి కవిత్వాలూ ఏవిధంగానూ తృప్తికరాలు కాలేవు.

నవకవుల్లో చాలామంది నియమాలని అతిక్రమించడమే కవిత్వానికి నవ్యత చేకూర్చడమని అనుకొంటూ వున్నట్టు తోస్తున్నాది. వారి స్వేచ్ఛ చాలావరకూ అశక్తతాకృతం.

ఏదేనా పనిచేశామంటే దానికొక ప్రాప్యమంటూ వుంటుంది. నవకవులు నియమాలని అతిక్రమించినా ప్రాప్యం భావమో, రసమో తప్పకుండా వుండాలి. రస, భావాల కోసమే కావ్యంలో నియమాలన్నీ యేర్పడుతా. రస, భావాల్ని స్వతంత్రంగా నిలబెట్టగల సామర్థ్యం వుంటే నియమా లతిక్రమించినా బాధలేదు.

అవి లేకపోతే—అలాంటి కవిత్వంవల్ల వెల్లడయేది కవిగారి చేతగానితనమే.

చేతనైనవాడు యే తప్పుచేసినా తోసుకుపోతుంది. చేతకానివాడు ఎంత గింజుకున్నా తప్పే కనబడు తుంది; అందుకే అన్నాడు ఆలంకారికసార్వభౌముడు ఆనందవర్ధనాచార్యులు—

'అవ్యుత్పత్తికృతో దోషః
శక్త్యా సంవ్రియతే కవేః,
య స్త్వశక్తికృతో దోషః
స ఝటి త్యవభాసతే''

అని—

శక్తిసామర్థ్యాలు వున్న వాడు కాబట్టి కాళిదాసు పార్వతీపరమేశ్వరుల పచ్చి శృంగారం వర్ణించినా దోషంలో లెక్కకురాక తోసుకుపోయింది. అదే మరొకడు రాస్తే బండారం బయటపడేదే.

ప్రతీవారికీ కొన్ని భావాలు మనస్సులో వుంటాయి; వాటిని బయటికి వ్యక్తపరచాలనే అభిలాషా వుంటుంది. తగిన సామగ్రి వుంటేనే అది వ్యక్త మవుతుంది. లేకపోతే 'అంతర్గూఢగుడాయతే' అనిపించుకుంటుంది. ఆ భావోద్బోధకసామగ్రిని గురించీ, మనకు కొంత తెలియాలనే నియమాలని ఏర్పరచారు పెద్దలు. ఆ నియమాలని అనుసరించాలంటే అన్నివిషయాల్లోనూ మంచి ప్రవేశం వుండితీరాలి; కవి అనిపించుకోదలచినవాడు మంచి పండితుడూ కావాలి. ఆ తర్వాత మంచి కవితాధారాశుద్ధి వుండాలి అలావుంటే అలాటివాడు చెప్పిన కవిత్వానికి చలనం వుండదు.

నియమానుసరణం అగ్నిపరీక్ష యివ్వడం లాంటిది. నియమాలని అనుసరించి చెప్పగలవాళ్లకి వాటిని అనుసరించడం కష్టంలోకి కొంచెమూకూడా లెక్కకిరాదు.

ఇల్లాంటి పరిస్థితుల్లో నియమాలు స్వేచ్ఛని చంపి మానవుడిని కట్టిపడవేసే శృంఖలాలుగా భావించడం, వాట్ని తెంచుకుని పోవడం భావ్యం కాదు. చిలకని మనం పంజరంలో బంధించబట్టే దానికి చక్కగా మాట్లాడడం వస్తున్నాది. లేకపోతే అది మూగనోము పట్టవలసిందే కదూ తక్కినవాటిలాగ !

అయితే ఒక సంగతుంది.

ప్రయోజనం యేమీ లేక ఉపజ్ఞ లేనివాళ్లు కేవలమూ శృంఖలాలచే బంధింపబడ్డా ప్రయోజనం లేదు. అలాటివాళ్ల కవిత్వం నియమబద్ధమైన పదగుంభన అవుతుందేకాని అసలయిన కవిత్వం కాదు. ఒకటి కాదు—పద శృంఖలాలు తగిలించుకున్నా లాభంలేదు. కొందరు అక్షర నియమాలతోటీ, అనుప్రాసాలతోటీ, ఓష్ఠ్య, నిరోష్ఠ్యాలతోటీ, శ్లేషలతోటీ కవిత్వం చెబుతారు. ఎన్నుంటే ఏం లాభం జీవం లేకపోయ్యాక.

దేశ, కాలాల్ని బట్టీ, జనసామాన్యపు అభిరుచుల్ని బట్టీ నియమాల్ని మార్చుకోవలసిందే గాని ఎప్పుడూ పాతవాటినే అన్నివిషయాల్లోనూ పట్టుకుని పాకులాడడమూ అంతసరసం కాదు. అసలు నియమాల్నే తోసిరాజు చేస్తే లాభం లేదు. హద్దు, పద్దుల్లో వున్న మనిషికీ, లేని మనిషికీ యెంత వ్యత్యాసం వుంటుందో నియమసహితమైన కవిత్వానికీ, లేని కవిత్వానికీ అంత తేడా వుంటుంది.

యువకవుల్లోనూ, యింగ్లీషు వ్రాముగ్ధుల్లోనూ చాలామంది ప్రతి విషయానికీ పాశ్చాత్యదృష్టాంతాన్ని తీసుకువస్తూ వుంటారు. దానితో మనవి సరిపోతేనే మోక్షం! లేకపోతే లేదు. వారికి ఆ భావాలూ, ఆ ఆలవాట్లూ బాగా నచ్చుతాయి. ఏమంటే—వారు మొదట్నించీ ఆ వంటి శిక్షణలోనే విద్య నభ్యసించారు—అదేవిద్య నభ్యసిస్తారు. ఆ సమాజంలోనే తిరుగుతారు. వారికి మన కట్టుబాట్లు, నడవడికలు ఆచారాలు తెలియవం ఆశ్చర్యమూ లేదు.

పాశ్చాత్యులకి ప్రధానం స్వేచ్ఛా జీవనం; వారికి సీతతోనూ, జాతితోనూ ఎక్కువ సంబాధం వుండదు. వాళ్లు తమ సాహిత్యంలో కేవలం సాంఘిక జీవితాన్నే ప్రతిబింబింప చెయ్యడానికి ప్రయత్నిస్తారు ప్రయోజనమున్నా లేకపోయినా. వారి ప్రేమ కేవలం భోగప్రధానం!

మనపద్ధతో దానికి పూర్తిగానూ విలక్షణ మయింది. మనం కేవలం జీవితప్రతిబింబనంతో తృప్తిపడం. ప్రతీదానికీ ప్రయోజనం వుండాలి. స్వేచ్ఛకని రెక్కలు కట్టుకొని ఎగిరిపోము. మనవారి ప్రేమ పవిత్రం! సాధనప్రధానం. మన ప్రాచీనులు స్త్రీలని ఎక్కువగా వర్ణించినా కట్టుబడ్డదాని వల్లా ప్రేయసీభావంతో వర్ణించడం లేదు. భావకవులు పచ్చిగా వర్ణించలేదంటారు — కావచ్చు; కాని స్త్రీసామాన్యంగానే వారి కుండేది ప్రేయసీభావనే.

స్వేచ్ఛావిహారం పాశ్చాత్యుల్లో తప్పులేదు మనలో తప్పు. ఎంద

చేతా అని ప్రశ్న వేస్తే జబాబుదారీ నేను కాను; వారే ఆలోచించుకో వాలసి వుంటుంది.

జనుడు సామాజికజీవి. అతడు చేసే ప్రతీపనీ—సాధ్యమైనంతవరకూ దేశాభ్యున్నతికి కారణం కావాలి. ఏ కవిన్నీ 'నాకోసం నా యిష్టం వచ్చినట్టు రాసుకుంటాను' అని చెప్పడానికి వీలులేదు. తనయిష్టం వచ్చినట్లల్లా లోకవ్యవహారం జరిగించడానికి వీలవుతున్నాదా? జరిగిస్తే లోకమూ, ప్రభుత్వమూ వొప్పుకుంటాయా? అసలు జరిగింతామన్న వుద్దేశమేనా కలుగుతుండా? ఏం కొంపమునుగుతుందో అనే భయమే కదూ. తాను స్వేచ్ఛాగీతా లాలపిస్తూ యింటిదాన్ని గదిలో పెట్టి తాళంవేసే పద్ధతే కదూ చాలా మందిది!

అంచేత స్వేచ్ఛని అవలంబించడానికి అనువయిం దేమిటి? ఒక్క సారస్వతమే. దా న్నెంచేసినా ఎవరితోనూ చెప్పకోలేదు; ఎవడూ అడ్డ పడేవాడూ లేడు. పాపం, అనాథ!

యువకవు లీ స్వేచ్ఛని అవలంబించడానికి వారి కుండే ముఖ్యమయిన దన్ను ప్రోత్సాహకులు. ప్రోత్సాహకుల్లో విజ్ఞులూ వున్నారు. కాని కొత్తపద్ధతికి విశిష్టతను చేకూర్చే ప్రయత్నాల్లో వారు పాలుమాలి వుంటున్నారు. ప్రత్యేకతను కూర్చడానికి పాటుపడడమూ లేదు. 'శృంఖలాలు తెంచుకోని స్వేచ్ఛగా విహరించం డోయ్' అంటారుగాని ఎలా విహరించాలో నిర్ణయించడం లేదు. కాబట్టే కవులు తలోదారీ తొక్కుతున్నారు

దేశ, కాల పరిస్థితుల్ని బట్టి మన వేషభాషలు మారుతున్నాయి. నిత్య జీవనంలోనూ అనేక పరిణామాలు జరుగుతున్నాయి. ఏదో పద్ధతులు మారుతున్నాయి గాని ఎందులోనూ 'విడవటం' అనేది లేదు. అది 'విడవటమే' తటస్థిస్తే ప్రపంచజీవనమే జరిగేది లేదు.

నియమాలు మారాలంటే మంచిదే; కాని అక్కర్లేదంటే మాత్రం అసందర్భంగా వుంటుంద' మాటకి ఒక సంగతి. మనం వ్యావహారికభాషను వాడుతున్నాం. దీనికి ప్రోత్సాహం జోరుగా జరుగుతున్నాది; ఇది రానురాను అందరి ఆమోదాన్నీ పొందుతున్నాది. కాని దీని కోనియమమూ, పద్ధతీ లేదు. ఒకరు రాసినట్టు యింకొకరు రాయరు. కొందరి వ్రాత కొందరికి పరమాసహ్యం. ఇది మంచి పద్ధతి, యిది చెడ్డ పద్ధతి అని చెప్పడానికి ఆధారం, కనబడకుండా వున్నది. నవ్య(పద్య) కవిత్వం సంగతికూడా యిదేమాదిరి.

అన్ని పద్ధతులకూ చెందిన పెద్దలు చేయవలసిం దేమంటే—

౧. ఏ కావ్యానికన్నా సరే రస, భావాలు ప్రధానాలు కాబట్టి వాటి పరిపోషణకు తగినట్టుగా నియమాలు నిర్ణయించాలి. అవి క్రొత్తవైనా సరే అభ్యాసరహరచకూడదు.

౨. భావం సరసంగా, సామాన్య జ్ఞానం కలవాళ్లు అర్థంచేసుకొనేరీతి వున్న గ్రంథరచనకి ప్రోత్సాహం యివ్వాలి.

3. రసానుగుణాలయిన ఛందో, వ్యాకరణనియమాల్ని అతిక్రమించడం దోషంగా పరిగణించాలి.

౪. భావపరిమితినీ, కథావస్తువునీ, ఒక హద్దులో వుంచాలి.

౫. నవ్యకవిత్వం చెప్పడానికి అర్హులెవరో నిర్ణయించాలి.

౬. చివరకి పుస్తకాల వెలలని కూడా ఒక అదుపులో వుంచాలి.

౭. సాహిత్యాభ్యుదయాని కన్ని విధాలా పాటుపడాలి.

పంతం ★

పద్మరాజు

గోదావరివరదలు, పొగలాగ చుట్టలు చుట్టుకుంటూ ప్రవహించే ఆ చిక్కనినీటిని చూస్తే భయంవేస్తుంది ఎల్లాంటివాళ్లకయినా. చాకలివాళ్లు మాత్రం నదీప్రవాహంలోకి నిర్భయంగా ఈదుకువెళ్లి పుల్లల్ని ఏరుకుని గట్టుకి తెస్తూంటారు. ప్రతీరోజూ ప్రొద్దున్నే చాకలివాళ్లంతా చిన్న తెప్పల్ని పొట్టకింద వేసుకుని గోదావరిలోకి దిగుతారు. సాయంకాలమయేసరికి గట్టునిండా పుల్లలుగుట్టలు పడిపోతూఉంటాయి. మగవాళ్లంతా నడేట్లోకి పోతే ఆడవాళ్లు పొడుగు పాటిగడలకి చివరకొంకెలుకట్టి గట్టున నిలబడి అందినంతమేర పుల్లలు దాటిపోనియ్యకుండా గట్టుకి లాక్కుంటూ ఉంటారు. ఆ రోజుల్లో గోదావరి మహాకోలాహలంగా ఉంటుంది. గోదావరి తన మహాప్రవాహంలో అరణ్యాలని అరణ్యాలని వేళ్లతో పెకలించుకు వస్తూఉంటే, ఆ గోదావరి నరికట్టిపుల్లలనన్నింటినీ గట్టుకి చేర్చి, ప్రకృతికంటే తమ ఆధిక్యతని నిలబెట్టుకుంటారు మానవులు. ఆ పుల్లలు పట్టడానికి చాలా నేర్పు కావాలి. కేవలం బలంవల్ల ఉపయోగమేమీ ఉండదు. నదీప్రవాహంలో ఏదైనా ఒకచెట్టు మనవశం అయితే, ప్రవాహానికి కొంతమనం లొంగినట్టయితేగాని అచెట్టు మనస్వాధీనంలోకి రాదు. ఆపుల్లలు పట్టడంలో ఒక విధమయిన పోటీ ఉంది. అది చాకలివాళ్ల నేర్పుకి ఒకకొలతబద్ద. ఒక్క పుల్లలమీది ఆశేకాదు. ఆపోటీలో వాళ్ల గౌరవలాఘవాలు ఇమిడి ఉన్నాయి. అందులో నెగ్గినవాడు జాతికంతకీ వీరుడన్నమాట. ఆఉత్సాహంచేతే వాళ్లు ప్రాణాల నయినా లక్ష్యపెట్టకుండా సుడిగుండాలలోకి కూడా పోతూ ఉంటారు.

రామికి చాలా పెంకి దని పేరు. ప్రతీవిషయంలోనూ అందరితోనూ పోట్లాడడం దాని స్వభావం. అది కను చీకటి ఉండగానే లేచి ఒకకొంకికర్ర పుచ్చుకుని దాని ఇంటికి దగ్గరగా ఉన్న రేవులోకి వెళ్లి నిలబడుతుంది. ఇంక ఆనాడు ఆరేవులోకి ఎవరూ రావడానికి వీలులేదు. ఎవరయినా వచ్చినట్టయితే పోట్లాట ప్రారంభమవుతుంది. దానినోరు మహావాడి. రెండు మూడు సార్లు పోలీసువచ్చి దాన్ని దడిపించాడు. తక్కినవాళ్ల మీదకిమల్లేనే అది వాడిమీదకీ చట్టుమని లేచింది. అధికారులు తనకిచ్చిన అధికారాన్ని దానిమీద మాత్రం చలాయించలేకపోయాడా పోలీసు. గోదావరీ, పుల్లలూ, కేవలం తన ఒక్కత్తివే కావని దానికర్థమయినప్పటికీ, తనందరికంటే మొట్టమొదట వచ్చి ఉండగా, ఇంకొకళ్లు తనరేవులోకి తనతరవాత వచ్చి పుల్లలు పట్టుకోడంలో ఉండేసబబు ఏమిటో ఏ న్యాయశాస్త్ర వేత్తా, దానికి నచ్చచెప్పలేడు. న్యాయం తమవైపుని ఉన్నా, న్యాయంకంటే బలమైనదానినోటికి దడిసి ఇంకే ఆడవాళ్లూ అది చేరినరేవులోకి రారు.

వెంకడు కొంచెం హుషారు మనిషి. ఎవరినన్నా ఏడిపించడమంటే చాలాసరదా. చాకలివాడలో వయసువచ్చిన ఆడపిల్లలందరికీ వెంకడం[టే] చాలాఇష్టం. వాళ్లదృష్టిలో అత[డొ]క వీరుడు. వెంకడికుటుంబానికీ రామి కుటుంబానికీ చాలా కాలంనుంచి పోట్లాట. వెంకడితండ్రి ఒకసారి రామిగుడిసెకి నిప్పంటించాడుకూడాను. రామి [వాళ్ల]ని నస్తమానా[ం] తిడుతూ ఉంటుంది. ఆడముండైతే ఎందుకని వెంకడుమాత్రం ఎప్పుడూ ఆట్టే ఆతిట్లని లక్ష్యపెట్టేవాడుగాదు. దానితోడి ఆడపిల్లలందరికీ అదంటే అసహ్యం. 'మొగముండ' అని వాళ్లలోవాళ్లురహస్యంగా తిట్టుకునేవాళ్లు దాన్ని, పైకి తిట్టడానికి భయపడ[తారు].

రామి రోజూ రేవులోకి వచ్చిన ఆడవాళ్ల నందరినీ తరిమివేస్తూందని తెలిసి దానిసంగతేమిటో కనుక్కోవాలని ఒకరోజున వెంకడు దానిరేవులోకి దిగాడు.

రామి చట్టుమని లేచింది.

'ఏరా! యెదవకానా? ఆడదానితో పోటీకొచ్చావా?'

'మాటలు తిన్నగా రానీయి. నువ్వు, నీకొంకీ నడేట్లోకెడతాయి.'

'నేను ముందొచ్చిన రేవులోకి నువ్వెందుకొచ్చా? సిగ్గు లేదేం?'

'ఈరేవు నీదొక్కదానిదే కాదు; అందరూ రావొచ్చు.'

'నేను ముందొచ్చాను.'

'నేను తరవాత ఒచ్చాను.'

'పెంకి ఎదవలతో ఏంటి; ఆడాళ్లతో సమంగా?'

'ఇదుగో! నువ్వు కొంచెం నెమ్మదిగా మాట్లాడితే నే నిక్కణ్ణుంచి ఎల్లిపోతాను.'

'నింపాదేంట్రా, నింపాది — నా పుల్లలన్నీ పట్టుకుంటూను!'

'పోసి! నీ కందనిపుల్లలే నేను నొల్లుకుంటానులే.'

'నీకందనిపుల్లలు నేను పట్టుకుంటాలే.'

ఇంక ఆ రేవువదలి వెళ్ళిపోయినట్టయితే వెంకడు వెనుదీసిన ట్టవుతుంది.

వెంకడు తన తెప్పని గట్టుమీద పడవేసి తనూ ఒక కొంకికఱ్ఱ పుచ్చుకుని పుల్లలుపట్టడం ప్రారంభించాడు.

రామి నే విథంగా లొంగదియ్యాలో వెంకడికి తెలియలేదు. దానీడు పిల్లలంతా తనని ఊ, పొగుడుతూ ఉంటారు. ఇదొక్కత్తే ఏదో పెద్ద తనకంటె ఎక్కువగా మాట్లాడొస్తుంది. వాళ్లకుటుంబాలకి చాలాకాలం నుంచి పోట్లాట అనుకోండి. అయినా తనెప్పుడయినా వాళ్లతో పోట్లాడాడా? పోసి తను ఒక్కడితోటే కాదు; ఊళ్లో అందరితోటీ ఇల్లాగే పోట్లాడుతుంది ఇది. దీన్నెలాగయినా సాధించా లనుకున్నాడు వెంకడు.

గట్టుని నిలబడిపుల్లలు పట్టడంలో మాత్రం రామి వెంకణ్ణి జయించేసింది. రామినెల్లాగయినా ఓడించాలని అతడు చాలా ప్రయత్నించేవాడు గాని దానినేర్పు, అతనిబలానికంటే బాగా ఉపయోగించేది. కొంకితో పుల్లలులాగడంలో ఉండేవడుపూ, ఆదృథత్వం వెంకడికిమాత్రం పట్టుబడలేదు. అతడెంత ప్రయత్నించినా చాలాపుల్లలు అతని కొంకికిందనించి దొర్లిపోతూ ఉండేవి. దానినేర్పరితనం చూసి అతడాశ్చర్యపడేవాడు. నడేట్లోకి వెళ్లి వచ్చినవాళ్లుకూడా అది గట్టుననిలబడిపట్టినన్ని పుల్లలు పట్టలేక పోయేవారు.

అన్నింటికంటే అతనికర్థం కానిదేమంటే దానిపెంకితనం. ఆరేవులో నుంచిపోయే పుల్లలన్నీ అదెల్లాగా తియ్యలేదు. తక్కినవాళ్లనన్నా ఎందుకు పట్టుకోనియ్యదు?

౨

ఆనాడు గోదావరి చాలా భీకరంగా ఉంది. నాలుగుపక్కలా ఆకాశంనిండా నల్లనిమబ్బులు కమ్మివేసాయి. చినుకులు గాలి ఎక్కువగా ఉన్నాయి. చాలామంది చాకలి వాళ్లుభయపడి దిగడం మానివేశారు.

ఆవేళమాత్రం వెంకడు తన తెప్పని వేసుకుని బయలుదేరాడు. ఒక ఆడదానితో పంతంపెట్టుకుని గట్టుని కూర్చోడంకంటే మొగవాళ్లలో చాలామంది చెయ్యలేని సాహసం చెయ్యాలని అతనిలోని వీరత్వం అతడిని పురికొలిపింది.

నడేట్లోనుంచి వెంకడు పుల్లలు పట్టుకొస్తున్నాడు, గట్టున నిలబడి రామి పడుతోంది. ఇద్దరిగుట్టలూ ఒకదానిప్రక్కని ఒకటి పెరిగిపోతున్నాయి.

సాయంకాలం నాలుగుగంటలయేసరికి తక్కిన చాకలివాళ్లంతా ఎవరిళ్లకి వాళ్లు వెళ్లిపోయారు. రామీ, వెంకడే మిగిలారు. వెంకడు బాగా అలిసిపోయినప్పటికీ రామికంటే ముందుగా ఇంటికిపోవడాని కతనికి మనసు ఒప్పలేదు. ఇద్దరూ అల్లా పోటీగా పుల్లలు పడుతున్నారు.

కనుచీకటి పడుతోంది. చినుకులూ, గాలీ అల్లాగే ఉన్నాయి.

'నువ్వింకా ఎంతసే పుంటా?'

'నువ్వింకా ఎంతసేపుంటా?'

వెంకడు ఒక ఆడదాని పెంకితనానికి లొంగిపోతాడా?

'ఇంకా చాలాసేపుంటా' నన్నాడు.

రామి జబాబు చెప్పకుండా నీటి అంచుని రాళ్లమీద నిలబడి వడుపుగా పుల్లల్ని దగ్గిరకి లాక్కుంటోంది.

'జాగ్రత్త! జారినీట్లో పడిపోగలవు!

'నీసంగతి నువ్వుచూసుకో. నేపడిపోతే నువ్వేం తియ్యక్కరలేదులే!'

'నేనే తియ్యాలి. పెద్దకబుర్లుసెపుతున్నావుగాని.'

దూరాన్ని ఒకచెట్టు కొట్టుకుపోతోంది. వెంకడు, రామిమీద తన ఆధిక్యతని క్రియలో చూపించాలని, దిగి ఈదుకుంటూ వెళ్లిపోయాడు. మాటల్లో చూపెంచలేడన్న సంగతి అతనికీ అర్థమయింది.

చెట్టు చాలా బరువుగావుంది. ఆ పైని అతడు బాగా అలిసిపోయాడు. రామితో పంతంకోసం దిగాడు గాని లేకపోతే అంత అలిసిపోయినమీదట దిగడు. ఎల్లాగో ఒకలాగ నెమ్మదిగా ఆచెట్టుని లొంగదీశాడు. నెమ్మదిగా బారవేసుకుంటూ గట్టుకేసి దాన్ని కదులుస్తున్నాడు. ఒకసారి కన్నెత్తి గట్టువేపుచూశాడు. కనుచీకట్లో అతనికి సరిగ్గా ఏమీ కనిపించలేదు. నెమ్మదిగా బారవేసుకుంటూ కొంత దూ

రం వచ్చాడు. గట్టు కొంచెం కని పిస్తోంది.

రామి మొలలోతునీళ్లలో దిగి, అంటీ అందని ఒక పెద్దచెట్టుని గట్టుకి లాగుతోంది.

'ఒడ్డోరకంగా ఉంది. దాన్ని ఒగ్గెయ్యి.' అని కేకవేశాడు వెంకడు.

'నీ కెందుకు? నువ్వు నీపని సూసుకో' అంది రామి.

'ఛీ! నే నెందుకు దాన్ని పలకరించాను?' అనుకున్నాడు వెంకడు. అ దేమయిపోతే తన కేం? పెంకి ముండ! దానికి తెలీయదా? ఆట్టే దిగితే చస్తుంది.

కాని వెంకడు తదేకదీక్షతో గట్టు కేసి చూస్తో ఈదుతున్నాడు. రామి రెండుసార్లు కాళ్లుపట్టు తప్పితూలింది. వెంకడి నోటిచివరదాకా కేక వచ్చి ఆగిపోయింది. తనమనస్సుకి దృఢత్వం లే దనుకున్నాడు.

అటుచూడకూడదని తల కొంచెం వంచి నెమ్మదిగా గట్టుకి ఈదుతున్నాడు.

ఇంతలో అతనికి ఏదో జారి నీటిలో పడినచప్పుడు వినిపించింది. అతనిహృదయం స్తబ్ధమయిపోయింది. చేతులు చెట్టుని వదలివేశాయి. మొగముఎత్తి చూశాడు.

రామి కనబడ లేదు!

తన శక్తికొలదీ గట్టుకి విసురుగా ఈదాడు. పదిగజాలక్రింద ప్రవాహంలో ఎవరో కొట్టుకుంటున్నట్టు కనిపించింది. వెంకడు ఈదుకు వెళ్లాడు. ఒకచేత్తో రామి నెత్తిపట్టుకున్నాడు. రామి రెండుచేతులతోనూ అతని మెడ మెలివేసింది. ఇద్దరూ మునిగిపోయారు. ఒకపెద్ద ప్రయత్నంతో మెడపట్టు విడిపించుకుని ఊపిరి పీల్చలు కోడానికని పైకి వచ్చాడు. ఈసారి రామికి స్పృహ తప్పింది. నెమ్మదిగా బహుకష్టంతో దానిమెడ తనవీపు మీద ఆన్చి, దానిచేతులు తనరొమ్ముకి చుట్టుకుని తన తెప్పమీద ఆనుకుని కొంచెం నిలదొక్కాడు. ఈ పాటికి గట్టుదగ్గరనుంచి వారిని ప్రవాహంలోపలికి నెట్టింది. అతనికి గట్టు కేవిధంగా చేరాలో తెలియలేదు. పుల్లలు పట్టిపట్టి అలిసిపోయి ఉన్నాడు. అల్లాగే నెమ్మదిగా బారవేసుకుంటూ గట్టుదగ్గరగా వచ్చాడు. అక్కడ గట్టుని ప్రవాహం నిలువునా కోసివేసింది. అతిప్రయత్నంతో చెయ్యిఎత్తి గట్టుమీద వేశాడు. అంత ఊడిపోయింది. కొంచెం మునిగిపోయాడు. ఇంక తనకి మూర్ఛవస్తుందేమోననిపించింది. ఎడంచేత్తో గట్టుని పట్టుకుని, రామి దేహాన్ని నెమ్మదిగా గట్టుమీదికి ఎక్కించాడు కుడిచేత్తో. తరవాత నెమ్మదిగా తనూ గట్టెక్కి ఒక పదినిమిషాలు వెల్లగిల పడుకున్నాడు ఆయాసం తీర్చుకోడానికి.

రామి కొంచెం కదిలింది. మెల్లిగా 'వెంకా!' అంది. మళ్లీ మూలగలేదు.

వెంకడు దాన్ని భుజాన్నివేసుకుని, చాకలివాడకేసి బయలుదేరాడు.

తను బయటికి తీసినట్టుగా దానికి తెలుసును. అంచేతే 'ఎంకా!' అంది. అసలు మొట్టమొదట తనపీక పట్టుకున్నప్పుడు దానికి స్మారకం ఉందిగా! చూశే ఉంటుంది. ఆపైనిగట్టు నింకెవరూలేరు కూడాను. అంతకితమే అన్నాడు దానితో వేళాకోళంగా, 'నువ్వు పడిపోతే నేనే తియ్యాలి! తమాషా! చివర కల్లాగే అయింది.'

దానితో తనెందుకు పంతం వేసుకున్నాడు? ఎందుకు అసహ్యించుకొన్నాడో దాన్నింతకాలం! అది శుద్ధ పొగరుబోతయితే దని జోలి తనకెందుకు? దాన్ని ఎల్లాగయినా లొంగదియ్యాలనుకున్నాడు. లొంగదియ్యలేకపోయాడు. అది! అంచేత అదంటే కోపం తనకి. దానితో పుల్లలు పట్టడంలో ఎవరు పోటీచెయ్యగలరు? తక్కిన ఆడవాళ్లికి దానికి పోలికే లేదు. అది అసలు... కొంచెం పెంకిది నిజమే. తనుమాత్రం పెంకివాడుగాడూ?

అది పడిపోవడం, తను తన ప్రాణాలుపోయే పరిస్థితులు వచ్చినా దాన్ని వదలకుండా దాన్ని గట్టుకి తియ్యడం! ఇంతటి ఘనకార్యం తన జీవితంలో ఎప్పుడూ చెయ్యలేదు. అంతా చాలాసార్లు అతని ధైర్యాన్ని పొగిడారు కాని, ఇది ఎవరూ పొగడడానికి సాధ్యం గానిది. ఇంతకష్టపడి రక్షించిన ఆమెదేహం, నైతికంగా తన దైపోయిం దనుకున్నాడు వెంకడు. ఆమెనొకవిధంగా జయించానని అనుకున్నాడు.

వెంకడికి, ప్రపంచకంలో ఏ ఆడపిల్ల వంటికీ, ఈ పొంకం, ఈ నునుపూ, ఈ మెత్తదనం ఉండ దనిపించింది.

నెమ్మదిగా దాన్ని కిందకి దింపి వెంకడు రామి తల్లిదండ్రుల్ని పిలిచాడు.

అంతా చుట్టూ చేరారు. రామి తల్లి గొల్లుమని ఏడవడం మొదలు పెట్టింది. తండ్రీ నిస్తబ్ధుడయిపోయి ఒకమూల కూర్చున్నాడు. తక్కిన

చాకలిపెద్ద లంతా చుట్టూ జేరి దాన్ని బ్రతికించే ఉపాయాలు చూస్తున్నారు. కడుపులోక్కి నీళ్లుతీశారు. మంట వేసి కడుపు కాచడం మొదలు పెట్టారు.

రామితల్లి గొంతెత్తి ఏడుస్తోంది.

'ఎంకడు సంపేశాడట్రోయి. నా తల్లి నెంకడు ముంచేశాడట్రోయి.'

వెంక డా ఏడుపుని వినిపించుకో లేదు. అలసిపోయిన చూపులతో రామిని చూస్తున్నాడు.

రామి కొంచెం కదిలింది. కళ్లు సగం విడివడ్డాయి. వెంకడు దగ్గరగా వెళ్లాడు

రామి 'ఎంకడు, ఎం'డు' అంది.

ఆ అనేటప్పుడు బాధచేత మరుగు పడిపోయిన దాని చిఱునవ్వుని వెంక డుతప్ప ఇంకెవరూ గ్రహించలేదు.

వెంకడిహృదయం జల్లుమంది. అది తన చిరునవ్వులో తనుచేసిన సహాయానికి కృతజ్ఞత చూపెంది.

రామితల్లికి అది పలవరించిన 'ఎంకడు' అన్నముక్క దాని అను మానం స్థిరపరచటానికి సరిపోయింది.

దాని ఏడుపు ఎక్కువయింది.

'అమ్మో! దొంగనాకొడుకోయి. నాతల్లిని ముంచేశాడమ్మో! ఎవరూ లేకండాసూసి ముంచేశాడట్రో!'

వెంకడు నిర్ఘాంతపోయాడు. తనింతా శ్రమపడితే ప్రతిఫలం ఇదా? ఛీ! వెధవప్రపంచకం అనుకున్నాడు వెంకడు.

రామికి ఎగ ఊపిరి పట్టింది. అంత సేపు స్తబ్దుడైకూర్చున్న రామితండ్రి చటుక్కున లేచి వెంకడితో

'నీసంగతి కనుక్కుంటా నుండు' పోలీసోళ్లని తీసుకొత్తాను.' అని గబ గబా వెళ్లిపోయాడు.

వెంక డిందాకా కొంచెం అలిసి పోయి ఉంటే రామితో తనూ గోదావరిలో కలిసిపోయిఉండును. అంత కష్టపడి దాన్ని పయికితీశాడు. దాని ప్రాణమూ చివరకి కాపాడ లేకపోయాడు. తనకి చివరకి మిగిలింది ఈ అభియోగం.

ఈ విషమరహస్యం అతని కర్థం కాలేదు.

వెంక డీప్రపంచకం అంతా చెడ్డ దనుకున్నాడు. తనూ రామే ఈ ప్రపంచకంలో తప్పపుట్టారు.

సవరణ

భారతి, ఈశ్వరనామ సంవత్సరము ఫాల్గునమాస సంచికలో ౨౫౪ పుట, రెండవ కాలము పంక్తి ౧౭ తర్వాత చదువవలసినది. "ఇందులో 'చతుర్థకుల వనజ వన మార్తాండుఁ' డని యున్నది." మూడవ కాలములో చివర ౧౧౪ సంఖ్య ౧౧౫౪ గా చదువవలెను. ౨౫౬ పుట రెండవకాలములో ౧౪ వ పంక్తిలో ౯౩౬ సంఖ్య ౯౧౬ గా చదువవలెను.

కా. భా.

ఫెడరల్ విధానము

[అది ప్రవేశపెట్టకుండ ఆపుచేయుట ఎట్లు?]

చావలి వెంకట హనుమంతరావు

కాంగ్రెసు మహాసభ ౫౦ సంవత్సరముల అనంతరము ప్రభుత్వాధికారమును చేపట్టుటకు నిశ్చయించుటయు, ఆ నిర్ణయము ననుసరించి ౧౧ రాష్ట్రములలో ౭ రాష్ట్రములందు కాంగ్రెసుపార్టీవారు మంత్రిపదవులను స్వీకరించుటయు మన దేశ రాజకీయచరిత్రలో ఒక ప్రముఖ్యమగు విషయ మని ఎల్ల రంగీకరింతురు. వా రట్లు మంత్రిపదవులను స్వీకరించుటకు పూర్వము గవర్నరులవద్దనుండి మంత్రులుగానుండి తాము చేయదలంచిన పనులలో అనవసరముగ కలుగజేసుకొన మని వాగ్దానముల నడిగియుండిరి. కాని కాంగ్రెసు మంత్రివర్గము లేర్పాటు కాబడినతరువాత ఏ కాంగ్రెసు మంత్రియు గవర్నరులుకాని, సివిల్‌సర్వీసు ఉద్యోగులుకాని తమపనులకు అడ్డుతగులుచున్నారని చెప్పినట్లు ఎచ్చటగాని వినరాలేదు. దీనినుంచి ఒక ముఖ్య పర్యవసానము తేలుచున్నది. అది ఏమన ౧౯౩౫ ఇండియాప్రభుత్వ సంస్కరణ చట్టము Government of India Act of ౧౯౩౫ నందు ఇమడ్చబడిన రాష్ట్రములకు సంబంధించిన సంస్కరణములు కాంగ్రెసుపార్టీవారు మొదట తలంచినంతకాని చెప్పచువచ్చినంతగాని సంకుచితములు కావనియు, కాంగ్రెసు పార్టీవారు తలపెట్టిన ప్రజాహిత కార్యక్రమమును కొనసాగించుటకు వాటియందు తగినంత అవకాశములు కలవనియును కాంగ్రెసు పార్టీవారు మంత్రిత్వముల నంగీకరించి కొన్ని నెలలు కావచ్చుచున్నను, ఏరాష్ట్రీయ గవర్నరుగాని ఇంతవరకు తన మంత్రివర్గపు చర్యలలో జోక్యము కలుగజేసుకొనుట కిష్టపడుచున్నట్లు నిదర్శనములు కాన్పించవు. అంతేకాక కాంగ్రెసుమంత్రివర్గములు తమతమపనులను తమ ఇష్టమువచ్చినట్లు చేయగలుగుచున్నారనియు ఇకముందు కూడ అట్లే చేయగలుగుదు రనియు తలంచుటకు కావలసినన్ని అవకాశములు కలవు. కలకత్తాయందు ౧౯౩౭ అక్టోబరు మాసాంతరమున జరిగిన అఖిలభారత కాంగ్రెసు సంఘసమావేశమందు కాంగ్రెసుపార్టీలు మంత్రిత్వములను చేపట్టవచ్చునని వార్ధాయందు చేయబడిన నిర్ణయము అనుకూలముగనే కొనసాగుచున్నదని తీర్మానింపబడిన దని జ్ఞాపక ముంచుకొనిన కాంగ్రెసు సభ్యులలోనే ఈ విషయమును గురించి చాలవరకు ఏకాభిప్రాయము కలదని గ్రహింపవచ్చును. కొంతమంది అతివాదులగు సామ్యసిద్ధాంతవాదులు తప్ప మిగిలినవా రందరు ఆ తీర్మానమునకు అనుకూలముగ నుండిరి.

౨

రాష్ట్రములందు క్రొత్తసంస్కరణము లింతవరకు అనుకూలముగ నుండినప్పటికిని, సంస్కరణచట్టమునందు కేంద్రప్రభుత్వమునకు సంబంధించిన మార్పులకు, ముఖ్యముగా అఖిలభారత ఫెడరేషను (All India Federation) విధానమునకు కాంగ్రెసుసంస్థ వ్యతిరేకముగా నున్నదను విషయము ఎల్లరకును విదితమే. ఫెడరల్ విధానము ఏర్పాటుకాకుండ కాంగ్రెసువారు సర్వవిధముల ప్రయత్నింపవలెనని ఫెయిజ్‌పూర్ కాంగ్రెసు సభలో తీర్మానమామోదింపబడెను. ఆ కాంగ్రెస్ సమావేశమునకు అధ్యక్షత వహించిన పండిత జవహర్‌లాల్ నెహ్రూగారు తమ ఉపన్యాసమందు ఫెడరేషనును గురించి తీవ్రమగు వ్యతిరేకాభిప్రాయమును వెల్లడించియుండిరి. స్వదేశసంస్థానములందలి ప్రజలకు ఏవిధమగు అధికారములనుకూడ సమకూర్చనట్టియు, బ్రిటిష్‌ఇండియా రాష్ట్రములకుగూడ రాజకీయముగ త్వరితముగ ముందుకు సాగిపోవుటకనుకూలించనట్టియు, ఫెడరల్ విధానమువలన ఏ విధమగులాభమును దేశమునకు రాజాలదని గ్రహింపవలసియున్నది. కాంగ్రెసు మహాసభయేకాక ౧౯౩౭ అక్టోబరుమాసమందు లక్నోలో మహమ్మదాలీ జిన్నాగారి అధ్యక్షత క్రింద జరిగిన ముస్లిమ్‌లీగుసమావేశమునందు కూడ ఫెడరల్ విధానమునకు ప్రాతికూల్య తీర్మానము అంగీకరింపబడెను. ఫెయిజ్‌పూర్ కాంగ్రెసు అనంతరము కాంగ్రెసు మంత్రివర్గముల నేర్పాటు చేయుటవలనను ఇతరకారణములవలనను ఫెడరల్ విధానమును గూర్చి కాంగ్రెసుసభవారి అభిప్రాయమునందు కొంతవరకు మార్పువచ్చినట్లు కన్పించుచున్నను, ౧౯౩౭ అక్టోబరు మాసాంతమందు కలకత్తాలో జరిగిన అఖిలభారత కాంగ్రెసు కమిటీ సమావేశమందు ఫెడరేషనును ఖండించుచు తీర్మానము తిరుగ చేయబడెను. ఆ తీర్మానమును వివరముగ ముందు ఆలోచించెదము. ఇక్కడ చెప్పదలచిన ముఖ్యవిషయమేమన, హిందూదేశమందలి రాజకీయసంఘములలో ప్రధానస్థానము నాక్రమించుచున్న కాంగ్రెసు మహాసభయు, ముస్లిమ్‌లీగు సభయుకూడ ఫెడరల్ విధానమునకు ప్రతికూలముగానున్నవి. ఇది ఇట్లుండ స్వదేశసంస్థానాధీశులలోకూడ ఆ విధానమునుగురించి ఎక్కువ సంతోషమును, ఆతురతయును చూపుచున్నవారిని వ్రేళ్లపై లెక్కింపవచ్చునని చెప్పిన అతిశయోక్తి ఎంతమాత్ర ముండదు. మొదటి రౌండుటేబిల్ సమావేశ (First Round Table Canference) మందు అఖిలభారత ఫెడరేషన్‌నుగురించి అతి ఉత్సాహముతో మాట్లాడిన సంస్థానాధీశులే ఇప్పుడు నిజముగ ఆవిధానములో చేరుసమయము వచ్చుసరికి అనుమానముతో వెనుకకు తీయుచున్నారు. వారు ఇండియా ప్రభుత్వమువారితో జరుపుచున్న రాయబారములను, వారివారి అధికారముల కెట్టిలోటును లేకుండ చేసుకొనుటకు చేయుచున్న ప్రయత్నములను చూచువారికి ఫెడరల్ విధానమునకు వారియందు కొంతమందియైనను నిశ్చలమగు ఉత్సాహముతో నున్నారని తలంచుటకు వీలులేకున్నది. ఈ విధముగ హిందూదేశమందు ఏసంస్థగాని, ఏ పక్షమునకు చెందినవారుకాని కోరనట్టివిధానమును వీలైనంతత్వరలో ప్రవేశపెట్టజూచుట దేశము

నకు పూర్తిగ నష్టమేకాని ఏమాత్రమును లాభము లేదని స్పష్టమగుచున్నది.

౩

కాని, ఆ విధానమును ప్రవేశపెట్టుటకును, దానిని పీలైనంతత్వరలో ప్రవేశపెట్టుటకును కూడ ఇండియా ప్రభుత్వమువారును, వైస్రాయి యగు లిన్‌లిత్‌గో ప్రభువునుకూడ సర్వప్రయత్నములను చేయుచున్న విషయము అందరకును తెలిసినదే. ఈప్రయత్నములలో ముఖ్యవిషయమేమన స్వదేశ సంస్థానాధీశులను ఎట్లయినను మంచిమాట చేసుకొని వారిచే ఫెడరేషన్‌నందు చేరుట కంగీకరించునట్లు చేయుట. ఈవుద్దేశము ననుసరించియే సంస్థానాధీశులు మొదట ౧౯౩౫ సంస్కరణచట్టమునందును, పిమ్మట వారితో చేసుకోవలసిన ఒడంబడిక Instrument of Accession యందును వారు కోరిన మార్పులన్నిటిని చేయుటకు ప్రభుత్వమువారు సంసిద్ధులుగా నున్నారు. ఈవిధముగ సంస్థానాధీశులను నయముననో భయముననో కూడగట్టుకొనిన బ్రిటిష్ ఇండియా ప్రజలను లొంగదీయుట తేలికయని వారు తలంచుచున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కాని ఆకారణమును బట్టియే ఫెడరల్ విధానము బ్రిటిష్ ఇండియా రాష్ట్రములందలి ప్రజల కెంతవరకు నష్టదాయకముగ పరిగణించుటకు వీలున్నదో తేలుచున్నది. ఫెడరల్ శాసనసభయందు సంస్థానాధీశుల ప్రతినిధులు వారిచే నియమింపబడువారై యుండుటయు, సంస్థానాధీశులే బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారి చేతులలో కీలుబొమ్మలవలె నుండుటయు, బ్రిటిష్‌ఇండియన్ రాష్ట్రముల అభివృద్ధికి అడ్డంకులుగా నుండు నని తేటతెల్లము.

౪

ఫెడరల్ విధానము దేశమున కనర్థదాయకమని నిర్ధారణ అయినప్పుడు అది ఆచరణలోనికి రాకుండ ఆపుచేయుటకు మార్గములేవి యను ప్రశ్న ప్రాముఖ్యమును వహించుచున్నది. ఈ సందర్భములో ముఖ్యముగ గమనార్హమగు విషయము ఫెడరల్ అసెంబ్లీ (Federal Assembly or Federal Lower House) కి సభ్యులు వివిధ రాష్ట్రముల శాసనసభాసభ్యులచే indirect పద్ధతిని ఎన్నుకోబడవలసి యున్నదను విషయము. ఆ ఎన్నికలు జరుగకుండ ఆపుచేయుటకు మార్గముండినచో ఫెడరల్ అసెంబ్లీ పని ప్రారంభించకుండ ఆగిపోవును. ఫెడరల్ ఎసెంబ్లీ ఏర్పాటు కాబడకపోయినచో ఫెడరల్ విధానమునందలి ఇతరభాగములను ఆచరణలోనికి తీసుకొనివచ్చుట కవకాశములుండవు. కాన ప్రస్తుతము ముఖ్యముగ ఆలోచింపబడవలసిన ప్రశ్న ఈ విధముగ ఫెడరల్ ఎసెంబ్లీకి ఎన్నికలు జరుగకుండ చేయ వీలున్నదా యనునది. కాంగ్రెసు పార్టీసభ్యులు అధిక సంఖ్యాకులుగా నుండి, కాంగ్రెసు మంత్రివర్గములు పనిచేయుచున్న రాష్ట్రములందు మంత్రివర్గములు రాజీనామా నిచ్చి సంస్కరణ విధానము పనిజరుగకుండచేయుట ఈ మార్గములలో ఒక టని కొంతమంది సూచించుచున్నారు. కాని ఈ విధముగ మంత్రులు రాజీనిచ్చుటవలన రాష్ట్రశాసనసభలను గవర్నరులు అంత మొందింతు రని కాని, ఫెడరల్ శాసనసభకు ఎన్నికలు జరుగవని కాని తలంచుట కెట్టి అవకాశములును లేవు. మంత్రులు రాజీనామానిచ్చినను, మెజారిటీపార్టీమంత్రివర్గము నేర్పాటుచేయుట కిచ్చగింపకపోయినను రాష్ట్రీయశాసనసభల నంతమొందించక యుంచుటకు గవర్నరులకు కావలసినన్ని అధికారము లున్నవి. ఇదియుకాక కాంగ్రెసుపార్టీవారు ఫెడరలు అసెంబ్లీసభ్యుల ఎన్నికలలో పాల్గొనకపోయినను, కాంగ్రెసేతర సభ్యులు వారిచే వారెన్నుకోబడునట్లుగ చేయవచ్చును. ఇంకొకవిషయమేమన, కాంగ్రెసురాష్ట్రములందు ఫెడరల్‌శాసనసభకు ఎన్నికలు జరుగకపోయినను, కాంగ్రెసుమంత్రివర్గములులేనిఇతర రాష్ట్రములందు ఎన్నికలు జరుగవచ్చును ఈ స్థితిగతులలో కాంగ్రెసురాష్ట్రములకు ఫెడరల్‌శాసనసభలో ప్రాతినిధ్యము లేకుండపోవుటయేతప్ప వేరులాభ ముండదు. అక్టోబరునెలలో లక్నోలో జరిగిన ముస్లిమ్‌లీగ్ సభలో ఫెడరేషనును ఖండించుచు తీర్మానము చేయబడుటయు, పంజాబుప్రధానమంత్రి యగు సర్ సికందర్‌హయత్‌ఖాన్‌గారును, బెంగాలు ప్రధానమంత్రియగు ఫజ్‌లుల్‌హక్‌గారును ముస్లిమ్‌లీగ్‌నందు చేరుటకు నిశ్చయించుటయు కొంతవరకు అనుకూలములగు విషయములే. వీటి పర్యవసానముగ ఆ రెండురాష్ట్రములునుకూడ ఫెడరల్‌విధానమునకు వ్యతిరేకముగ కాంగ్రెసుకు చేయూతనిచ్చునని తలంపవచ్చును.

౫

పైవిషయము అట్లుండగా కలకత్తాయందు జరిగిన అఖిలభారత కాంగ్రెసుకమిటీ సభయందు ఫెడరేషనునుగూర్చి చేయబడిన తీర్మానము నాలోచించుట అవసరము. ఆ తీర్మానము ననుసరించి ప్రతిరాష్ట్ర శాసనసభయందును ఫెడరల్‌విధానమును ఖండించుచు తీర్మానించి బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వమువారికి పంపవలసియున్నది. పైవిధముగ తీర్మానములు కాంగ్రెసు రాష్ట్రముల ఏడింటియందును, పంజాబు, బెంగాలు రాష్ట్రములందునుకూడ ఆమోదింపబడినవనుకొందము. అటుపిమ్మట జరుగవలసినపని ఏమి? ఆతీర్మానముల ననుసరించి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారును, ఇండియా ప్రభుత్వమువారును ఫెడరేషనును ప్రవేశపెట్టరని తలంచుట కెంతమాత్రమును వీలులేదు. ఈ రెండుప్రభుత్వములును పీలైనంతత్వరలో ఫెడరేషనును ప్రవేశపెట్టుటకు సర్వప్రయత్నములను చేయుచున్నారు; ఇక ముందుకూడ చేసెదరు. ఈ సందర్భములలో కాంగ్రెసు చేయదలంచుకొనిన విధానమును జయప్రదముగ కొనసాగించుటకు తగు విధాన మేమి? ఈ విషయమునుగూర్చి ఆలోచించినచో, ఒకటిరెండువిషయములు మనస్సునకు తట్టును.

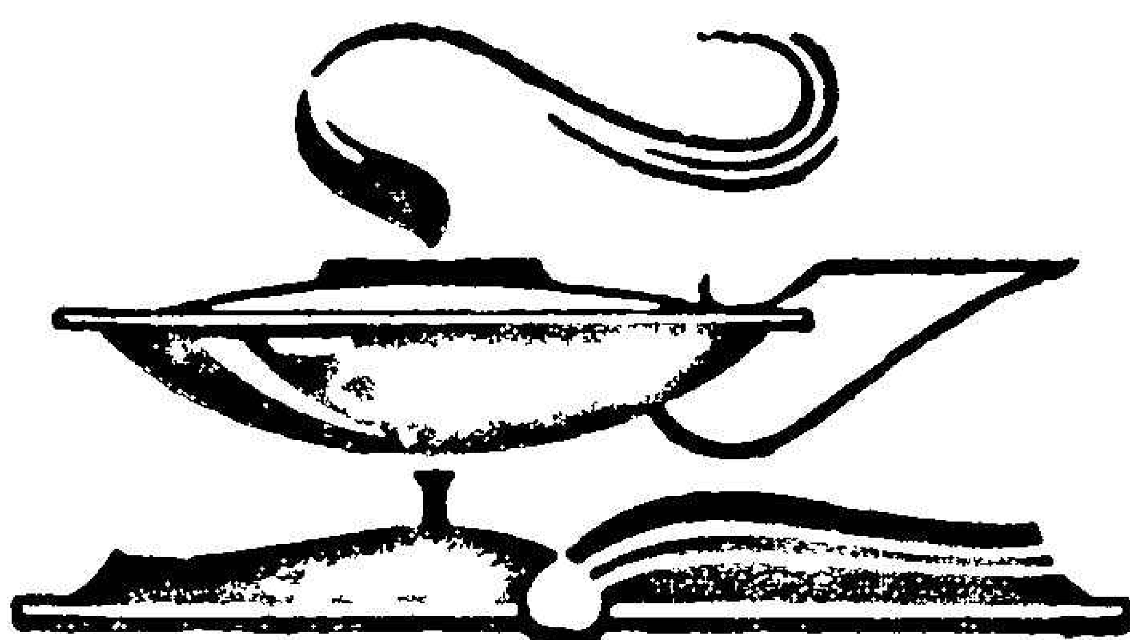
(౧) కాంగ్రెసునాయకులు రాష్ట్రీయశాసనసభలలో ఫెడరేషను మా కవసరము లేదని తీర్మానములను ఆమోదింపజేయుటతో సంతృప్తిపడక, దానితోపాటు హిందూమహమ్మదీయ సంయోగమునకై తీవ్రప్రయత్నములను చేయవలసియున్నది. ఈవిధముగ కాంగ్రెసువారును, ముస్లిమ్‌లీగ్‌వారును, లిబరల్ ఫెడరేషనువారునుకూడ ఏకగ్రీవముగ తమ తీవ్రమగు అసమ్మతిని వెలిబుచ్చినచో, బ్రిటిష్‌ప్రభు

త్వము వారుకూడ తమ నిశ్చయమును మార్చుకొనుట కవసర మగునని తలంపవచ్చును.

(౨) వివిధరాష్ట్రముల ప్రధానమంత్రులు సంస్థానాధీశులకు ఫెడరేషన్‌లో చేరుటకు వారు సమ్మతించుటవలన గల నష్టములను చూపుచు అట్లు చేరవద్దని వారినికోరుట. సత్యమూర్తిగారు 'హిందూస్థాన్ టైమ్సు' పత్రికయం దీ సమస్యనుగురించి వ్రాయుచు ఈ సూచన చేసియుండిరి. కాని కాంగ్రెసుమంత్రుల కోరిక ననుసరించి సంస్థానాధీశులు వైస్రాయి, పొలిటికల్ డిపార్టుమెంటు (Political department) ల ఇష్టమునకు వ్యతిరేకముగ చేయుటకు సమ్మతింతు రని తలంచుట అసంభవము. బ్రిటిష్ రాష్ట్రములలో చాలరాష్ట్రములు హర్షించని రాజకీయవిధానములో చేరుటవలన తమ కెంతమాత్రము లాభము లేదని వారిలో కొంతమంది గ్రహింతు రనుకొనినను, ఫెడరేషనును పూర్తిగ ఆపుచేయుటకు వారు చేయూత నొసంగుదురని ఆలోచించుట పిచ్చిమాట.

౬

ఏసందర్భమునుబట్టి చూచినను ఈ దేశమం దెవరికిని ఆమోదకరము కాని ఫెడరేషనును ఆచరణలోనికి రాకుండచేయుట అసంభవము గనే కాన్పించును. అఖిలభారత కాంగ్రెసు కమిటీవారి తీర్మానములో హిందూదేశ ప్రజల ఇష్టమునకు వ్యతిరేకముగ బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వము వారు ఫెడరలువిధానమును ప్రవేశపెట్టినచో, కాంగ్రెసువా రేమి చేసెదరో సూచింపబడియుండలేదు. కొంతమంది సభ్యు లీ ప్రశ్నను పైకి తీసుకొనివచ్చినప్పటికిని దానికి సరియగు జవాబు ఏకాంగ్రెసునాయకుడు గాని ఇచ్చినట్లు కన్పించదు. సత్యమూర్తిగారా తీర్మానముపై మాట్లాడుచు అట్టిసందర్భములలో కాంగ్రెసువారేమి చేయుదురో ఇప్పుడు నిశ్చయింపజాలుట తెలివితక్కువ యని వాదించిరి. ఆయన 'హిందూస్థాన్ టైమ్సు'లో వ్రాసిన వ్యాసమునందుకూడ ఈ ప్రధాన ప్రశ్నకే విధమైన సరియగు సమాధానముకాని ఇచ్చియుండలేదు. పైగా బ్రిటిషుప్రభుత్వము వారుకాని మొండితనముగ ఫెడరేషనుప్రవేశపెట్టిన, కాంగ్రెసువారు ఫెడరల్ ఎసెంబ్లీలో బ్రిటిష్ ఇండియన్ రాష్ట్రములకు ప్రత్యేకింపబడిన ప్రతిష్ఠానమును ఆక్రమింపవలెనని వ్రాసిరి. దీనినుండి గ్రహింపవలసిన విషయమేమి? కాంగ్రెసువారు చివరకు ఫెడరేషనును అంగీకరింతు రనియేకదా! ఒకటే పర్యవసానము ఈ సందర్భములో తేలుచున్నది. రాష్ట్రములందు ఇండియాప్రభుత్వ చట్టములోని రాష్ట్రీయ రాజకీయ విధానమునకు మొదటినుండియు అత్యంత ప్రాతికూల్యము చూపిన కాంగ్రెసుపార్టీవారు చివరకు ఆవిధానముక్రిందనే మంత్రివర్గములను కూడ ఏర్పాటుచేయుట కెట్లు సమ్మతించిరో, అట్లే ప్రస్తుతము ఫెడరల్ విధానమును ప్రవేశపెట్టుటకు వారు ప్రాతికూల్యమును చూపుచున్నప్పటికిని, ఇకముందు దానికి సమయము వచ్చినప్పుడు ఆ విధానమునుకూడ వా రామోదింపవచ్చును. వారు చేయగల్గినట్టిదియు, చేయవలసినట్టియు నా బ్రిటిష్ ఇండియన్ రాష్ట్రములకు ప్రత్యేకింపబడిన ప్రతిష్ఠానమును గెల్చుటకు ప్రయత్నించుటయే! అట్లు వారు చేయుటవలన ఫెడరల్ విధానము ప్రవేశపెట్టబడినను కొంతలాభ ముండకతప్పదు. ఫెడరల్ శాసనసభయందు సంస్థానాధీశుల ప్రతినిధులు కాంగ్రెసుప్రతినిధులతో కొన్నివిషయములలో కాకపోయిన కొన్ని విషయములందైనను కలసిమెలసి పనిచేయవలసివచ్చును. ఈ సంపర్కమువలన స్వదేశ సంస్థానములకు కూడ త్వరలోనే మార్పుకల్గుట కవకాశము లున్నవి. స్వదేశ సంస్థానాధీశులలో కొంత మందియైనను, ముఖ్యముగ కొంతమంది పెద్ద సంస్థానాధీశులు తమతమ ప్రజలకురాజకీయహక్కులనిచ్చుటకు అంగీకరించుటకును, ఆ సందర్భములో సంస్కరణలను ప్రవేశపెట్టుటకును సుముఖులుగావచ్చును. ఇతరవిధముగ సంస్థాన ప్రజలకు రా వీలులేని హక్కులు ఈ విధముగ వారికి చేకూరుట కవకాశము లున్నవి. ఇంతకంటె వేరేమిజరుగుట కవకాశమున్నదో ప్రస్తుతము గ్రహించుట కష్టము. కాంగ్రెసువారిలోకూడ ఎవరికిగాని పైన సూచింపబడిన సందర్భములలో ఏమిచేయవలెనను విషయమునుగురించి నిశ్చితాభిప్రాయము లున్నట్లు కన్పించదు. దీనికొరకై మరల కాంగ్రెసు సహాయనిరాకరణమును, చట్టనిరోధమును ప్రారంభించునా యను ప్రశ్న ప్రజాసామాన్యమునకు తట్టుటలో ఆశ్చర్యమేమియు లేదు.

నాగార్జున కొండ

రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ

నాగార్జునకొండవద్ద కొలదిసంవత్సరముల క్రిందట కొన్ని బౌద్ధవిగ్రహములు బయల్పడిన సంగతి యెల్లఱకును విదితమే. ఈ నాగార్జున కొండ గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాలూకా మాచర్ల రైల్వేస్టేషనుకు ౧౪ మైళ్ల దూరమున కృష్ణానదీతీరమున కలదు. ఇచటకు ౩ ఫర్లాంగుల దూరమున పుల్లారెడ్డిగూడె మను నగ్రహారము కలదు. ప్రాచీన భారతీయ శిల్ప కళాకౌశలమును ప్రకటించు బౌద్ధవిగ్రహములు, స్తూపములు, చైత్యములు, విహారములు అన బడు బౌద్ధసన్యాసుల నివాస గృహారామములు బయల్పడినవి. కొన్ని రోమీయనాణెములు దొరకినవి. బ్రాహ్మీభాషలో వ్రాయబడిన శిలాశాసనములు బయల్పడినవి. అనేక రత్నములతో గూడి, బఠాణిగింజంత పరిమాణము కలిగి బంగారుబరిణెలో భద్రపరుపబడిన బుద్ధునియెముక దొరకినది.

నాగార్జునుడు బౌద్ధసన్న్యాసి; ఆంధ్రుడు; రెండవశతాబ్దాంతము నాటివాడు. నాగార్జున కొండయే యితని నివాసము. ఇతనినిబట్టియే ఈ ప్రదేశమున కీపేరు వచ్చినది.

నాగార్జునకొండవద్ద నున్న పుల్లారెడ్డిగూడె మను గ్రామము పువ్వగిరిపీఠమువారి యగ్రహారము. శంకరుని రాకతో ఉండవల్లి గుహాలయములోని బుద్ధుడు అనంతపద్మనాభ స్వామిగా మారినాడు. అమరావతిలో నమరేశ్వరుడు వెలసెను. ఘంటసాల, భట్టిప్రోలు, జగ్గయ్యపేట, గుడివాడ, బెజవాడ మొదలగు బౌద్ధస్థలములలో మిన్నయగు నాగార్జునకొండ కూడ ఇట్లే పువ్వగిరివారి యగ్రహారముగ మారియుండవచ్చును.

పూర్వము నాగార్జునుని కాలమున నాగార్జునకొండ యొక్క దివ్యస్థలముగ నుండెడిది. బౌద్ధభిక్షులు నివసించుటకచట చక్కని విహారములుండెడివి. రాజు తన ప్రజలతో నివసించుటకొక దుర్గముకూడ నుండియుండ వచ్చును. ఇప్పటికిని పాడుపడిన కోటగోడలును, ఒక పెద్ద దిగుడుబావియు కొండపై కలవు. ఈ దివ్యసీమను పరిపాలించిన రాజులలో బాహుబలుడు చివరవాడు. ఇచ్చట బయల్పడిన మహాచైత్యాలయము "ఛాంతిశ్రీ" యను రాజకుమారి ప్రోద్బలమువలన నిర్మింపబడిన ట్లచ్చట బయల్పడిన బ్రాహ్మీలిపిలోని శిలాశాసనమువలన తెలియుచున్నది. వీర పురుషదత్తు డను రాజున కీ 'ఛాంతిశ్రీ' బంధువట. ఈ నాగార్జునకొండ గ్రీసు, చీనా, టిబెట్టు, కాశ్మీరము, గాంధారము (కందహారుదేశము), వంగము (తూర్పు బెంగాలు) మొదలగు దేశములలో పేరుపొందినది. వర్తకులు, పండితులు, మతాచార్యులు మొదలగువా రన్నిదేశములనుండి యిచ్చటకు సముద్రముమీదుగా కృష్ణానదీద్వారమున వచ్చువారు. కొండనుండి కృష్ణానదివఱకు గల కాలువజాడ నొకదానిని దక్షిణదేశపు ఆర్కియాలజికల్ డిపార్టుమెంటు అసిస్టెంటు సూపరింటెండెంటుగారగు ఏ. హెచ్. లాంగ్‌హర్స్టుగారు తీసినారు. ఆ కాలమున ఆంధ్రరాజులకడ్డ లక్షలకొలది సైన్యమేకాక, గొప్ప నౌకాబలముకూడ నుండెను. అశోకుని కాలమున నతనికి కప్పము కట్టుచుండిన యాంధ్రు లతని యనంతరము స్వతంత్రులైరి. ఒకప్పుడు ఆంధ్రరాజ్యము కాంచీపురము మొదలు గంగానదివఱకు వ్యాపించియుండెను. కొంతకాలము వారికి అమరావతి ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను. వారు కవులను, మతాచార్యులను, శిల్పులను పోషించుచుండిరి. గ్రీసు, రోము, ఈజిప్టు మొదలగు దేశములతో వర్తకము సాగుచుండెను. ఆంధ్రులు రమారమి ౪౦౦ సంవత్సరములు పాలించిరి. బౌద్ధస్తూప విహారాదులతో రాజిల్లిన ఆ దివ్యసీమ నామమాత్రావశిష్టమయ్యెను.

౧౪, ౧౫ శతాబ్దములందు నాగార్జునకొండ కొండవీటి రెడ్డిరాజుల యధీనమునం దుండినట్లు కొండవీటి దండకవిలెవలన తెలియుచున్నది. కొండవీటిరాజ్యమున ౧౪ సీమలుండెను. అందు నాగార్జునకొండ సీమ యొకటి. నాగార్జునకొండ సీమలో ౧. మాచర్ల సముతు, ౨. గురిజాలసముతు, ౩. కారెంపూడిసముతు, ౪. తంగెడసముతు, ౫. తుమ్మకోడుసముతు లనబడు ౫ సముతులుండెడివి. అవి మొత్తము ౧౫౦ గ్రామములు. ౧౬ వ శతాబ్దమున నాగార్జునకొండ విజయనగరసామ్రాజ్యమునకు చెందియుండునట్లు మాచర్లలో వీరభద్రస్వామివారి యాలయములోని యెఱ్ఱరాతి బండమీది యీ క్రిందిశాసనమువలన తెలియుచున్నది. "స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయ శాలివాహనశక వర్షంబులు మాచర్ల యిష్టకామేశ్వరికి, వీరభద్రేశ్వరునకు గాయిగోవాళ ఖడ్గనారాయణ బిరుదాంకిత ప్రశస్తులై శ్వేతచ్ఛత్రాధీశ్వర రేచర్లగోత్ర పవిత్రులైన వెలుగోటినాయనింగారి ప్రపౌత్రులై...నాయనింగారి పుత్రులైన కుమారతిమ్మానాయనింగారి యర్ధాంగి లింగాంబ దండంపెట్టి యిచ్చిన శాసనము.

శ్రీమద్రాజమార్తాండ రాజపరమేశ్వర శ్రీ వీరప్రతాప సదాశివదేవ మహారాజులుంగారు పృథ్వీరాజ్యం చేయుచుండంగాను, తద్రాజ్య ధురంధరులైన శ్రీమన్మహామండలేశ్వర రామరాజు తిరుమలయ్యదేవ మహారాజులుంగారు కుమార తిమ్మానాయనింగారి నాయంకరానకు పాలింప యిచ్చిన నాగార్జునకొండ సీమలోని మాచర్ల కుత్తరభాగాన చంద్రభాగానదికి పడమర సంవత్సరమునకు ౪ నాలుగుపుట్ల పండుము క్షేత్రముపాలిచ్చే లింగాపురము అగ్రహారము కట్టించి యీ సోమగ్రహణ పుణ్యకాలమందు గంగాగర్భ

జ్వరవ్యాధులు యిక మీదరి జేరవు

అంటు వ్యాధుల నుండి కల్జానా కాపాడును

మలేరియా మొదలైన జ్వరవ్యాధులు బలముగలవారిపైకంటె బలహీనులపై సులభముగా దాడి సాగించును. శరీరములో బలమును కలిగించుపదార్థము లుండుటవలననే బలము చేకూరును. అట్టిపదార్థములు తక్కువగా నున్నచో బలహీనత యేర్పడును. బలహీనత చేరగానే మలేరియా మొదలైన జ్వరవ్యాధులకు మీరు లొంగవలసివచ్చును. ఆరోగ్యాభివృద్ధికరమగు ఖనిజాహారము కల్జానావల్ల పొందవచ్చును. దీనిలో బలప్రవృద్ధికరములగు పదార్థము లుండుటచేత మీకు మంచి జవసత్వములు చేకూరును. మలేరియా మొదలైన అంటువ్యాధుల నుండి కల్జానా మిమ్ములను కాపాడి దృఢగాత్రులనుగా జేయును. అందుచేత మీరు నిరాటంకముగా జీవితసౌఖ్య మనుభవింపవచ్చును.

"నేను తరచుగా తలనొప్పి, బడలిక మొదలైన వ్యాధులతో బాధపడుచుంటిని కాని కల్జానా మొదలుపెట్టినతరువాత నా జబ్బులన్నియును యింద్రజాలమువలె మటుమాయమయ్యెను. కల్జానావాడుటవలన నేను మారిపోయి క్రొత్తమనిషినైతిని. ఆ ఆరోగ్యమును పెంపొందించు ఖనిజాహారము. అద్భుతమైన ఆరోగ్యము జీవశక్తి నొసంగును."

అని సీ. కే. యస్. ఆఫ్. ఐఫో, యఫ్. యం. యస్. నుండి వ్రాసెను.

KALZANA

ఆరోగ్యాభివృద్ధికి ఖనిజాహారము.

ప్రతి మందులగుకాణములోను బజారులోను దొరకును.

మందుల ధారాపూర్వకముగాను సమర్పిస్తిమి కనుక...

నాగార్జునకొండ బౌద్ధనిర్మాణములు కాల ప్రభావమున భూగర్భమున పూడిపోయినవి. కొంతకాలముక్రిందట ఇచ్చట కొన్ని మంటి దిబ్బ లుండెను. అందునుండి బ్రాహ్మీలిపిలో వ్రాయబడిన రెండుమూడు శిలాశాసనములు మాత్ర మెండవానల కొర్చి తల చూపు చుండెను. ఇచ్చట బౌద్ధవిగ్రహము లుండు నని యూహించి సుమారు ౧౫ సంవత్సరముల క్రిందట కొందఱు ఫ్రెంచిదొరలు వచ్చి త్రవ్వించి కొన్ని బౌద్ధవిగ్రహములను తీసి కొనిపోయిరి. కాని యా విగ్రహములు పట్టు కొనబడి చెన్నపట్టణమునందలి మ్యూజియము నకు చేర్చబడెను. అంతట ఆర్కియాలజికల్ డిపార్టుమెంటువారు వచ్చిచూచి పుష్పగిరిస్వా మివారినుండి యాస్థలమును రు. ౧౬౫౦-౭-౦ లకు కొనిరి. ఆ మంటిదిబ్బల నన్నిటిని త్రవ్వగా కొన్ని దిబ్బలలో ననేక విగ్రహ ములు, మహాచైత్యములు, స్తూపములు, విహార ములు, రోమీయనాణెములు దొరకినవి. నట్ట చివర సంఘారామమున కెనువ శిథిలములై రెండు స్తూపములున్నవి. అందు చిన్నదానిలో ౧౨ అంగుళుల యెత్తుగలదై స్తూపాకారముగల యొక పేటిక దొరకెను. దానిలో నట్టిదే ౬ అంగుళముల యెత్తుగల యింకొకపెట్టె యుండెను. దానిలో ౪" యెత్తుగల రాగి పెట్టె. అందులో ౨" ఎత్తుగల వెండిడబ్బి. దానిలో ౧½" ఎత్తుగల యొక బంగారుడబ్బి యుండెను. దానిలో కొన్ని రత్నములును నొక మానవశల్యమును దొరకెను. ఆ శల్యము బటాణిగింజంత పరిమాణము కలిగియుండెను.

ఇది బుద్ధునిశల్య మని నిశ్చయించినారు. మహాబోధిసత్వసంఘమువారు వారణాసివద్ద సారనాథ మను బౌద్ధప్రదేశమున మూలగంధ కుటీవిహార మనుపేరుతో నొక బౌద్ధవిహారము కట్టిరి. దానికి ౨౬-౧౨-౩౨ తేదీన శంకుస్థాప నకు జరిగెను. టిబెట్టు, చైనా మొదలగు దేశముల నుండికూడ ననేక బౌద్ధులు వచ్చిరి. అప్పుడు ఇండియా ప్రభుత్వముతరపున డైరక్టరు జన రల్ ఆఫ్ ఆర్కియాలజిగారగు రాయ బహదూరు లాలాదయారాం సాహినీగారీ నాగార్జునకొండవద్ద దొరకిన ఈ శల్యమును దానికి కానుకగా నిచ్చిరి. ఇప్పు డీ నాగా ర్జునకొండవద్ద బంగళాకట్టి విగ్రహముల నొక చోటికి చేర్చి తీగెలచే కట్టుబడిచేసినారు. మాచర్ల రైల్వేస్టేషనునుండి నాగార్జునకొండకు రోడ్డును నిర్మించుచున్నారు.

నాగార్జునుడు

నాగార్జును డమరావతీవాస్తవ్యు డని "బుద్ధిస్టు ఇండియా" అను గ్రంథమున రైసు డేవిడ్సు అనునతడు వ్రాసినాడు. నాగార్జును డాంధ్రరాజులకాలమువా డనియు, శాత వాహను డను ఆంధ్రరాజునకు స్నేహితు డనియు, నితనికాలమునకే యాంధ్రరాజులచే నమరావతీస్తూపము కట్టబడినదనియు 'హూయన్ త్సాంగ్' వ్రాసినాడు. హూయన్ త్సాంగ్ బౌద్ధ యాత్రికుడు; గొప్ప విద్వాంసుడు. చైనాలో దొరకని బౌద్ధగ్రంథముల సంపాదించుటకు, బౌద్ధక్షేత్రముల దర్శించుటకు ఇతడు హిందూ దేశమునకు వచ్చెను. పదునాలుగుసంవత్సరము లాసేతుహిమాచల మితడు సంచార మొనర్చెను. తన యనుభవములను, అప్పటి హిందూదేశ పరిస్థితులను నొక గ్రంథముగా వ్రాసెను. ఇత నిని హర్షవర్ధనుడు తన యాస్థానమునకు పిలిచి గౌరవించెను. ఆర్యదేవుడు నాగార్జునుని శిష్యుడు.

నాగార్జునుని నివాసము

నాగార్జున విరచితమైన సిద్ధవినోదన మను గ్రంథమున నిట్లున్నది.

"సిద్ధనాగార్జునో నామ
పురాసీత్ తాపసో మహాన్,
శాంతో దాంతో జితాత్మాచ
నియతః ప్రయతశ్శుచిః.
ఉవాస స చిరం సోఽపి
రేవాతీరే మనోరమే,
శాంతినికేతనే తత్ర
ఆశ్రమే చిత్తహారిణి" యని.

రేవా (నర్మదా) నదీతీరమున శాంతినికే తన మను నొక యాశ్రమమున చిరకాల మిత డుండెనని తెలియుచున్నది. సర్ ప్రఫుల్ల చంద్రరాయిగారు తెలిపిచ్చినదానిని బట్టి ఘూర్జర (Guzarat) దేశమందలి సోమనాథ పురివద్ద 'డయహుర్క' గ్రామ మనునది. కాశ్మీరరాష్ట్రమందలి యరణ్యములో నితడు డాలుదినము లుండె నని రాజతరంగిణి యను గ్రంథమువలన తెలియుచున్నది. రాజతరంగిణి కాశ్మీరదేశచరిత్రను తెలుపు గ్రంథము. ఆ గ్రంథమునకుకూడ ననువదింపబడియున్నది. పారావతమను కునకు నాగార్జునుడు బౌద్ధ భిక్షువులను సన్న్యాసులను రప్పించి వారికై ధర్మశాస్త్రముల నన్నిటిని వ్యాఖ్యానములతో సహా తెప్పించి మహాభాండారము నేర్పాటు చేసెను. వరదానది సమీపమున "ఛాంద" అను పట్టణసమీపమందలి వింధ్యపాదపర్వత మీతని నివాస మని పెద్దాపనుగారి యభి ప్రాయము. శ్రీశైలమే యితని నివాసస్థల మని చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు తమ యాంధ్రులచరిత్రములో వ్రాసినారు. అప్ప టికి నాగార్జునకొండ బయల్పడకపోవుట చేతను, నాగార్జునకొండలోవలె పెద్ద బౌద్ధ విగ్రహములు శ్రీశైలమున లేకపోవుటచేతను, శ్రీశైలమువలె నాగార్జునకొండయు, నాగా ర్జునునివంటి మతాచార్యుల కనువగు (కృష్ణా) నదీతీరమందే గల పర్వతప్రాంత మగుటచేతను నాగార్జునకొండయే ఇతనినివాసస్థల మనియు, శ్రీశైలము కా దనియు మన మనుకొన వచ్చును. నాగార్జునకొండ యను నామమే యీ విషయమును బలపరుచుచున్నది. ఇతని శిష్యుడయిన ఆర్యదేవుడు పాటలీపుత్రసమీప మున 'నలంద' విహారమును నితని ప్రోత్సాహ ముచే కట్టించెను. కావున నితని నివాసస్థానము నాగార్జునకొండ యనియు, సన్న్యాసి యగుటచే చేత ఘూర్జరదేశమున చాలకాల ముండె ననియు, కాశ్మీరము, మగధదేశములలో నితడు సంచరించెననియు తెలియుచున్నది.

నాగార్జునునికులము

నాగార్జునుడు భూమీశ్వరు డని రాజ తరంగిణివలన తెలియుచున్నది. ఇతనికాలముకే యమరావతీస్తూపములు నిర్మింపబడె నని హూయన్ త్సాంగ్ వ్రాసినాడు. ధర్మశాస్త్ర పరిభాషలో కల లిచ్ఛవిక్షత్రియులలోని

యొక శాఖవారగు శాక్యులవంశజుడు బుద్ధుడు. లిచ్ఛవిక్షత్రియులు యజ్ఞయాగాదికర్మలను వదలిన సూర్యవంశజులనుండి వేఱుపడిన యొక శాఖవారు. నాగార్జును డీ శాఖవాడని తెలియుచున్నది. కాన నితడు సూర్యవంశజుడగు క్షత్రియకులు డనియు, యాంధ్రుడనియు మన మూహింపవచ్చును.

నాగార్జునుని కాలము

ఈ నాగార్జునునకు పోషకుడు (దానపతి)గా నుండిన యాంధ్రరాజు తన రాణి యొక్క తంత్రమునకు వశుడై యామె కొడుకు సుశక్తి యనువానికి సింహాసనము కట్టబెట్టుటకై ప్రయత్నించి, తన యాచార్యుడైన నాగార్జునుడు మరణించినకాలముననే మరణించెనట. ఈరాజు శాతవాహనవంశమందలి కడపటి యాంధ్రరాజులలోనివాడై యుండునని టిబెట్టుదేశచరిత్రను వ్రాసిన తారానాథుడు క్రీ. శ. ౧౮౦ మొదలు ౨౨౦ వఱకు నాగార్జును డుండినట్లు కాలనిర్ణయము చేసినాడు. శకరాజయిన కనిష్కుని బౌద్ధసభ (రెండవ బౌద్ధసభ) బుద్ధనిర్వాణమునకు తరువాత రమారమి ౪౦౦ సంవత్సరములకు జరిగినట్లు టిబెటీయుల గ్రంథములలో చెప్పబడినది. ఈ కనిష్కుడు క్రీ. శ. ౭౮ మొదలు ౧౦౦ ప్రాంతమువా డని సామాన్యముగా నందరును అంగీకరించుచున్నారు. బౌద్ధుల ప్రధానగురు వగు పార్శ్వుకు డా బౌద్ధసభ కధ్యక్షుడు కాన నతడు కనిష్కునకు సమకాలికుడై యుండవలెను. పార్శ్వకుని తరువాత నశ్వఘోషుడు, నాగార్జునుడు బౌద్ధపీఠ మెక్కిరి. కావున నాగార్జునుడు రెండవశతాబ్దాంతమున నుండవలయును. కనిష్కునితోపాటు హువిష్కుడు, జుష్కుడు, తరువాత నభిమన్యు డను పేరుగల రాజులు పాలించిరి. ఈ యభిమన్యుడు కాశ్మీర మేలు నప్పుడు నాగార్జునుని ప్రబోధమువలన కాశ్మీరరాష్ట్రమందలి ప్రజలు నీలపురాణోక్తమైన యాచారముల వదలి యాగమద్వేషు లయి రని కల్హణుడు వ్రాసినాడు. ఈ నాగార్జునుడు వ్రాసిన "సుహృల్లేఖ" యను కావ్యమును సంస్కృతభాషాంతరీకరణమును గుణవర్మ యను నాతడు క్రీ. శ. ౪౩౧ ప్రాంతమున జేసెనని యాంధ్రులచరిత్ర చెప్పుచున్నది. పై కారణములవలన నాగార్జునుడు రెండవ శతాబ్దాంతమువా డని మనము నిర్ణయించవచ్చును.

నాగార్జునునిమతము, గ్రంథములు

నాగార్జునుడు మహాయానసూత్రముల రచించెను. రసతంత్రమునుగూర్చి యనేకగ్రంథముల రచించెను. వైద్యమునందును నితని పేర కొన్ని మందులు కనుబడుచున్నవి. సిద్ధబోధన మను గ్రంథమును, సుహృల్లేఖ యను కావ్యమును రచించెను. సిద్ధవినోదనమం దిట్లున్నది.

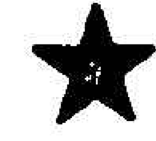
శ్లో. శివస్య ప్రియశిష్యస్య
త్రికాలజ్ఞో మహామతిః
వశగా న్యధితిష్ఠంతి
షట్కర్మాణిచ ధీమతే. అని.

దీనినిబట్టి యితడు శివుని శిష్యు డనియు, త్రికాలజ్ఞు డనియు, మారణోచ్చాటనాది షట్కర్మలను వశపఱచుకొనినవా డనియు తెలియుచున్నది. హిందూదేశచరిత్రను వ్రాసిన స్మిత్తు మహాశయుడు అమరావతీ బౌద్ధస్తూపములతో నితనికి సంబంధము కల దని తెలుపుచున్నాడు. నాగార్జునుడు గొప్ప ప్రవక్త యని బౌద్ధగ్రంథములలో కలదు.

హీనయాను లని, మహాయాను లని బౌద్ధులు రెండు తెగలవారు. అందు మహాయానపద్ధతిని నాగార్జునుడు నెలకొల్పెను. ఇతడు బ్రహ్మ, విష్ణు, శివ, గణేశు లను దైవతములతో నా విగ్రహముల తలలయందు బుద్ధుని నెలకొల్పి, వారికి ఉపాసకు లని పేరుపెట్టి బోధిసత్వగణముగా హీనయానులను వేఱుపఱచి తన మహాయానమతమును వ్యాపింపజేసెనట. అట్టి శిలావిగ్రహము లిప్పటికిని నాగార్జునకొండవద్ద కొన్ని కలవు. ఇతడు ప్రజ్ఞాపారమితము లన బడు గ్రంథముల రచించెను. నాగార్జునుడు శివశిష్యు డని సిద్ధవినోదనమం దుండుటచే మొదట శైవుడుగా నుండి తదుపరి బౌద్ధులలో చేరియుండును. గోతమీపుత్ర యజ్ఞశ్రీ యను ఆంధ్రరాజు (ఈతని సమకాలికుడు) పేరుగల నాణెములందు "ఓడ" చిత్రింపబడియుండుటచేత నీతనికాలమున ఓడలగూర్చియు, నౌకాయాత్రనుగూర్చియు నాంధ్రులకు బాగుగా తెలియు ననియు, సుమత్రా, జావా, బోర్నియో, బర్మా, సింహళము, చీనా మొదలగువానితో విశేష వర్తకవ్యాపారముల చేయుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. శాతకర్ణిని యేవో గుళికలు సేవించ నియోగించె నని "బీల్" మున్నగు పాశ్చాత్యరసాయన శాస్త్రవేత్తలు నమ్ముచున్నారు. ఇతడు రాళ్లను బంగారముగా మార్చు విద్యను నెలకొల్పిన శాస్త్రవేత్తయట. బౌద్ధమతమును బోధించుటకై రాజాంతఃపురములలోనికి నిరాటంకముగా బోవుచు వచ్చుచుండువాడట. ఇతడు రతిరమణము మున్నగు కామతంత్రగ్రంథములకూడ రచించెను. ఇతనికి ఇంద్రజాలముకూడ తెలిసినట్లు తెలియుచున్నది. ఇతడు శ్రీశైలమున మరణించె నని యాంధ్రులచరిత్రలో కలదు.

ఆంధ్రుల పరిశ్రమలు:

తెలుగుటాకీ వ్యాపారము

ఏ. ఏ. సీతారామయ్య

ప్రస్తుతము ప్రపంచమందలి ప్రసిద్ధవ్యాపారములలో నొకటగు సినిమా వ్యాపారము టాకీలు వచ్చినతరువాత విశేషమైన మార్పు చెందినది. తదాదిగా ఈవ్యాపారము బహు శీఘ్రగమనంలో అభివృద్ధిచెంది ప్రపంచమంతటా విపరీతంగా వ్యాప్తిపొందినది. మన దేశంలో కూడా ఈ సినిమావ్యాపారము షుమారు పాతికసంవత్సరముల కిందటనే ప్రారంభించినా ౧౯౩౧-౩౨ ప్రాంతములలో టాకీలు వచ్చినదాకా దేశంలోని ఏ ఒకటి రెండు ముఖ్య నగరములలోనో తప్ప ఎక్కువగా ఆలోచింపబడలేదు. మహారాష్ట్రము లోని నాసిక్ నగర ప్రాంతములయందును కలకత్తానగరమునను ఈవ్యాపారమును కొందరు సాగించుచుండిరి. తరువాత బొంబాయి కూడ చేరినది. కాని ౧౯౩౧-౩౨ లో టాకీలు ప్రవేశించగనే బొంబాయి ఇంపీరియల్ కంపెనీవారు తమ మొదటిటాకీ 'ఆలం-ఆరా' టాకీని దేశంలో విడుదలచేయగనే ప్రేక్షకులకు దాని యందుగల్గిన వ్యామోహమును గుర్తించి ధనవంతులు వ్యాపారస్థులు దీనిలోదిగి కంపెనీలు స్థాపించి టాకీలు తీయడం మొదలుపెట్టినారు. మూడు సంవత్సరాలకిందట మన దేశంలో ఈ టాకీవ్యాపారంలో షుమారు ౫ కోట్ల రూపాయీలు పెట్టుబడి వినియోగించారు. ఇప్పడు దాదాపు ఇది రెట్టింపు అయివుంటుంది. హిందూదేశం మొత్తంమీద పరిస్థితు లిట్లు వున్నాయి. అటు కలకత్తాలోని న్యూథియేటర్సు, పూనాలోని ప్రభాత్ ఫిలింకంపెనీ, బొంబాయిలోని బొంబాయిటాకీస్ అను మూడు సంస్థలు మనదేశంలో ఫిలిములను తయారుచేయడంలో వాటిమీపిరాబడి పొందడంలో విదేశకంపెనీలకు చేరువగావున్నాయి.

ఇక అసలు విషయానికి వద్దాం. దేశంలో పరిస్థితు లిట్లా వుంటే మన ఆంధ్రదేశంలో ఈ వ్యాపారంయొక్క స్థితి యెట్లావున్నదీ అనే నేను యిక్కడ వ్రాయదలచుకున్నది.

తెలుగు సినిమావ్యాపారం ప్రారంభించి దారిచూపిన గౌరవం మన తెలుగువాడికి కాక ఒక అన్యరాష్ట్రీయుడికే పోయింది. మన మొదటి తెలుగుటాకీ తమిళనటీమణి టి. పి. రాజలక్ష్మి నాయకిపాత్ర ధారిణిగా, బొంబాయి ఇంపీరియల్ ఫిలింకంపెనీవారిచే తయారు చేయబడిన 'కాళిదాసు'. దానిని నేనుమాత్రం యింతవరకు చూడలేదు. దానిలో భాష కొంతవరకు తమిళమిశ్రమంగా వుందన్నారు. ఆవిధంగా ప్రారంభమైన మన తెలుగుసినిమా వ్యాపారము ఈస్టిండియా ఫిలింకంపెనీ వారిచే తయారుచేయబడిన 'సావిత్రి' వలన కొంత పైకి వచ్చింది. ఆ కంపెనీలోనున్న విలువగల యంత్రముల నాధారము చేసికొని ప్రసిద్ధులైన సాంకేతికశాస్త్రజ్ఞులు చిత్రమును తయారుచేయుటవలన దానికి మంచి పేరువచ్చి ప్రజలలో ఒక నూతన అభిరుచి - అభివృద్ధి పొందజొచ్చింది. అప్పటికీ ఈ వ్యాపారంలో వున్న లాభములనుగురించి ఆలోచించగల దూరదృష్టి మన వర్తకులలో ధనవంతులలో వకరికైనా లేకపోయింది. పైగా అటువంటి వారి కెవరికైనా దీనివిషయం చెపితే నాటకాలలో సినిమాలలో డబ్బు రావడమేమిటని నవ్వి పారేశేవారు. ౧౯౩౩ వ డిసెంబరు 'భారతి'లో నేనదివరకే వ్రాసిన ఒకవ్యాసం ఈ పరిశ్రమయొక్క గొప్పదనమును సూచిస్తూ వ్రాసినవ్యాసం- ప్రచురింపబడింది. కాని అది ఒకవ్యాపారస్థుని దృష్టినైనా తగిలియున్నట్లు నాకు తోచదు. పైగా అప్పటికే కొన్ని టాకీలు ఇతరరాష్ట్రీయులవలన తయారైనవి మనదేశం వచ్చి డబ్బు దోచుకుపోతుంటే మన వాళ్లుచూచి యిగిలించినారేకాని ఒక్కరైనా ఈ వ్యాపారాన్నిగురించి ఆలోచించినవా రున్నట్లు కనపడదు. ఇక్కడ ఒక్క సంగతి. ఇప్పటికే చాలప్రఖ్యాతిగొంది యింకను అభివృద్ధి పొందుటకు అవకాశము గల ఈ వ్యాపారముయొక్క మన రాష్ట్రములోని పురోభివృద్ధినిగురించి చర్చించేటప్పుడు యింతవరకు మనం చేసినతప్పులు కొంతవరకు ముచ్చటించక తప్పదు. అందువలన ఈ వ్యాపారమునకు సంబంధించిన యెవరును మరొకవిధంగా ఎంచరాదని నా ప్రార్థన.

౧౯౩౩ డిసెంబరులో నేను వ్రాసిన దానికిని యిప్పటి పరిస్థితులకును ఈ వ్యాపారమునకు సంబంధించిన ముఖ్యపరిస్థితులలో ఎక్కువభేదం కనపడటంలేదు. కాకపోతే అప్పటికన్న యిప్పడు మనం తయారుచేశామని అనుకుంటున్న కొన్నిచిత్రాలు ఏర్పడినాయి. కాని తీసినవాటిలో ఎన్ని మనసొంతంగా చెప్పకోవచ్చో గమనించండి. ౧౯౩౫ ప్రారంభంలో కాబోలు యం. యస్. ఆర్. ఐ. గుప్తగారివలన తయారు చేయబడిన 'తులాభారం' వారిసొంత మట. అందువలన దానికి ముందువన్నీ తెలుగువానివి కావని చెప్పవచ్చు. అంతకుముందు కాని, తరువాత కాని తయారైన 'సావిత్రి' 'అహల్య' 'పాదుక' 'లవకుశ' వగైరా చిత్రములు యితరరాష్ట్రీయులవి. 'అనసూయ' 'రుక్మిణీకల్యాణం' 'కీచకవధ' 'నరనారాయణ' మొదలైనవి మన తెలుగువారు స్టూడియోసొంతదారులతో గాని యితరులతోగాని భాగస్థులుగా చేరి తయారుచేసినవి. వేలుపిళ్ళవారి చిత్రాలు ఆకంపెనీ మూలధనంలో మూడువంతులు గనక తెలుగువారి పైవస్తే అవికూడా తెలుగువారివే అవుతాయి. ఆవిషయం నాకు తెలియదు. పోతే అచ్చంగా

తెలుగువారి వని చెప్పదగ్గ చిత్రాలు 'ద్రౌపది' కి సంబంధించిన రెండు చిత్రాలూ, 'రాణీ ప్రమీల' 'కనకతార' 'సతీతులసి' 'సంపూర్ణ రామాయణం.' దాదాపు ౪౦ చిత్రాలు తెలుగులో తయారైతే ఒక అరడజను మాత్రం మనవాళ్లవి అని చెప్పుకునే అవకాశం కలిగింది. వీటిలో తక్కువచిత్రాలతో పోల్చిచూస్తే చెప్పుకోదగ్గ రాబడికూడ కలగలేదు. వ్యాపారంలో దిగి నాలుగుసంవత్సరాలైంది. పరిస్థితులీవిధంగా వున్నాయి. కారణాలు ఆలోచిస్తే మన ఈ వ్యాపారం యిక ముందు ఏవిధంగా నడిపితే లాభకరమో తెలుస్తుంది.

స్టూడియోలు

ఇంతవరకు తయారైన ఫిలిములు దాదాపుగా అన్నీకూడా అన్యరాష్ట్రీయుల స్టూడియోలలోనే తయారైనాయి. దీనికి కారణం మనకు యిటీవలవరకూ స్టూడియో అనేది లేకపోవడమే. స్టూడియో అనగానే అదో పెద్ద పెనుభూతంలాగ వుంటుంది మనవ్యాపారస్తులకు. నిజానికి మనవాళ్లుయింతవరకూ తయారుచేసిన చిత్రాలమాదిరి చిత్రాలు తయారుచేయడానికి అనువయ్యే స్టూడియో నిర్మించడానికి ఒక్క రెండులక్షల రూపాయీలుంటే చాలు. గొప్పగొప్ప చిత్రాలు తయారుచేయడానికి విలువయిన యంత్రాదులూ కావలసివస్తాయి. "ద్రౌపది" కథను ఫిలిములుతీసిన రెండుకంపెనీలవాళ్లూ కలిసి స్టూడియో నిర్మాణానికి పూనుకొన్నట్టయితే చక్కని తెలుగుస్టూడియో ఒకటి తయారై ఆదర్శవంతములైన తెలుగుఫిలిములు తయారుచేసేందుకు స్థిరంగా ఏర్పడివుండేది. అటువంటి స్టూడియోమీద, ఆర్థికంగా చూచినా, ఈ ఫిలిములమీదవచ్చిన రాబడిమాత్రం ధనం రాకపోయేదీ కాదు. ౧౯౩౩ వ డిసెంబరులో "భారతి"లో నేను వ్రాసినవ్యాసంలో స్టూడియో నిర్మాణావసరం తెలుగుదేశంలో ఎంత అవసరమో, దానివలన ఎంత లాభమున్నదో, అది లేకపోవుటవలన కలిగే నష్టమెంతో తెలుపుతూ ఆంధ్రదేశంలో స్టూడియో వకటి వెంటనే కట్టించవలసినదిగా సినిమావ్యాపారస్తులను కోరినప్పటికీ చాలాకాలంవరకూ వారికి దీనిలోని అర్థం బోధపడిందికాదు. అన్యరాష్ట్రపు స్టూడియోలలో మనచిత్రాలు తీయడంవలన కలిగేనష్టాలు అనేకం. అన్నిటికంటె సాంకేతికములయిన యిబ్బందులు ముఖ్యం. తెలుగుటాకీ తయారుచేసినా, దానిలో భాష తెలుగుభాష అయినప్పటికీ వేషాలు ఏ బెంగాలీ అవతారాలుగానో మహారాష్ట్రపు అవతారాలుగానో పరిణమిస్తాయి. కథావాతావరణానికి తగినభవనములు ఉద్యానవనములు చిల్లరపాత్రధారులు మొదలగు ప్రకృతిసిద్ధములైన విషయములు దొరకకపోవడమేగాక మనం స్టూడియోలో తయారుచేసికొనే సెట్టింగులు వగైరాలు కూడ ఆయారాష్ట్రముల కళాసంప్రదాయములను బట్టి మనకు కొత్తగావున్న విధంగా తయారై వుంటాయి. మనకళాభిజ్ఞులనూ మన శిల్పులనూ తీసికొని వెళ్లి మనసంప్రదాయానుకూలముగా వాటిని తయారుచేసికొనుట మనకు చాలాకష్టం. ఒకవేళ తీసుకువెళ్లినా వారికి అచ్చట తగు అవకాశములు లభించడం అసంభవం. ఈ కారణంచేతనే మనకథలు ఇతర వాతావరణములలో తయారగుచున్నాయి. సెట్టింగులూ సామానులూ వగైరా అన్నీ మనకు సంబంధించనివిగా వుంటాయి. ఇంతవరకు ఇతరరాష్ట్రములో సాంఘికటాకీలు మనవాళ్లు తీయడం మొదలుపెట్టబడక పోవడం వలనగాని లేకపోతే ఈ యిబ్బంది మామూలు ప్రజలకు గూడా బాగా కనపడేది. నటుల వేషధారణ గూడా ఆయా రాష్ట్రముల సంప్రదాయానుసారముగా తయారుచేయుటవలన వేషములుగూడ మన కల్పనాదృష్టికి అతీతములుగానుండి ఒక్కొక్క సమయంలో హాస్యాస్పదంగా వుంటాయి. చిల్లరపాత్రల విషయంలో ఇది మరీఘాటుగాకనపడుతుంది. ముఖ్యపాత్రలు మనవాళ్లయియుండి ప్రక్కన వున్న చిల్లరపాత్రలు ఇంకో దేశంవాళ్లుండి మూగవాళ్లలాగ ప్రవర్తించడం, ఖర్మంచాలక మాట్లాడితే వచ్చీరాని అసభ్యపు తెలుగు మాట్లాడడం జరిగి నానారసాభాసవుతున్నది. నటులు యిచ్చేసంగీతంకాక, కథవెంటనడుపబడు ప్రక్కసంగీతం సాధారణంగా అన్యరాష్ట్రీయులచే నడుపబడుటవలన నటుల గానానికి దానికీ, వారి సంభాషణలకూ దానికీ సామరస్యము కుదరక వాతావరణం పాడుచేస్తున్నది. మనమే ప్రత్యేకంగా ఒకసంగీతపుజట్టును ఏర్పరుచుకొని అంతమూరం పోవడానికి ఖర్చవుతుందని స్టూడియోవారివిూదనే ఆధారపడడం వారిసంగీతానికీ మనవారికీ సంబంధించక అవకతవకగా వుండటం సంభవిస్తున్నది. నటులు పాడే పాటలు వగైరాలు సయితం, మ్యూజిక్ డైరెక్టరులు చాలా పరిస్థితులలో అన్యరాష్ట్రీయులే కావడంచాతనూ, లేక ఎవరైనా మనవాళ్లున్నా వారుకూడా తదన్యరాష్ట్రీయగాయకులకు దాసులే యైయుండుటచేతనూ, పాటయొక్క ఫణితి యిచ్చేవానికి తెలుగుభాష తెలియక, పాట వ్రాసేకవికి ఆభాష తెలియకపోవుటచేతనూ, మన సంప్రదాయానుగతమైన సంగీతము నాధారము చేసికొని సందర్భమునకు తగుపాటలు వ్రాయగలవారు లేకపోవుటచేతనూ, యిటీవల వచ్చిన అసంఖ్యాక 'సునోసునో' గీతానుకరణ పాటలవల్ల సంకరముగా తయారవడం కలుగుతున్నది. అట్లుగాక స్టూడియో మనదేశంలోనే వుంటే మనగాయకులతో విద్వాంసులతో ఆలోచించుకొని ఒక ప్రత్యేక గానపద్ధతిని మన ఫిలిములకు ఉపయోగించుకొనే అవకాశం కలుగుతుంది అవసరం కూడాను. న్యూ థియేటర్సు, ప్రభాత్, బాంబే టాకీసు మొదలగు సంస్థలు ప్రత్యేకతతో గూడిన చక్కని గానపద్ధతులను సృష్టించుకొని యున్నారు. మనం ఏది కనబడితే అది తడుముకుంటూ ఏది ఎట్లా ఉపయోగించుకోవాలో తెలుసుకోకుండా తొరట్లాడుతున్నాము. అందువలన సాంకేతికములయిన యిబ్బందులను దాటుటకు (సెట్టింగులు వేషధారణ, చిల్లర నటులు వగైరా), తెలుగు సంప్రదాయానుసారముగా మనఫిలిముల కనువగు సంగీతము సృష్టించుటకొరకు, మన దేశంలో మనస్టూడియోలోనే మనచిత్రాలు తయారుచేసుకోవలసిన అవసరమున్నది. ఇటువంటిపరిస్థితులలో రాజమండ్రిలోని దుర్గాసినిటోనువారు ఆంధ్రు

లలో ముందంజవేసి స్టూడియో కట్టించారు కాని చెప్పుకోదగ్గఫిలిము తీయకపోవడమే కాక తీసినవకదానితో సంతృప్తిచెంది మళ్లీ యింతవరకు కలుగజేసికోకుండా వున్నారు. తరువాత ఆస్టూడియో గుత్తకు తీసికొన్నవారైనా, యింతవరకు ఒక సంవత్సరమైనా, ఏమి చేశారో ప్రపంచానికి తెలియజేశారు కారు వార్తాపత్రికలవారి గోల తప్ప. తరువాత ప్రఖ్యాతవర్తకులైన రాజుఅండ్ కో వారు విశాఖపట్టణంలో ఆంధ్రసినిటోనును ఏర్పాటు చేశారు గొప్పవారిని ప్రోగుచేసి. కాని స్టూడియోనిర్మాణం ప్రారంభించి దాదాపు ఒకసంవత్సరన్నరకాలమైనప్పటికీ యింతవరకూ ఒకచిత్రమైనా తయారుచేయలేదు సరిగదా యింతవరకు ప్రారంభించినట్లుగూడ వార్తలు లేవు. అయినప్పటికీ ఆంధ్రులు, ముఖ్యంగా ఫిలిములు తీసేవారు, ఆంధ్రసినిటోనును, దుర్గాసినిటోనును, స్టూడియో నిర్మాణాభిముఖులైన లక్ష్మీసినిటోనును అభిమానించి ప్రోత్సహించవలసినవిధి కలిగియున్నారని తెలుపుచున్నాను. అన్యరాష్ట్రీయులగు స్టూడియోలలోమాదిరే ఫిలిం నిర్మాణముగూడ ఉన్నతాదర్శములతో సక్రమపద్ధతులమీద తయారుచేయబడుటకు వలయు పూచీ ఈస్టూడియోవారు చూపవలెను. అటువంటినమ్మకము స్టూడియోలవారు కలిగించిన ప్రొడ్యూసర్లు అన్యరాష్ట్రీయులకు పోరు.

ఇక్కడ మరియొకవిషయం అప్రస్తుతం కాదు. స్టూడియోలను నిర్మించినంత మాత్రమున సంతృప్తిచెందక వాటిలో పనిచేయు సాంకేతిక శాస్త్రజ్ఞులు మొదలగువారిని సాధ్యమైనంతవరకు మనవారినే నియమించి, పరిశ్రమ మనరాష్ట్రములో ప్రారంభదశయందున్నదిగాన అట్టివారు వెంటనే లభించరుగాబట్టి, ఏరాష్ట్రియువారినైననూ అగ్వాతను పట్టి తీసికొని మనయువకులను ఆయాశాఖలలో వారిచేతిక్రింద తయారుచేసి కొలది కాలములో ఫిలింనిర్మాణముయొక్క అన్ని శాఖలలోనూ ఆంధ్రులనే నిపుణులుగా నియమింపగల అవకాశము నేర్పరుపవలెను. కాని పరిశ్రమ ప్రారంభమందున్న ఈ సమయములో మాత్రము ఈ ఆంధ్రత్వమును వదలి ఆయా శాఖలలో అనుభవమూ జ్ఞానమూ గలవారిని చేకొని మంచి పునాదివేసికొనిననే మనఫిలిం పరిశ్రమాసౌధము చక్కగా తయారుకాగలదు.

ఫిలిం కంపెనీలు

స్టూడియో సరియైనది ఒకటైనా లేకపోయినా ఫిలిములు తీసేకంపెనీలు మాత్రం మిక్కుటంగా ఏర్పడిపోయినాయి. పూర్వం మైలవరంకంపెనీలోని నటులు ఆకంపెనీ పోగానే తలకొక కంపెనీ స్థాపించారు; దాదాపుగా అందరూ ఆవిధంగానే నేడు కూడా ఒక్కమారు ఏఫిలింకంపెనీతోనైనా ఏవిధమైన సంబంధమైనా కొంత ఏర్పడిందీ అంటే దానితో ప్రతివ్యక్తీ వకకంపెనీ స్థాపనకు పూనుకుంటున్నాడు. అందువలన దేశమంతటా కంపెనీలు వెలిశాయి కుక్కగొడుగుల్లాగ. ఇందులో ఎక్కువ లిమిటెడ్ కంపెనీలు. ప్రజలమీద పడి షేర్లు వసూలుచేయడం వచ్చిన సొమ్ము కంపెనీనడిపే ఖర్చులుకిందా, అలవెన్సులకిందా ఖర్చు చేసుకుంటున్నారు చాలామంది. అందువలన ప్రజలలో యిప్పుడు ఈ ఫిలింకంపెనీలంటే అందరికీ అనుమానం, అపోహ ఏర్పడింది. వీటిలో నిజంగా ఫిలిములు పరిశ్రమదృష్టితో చక్కగా తీసి ప్రదర్శించవలెననే కంపెనీలు లేకపోలేదు. కాని అటువంటివి బహుతక్కువ. చాలా కంపెనీల మూలపురుషులు ఈ పరిశ్రమ అనుభవంకాని పరిజ్ఞానంకాని లేక ఆదర్శాలుగూడ లేక తయారవడంచేత వసూలయే సొమ్ము ఖర్చులకింద జమకట్టి ఎన్నాళ్లయినా వకఫిలిమైనా బయటపడటం జరగకపోతున్నది. కొన్ని కంపెనీలు బోర్డు కట్టడం, కట్టిన పదిరోజులకే తీసివేయడం, ఏమీసంబంధంలేని వ్యక్తులను సంబంధమున్నట్టుగా ప్రకటించడం, మారుమూలల గ్రామాదులలోని అమాయకప్రజలను మోసగించి ధనంకూర్చడం ఎక్కువగా జరుగుతోంది. కొన్ని కంపెనీలలో ధనవంతులు చేరినప్పటికినీ డబ్బువిషయంలో వారికేమీ బాధ్యత లేకపోవడం, తమ గొప్పపేర్లమీద వసూలయేధనం తమ యలవెన్సులమీద ఖర్చుచేసుకుంటూ కాలక్షేపం చేయడం జరుగుతున్నది.

ఈ కంపెనీలలోని కొన్నిటిచరిత్రలు చూస్తే చాలా అసహ్యకరంగా వున్నాయి. అందువలన యింతకంటె విపులంగా పోకుండా నేను చెప్పేదేమంటే పరిశ్రమను చక్కనిదృష్టితో అవగాహనచేసుకుని పరిశ్రమాభివృద్ధిని ఆదర్శకరంగా పెట్టుకొని నడుపుకుంటే యిటువంటి లాభాలు యింకో పరిశ్రమలో కనపడవు యిప్పట్లో. మన తెలుగుదేశంలోని యిన్నికంపెనీలు తక్కువ మూలధనముతో బాధపడుతూ కాలక్షేపణచేసేకంటె కొన్నికలసిపోయి పెద్దకంపెనీలుగాఏర్పడి పరిశ్రమను చక్కగాపెంపొందించుకుంటే మంచిది. దీనికి ఆయాకంపెనీల పెద్దలు సామరస్యబుద్ధితో ఆలోచించుకుంటే కష్టంగాదు. అందరికీ లాభకరం. విశేషత్యాగం అవసరంలేదు. అందువలన మనకంపెనీలు ఒకదానితో ఒకటి చేరి పెద్దకంపెనీలుగా ఏర్పడడం చాలా అవసరం.

జాయింటుచిత్రాలు

కొన్నికంపెనీలయితేనేమి కొందరు ఫిలిం నిర్మాణమందలి ఉత్సాహవంతులైతేనేమి తగినంత ధనము లేనప్పుడు స్టూడియో సొంతదారుతో కలసి జాయింటుగా తీయడం కద్దు. దీనివలన నటులకు యిద్దరు యజమానులవడం సాధ్యమైనంతత్వరలో చిత్రం తయారుచేయాలని ఒకరికి సంకల్పం, అదివరకు తమ స్టూడియోలో తయారైన చిత్రాలతాలూకు భాగాలను అతికించి చౌకగా తీసేయాలని వకరి ఆలోచన మొదలైన విషయాలతో ఈ విధంగా తీసినచిత్రం ఎప్పుడూ గూడా సరిగా తయారయేందుకు వీలులేదు. అందువలన ఈ విధంగా తీయడం ప్రోత్సహించదగినదిగాదు.

డైరెక్టరులు

మన చిత్రాల డైరెక్టరులలో చాలామందికి తెలుగు రాదు. ఫిలిం నిర్మాణంలో ముఖ్యుడైన డైరెక్టరు ఫిలింయొక్క భాష తెలిసివుండాలని యింకా యిప్పుడుగూడా చెప్పవలసిరావడం మనఫిలింపరిశ్రమయొక్క దౌర్భాగ్యమే అని చెప్పాలి. భాష తెలియని డైరెక్టరుకు చిత్రనిర్మాణం వొప్పజెప్పడం మన అజ్ఞాన ప్రదర్శనమేగాని వేరుగాదు. సరియైనచిత్రం తయారుగావలెనంటే ఒక డైరె

క్టరుకేగాదు సాంకేతిక శాస్త్రజ్ఞు లందరికీ భాష తెలిసివుండాలి. ఇంతవరకు పరిశ్రమ మొదలుపెట్టి నాలుగు సంవత్సరాలైనప్పటికీ ఒక్క నూతనడైరెక్టరునైనా సృష్టించుకో లేకపోయాం. ఇప్పటికైనా అభిరుచిగల విద్యావంతులను మన స్టూడియోలలో జేర్చుకొని ఆదర్శవంతులైన డైరెక్టరులను తయారుచేసికొనడం మనవిధి. ఇది మనపరిశ్రమాధికారులు చక్కగా గమనిస్తారని నాకోరిక.

సాంకేతికశాస్త్రజ్ఞులు

ఆదర్శవంతములైన చిత్రములు తయారుగావలెనంటే సాంకేతిక శాస్త్రజ్ఞులుగూడ మనవారైయుండాలి. అప్పుడుగాని సరియైన కథావాతావరణం ఏర్పడదు చిత్రంలో దానికిగాను మనం స్టూడియోలను నిర్మించుకొని శాస్త్రప్రవీణులను నియోగించుకొని వారి శిక్షణయందు మనతెలుగువారిని ఆయాశాఖలకు తగినట్లు తయారు చేసికొనవచ్చును. అంతవరకు మూఢజాతీయత వదలి ప్రవీణులపైననే ఆధారపడి మనపరిశ్రమకు మంచి పునాది వేయాలి.

నటులు

పరిశ్రమ ప్రారంభించినది మొదలు యిప్పటివరకు అదివరకు రంగస్థలంమీద ఆడుతున్న నటులనే పట్టుకొని దేవులాడినారు మనకంపెనీలవా రందరూ. కొద్దిగా ఈసంవత్సరమే కొంచెం కొత్తవారిని ఉపయోగించడానికి ధైర్యంచేశారు మనడైరెక్టరులు, ప్రొడ్యూసర్లు. రంగస్థలానుభవం రంగస్థలకీర్తి సినిమాకు ఉపచరిస్తుందని యింతవరకు నమ్మి కంట్రాక్టు నాటకాలమాదిరి ఫిలిములు తయారుచేశారు మన పారిశ్రామికులు. కొన్నిలక్షలు ఖర్చుచేసినతరువాత కొద్దిగా గ్రహించారు యిదంతా అనవసరమని. పోనీ ఏ ఒకరిద్దరు నూతనతారలనయినా సృష్టించారా వీరి సహాయంతో నంటే అదీ జరగలేదు. ప్రతిఫిలిములో ఆ మామూలు నటీనటులే ప్రత్యక్ష మవుతున్నారు. వేరుగత్యంతరం లేక సినిమా యందు నూతనముగా గలిగిన అభిరుచివలన ప్రేక్షకులు వాటిని చూస్తుంటే ఈ నటులవలననే జన మంతా వస్తున్నారు కాబోలని ఫిలిం నిర్మాతలు అనుకొంటూ కూపస్థమండూకములమాదిరి వుంటున్నారు మరీ ఒక్కొక్క నటుడు ఏపాత్ర ధరించినా ఒకే మాదిరి కనపడుతూ అదేవిధముగా గర్జిస్తూ కనపడుతుంటే ప్రజలు విసుగుచెందుతున్నారు. అందువలన ప్రేక్షకుల అభిరుచిని అణచిచంపి పారేస్తున్నారేమో ఈ ఫిలింనిర్మాతలు అనిపిస్తుంది ఆలోచించేవాడికి. పాత్రకుతగిన నటులను ఎన్నడమంటే ఏమో తెలియదేమో మనవాళ్లకు? సమర్థులైన నటులను వారికి తగని పాత్రలనిచ్చి వారిని అపకీర్తిపాలుచేసిన డైరెక్టరులూ ప్రొడ్యూసర్లూ వున్నారు. అందువలన యికముందైనా శక్తిసామర్థ్యములు గల మననటులను పాతవారినిగాని కొత్తవారినిగాని వారికి తగుపాత్రల నిచ్చి వారి కళాప్రదర్శనమునకు అవకాశ మివ్వవలయునే గాని వారిని నాశనముచేసి తాము నష్టపడుట వ్యాపారలక్షణము గాదు నటులుగూడ సాధ్యమైనంతవరకు కంపెనీవారిచ్చుచున్న పాత్ర తనకు తగినదేనా యని ఆలోచించుకొని వొప్పుకొనుట మంచిదిగాని ఆ యిచ్చే నాలుగుడబ్బులకే ఏపాత్రకు పడితే ఆపాత్రకు సిద్ధమైతే అపకీర్తిపాలై ఆర్థికంగా గూడా నష్టపడతాడు. ప్రతిచిత్రంలోను కనీసం ఒక నూతనతారను సృష్టించగలిగియుండాలి ఫిలింకంపెనీవారు.

సంగీతము

ఇన్నిఫిలిములు తయారుచేసినా, ఇన్నిరకాల స్టూడియోలు చూసినా, ఇన్నిదేశాల గాయకులు సంగీతపర్యవేక్షకులతో కలసి సంచరించినా, ఇన్నివిదేశ ఫిలిములలోని సంగీతశాఖను పరిశీలించినా మనడైరెక్టరులకుగాని ప్రొడ్యూసర్లకుగాని ఫిలిమునకు కావలసిన సంగీతాన్నిగురించి యింతవరకు కొంతయినా తెలిసియుండలేదని వ్రాయవలసివచ్చినందుకు నేను చాల విచారపడుతున్నాను. అసలు సంగీతమంటే పాటలూ పద్యాలూ మాత్రమేనని అనుకునేవారిసంగతి మనకు అనవసరము. కాస్త కళాభిమానము కళాపోషణ రసపిపాస యిత్యాదిగుణముల యందలి అభిమానమువలననేగాక వ్యాపార దృష్టినిగూడ లాభకరమైన ఆదర్శకరమైన సంగీతమును యింతవరకు మనఫిలిములలో జోడించుటకు శ్రద్ధజూపలేదు. మనఫిలిములలోని సంగీతమును గురించి మనదేశమందలి సంగీతవిద్వాంసులలో శ్రేష్ఠులనదగు కీ. శే. ఖాన్‌సాహెబ్ అబ్దుల్ కరీంఖానుగారు ఈవిధంగా అభిప్రాయమిచ్చారు, ఒకమారు వార్తాపత్రిక విలేఖరితో మాట్లాడుతూ. "సామాన్యప్రజలకు సంగీతమందు మిక్కుటమైన అభిరుచి కలిగించింది సినిమా. కాని ఈవిధమైన ప్రజానుమతం ఆనందించతగ్గదికాని ప్రోత్సహించ తగ్గదికాని మాత్రం కాదు. ఒక కళను ప్రజానుమతం (Popular) గా చేయవలెనంటే విపరీతమైన ధనవ్యయ మవుతుంది. అందువలన సంగీతప్రమాణాన్ని తగ్గిస్తే ఆత్మహత్య అవుతుంది. అటువంటివిధానంగ్రహించవలసినదే" హైందవసంగీతంయొక్క భవిష్యత్తును నిర్ణయించే నూతనశక్తులలో నొకటయిన సినిమాకు తనసంగీతకళయొక్క ఆదర్శములకును సామరస్యము కుదురుటలేదని ఖాన్‌సాహెబ్‌గారన్నారు. "చిత్రములు తయారుచేయుట వ్యాపారము, వ్యాపారదృష్టిని డబ్బురావలెనంటే పాటకజనాకర్షణ కలిగియుండాలి సంగీతం. అటువంటి సందర్భంలో నీచమైనసంగీతం కాకుండా వున్నతమైన సంగీతంతో పాటకజనులను ఆకర్షింపగల్గుదుమా? సాంకేతిక వ్యాపారదృష్టులయందుగల హద్దులలోనే ను సుస్వరములతోడను పరిశుద్ధమైన బాణీతోడను మూలసూత్రానుసరణముతోడను సంగీతము నేర్పరుచగలిగి యుండవలెను." ఇదివారి అభిప్రాయం. నిజంగా యిటువంటిసంగీతంతో పామరజనులన్నమాటేమిటి సకలజీవరాసుల్ని ఆకర్షించవచ్చని ససగీతంలో యిసుమంత అభిరుచి వున్నవారికేరికైనా తెలుస్తుంది. ప్రస్తుతం శాస్త్రమునకు భంగం వాటిల్లకుండా మన దేశీయ సంగీతానుకూలంగా సంగీతాన్ని ఫిలిములో పూరించేవారు లేకపోలేదు. (Originality) మూలనిర్మాణం ఏమీకనబరచకుండా కేవలం పాశ్చాత్య సిద్ధాంతాలను గ్రుడ్డిగా అనుసరిస్తున్నారు మనవాళ్లు సంగీతంలో" నని గూడా కీ. శే. కరీంఖానుగారు సెలవిచ్చారు. అందువలన విధానంమాత్రం వారిని చూచి

నేర్చుకొని మనసంగీతశాస్త్రములసిద్ధాంతములకు వాటిని (Adopt) తగిన ట్లుపయోగము చేసికొని చక్కని దేశీయసంగీతం యివ్వడానికే పూనుకోవాలి. ఇది అసంభవంమాత్రం కాదు ప్రముఖులైన సంగీతవిద్వాంసులు కలసి పూనుకుంటే. ఇటువంటి పరిశుద్ధసంగీతాన్ని కొంతవరకైనా దేశీయపద్ధతులకు భిన్నంలేకుండా యివ్వగల గాయకుడు మాస్టర్ కృష్ణారావు. అమరజ్యోతిలోని సంగీతపర్యవేక్షకుడు. ఇక ఈవిధంగా సంగీతాన్ని గురించి వ్రాస్తే ప్రత్యేకం ఒకవ్యాసమే తయారవుతుంది కాబట్టి మనసంగీతశాస్త్రాన్ని మతమైన సంగీతాన్ని ఫిలిములో జోడించి ప్రజాకర్షణ కలగజేస్తూ ప్రత్యేకం ఒకతెలుగు పద్ధతిని సృష్టించునట్లుగా ఏఆంధ్ర-సినిటోనువంటి సంస్థయినా పూనుకొని ఆచరించవలసినవిధి వారియందున్నదని హెచ్చరిస్తున్నాను. ఇంకా బెంగాలులో బోరల్, పంకజమల్లిక్ తిమిరబరన్, రంజిత్‌రాయ్, బిశ్వాసు వగైరా ప్రముఖులుకూడా వున్నారు.

గ్రంథకర్తలు

ఫిలిమునకు వలయుకథను ఎన్నుకొనినతరువాత దానిని ఫిలిమున కనువగునట్లు మార్చి సంభాషణలు గేయములు (ఇవన్నీ వకరిచేత నే చేయిస్తారు మనవాళ్లు. పాశ్చాత్యఫిలిములలో వేర్వేరు నిపుణులుంటారు ఆయాపనులకు) మొదలగువానిని తయారుచేయడమునకు తగిన వ్రాతగాళ్లని నియమించాలి. ఈపనికి మామూలు గ్రంథకర్తలుగాక కొంత సాంకేతికజ్ఞానముగల ప్రత్యేకరకపు వ్రాతగాళ్లను తయారుచేయాలి. ఇంతవరకు మనఫిలిములలో సరియైనరచన వెలువడలేదనిచెపితే ఎవరూ కోపగించుకోకూడదు. సినారియో, సంభాషణలు, గేయములు మొదలగువానిని రచించే ప్రత్యేకనిపుణులను తయారుచేయవలసిన అవసరమెంతైనా వున్నది మన ఫిలింనిర్మాణ కార్యవిధానంలో.

ప్రచురణ

ఏవ్యాపారానికైనా ప్రచురణశాఖ కున్న ప్రాముఖ్యం మరొకశాఖకుండదు. వ్యాపారం రాబడి అసలుగరుసకంటె ఎక్కువ ఈప్రచురణవలననే వస్తుంది. ఫిలిమునుగురించి ప్రచురణచేయడంలో పాశ్చాత్యులవలంబించుచున్న విధానాలు అనుకరిస్తేచాలు మనవాళ్లు కొంతవరకైనా. దీనికై ప్రతికంపెనీకి ముఖ్యంగా స్టూడియోలకు—ఒక ప్రచురణశాఖాధికారి, ఆతనికి సహాయకుడుగా ఒకచిత్రలేఖకుడు వుండటం చాలఅవసరం. మన కంపెనీలలో ఈప్రచురణశాఖ చాలా నిర్లక్ష్యము చేయబడుతున్నది. ఈశాఖనుగనక యింతకంటె బాగా పోషిస్తే ఆదాయంకూడా వృద్ధి అవుతుం దనటానికి సందేహం లేదు మనతెలుగుటాకీలన్నిటిలోకి చక్కని ప్రచురణ జరిగినది "హరిశ్చంద్ర"కు మాత్రమే. చాలావరకు తక్కిన ఫిలుములకు కొన్నిపత్రికలలో అదేపనిగా ప్రకటించడమే జరిగినది. డబ్బుఖర్చు చేశారే గాని ఒకకంపెనీగూడ "హరిశ్చంద్ర"కు మాదిరి పోస్టర్లయినా తయారుచేయించలేకపోయారు. కేవలం పెద్దవిగా చేయించినంత మాత్రాన లాభం లేదు. కథాసారాంశం తెలిపేదిగా వుండాలి పోస్టరు. ఈప్రచురణశాఖను గురించి మన కంపెనీలవారంతా తీవ్రంగా ఆలోచించవలసిన అవసరమున్నది.

ప్రదర్శనశాలలు

ఫిలింయొక్క జయాపజయాలు చాలావరకు ప్రదర్శనశాలమీద ఆధారపడివుంటాయి. ప్రదర్శనయంత్రం మంచిదైవుండకపోతే సాంకేతికజ్ఞానములేని ఎక్కువమంది ప్రజలు ఫిలిమునే దూరుతారు. ప్రదర్శనశాల సౌఖ్యవంతంగావుండాలి. కూర్చునేందుకు అనువైన ఆసనాలు, హాయిగా గాలివచ్చే అవకాశం వుండి ప్రేక్షకుడుకి కూర్చున్నంతసేపూ సౌఖ్యంగావుండాలి. లేకపోతే ఫిలిము చూచినంతసేపూ విసుగ్గానే వుంటుంది. అందువలన ఫిలిముమీదగూడ చెడుఅభిప్రాయమేర్పడుతుంది ప్రేక్షకుడికి. నిజం చెప్పాలంటే సౌఖ్యవంతమైన సినిమాప్రదర్శనశాల మన ఆంధ్రదేశంలో యింతవరకులేదు. అందువలన ఈ వ్యాపారంలో ఉత్సాహంగల కొందరు వేలం వెర్రిగా ఫిలిములు తీయుట మాని ప్రదర్శనశాలలు కట్టిస్తే వారికే పరిశ్రమకుగూడ లాభకరము.

వ్యాపారదృష్టి

మనవారికి ఈవ్యాపారంలో ఉన్న అవకాశమునుబట్టి ధనంమిక్కుటంగా ఆర్జించవలెననే ఆశయున్నదేకాని దానికితగు ప్రయత్నం చేసి ఫలితంపొందేవిధానం గమనించటంలేదు. అందువలన పైవిషయాలన్నీ గమనించి నేటి వ్యాపారస్తులు యికముందైనా సక్రమవిధానం అనుసరిస్తారని నమ్ముతున్నాను. ప్రజాభిప్రాయాన్ని తయారుచేయడంలో శక్తిమంతములైన పత్రికలు నిష్పాక్షికములైన అభిప్రాయముల నిచ్చి పరిశ్రమను బాగుగా నడిపించవలసినది పోయివచ్చినఫిలిమును ప్రతిదానినీ ఆకాశానికిఎత్తి పత్రికాభిప్రాయానికుండే గౌరవం కూడా పోగొట్టినాయి. ఇకముందైనా పత్రికలు నిర్భీతిగా నిష్పాక్షికములైన అభిప్రాయముల నిచ్చి పరిశ్రమ నుద్ధరించాలి. కనుక మన పరిశ్రమ వృద్ధిచెందాలంటే.

౧. మనస్వంతస్టూడియోలలో ప్రవీణులైన సాంకేతిక ప్రవీణులతో ఫిలిములు తయారు చేయాలి.

2. ఫిలింకంపెనీల నిర్మాణం యింతటితో ఆ ఫిలింనిర్మాణమునకు పనికివచ్చు వస్తుసముదాయాలను తయారుచేయు కంపెనీలను నెలకొల్పాలి.

3. స్టూడియోలతో జాయింటుగా ఫిలిములను తీయరాదు.

౪. ఫిలింయొక్క భాష తెలియని డైరెక్టరులను ఎప్పుడును వినియోగించరాదు.

౫. కొత్తనటులను సృష్టించుచుండాలి.

౬. ఒకప్రత్యేకసంగీతపద్ధతిని ఏర్పరచాలి.

౭ ఒకప్రత్యేకఫిలింవ్రాతకారుల ముఠాను తయారు చేయాలి.

౮. ప్రచురణావిధానానికి శ్రద్ధచూపాలి.

౯. ప్రదర్శనశాలలు మంచివి దేశమంతటా కట్టించాలి.

పాతర గడ్డి

'మూర్తి'

భారతదేశం కరువులకూ కాటకాలకూ పుట్టినిల్లు. అందులోనూ పశువుల గ్రాసంవిషయంలో పశువులకు మేత కరువయితే రైతుపని యింక చెప్పడమెందుకు.

వ్యవసాయానికి పశువులే ప్రధానాంగము పొలందున్నడం మొదలుపెట్టి ఆపొలంలో పంటను అమ్మి సొమ్ముచేసుకునేటంతవరకు కావలసిన పనులు ఇంచుమించుగా అన్నీ పశువులతోటే కావలసి ఉంది. అవి పుష్టిగా ఉండి కష్టించి పనిచేయవలెనంటే వాటికి మేత దండిగా ఉండడం అవసరము. మన దేశంలో పశువులకు కరువు లేదు. కాని వాటిమేతకు మాత్రం తరుచు కరువు పుడుతూవుంటుంది. అందువల్లనే మన దేశంలో పశువులు సామాన్యంగా బక్కచిక్కి శుష్కించి ఎందుకూ పనికిరాకుండా పోతూఉండడము.

ఈలాటికరువులవల్ల కలిగేబాధలు అనంతము. వాటిపాలబడకుండా తప్పించుకోవడము అసాధ్యము. కరువుకాలంలో రైతులు పశువులకు మేత సంపాదించి పెట్టలేక వాటిని తరిమివేస్తూవుంటారు. కడుపుకు మేతలేక సగంచచ్చిన ఆపశువులు వాటియిష్టానుసారం పొలాలవెంటా, అడవులవెంటా విచ్చలవిడిగా తిరిగి ఆకలాలుపెరుక్కొని తిని ప్రాణాలునిలుపుకుని ఉంటవి. కాని అవి మళ్లా రైతుకు లొంగి పనిపాటులకు ఉపయోగపడడంమాత్రం కష్టసాధ్యమే. అవి ఆలా ఉండగానే రైతుకు సేద్యం సాగడానికి కొత్తవాటిని సేకరించుకోవలసి వుంటుంది. పాతవాటినీ కొత్తవాటినీ మేపడానికి యింక రైతు పడేకష్టం ఇంతా అంతా కాదు.

ఇలాంటివరువు వచ్చినప్పుడు పశువులను కాపాడుకోవడానికి పనికి వచ్చేటట్టుగా మేతను సేకరించి నిలవచేసుకోవడం రైతుకు చాలా అవసరము.

కారణం ఏదయితేనేంకాని మన దేశంలో, సాగుబడికి లాయకయిన పొలం కోట్లకొలది ఎకరాలు ఏటా బీడుపడిపోతూ ఉంటుంది. ఆబీటిపొలంలో మామూలుగరికి, జొన్న చొప్ప, ఏనుగుగడ్డి మొదలయిన వాటిని అట్టేవ్యయం లేకుండా పైరుచేసి ఆగడ్డినికోసి నిలవచేసి ఉంచవచ్చును. వర్షాలు ప్రారంభమయినప్పటినుండీ ఆపొలాన్ని కాపుదారీలో ఉంచితే, వచ్చేపోయే చినుకులకు గడ్డి ఏపుగా పెరుగుతుంది. దీనికి ప్రయాస లేదు; నీటి తీరువా లేదు.

ఇలా పెరిగినగడ్డిని కోసి పాశ్చాత్యదేశాల్లో మట్టికింద పాతరవేసి నిలవచేయడం అలవాటు; ఇదిచాలా విస్తారంగా కూడా జరుగుతుంది. మన దేశంలోకూడా అలాటి పనిచేసుకుంటే రైతులకు పశువుల గ్రాసం తాలూకు ఎద్దడి చాలావరకు తీరుతుంది.

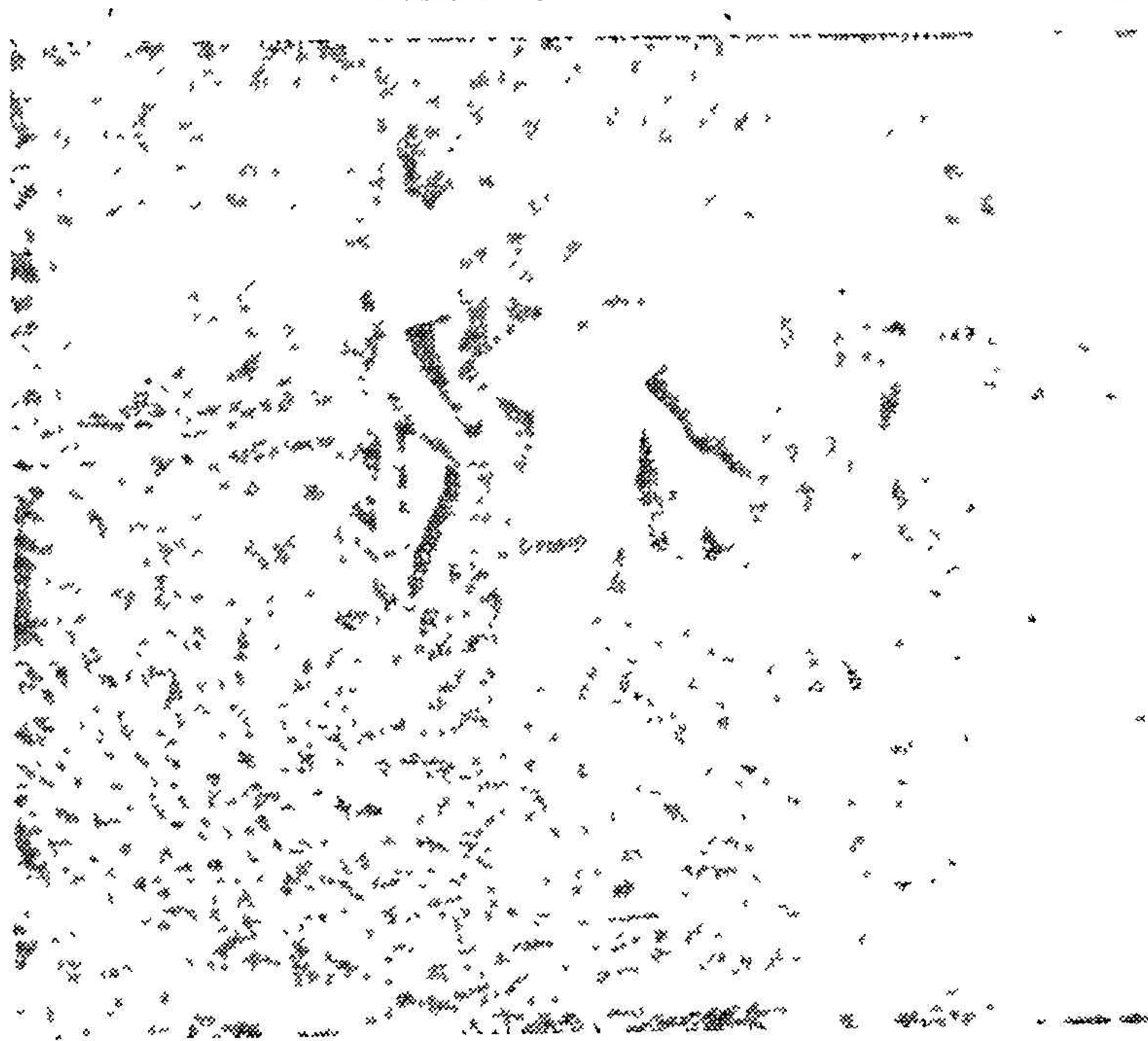
పచ్చిగడ్డిని గోతులలో తొక్కిగాని, మేటలుగా పేర్చిగాని మీదమట్టి కప్పిపెట్టి నిలవచేసి ఉంచుకోవాలి. ఈ పాతరలలో గడ్డిని పచ్చిగా, చెమ్మ అరకుండా ఉంటుంది; మృదువుగాను

౧. చొప్పను ముక్కలు చేయుట

సవసవలాడుతూను ఉంటుంది. గడ్డిని నిలవ చేసుకోవడంవల్ల రైతుకు ఎన్నోలాభా లున్నవి.

అసలు దీనికి వ్యయమంటూ అంతగా ఉండదు. గడ్డినివాములు వేసేకంటే పాతర వేయడం చాలా తేలిక పనిలో కాని, వ్యయంలో కాని. పాతర వేయడంవల్ల గడ్డిలో పచ్చి ఆరిపోదు; బరువు తగ్గదు. వాములువేస్తే గడ్డి ఎండకూ గాలికీ ఎసపోయి తేలికయిపోతుంది. మరిన్ని పాతరవేస్తే నిప్పుభయం, దొంగభయం అంటూఉండదు. పశువుల్లో చాలవాటికి ఈమేత రుచిగా ఉంటుంది. రుచిఉండేది, సులువుగా జీర్ణ మయేది కాబట్టి పశువుల కిది మంచి ఆహారము. ఈ మేత తిన్న ఆవులు దండిగా పాలు పితుకుతవి. ఎడ్లు పుష్టి ఎక్కి ఎక్కువ గాటా పనులు చేస్తవి. మామూలుస్థితిలో పశువులు మూచూడనిగడ్డిగాదాలను, ఈలాగా పుష్టినిచ్చే రుచికరమయిన ఆహారంగా తయారు చేసుకోవచ్చును.

3. గోతిలో గడ్డిని అణగత్రొక్కుట;

కనడా దేశంలో రైతులు అవలంబించే చౌకయిన పాతరపద్ధతే భారతీయులకును చాలా అనుకూలమయింది. ఎత్తయిన చోట, ఎనిమిదడుగులలోతు, పదహేనడుగులు వెడలుపు, కావలసినంతనిడివి పెట్టి గోతినిత్రవ్వవలెను. ముఖ్యంగా పక్కలు నిట్టనిలువుగ ఉండటం అవసరం. పక్కలకు పూతపూయడము గాని, రాళ్లుకట్టడము కాని పనికిరాదు. ఇట్లా చేయడంవల్ల ఒకటి; వ్యయం అధికం అవుతుంది. రెండు; గడ్డిలో ఉండే ఎక్కువ చెమ్మను నేల పీల్చడానికి వీలులేకుండా పోతుంది. ఏరకం గడ్డితోగాని, ఇంకఏ పచ్చి మేతపదార్థంతోగాని గోతిని నింపవచ్చును. పూత పరువుకు వచ్చిన గడ్డి మొదలయినవి పాతరవేయడానికి తగి ఉంటుంది. పండబారిందికాని, ఎండిందిగాని మంచిది కాదు. జొన్నచొప్ప మొదలయినవాటి విషయంలో కంకికి గింజ పట్టేపరువులో కోయవలసి ఉంటుంది. చొప్పనుగాని, గడ్డినిగాని ముక్కలు

౨. గడ్డిని, చొప్పముక్కలను గోతిలో పోయుట

౪. పచ్చగడ్డి మొ. వాటితో నింపబడిన గొయ్యి

గా నరికి పాతరవేయడం మంచిది. అలాచేస్తే బాగా అణిగిఉంటుంది. కాని ఇది అంత ముఖ్యం కాదు, గోతిలో గడ్డిని ఒకవరస పరిచి ఆవరసను అణగదొక్కి, మళ్లా ఇంకొకవాలు పరిచి, దాన్ని అణగదొక్కి ఇల్లాగొయ్యినిండేవరకు గడ్డిని పరుస్తూ, దాన్ని అణగదొక్కుతూ రావాలి. గాలి ఏమాత్రమూ గడ్డిలోకి జొరబడకూడదు. బలిష్ఠమయిన ఎడ్లచేతగాని, కూలీలచేతగాని గడ్డిని బాగా అణగదొక్కించవచ్చును. గోతిలోని పక్కవైపుల,మూలలలోగడ్డి బాగాకూరుకొని ఉండేటట్టు శ్రద్ధతో చూడాలి. గోతిని, నేలకు నాలుగైదు అడుగులు ఎత్తువచ్చే వరకు గడ్డిని పేర్చవచ్చును. ఆవల దానిచుట్టూ రెండు మూడడుగుల వెడలుపు దిన్నెగామట్టిపోయవలెను. ఇందువల్ల లోపలిగడ్డి తర్వాత ఉబికి రాకుండా ఉంటుంది. నీరు, గాలి లోపలికి చొరబడకుండానుఉంటుంది.

తర్వాత దానిని పూర్తిగా మట్టితో ఏటవాలుదిబ్బగా కప్పేసి బాగా గట్టించాలి. ఆదిబ్బమీద నీరు ఒక చుక్కఅయినా నిలవతాకిఉండకూడదు. ఏ కారణంచేతగాని, దిబ్బ బీటలువేసినా, కుంగి కుంటలుపడినా, వెంటనే మట్టితో కప్పిపెడుతూ ఉండాలి. లేకుంటే లోపలికి నీరుదిగి నిలవగడ్డి పాడయిపోతుంది.

రెండేండ్లదాకాకూడ ఇలాగా గడ్డిని పాతరలో పెట్టి ఉంచవచ్చు. సామాన్యంగా వరుపుకాలంలో ఏటా పైకితీసి గడ్డిని వాడేస్తూఉండడం మామూలు. పాతరవేసిన రెండుమూడు నెలలకు తర్వాత ఎప్పుడయినాసరే గడ్డిని తీసి వాడుకోవచ్చును. లోపలి గడ్డికి ఎండతగలకుండ ఉండడానికని కొంచెం కొంచెం — ఒక చదరపు గజంమేర—త్రవ్వి ఆభాగంలో గడ్డి అంతా తీసుకొని వెంటనే ఆగోతిని

౫. నడుమ చొప్పను ఇట్లు నిలువుగకూడ నుంచవచ్చును

౬. పాతరలోని గడ్డిచుట్టు మట్టిపోయుట

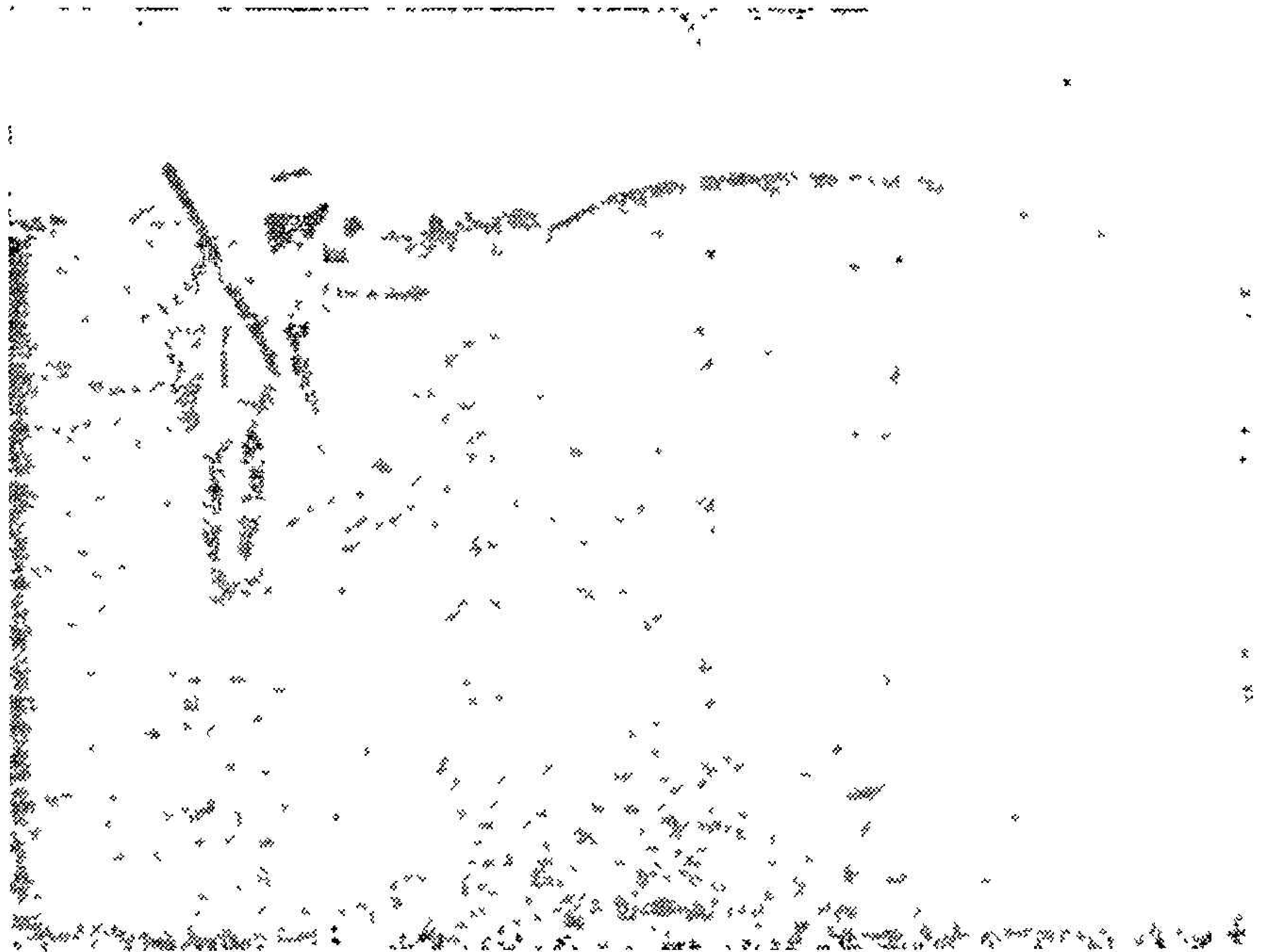
మంటితో పూడ్చేయాలి, మరొక వ్యవసాయశాఖవారు మనదేశం మారు మరొకచోట ఇలాగే తవ్వి లో వరుపుదినాల్లో పశువులమేతకు తీసుకోవాలి.

ఒకదినానికి ఈ నిలవగడ్డి సామాన్యంగా ఒకఆవుకుగాని, ఎద్దుకు గాని ౩౦ మొ. ౪౦ పౌనులవరకు అయితే దండిమేత అవుతుంది. ఎనిమిది అ. లోతు, పది అ. వెడలువు, పదిహేను అ. నిడివి గలగోతిలో పా. ౧౫౦౦౦ మొ. ౨౦,౦౦౦ వరకు గడ్డి నిలవ చేయవచ్చును. (ఈమితి నిలవచేసే గడ్డిరకాన్నిపట్టి ఉంటుంది.) ఇది రెండెడ్లకు ఒక్కసంవత్సరం దండి గ్రాసం అవుతుంది. మేతకరువు ఏటి పొడుగునా ఉండేదికాదు కాబటి ఒకచిన్నగోతిలో గడ్డిని ఇలాగ నిలవచేసుకుంటే రైతుకు ఎంతో ఉపకరిస్తుంది.

ఈవిధంగా గడ్డిని నిలవచేసు కుంటున్నారు.

కొన్నిపశువులు ఈ నిలవగడ్డిని తినవు. వాటికి అలవాటుచేయాలి. అలాటప్పుడు కొంచెంకొంచెంగా ఈ గడ్డిని మామూలు గడ్డితోగాని, చొప్పతోగాని కలుపుతూరావాలి. ఒకవారంరోజు లయ్యేసరికి ఈగడ్డినే ప్రత్యేకం బాగా తినడానికి మొదలు పెడతవి. చక్కగా నిలవచేసినగడ్డి గమగమలాడుతూ ఉంటుంది. దీని తిని పుష్టి ఎక్కిన పశువులతో దొడ్డి కలకలలాడుతూ ఉంటుంది.

ఆంధ్రదేశం రైతులు ఈ మార్గాన్ని అవలంబించి అనుకూలంగా ఉంటే వాడుకలోకి తెచ్చుకోవడము శ్రేయము.

౭. పూర్తిగా మట్టితో కప్పబడిన గడ్డిపాతర

ప్రేమ బంధం

కొల్లూరి
రామమూర్తి

రాత్రి సుమారు తొమ్మిదిగంట లయింది స్వరాజ్యలక్ష్మి పట్టడానికి శక్యం కాకుండా ఏడుస్తోంది లేచి తొట్టెలో. కృష్ణారావుగారు ప్రశాంతంగా బల్లదగ్గర కూర్చొని 'లా'పుస్తకాలు తిరగేస్తున్నాడు. మర్నాడు వాయిదా పడ్డ కేసులపట్టిక డైరీలో ముందుంది. వాటి విషయమై వాదించడానికి పుస్తకాలు ముందు వేసుకొని పాయింట్సు నోటుచేసుకుంటున్నాడు. నర్సి, పనిమనిషి, ఓమూల కూర్చొని కునుకుతోంది. పిల్లయేడ్పుతో అతని ఆలోచనకి భంగం కలిగింది. నర్సిని పిల్చాడు. కళ్లు నులుముకుంటూ పిల్లని లేవతీసింది నర్సి. కాని పిల్లయేడుపు మానలేదు. ఇక లాభం లేదని నర్సిదగ్గర పిల్లనుతనుతీసికొని బుజ్జగిస్తూ బుజాన వేసుకొని పచారు చేస్తున్నాడు. గడియారం అరగంట కొట్టింది. "అబ్బా, అప్పుడే తొమ్మిదిన్నర అయింది, ఇంకా సరోజ యింటికి రాలేదే" అనుకున్నాడు. ఇంతలో కారు హారన్ వినపడింది, తలుపు భళ్లున తెరుచుకొంది. సరోజ ఎదుట ప్రత్యక్షమయింది.

సరోజ కృష్ణారావుగారి గృహిణి. కొద్దో, గొప్పో, విద్యాగంధం కలది. పాశ్చాత్య నాగరికతా వ్యామోహానికి సిసలైన నమూనా. "చలం" గారి "స్త్రీ" తత్వంపూర్తిగా జీర్ణించి ప్రతీఅణువులోను ప్రతిధ్వనిస్తోంది. వారివిచ్ఛిక ప్రేమతత్వం (Free love theory)అంటే అమితమైన ఆదరణ. స్వేచ్ఛామూర్తి, స్త్రీల పాలిటి కల్పతరువు. స్త్రీ సంఘ సంస్కారోద్యమపితామహి, విడాకులచట్ట ఉపపాదనలలో ప్రప్రథమ, పురుష ప్రతిష్ఠావిధ్వంస బద్ధకంకణ. వేయేల? నారీలోకోద్ధరణ అవతారమూర్తి, అప్పుడే సినిమానుండి స్నేహితురాలి కారులో యిల్లు చేరింది.

కృష్ణారావు ఒక న్యాయవాది. న్యాయవాదే కాదు జాతీయవాదికూడాను. అహింసా తత్వం బాగా అర్థం చేసుకున్నవాడు, దేశాభిమాని, స్వాతంత్ర్యప్రియుడు, నిరాడంబర జీవి. ఖద్దరుతప్ప మరేమీధరించడు, సాధ్యమైనంతవరకు స్వదేశీవస్తువులనే వాడతాడు. ఉదారబుద్ధిగలవాడు. టాల్‌స్టాయిసిద్ధాంతముల నంగీకరించువాడు. ఉన్నంతలో లేదనక యిచ్చువాడు. నౌకరులనుకూడ నీచముగ చూచువాడుకాడు, కుశాగ్రబుద్ధి. పట్టినకేసు నెగ్గి తీరవలసినదే. జడ్జీలకుకూడ అత నననిన గౌరవము, భయముకూడాను, ఉపన్యాస సంస్కర్తలలో చేరక న్యాయ మనితోచిన సంస్కరణల ఆచరణలో పెట్టువాడు, సంఘమునకు దాసుడు కాడు. మొత్తమునకు ఉత్తమ గుణములసంపుటి అని చెప్పవచ్చు.

స్వరాజ్యలక్ష్మి పైదంపతులకు ఏకైకపుత్రి. సరోజ నోములపంట కాదు (నోములు, వ్రతములు అన్న నమ్మకము లేదు గాన) కాని, కృష్ణారావుగారి మాతృదేశారాధన ఫలితము ఆకసికందు. వయస్సు పదకొండుమాసములు. సాక్షాత్తూ కృష్ణారావుగారి చిత్రం చిన్న సైజులో (Epitome)తల్లి చేరదీయదు కాబట్టి తండ్రిదగ్గరే ఎక్కువ చనువు. భూమిమీద పడ్డప్పటినుండీ తల్లిపాలు ఎరుగదు; యౌవన నాశనానికి కారణభూత మని పాలివ్వలేదు గనుక. ఇదీ ఒకవిధంగా మంచిదే (It is all for the best) అనుకుంటూ. ఎందుకంటే పాలిచ్చేవాళ్లగుణాలే తాగేపిల్లలకు అబ్బుతాయంటారు కాబట్టి.

సరోజకాలు ఇంట్లోనిలవదు. ఎంతసేపూ సంచారమే పట్నంలో. ప్రతిసభకు ఆమే ఒకఅలంకారం. ఇకస్త్రీల సభలమాట చెప్పనక్కరలేదు, ఆమెలేనిదే ఏదీ జరగదని. స్త్రీల సంఘాలకి అధ్యక్షురాలో, ఉపాధ్యక్షురాలో, కార్యదర్శినో, లేకకనీసం ఆహ్వానసంఘ సభ్యురాలో అయిఉంటుంది. సాధారణంగా ఆంధ్రదేశంలో ఆమెను ఎరగనివా రుండరు పత్రికల ద్వారా. ఎందుకంటే చిత్రంతోకూడా ఆమె పేరు బొద్దక్షరాలతోపడుతూ ఉంటుంది కాబట్టి. ఇంతెందుకు ఆమె "నామకురాళ్లలో ఒకటి" అంటే అంతా అందులోనే ఉంది. మామూలుప్రకారం నాలుగుగంటలకు యిల్లు వదిలింది. ఆవేళకూడా. సరే వచ్చినపైను మీకు విదితమేకదా? వచ్చింది, డ్రస్సు మార్చింది, నర్సిసిద్ధంచేసిన భోజనం ఏదోకతికింది (ప్రొద్దస్తమానం వేళాపాళా లేకుండా ఉపహారా లారగించేవాళ్లకి తిండేమి సయిస్తుంది;) వెళ్లి తనగదిలోపడుకొని (తనగది వేరు, భర్తగదివేరు) "చలం"గారి "స్త్రీ" పారాయణచేయడం మొదలెట్టింది.

కృష్ణారావుకూడా కాస్సేపు పేపరుచూసుకొని గదిలోకివెళ్లి పడున్నాడు. నర్సి నాలుగు మెతుకులుతిని పిల్లతొట్టిదగ్గర చాపమీద పడుక్కుంది. ఇది వారిదినచర్యలో ఆఖరుఘట్టం.

స్వేచ్ఛావృత్తులలో న్యాయవాదవృత్తి ఒకటి. ఇష్టం ఉంటే కోర్టుకి వెళ్లవచ్చు, లేకపోతే మానెయ్యవచ్చు. అడిగేవాడు లేడు, "కాజువల్ లీవు"ముందుగా శాంక్షన్ చేయించుకోవాలన్న బాధ లేదు. రాలేదేమని పై అధికారుల మొట్టికాయలు లేవు. అల్లాగని కాళ్లుముడుచుకొని కోర్టుకివెళ్లడం మానేవాడు కాడు కృష్ణారావు. అవసరమైతే ఒక్క చీటీతో కేసులు వాయిదావేసేవారు న్యాయాధికారులు. ఆదాయం సుమారు వెయ్యి రూపాయలకు మించి ఉంటుంది.

కృష్ణారావుగారి తెలివితేటలకు ప్రభుత్వం వారు మెచ్చుకొని మునసబుపదవికి ఆహ్వానించారు. కాని ప్రభుత్వశృంఖలాలకి బద్ధుడు కాతలంపులేక నిరాకరించాడు స్వాతంత్ర్యప్రియుడు కాబట్టి. అధికారగర్వం, వ్యామోహంగల ఏమానవ ప్రకృతీ వచ్చిన అవకాశం జారవిడుచుకోదనుకుంటా యిల్లాగు. అంత స్వాతంత్ర్యప్రియుడు కాబట్టే భార్యను కూడా ఏమీ అనేవాడు కాదని తోస్తుంది. ఒక్కనాడేనా పెదివివిప్పి "ఇదేమి?" అన్నపాపాన పోలేదు. ఆమె స్వేచ్ఛకు అడ్డుతగలలేదు. ఆమె ప్రత్యేకఖర్చులకు నూరురూపాయలు యిచ్చేవాడు నెలకి. దానికి జమాఖర్చు ఆయనజన్మలో ఎప్పుడు అడగలేదు సరిగదా

కావాలంటే యింకా యెక్కువ మొత్తం యిస్తూ ఉండేవాడు. ఆయన ఓరిమి మాచి భూమికూడా తలవంచి క్రుంగిపోయింది దిసవకి.

సాయంకాలం మూడుగంట లయింది. సరోజిని హడావిడిగా దుస్తులువేసుకుంటోంది. ప్యారిసుసిల్కుచీర కట్టి, కప్పనోటిపొట్టి చేతులజాకెట్టు తొడుక్కుంది. ఎదుట బల్ల మీద పెద్ద అద్దం. అద్దమునకుముందు "పెరల్ క్రీము" సీసా, "ఛెర్రీరోజు"పవుడరు ఆమె కొరకు ఎదురుచూస్తున్నాయి. దుస్తులుధరించి, బల్ల సమీపించి, ఆ 'లెవెండరు యింగ్లీషు సోపు'తో తోమిన ముఖాన్న "పెరల్ క్రీము" రుద్దింది. పిమ్మట "ఛెర్రీరోజు" పవుడరు చక్కగా ముఖంనిండా కొట్టింది. వింతవింత పిన్నులు తగిలించి లేనివంకరలు కల్పించింది కురులలో. వెనుక చక్కగా 'బరమా'ముడి. ముడిచుట్టూ చేమంతిపూలదండ. చెవులనుండి బుజాలవరకూ వ్రేలాడే లోలకులు. మెడలో ఏమీలేదు ఒక సన్ననిగొలుసుతప్ప. పిమ్మట తెల్లనిసాక్సు తొడిగి ఎత్తుమడమల (High-heeled) బూటు వేసుకుంది. తమలపాకుల ఎరుపు చాలక కాబోలు కొంచెం ఎర్రరంగు కూడా పూసింది పెదవులకు. అల్లాగే చెక్కిళ్లకుకూడా కొంచెం ఎర్రరంగు అద్దింది "రోజీ చీక్సు" అవాలని. అద్దంలో తనరూపం చూసుకుంది. "సరిగా సినీమానటిలా ఉన్నానా" అనుకుంది. "ఉన్నాన"ని సంతోషించింది. చేతికి ఒకచిన్నతోలుసంచి తగిలించుకుని వీధిలో కొచ్చి చూసింది.

స్నేహితురాలు, కమల యింకా రాలేదు. ప్రొద్దుపోతోందని విసుక్కుంది కొంచెం చిందులు త్రొక్కిందికూడాను. బంగారపు గొలుసుతో ఉన్న "కేపుసేకు" రిష్టువాచీకేసి ఒకచూపు పారేసింది. "అప్పుడే నాలుగున్నర అయింది యింకారాలేదే" అనుకుంది. ఇంతలో బుర్రుమని కారువచ్చి సుమ్మంముందు ఆగిందో,లేదో To-day is Saturday, There is tea-party at four thirty. Dont you know, అని మాటలవర్షం కురిపించింది. గభాలున కారులో కూర్చుంది. కారువానికి ఆజ్ఞయిచ్చింది వడిగా నడపమని. సరి యిద్దరూ నాల్గుముప్పైఅయిదింటికి క్లబ్బు చేరారు. కారుదిగి డ్రైవరుతో సరిగ్గాఎనిమిది గంటలకు రమ్మనమంది విస్పాటంగా.

నాడు శనివారం. ప్రతిశనివారం క్లబ్బులో 'టీపార్టీ'. సరోజ కమలలు లోనికి వెళ్లేసరికి మెంబర్లందరూ, వింతవింత ఫాషన్లతో ప్యారిసును ఎడమకాలితో తన్నేవాళ్లంతా బల్లల చుట్టూ కుర్చీలమీద కూర్చునిఉన్నారు. అనుకొన్నట్టు మన సరోజా కమలలే ఆఖరివారు క్లబ్బుచేరడానికి, **Excuse me, I am sorry, I am late.** అంటూ ఒకకుర్చీలో చతికిలపడింది సరోజ. ప్రక్కస్థానం ఆక్రమించింది కమల. సరి ఆలస్యమెందుకని అందరూ మొదలు పెట్టారు ఆరగించడం. కబుర్లు చెప్పుకుంటూ ముగించారు అల్పాహారవిందు. కాఫీ బల్లదగ్గర, భోజనశాలలోనేగా రాజకీయాలు, మతకలహాలు, సంఘదుర్నయాలు, లోకవ్యవహారాలు మాట్లాడునది.

సుమారు అయిదుగంట లయింది. ఇక ఎవరిఅభిరుచికి తగినట్టు వారు ఆటలకు బయలుదేరారు. కొందరు టెన్నిసు, కొందరుబాడ్మింటను, కొందరుటేబిలుటెన్నిసు, కొందరు కారమ్సు, సరే మిగిలిన వారు నలుగురు చొప్పున "ఆక్షన్ బ్రిడ్జి" ఆడటం మొదలుపెట్టారు. చీకటిపడేదాకా బయట ఆటలు (**Out door games**) సాగాయి. ఇంక అలసిపోయి **"Cool drinks"** పుచ్చుకున్నారు. అభ్యాసమున్న వారు గోల్డుఫ్లేకు సిగరెట్టుడబ్బా ముందువేసుకుని సిగరెట్లుముట్టించి **N. S. R** యింజనులాగ పొగవదలడంమొదలు పెట్టారు. ఈవిధంగా కులాసాగా కాలక్షేపం చేస్తూనే ఉన్నారు. యింతలో గడియారం "టింగు, టింగు" మని ఎనిమిది కొట్టింది. అందరూ బిలబిలా లేచారు. వీధిలో 'బుర్రు, బుర్రు'మని కారులచప్పుడు. ఒక్కరొక్కరే "గుడ్ నైటు"లు చెప్పుకొన్న పిమ్మట కారులలో ఎక్కి నిజనివాసాలకి వెళ్లారు, అందులో మన సరోజ ఒకతె.

'టీపార్టీలొకటితప్ప మిగిలినవి క్లబ్బులో నిత్యకృత్యాలేకాని వింతలు విశేషాలు కావు. అంటే సుమారు నాలుగుగంటలు వీరంతా కులాసాగా కాలక్షేపం చేస్తున్నారన్నమాట క్లబ్బులో; అదేవారు చేయుపని. పైగా ఇట్టివారు సంఘాన్ని దూషిస్తారు. దాన్ని ఉద్ధరించడానికి తాము దిగి వచ్చామంటారు. ఇక దేశసేవమాట చెప్పనక్కరలేదు వారు చేయునది. ఎందుకంటే, మోటని వారు ఖద్దరు ధరించరు. బాగుండదని స్వదేశవస్తువులు కొనరు తిట్టమంటే వడా, మడా తిడతారు సనాతనులను. స్త్రీజాతి అధోగతి పాలయిందంటారు. దానికి విద్యావిహీనతే కారణమంటారు. హరిజనులకు చాలా అన్యాయం జరిగిందంటారు, కాని ఏదీచూద్దాం, వారు స్త్రీల విద్యావ్యాప్తికి చేసినకృషి, ఏమి! పాఠశాలలు పెట్టించారా? పుణ్యాత్ములెవరైనా పెట్టించిన పాఠశాలలలో విద్యావతులైన తాము ఏమైన ఆనరరీగా పనిచేశారా? హరిజనుల అభివృద్ధికి ఏంచేశారు? పాఠశాలలు పెట్టించారా? పల్లెలకు పోయి ప్రచారం చేశారా? వారివిజ్ఞానం ఏవిధంగానైనా పెంపొందింపచేశారా? లేదు. వారేమో, వారి క్లబ్బులేమో, వారి ఆటలేమో, వారి పాటలేమో, వారి అల్పాహారవిందులేమో, వారి అధికాహారభోజనములేమో, వారివేషాలేమో, వారి భాషలేమో, అంతేకాని యిల్లాంటి వాళ్లు దేశానికిగాని, సంఘానికిగాని చేసిన సేవ యేమిటి?

ఇల్లా కాలం గడిచిపోతోంది, స్వరాజ్యలక్ష్మికి మూడేళ్లు నిండాయి. అప్పుడే తండ్రితో నెమ్మదిగా చేయి పట్టుకొని పచారు చేస్తూ "నాన్నారూ, అమ్మయేదండీ? యింకా యింటికేరాలేదు. నాకు నిద్దరొస్తోంది, రోజూ అమ్మ నేను నిద్దరపోకుండా యింటికొచ్చేదండీ, ఇవ్వాళ వెళ్లాతప్పుడుకూడా చెప్పానండీ నువ్వొస్తేనేకాని నిద్దరపోనని. దబ్బున, వత్తానందండి. రానేలేదు, పోనీయంది, రోజూ యింతే. నేను బజ్జుంతాను మీరు రండి," అంది ముద్దుముద్దుగా వచ్చీరాని మాటలతో. కృష్ణారావు అంతా శాంతంగా విని ఒక్కనిట్టూర్పువిడిచి "లేదమ్మా. వస్తుంది. కమలమ్మ పిన్నిగారింటికి వెళ్లింది. ఇప్పుడే వస్తుంది.

నీకు నిద్దరవస్తే పడుకో అమ్మా నేను నీదగ్గర కూర్చుంటా" నంటూ ఆమెను పక్క మీద పరుండబెట్టి జోకొట్టాడు. స్వరాజ్యం నిద్రపోయింది.

మానవుని జీవితం దుఃఖభాజనంగా చేయు వాటిలో 'అనుమానం' అగ్రస్థానం వహిస్తుంది. కాబట్టి ప్రతివ్యక్తికి ప్రతివిషయంలోనూ కొంతనమ్మకం ఉండాలి. అది లేకపోతే అడుగైనా సాగదు జీవయాత్ర ముందు. కాబట్టే సరోజప్రవర్తన సుతిమించి రోగంలోపడి స్త్రీ సహవాసంతోపాటు పురుష సహవాసంకూడా యెక్కువైనా కలతచెందలేదు కృష్ణారావు గారు. శీలమునకు భంగంలేకుండా ఏకార్యాలలోనైనా స్త్రీలు పురుషులతో కలసి పని చేయుట తప్పులేదని వారిఅభిప్రాయం. వారి అభిప్రాయమే కాదు; అందరి అభిప్రాయమూ కూడాను.

మాధవరావు పాశ్చాత్యదేశాలు తిరిగి వచ్చాక "మధు" అయినాడు. ఫుల్‌సూటు, ఫ్రెంచి కట్టు ఆయన పాశ్చాత్య వ్యామోహాన్ని ప్రదర్శిస్తాయి. ఒక 'గోల్డుఫ్లేకు' సిగరెట్టు డబ్బా ఎప్పుడూ కూడాఉంటుందని వేరే చెప్పనక్కరలేదు, నోటిలో తెల్లచుట్ట లేకుండ వారిని చూడడం అరుదు.

ఆయన సంస్కారులలో ఒకడు. స్త్రీల స్వేచ్ఛకొరకు తన జీవితం ధారపోస్తానని కంకణం కట్టుకున్నాడు. మన హిందూసంఘం చాలా పతితమైందని, పాశ్చాత్య స్త్రీలను చూచి మనం చాలా నేర్చుకోవాలనీ, పలుమారు ఉపన్యసించాడు. కాబట్టి సంఘోద్ధారకులలో ఆయనకుకూడా ఒక ఉన్నత స్థానం యిచ్చారు ఆ సామాజికులు.

మనసరోజకే వారికీ జోస్తి కలసింది. అది క్రమక్రమాభివృద్ధి పొందింది. మధు "బేబీ ఆప్టిన్" అల్లా జపుతోందంటే సరోజ అందులో ఉందన్నమాటే.

లోకులు కాకులు. కుండ్లు మూయుటకు మూకుడుంది కాని వారినోళ్లు మూయుటకు సాధ్యపడదు ఎవ్వరికీ. అందులో వాక్స్వాతంత్ర్యం, పౌరహక్కులు కావాలనే యీ రోజులలో ఎవరినోరు ఎవరు మూయగలరు? సరోజ మధువుల విషయంలో లోకం విపరీతంగా చెప్పుకుంటోంది. కొంతమంది సరోజ యీ నడవడికి కృష్ణారావుగారిని నిందిస్తున్నారు కూడాను. కాని ఆయనమాత్రం చలించలేదు కొంచెమైనా. కళ్లారా చూస్తేనేగాని దేన్నీ నమ్మకూడదనే సిద్ధాంతంలో వాడు కాబట్టి.

ఆనాడు కృష్ణారావుగారికి కోర్టులో అట్టే పనిలేదు. పోనీ ముద్దుల స్వరాజ్యలక్ష్మితో ముచ్చటగా కాలక్షేపం చేయవచ్చునని సుమారు 3 గంటలకే యింటికి వచ్చాడు. వచ్చేసరికి యింటినుండు కారు. అది మాధవరావుది, నెమ్మదిగా లోపలికి వచ్చాడు. ఇంట్లో అలికిడి ఏమీలేదు. నర్సి, పిల్లాకూడా కనబడలేదు. కచేరిసావడి వదలి నెమ్మదిగా లోన ప్రవేశించాడు. సరోజగదిలో మాటలు వినబడుతున్నాయి. గదితలుపులు మూసిఉన్నాయి. ఇది ఆయనకు కనబడినదృశ్యం. స్థాణువైపోయాడు. అయిదు నిముషాలు అట్లే నిలబడిపోయాడు. అతనిబుర్ర గిర్రున తిరిగిపోయింది. చివరకి అనుకున్నంతా అయిందనుకున్నాడు. మాట్లాడక వెళ్లి పడకకుర్చీలో చతికిలపడ్డాడు.

కొంతసేపటికి సరోజ, మాధవరావులు బయటపడ్డారు. కృష్ణారావును చూసి తెల్లపోయారు. మాధవరావు చల్లగా జారాడు ఆయనను చూచీ, చూడనట్లు కృష్ణారావుగారు బుర్రవంచుకొని కూర్చుండుటచే. సరోజని లోనికి వెళ్లి ఆలోచనలో పడింది. ఇంతలో నర్సి పిల్లనెత్తుకొని వీధిలోనుంచివచ్చింది. పిల్ల తండ్రిని చూడగానే ఒక్క ఉరుకు ఉరికి తండ్రిదగ్గరకు వెళ్లింది "నాన్నారూ, ఇవ్వాళ వచ్చునొచ్చారు" అంటూ. కృష్ణారావు నెమ్మదిగా తలయెత్తి స్వరాజ్యాన్ని దగ్గరకు తీసికొన్నాడు. ప్రశాంతంగా సరోజనిని పిలిచి "నేటినుండి నీవు యీ యిల్లు విడిచి నీయిష్టము వచ్చినచోట ఉండవచ్చు. ప్రతినెలా నీకు మామూలుగా యిచ్చే నూరురూపాయలు ఎక్కడి పంపమంటే అక్కడికి పంపుతాను" అని రెండు వేడికన్నీటిబొట్లు రాల్చాడు స్వరాజ్యాన్ని నిమురుతూ.

ఈ సందర్భంలో ఒక సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చింది. మిస్ మేయో, సరోజలాంటి ఏ వేళ్లమీద లెక్కపెట్టగల స్త్రీలనో చూసి "Mother India" వ్రాసింది కాని, కృష్ణారావుగారిలాంటి వీరపురుషులు, స్త్రీరత్నములు ఎందరున్నారో ఈ హిందూదేశంలో ఆమె కేమితెలుసు - చుట్టపుమాపు క్రింద వచ్చి ఏ పెద్దపట్నాలలోనో బసచేసి, ఏ అధికారి సభ్యులనో, ఏ ప్రభుత్వబిరుదాంకితులైన భట్రాజులవలె వారి పరిపాలనను కీర్తించువారినో విచారించి పోయిన "సైమన్ కమిషన్" వారికి పల్లెవాసులకు రైతుల కష్టజీవనము తెలియనట్లు?

కృష్ణారావుగారి ఆ ప్రశాంతమగు పలుకులతో త్రాగినవాడి మైకం తాపుతో తగ్గినట్టు సరోజకు కమ్మిన మైకం పోయి కళ్లు విడ్డాయి. మొదటినుండీ ఆమె ప్రవర్తనా కృష్ణారావుగారి ఆదర్శజీవనమూ ఒక్కమారు కళ్లకు కట్టినట్టయింది. తననడవడి తానే విమర్శించుకుంది. ఆయనపట్ల తాను చేసిన ద్రోహం, ఆయన ఓరిమీ రెండూ బోధపడ్డాయి. తాను మహాద్రోహినని గ్రహించింది. సాధారణంగా తల్లులకు పిల్లలయందు అపరిమితప్రేమ యని వాడుక. అదికూడా తాను కల్లచేశానని గుర్తించింది. అన్నిటికంటె స్వరాజ్యలక్ష్మిపట్ల చేసిన ద్రోహం బోధపడింది. మారుమాటాడక యిల్లు వదలి వెళ్లిపోయింది.

చేసిన పాపమునకు ప్రాయశ్చిత్తముగ (మత్తువదలి పాపపుణ్యవిచక్షణ కలుగుటచే) తన జీవితము మానవసేవకై వినియోగించ నిశ్చయించింది. మర్నాడే వెళ్లి ఆస్పత్రిలో నర్సు (Nurse)గా ప్రవేశించింది. ధనాశతో కాక సేవావృత్తితో రోగులకు ఉపచర్య చేయుటకు మొదలుపెట్టింది. స్వల్పకాలములోనే ఉన్న పరిచారికలలో ఉత్తమురాలని పేరుపొందింది.

సరోజిని యిల్లు వదలిన మర్నాటినుంచి స్వరాజ్యం మంచం పట్టింది. అది క్రమంగా దీర్ఘరోగంక్రింద పెట్టింది. అపరిమిత ఆందోళనతో డబ్బు విరజిమ్ముతున్నాడు కృష్ణా

రావు. కాని అల్లోపతిక్ డాక్టర్ల కేమీ అంతు దొరకలేదు. ఆశ నిరాశ చేసుకొన్నారు. చివరికి 'బెంగ' అని నిర్ధారణ చేశారు. అప్పడప్పడు స్వరాజ్యం తల్లికొరకు కలవరించడం దాన్ని బలపరచింది. దైవం మీద భారంవేసి గవర్నమెంటు ఆస్పత్రిలో ప్రవేశపెట్టాడు స్వరాజ్యాన్ని.

ఇల్లు వదలినప్పటినుంచీ సరోజ పిల్లవిషయమై కర్ణాకర్ణిగా వింటూనేవుంది. ఆమె మనస్సు ఆందోళన పడిపోతోంది. ఇంటికి వెళ్లడానికి మొహం చెల్లదు. వెళ్లి పిల్లను చూడమని మనస్సు తొందర పెడుతోంది. ఏమి చెయ్యడానికి తోచటంలేదు ఆమెకు. ఈ సందిగ్ధావస్థలో స్వరాజ్యాన్ని ఆస్పత్రికి తీసుకొచ్చారని తెలిసింది. దైవవశాత్తూ తను ఆ వార్డు (ward) లో ఉండటం తటస్థించింది. ఒక్కమారు కళ్లుమూసుకొని భగవంతుణ్ని స్మరించింది ఆ అపూర్వసంఘటనానికి.

కృష్ణారావుగారు లేనిసమయంలో రాత్రి అనక, పగలనక స్వరాజ్యాన్ని కనిపెట్టుకొని ఉంటోంది సరోజ. స్వరాజ్యానికి ఆహారమేమీ పోవడంలేదు. ఎవరుచెప్పినా సుక్కెడు పాలేనా తాగటంలేదు. తరచు తల్లికొరకు కలవరింతలు, చెరుపు, మరపుకింద ఉందిస్థితి. ఇల్లా రెండురోజులు గడిచాయి. మూడోనాడురాత్రి ఎవ్వరూ లేనిసమయాన్న సరోజ తనదుస్తులు తీసి స్వరాజ్యానికి తన్ను ఎరుకపరచుకుంది. స్వరాజ్యం దభాలున లేచి తల్లి ఒళ్లో బల్లిలా అంటిపెట్టుకొనిపోయింది. సరోజని కన్నీళ్లు ధారకట్టి స్వరాజ్యాన్ని అభిషేకించాయి. తలకిచల్లదనం తగలడంతోటే స్వరాజ్యం తల ఎత్తి చూచింది. తల్లికన్నీటి ధారలు కనిపించాయి. "ఏడవకమ్మా, ఎందు కేడుస్తావు? ఊరుకోవే అమ్మా" అంది హీన స్వరంతో. "లేదమ్మా" అంది సరోజ కళ్లు తుడుచుకుంటూ. తల్లి పడితే కొంచెం పాలు తాగింది స్వరాజ్యం. తరువాత నిద్రపోయింది తల్లిజోకొడుతూంటే. అదే ఆస్పత్రికి వచ్చాక ఆమె నిద్రపోవడం.

స్వరాజ్యాన్ని తండ్రితో చెప్పవద్దంది తనసంగతి సరోజ. అదిమొదలు స్వరాజ్యం తేరుకోవడం మొదలుపెట్టింది. కృష్ణారావుగారులేనిసమయం చూసి సరోజ పిల్లకి ఆహారం యిచ్చి వెళ్లిపోతూఉండేది. రాత్రి తెల్లవార్లూ ఆమెదగ్గరే గడుపుతూ ఉండేది ఎవ్వరూ ఉండేవారుకారు కాబట్టి.

స్వరాజ్యానికి బాగా నెమ్మదిగా ఉంది. "ఇంక ఆస్పత్రినుంచి యింటికి తీసుకువెళ్ల వచ్చు" అన్నారు వైద్యులు. మర్నాడే మంచిరోజవటంచే స్వరాజ్యంతో "అమ్మా, మనం రేపు యింటికి వెళ్లిపోదాం" అన్నాడు కృష్ణారావు. ఆమాట స్వరాజ్యం చెవికి సుంకు దెబ్బలాగ తగిలింది. మనస్సు ఏదో పెద్దరాయి పెట్టునట్టు బరువైపోయింది. "నాన్నారూ, నేను యింటికి రానండీ; ఇంటికి వస్తే అక్కడ అమ్మలేదండీ" అంది స్వరాజ్యం ఏడుస్తూ. నిర్ఘాంతపోయాడు కృష్ణారావు. "అమ్మ! అమ్మయేమిటమ్మా? అమ్మెక్కడుంది? చాలారోజులైంది వెళ్లిపోయి. ఇక్కడమాత్రం అమ్మ ఎక్కడమ్మా?" అన్నాడు ఒక్క నిట్టూర్పుతో తనకు ఆసంగతేమీ తెలియదు గనుక; సరోజనుగూర్చి మళ్లీ ఏమీ వినిపించలేదు గనుక. అప్పుడు స్వరాజ్యం సంగతంతా చెప్పింది విపులంగా తండ్రితో. ఆశ్చర్యం, ఆనందంకూడా కలిగాయి ఆయనకి. రెండు కన్నీటిచుక్కలు రాలాయి ఆసంతోషంలో అప్రయత్నంగా. "అమ్మా, అమ్మకూడా యింటికివస్తుంది నీతోటి. రేపే వెళ్లిపోదాం అంతా యింటికి. సరేనా" అన్నాడు చిరునవ్వుతో కృష్ణారావు.

"స్కైలార్క్"

మల్లవరపు విశ్వేశ్వరరావు

అరుగుదెమ్మానందజీవీ!
పులుగు వెన్నడు గావు నీవొసా!
అల్లదివినో దివముదరినో
వెల్లహృదయము నొలుకబోసెదు
నిరనుభూతకళాంచితమ్మగు
నీయనర్గళ నిస్వనమ్ముల!

ఉన్నతము నున్నత తరమ్ముగ
మన్నుదిగవిడి మిన్నులంటెద
వెన్నచిచ్చుల మేఘమట్టల;
నీలవార్నిధి నెగసి మీరెదు,
పాటబాడుచె పరుగువారెదు,
పరుగువారుచె పాటబాడెదు!

క్రుంకు-సూర్యసువర్ణవిద్యు
ద్రక్తిమొగిళులు రగులుచుండగ
తేలియాడెదు, సోలిమొగసెదు
నవ్యచలదశరీరదివ్యా
నందభావ మనంగనో!

లలితరక్తిమ సంధ్యసీసథ
వలయమున నీరై కరంగును,
పట్టపగలున మడగు తారక
పగిది జూపుల కందకున్నను
నిలిచి వినిమెద నీవు వర్షిలు
నిశితలసదానందమున్.

ధవళశుభ్రోప స్తటమ్మున
దరల తనతీక్ష్ణప్రదీపము
తరచి చూచిన తలపు లంటని
రజితకాంతుల రాజబింబము
రాల్చువాడిశరాల బోలిన
నిశితలసదానందమున్.

భూనభోంతరమెల్ల నీని
స్వానమే ధ్వనియించిపోయెడి
ప్రస్ఫుటమ్మగు రేయి జంద్రుడు
పరగి యొంటరి మొయిలుపజ్జను
కిరణపుంజము గురియదివియే
పొరలిపారిన పోలికన్.

ఏది నీవో ఏ మెరుంగము,
ఏది నీ కతిసన్నిభంబో ?
ఇంద్రచాపాభ్రముల జాలగు
బిందుసందీప్తులె తులింపవు
నీ ప్రసన్నిధి కురియుగానధు
నీ ప్రభావముతో.

లోక మెల్లను మునుగణింపని
శోకములు నాశలు పెనంగొన
నేకభావమొనర్చి, కోరకె
యూరకే గేయముల బాడుచు
నూహవెలుగుల దాగుకవిగతి :

ప్రణయమధురాలాపనలతో
ప్రేమభరితాత్మోపలాలన
కేనితాంతరహస్యవేళనో
యా నికుంజము పొరలబ్రాసా
దాగ్రమున బ్రవసించి పాడెడి
యగ్రవంశ కుమారిపోలిక :
మరుగుపరచెడు విరుల, శాద్వలి,
నెరుగబడకయ వెలుగు లీనుచు
శిశిరసిక్తము కోనలోపల
మసలుబంగరు మిణుగురుంబలె :
వెచ్చవెచ్చని వాయువులు దళ
గుచ్ఛముల విరజిమ్మిపోగా,
పచ్చమగు తత్సౌరభమ్ములు
పక్షిభారుల మధుపహారుల

హెచ్చు మధురత మచ్చుగొల్పగ,
పచ్చనగు తన పత్రశాలనె
పరగు 'రోజా' పుష్పమట్టుల :

తళుకులీనెడి తృణశలాకల
దోలకరిల్లెడు [illegible]డుల యలికిడి,
వర్షవిచలిత వరసుమమ్ముల
హర్షవిలసిత మతులనవ్యము
స్వచ్ఛతరమా సొబగునెల్లను
హెచ్చమీరును నీసుగీతము !

సూక్ష్మజీవమొ ? పక్షియాదో ?
సుంత నేర్పుము మాకు నేమధు
రానుభావము లీ వెరుంగుదో :
ప్రణయమద్రాక్షాసారసంస్తవ
నినదముల నెన్నండు గని విన
నీ మహాకల్లోలరంజన !

విమలకళ్యాణార్ద్రరాగము,
విజయవర్ధితమంద్రరావము
నీరుతమ్మున కీడునేసిన
నీరసాతిశయమ్మె వెలివడు

నే రహస్యాభావకలననో.
సృష్టి నీకలగాననిర్ఝరి
యెట్టిలక్ష్యము లెంచి ప్రవహిలు :
ఏమి గిరికేదారలహరులు,
శ్యామలములే భూనభమ్ములు ?
ఏ విహంగకులానురాగము,
ఏ వ్యథాబాహ్యానుభోగము ?
నీ విశుద్ధానందగరిమను
నిలువజాలదు క్లాంతిసుంతయు,
నీడవోలిక నేని క్లేశము
నీదెసకె ప్రసరించ దెన్నడు;
నీకు వలచుటె-వలపుసొలపును
సోకి వగపుల నెరుగ వింకను.

నిత్యమును జాగ్రత్సుషుప్తుల
నీవు మది భావించియుందువు
మర్త్యులకు స్వప్నైకవేద్యము
మృత్యునైజాగాధసత్యము,
లటులగాక త్వదార్ద్రగీతిక
లెట్లుప్రవాహిలు నచ్ఛధారగ ?

వెనుకముందుల నరసి మేమో
వనరుచుందుము లేనిదానికి :
మా వినిర్మలహాసమందే
మలయునే బాధానుభూతియొ,
నిరవధికకారుణ్యభావ
స్ఫురితములె మా మధురగీతులు.

కాని మదమాత్సర్యభీతుల
గణననేయక నుండజాలిన,
మ్లానబాష్పమ్మొక్కటేనియు
లేని జన్మయె పూనియుండిన,
ఏ గతిని నీయాప్రమోదము
నూహనేతుమొ ఏ నెరుంగను.

మోదభరితము నాదహృదయము
మొరయు నానాశ్రుతుల మీరగ,
గ్రథరాజిని గడననేసెడి
గూఢసంపద కెల్ల మిన్నగ
నీయుపజ్ఞయె కవిహితమ్మగు
నోయిలాతల హేయభావీ !

నీమనస్సుకు దెల్లహా సుఖ
నిరతిలో సామైననేర్పుము,
నాముఖమ్మున నే ప్రవాహిల
నంత ప్రేమోన్మత్తగానము,
ఇపుడు నే నెటు లాలకింతునో
యటులె జగ మపు డాలకించును !

మల్లెవిల్లు

కుందుర్తి నరసింహారావు

ఈనవమల్లి కాహృదయ మెంత కఠోరమొ! దూరదూరమం
దే నను గాంచి త్రుళ్లిపడి తీవ్రసుగంధశిలీముఖవ్యథన్
మే నుడికించుచున్న, దనిమేషవిలోచన వై కనుంగొనన్
మానస మొప్పిగాని యణుమాత్రము సాయపడం దలంపవే?

చండకరప్రసారిత విషాంబకతాండవఘోర మీధను
ష్పాండితి యీరవంత సుమబాలిక కెవ్వరు నేర్పిరే? దిశల్
మండి దవాగ్నికుండములమాడ్కి మహోష్ణసమీరజిహ్వలన్
నిండుమనమ్ములం బ్రణయనీరము లిట్లుడుగంట బీల్చెదున్.

మంచుతెరల్ తొలంగి నరిమార్గణపీడితదుర్నివార్య రా
త్రించరనేత్రగోళముల తీరున వెల్గెడితారకల్, విషా
దాంచితభావనాజ్వలిత మైనయెడంద వడంకునెత్తుటన్
చంచలరూపయా కణకణమ్ములను భగ్గున మండిపోయెదున్.

రాసులుగట్టెదున్ నరనరమ్మున శూలముపోటువోలె నీ
యాశుగపంక్తి గ్రుచ్చుకొని యావలకుం జనలేక, రంపమై
కోసెడు నొక్కొకందు నెదకున్ నలుప్రక్కల జుట్టినిల్చి, పై
శ్వాసయుగూడ వెల్వడనివైఖరి నడ్డుపడున్ విషాగ్నులై.

శంభుని మోసగింప సుమసాయకముల్ పదివేలు గుప్పి సం
స్తంభితశక్తుడై నిటలచక్షువుచే మడిసెన్ మరుండు: వి
శ్వంభర నెల్ల మాడ్చి పయిసాగెడు నీ సుమవాసనాసమా
రంభము నేడు తా నతనుప్రాతపగల్ వడిదీర్తు నంచనున్!

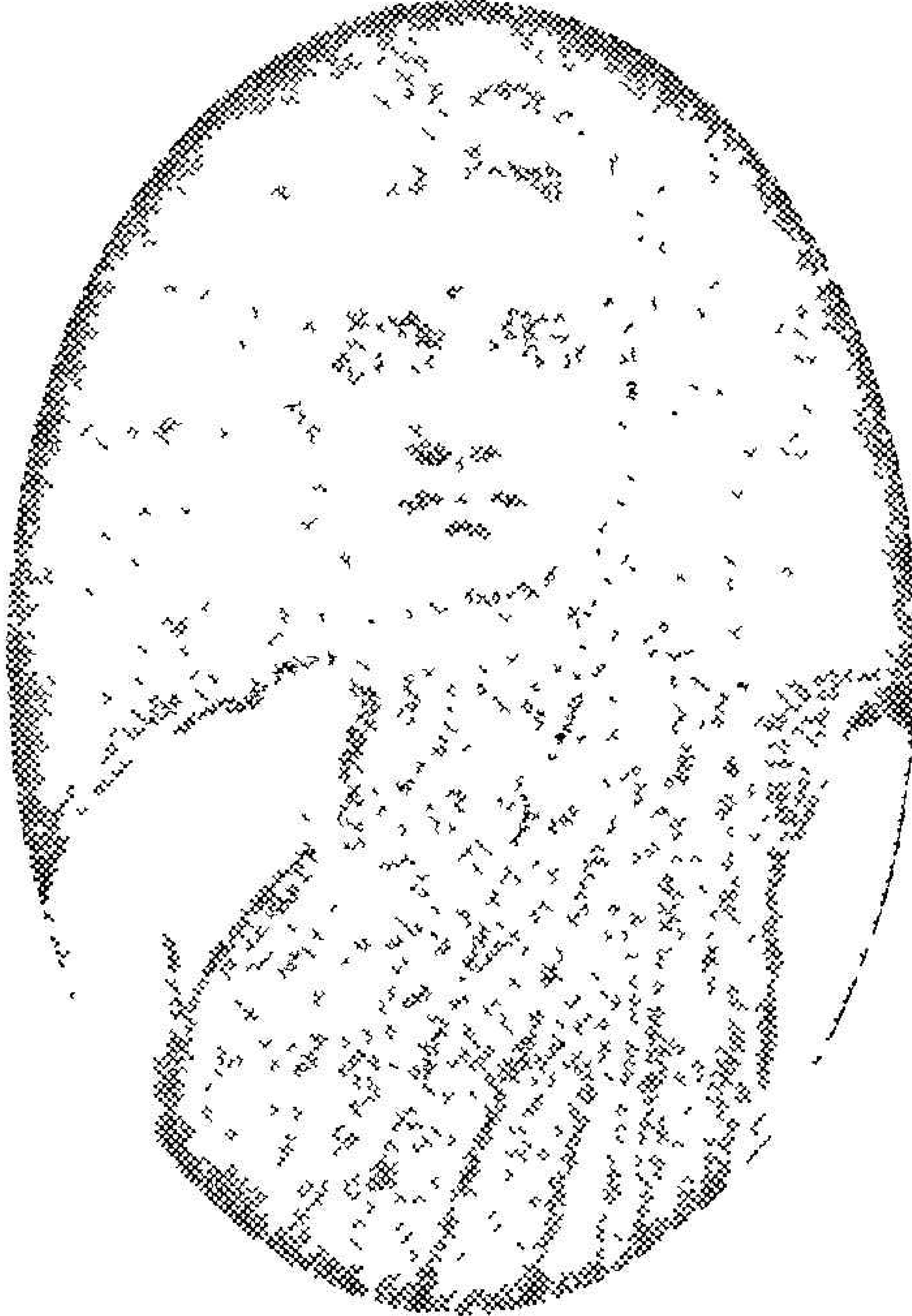
ఈ సుమసారభాంబకము లించుక నీదయ గల్గెనేని ది
వ్యాసవబిందురూపమున హాయి నొసంగు, సమస్తలోకసం
త్రాసము నిల్చిపోవుగదె, తద్విశిఖాగ్నిశిఖావిదగ్ధ వి
శ్వాసుడుగాడు నీ షకట పైదలి, యేటి కుపేక్ష సేయుదే?

భారతీయ మహిళా మండలి

శ్రీ పి. యం. కుమారమంగలం కన్య

డా. పి. సుబ్బరాయనుగారి కుమార్తె. ఇంగ్లాండులో విద్యనభ్యసించి ఇటీవల తిరిగివచ్చెను.

శ్రీ టి. టి. జయలక్ష్మి బాయి

బళ్లారి పురపాలకసంఘమున స్త్రీల స్థానమున నిస్సపత్నముగా ఎన్నుకోబడిన సభ్యురాలు. ఈమె కాంగ్రెసువాది.

శ్రీ కే. బోసు

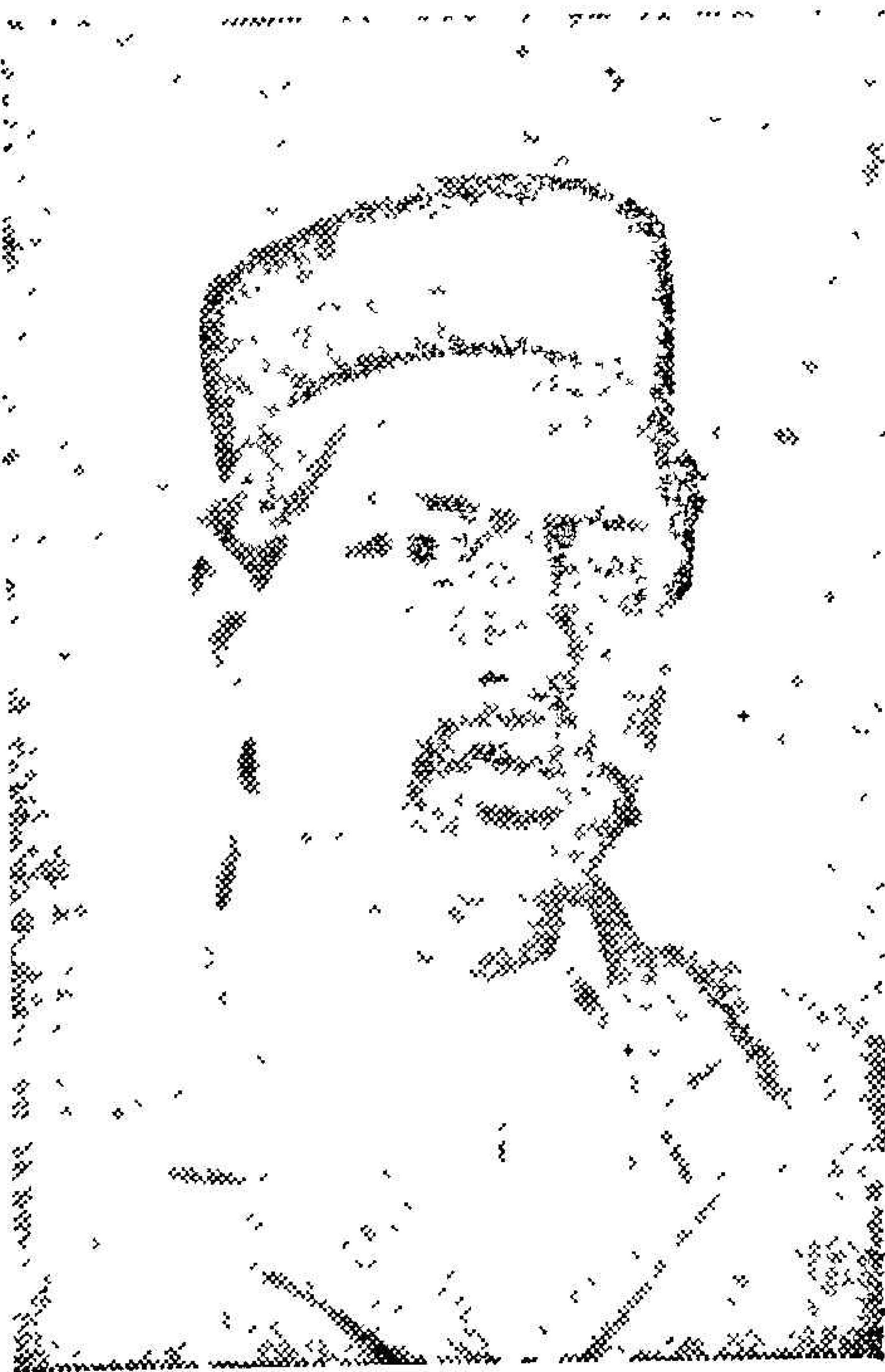
జనివాలో జాతిసమితి సభకు భారతీయ స్త్రీ ప్రతినిధి.

శ్రీ పంతులు గారు

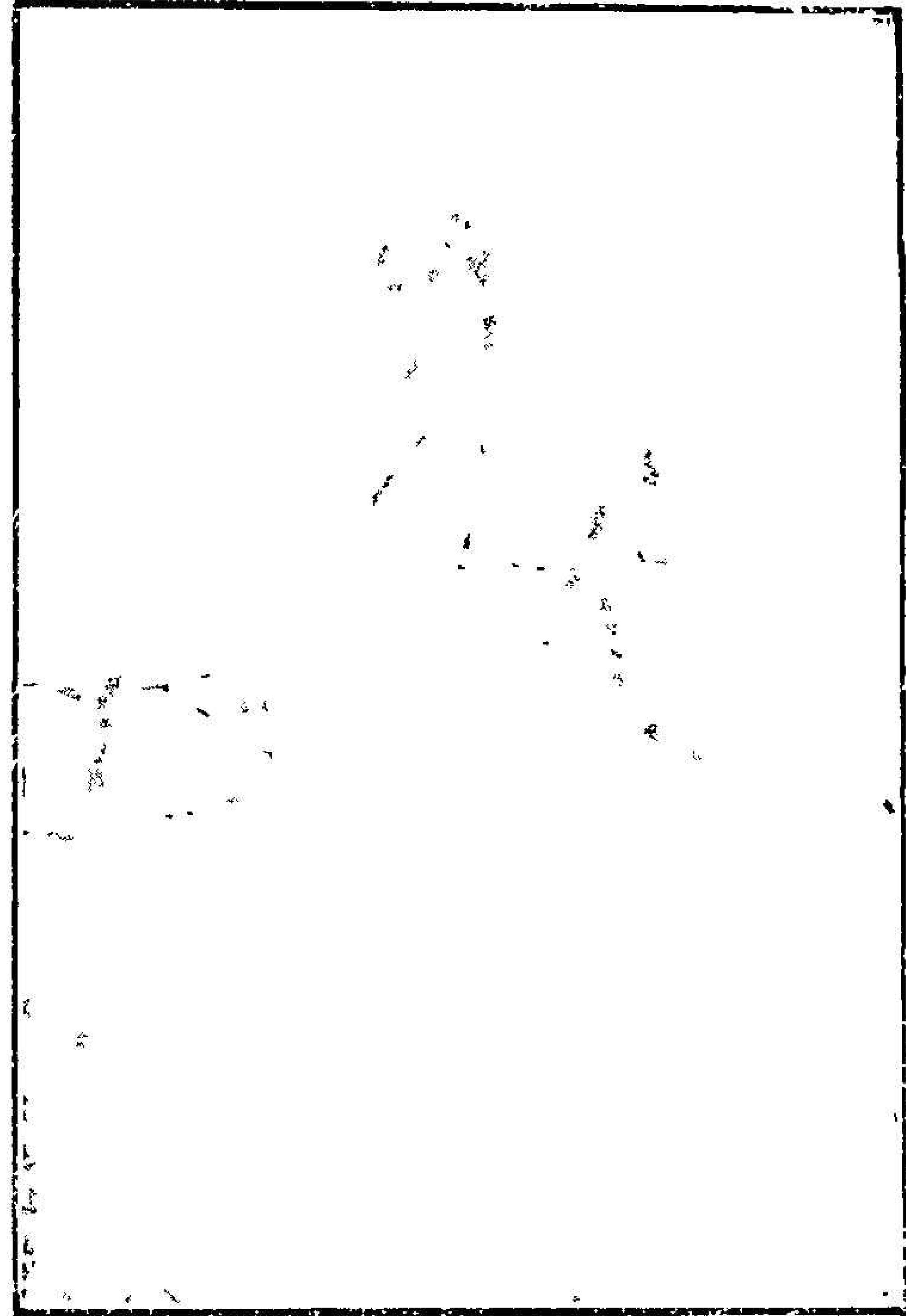

౧

ఆంధ్ర దేశచరిత్రలో వీరేశలింగ యుగానికి తరువాతది నాగేశ్వర రాయ యుగమే. సంకల్పబలమూ, కార్యదీక్షా, త్యాగమూ, యుగహమూ, వారికి యౌవనదశలోనే రేకెత్తి, నానాటికివృద్ధిచెంది, ఆంధ్రుల ప్రేమనూ, గౌరవాన్నీ పూర్తిగా చూరకొన్నవి. ఈ సత్పురుషుని గురించి మిత్రులూ, ఆప్తులూ, ఆశ్రితులూ, ఎంతోమంది వ్రాస్తున్నారు. పంతులుగారి సమగ్రజీవితచరిత్రను ప్రకటించడానికి ముందు కొన్ని ప్రధానఘట్టాలు—ముఖ్యంగా వారు చెన్నపట్టణానికి వచ్చి ఆంధ్రపత్రికను స్థాపించడానికిపూర్వము జరిగిపోయిన చరిత్రభాగములు చక్కగానూ విస్మయజనకంగానూ ఉంటుంది. పుట్టక గుడివాడసమీపంలో, ఆరాధ్యబ్రాహ్మణాగ్రహారంలో, సదాచారసంపన్నమైన పండితకుటుంబంలో. విద్యాభ్యాసము బందరు, చెన్నపట్టణాలలో. స్వతంత్ర వ్యాపారము సాగించి లక్షలంది ధనమార్జించింది బొంబాయినగరంలో. ఆంధ్రవారపత్రికను స్థాపించింది గుజరాతీ మరాటీలనిలయమైన ఆ దూర ప్రాంతములోనే. చిన్ననాడు విద్యార్థిదశలో తాను నివసించిన తంబు

నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు

రాజహాయమ్మగారు

(బొంబాయిలో నున్నప్పుడు)

పురుషు లిద్దరికీసమానమే. నాగేశ్వరరావుగారు వీరేశలింగముగారివంటి గొప్పవిద్వాంసులూ, రచయితలూ, కాకపోయినా, ఆంధ్రవిజ్ఞానాభివృద్ధికీ, జాతీయవికాసానికీ అద్భుతంగా కృషిచేశారు. గడచిన నలభైసంవత్సరాలలోనూ, వారు పాల్గొనని మహోద్యమము లేనేలేదు. ఇట్టి సర్వతోముఖమైన అభినివేశమూ ఉత్సావర్ణిస్తూ వారి బాల్యస్నేహితులు వ్యాసాలు వ్రాయాలి. వారి ఉత్తరాలూ, సంభాషణలూ, రచనలూ, స్వీకరించి సంపుటాలుగా ప్రకటించాలి. పంతులుగారే తమ స్వీయచరిత్రను వ్రాసిఉంటే, అమూల్యమైన గ్రంథంగా ఉండేది.

పంతులుగారి చరిత్ర 'అరేబియన్‌నైట్సు' కథలవలె రసవంతంచెట్టివీథిలోని భవనాన్నికొని అందులోనే 'ఆంధ్రపత్రికా' కార్యాలయాన్ని స్థాపించారు. పాతిక సంవత్సరాలక్రింద అరవల ఆధిపత్యంలో ఉన్న చెన్నపట్టణంలో మరల ఆం

కోలవెన్ను

రామకోటేశ్వరరావు

ధ్రధ్వజము నెలకొల్పి ఆంధ్రులకు యావద్భారత ప్రఖ్యాతి సంపాదించారు. సత్యాగ్రహోద్యమంలో ప్రకాశంగారికి కుడిభుజమై నిలచి వృద్ధాప్యంలో, అనారోగ్యస్థితిలో, కారాగారవాసము అనుభవించారు. ఇదంతా చిత్రమైన నాటకంగా తోస్తుంది. ప్రతిరంగంలోనూ మంచిపట్టుదలతో తనపాత్రను నిర్వహించి కార్యసాఫల్యమును పొందిన కర్మయోగి మన పంతులుగారు.

ఏదో ఒక ఘనకార్యాన్ని తలపెట్టి, దానిని సాధించడానికే జీవితమంతా ధారపోసి చరితార్థులయ్యేవారు కొందరు. అన్ని సదుద్యమాలకూ తోడ్పడి, తమ శక్తిసామర్థ్యాలను పలువిధాల వినియోగించేవారు కొందరు. ఆంధ్ర మహాపురుషులలో కోపల్లె హనుమంతరావుగారూ, కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారూ, మొదటిపద్ధతివారు. పట్టాభిగారూ, నాగేశ్వరరావుగారూ, రెండవ పద్ధతివారు. తమ చిత్తవృత్తినీ, అభిరుచినీ అనుసరించి, వీరంతా దేశాన్ని ఆరాధించారు. వీరిలో హెచ్చుతగ్గులు లేవు. అందరూ మనకు పూజ్యులే.

హనుమంతరావుగారు ఆంధ్ర జాతీయకళాశాలను బందరులో ప్రారంభిచిన రోజులలోనే నాగేశ్వరరావుగారు బొంబాయిలో ఆంధ్ర వారపత్రికను స్థాపించారు. అంతకు పూర్వమే 'దేశాభిమాని 'కృష్ణా' పత్రిక', 'ఆంధ్రకేసరి' మొదలైన ఉత్తమపత్రికలు ఆంధ్రుల రాజకీయ పరిజ్ఞానానికి తోడ్పడుతూ, భాషాసేవ, సంఘసేవ పురికొల్పేవి. కాని పంతులుగారి వ్యాపార—వ్యవహార—జ్ఞానము ఆ పత్రికాధిపతులకు లేదు. నష్టము వచ్చినాసరే, వేలు, లక్షలు పెట్టుబడిపెట్టి, వ్యాసరచయితలకూ, వార్తాలేఖకులకూ పారితోషికమిచ్చి, నిరంతరాయంగా పత్రికను సాగించగలశక్తికూడా వారికి లేదు. ఆలోటు పంతులుగారు తీర్చారు. మొదట కొన్ని సంవత్సరాలు వారపత్రికగాను, తరువాత ౧౯౧౪ నుండి దైనిక పత్రికగాను, తమ 'ఆంధ్రపత్రిక'ను నిర్వహించడమే పంతులుగారి దేశసేవా ప్రణాళికలో ఉత్తమోత్తమంగా ప్రశంసింపతగ్గది. వారివదాన్యత మహాప్రవాహ వలె ఆంధ్రదేశాన్ని ముంచివేసినా, అనేక వ్యక్తులూ, కుటుంబాలూ, సంస్థలూ వారి దయకు పాత్రమైనా, ఆంధ్రపత్రికామతల్లియే శ్రీ పంతులుగారి కీర్తిని చిరస్థాయి కావించునని నా నమ్మకము. ('ఆంధ్రపత్రిక' నిర్వచనంలో 'భారతి' 'విజ్ఞానసర్వస్వము' 'ఆంధ్రగ్రంథమాల' కూడా చేరినవి. ఇవన్నీ, పత్రికకు ఉపాంగములు.) లాభసాటి పనులెన్నో చేసి వాటివల్ల అపారమైన ధన మార్జించి, ఎప్పటికప్పుడు ఆధనమంతా నష్టదాయకమైన పత్రికకు వినియోగించిన సందర్భము తలుచుకుంటే, పంతులుగారి త్యాగము హిమవత్పర్వతశిఖరము వలె ఉన్నతమై, స్వచ్ఛమై, తేజోమయమై, కనుపిస్తుంది. అటు 'ఆంధ్ర జాతీయ కళాశాల,' ఇటు 'ఆంధ్ర పత్రిక' ఇరువురు త్యాగధనులు ఆంధ్రజాతికి సమర్పించిన మహాసంస్థలు.

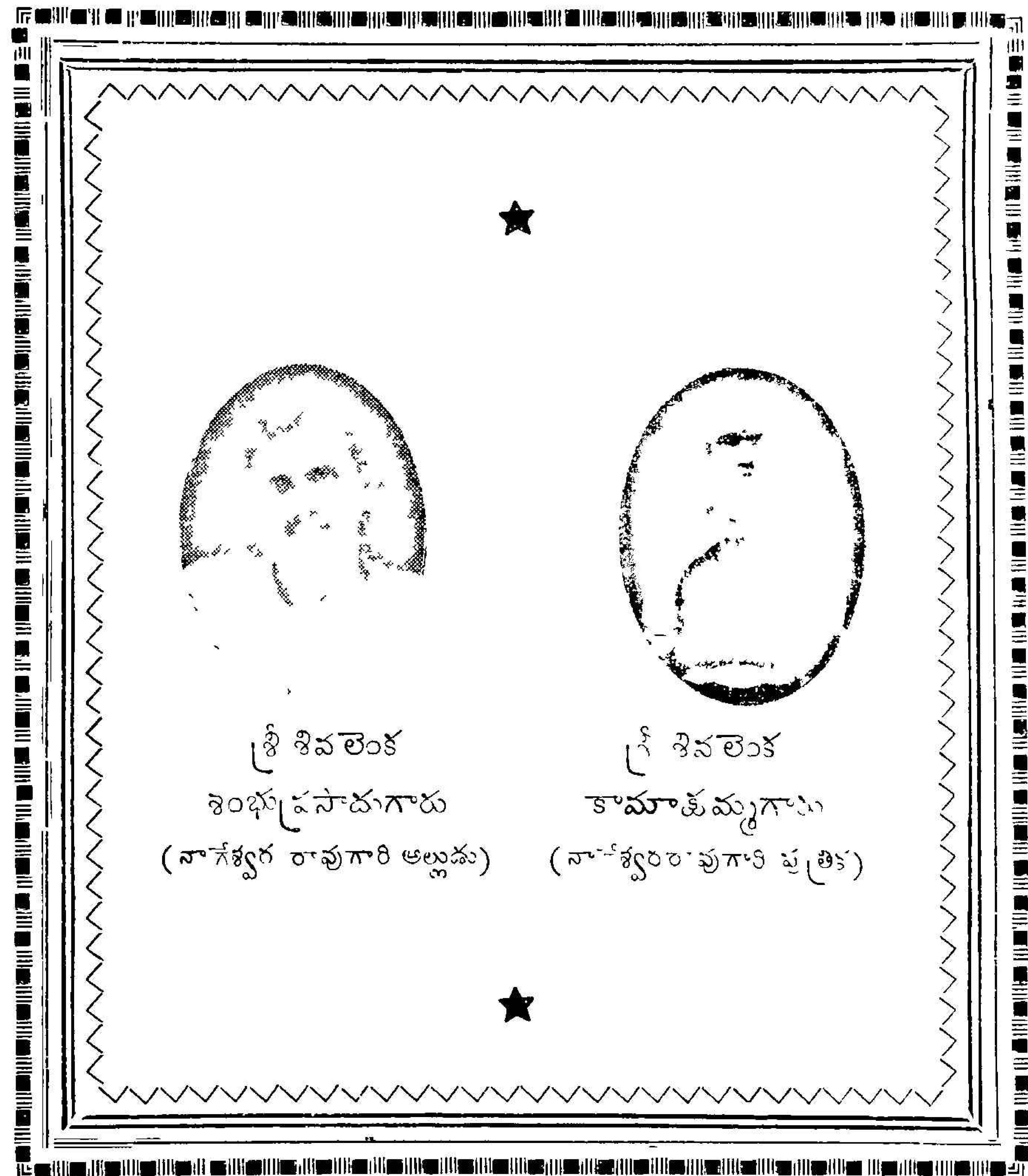
౨

నేను లాకాలేజీలో విద్యార్థిగా ఉన్నరోజులలోనే (౧౯౧౫-౧౭) మొట్టమొదట పంతులుగారిదర్శనం చేశాను. వారి సౌజన్యమూ, ఆంధ్రాభిమానమూ, చూసి ముగ్ధుడనైపోయినాను. కేవలము పరిచయము సంపాదించడమేకాక, వారి సన్నిహితులలో ఒకడనై ఉండవలెననే అభిలాష ఎక్కువైనది. ఏదో కొంత దూరపుబంధుత్వ మున్నదని, మా తండ్రిగారికి వారు స్నేహితులని అదివరకే విన్నాను. కాని వీటిని నేను ప్రధానంగా గణించలేదు. నా సామర్థ్యమువల్లనే పంతులుగారి మనస్సుకు ఎక్కవలెనని నాపట్టుదల. వందలకొద్ది ఆంధ్రవిద్యార్థులు నా కన్న సమర్థులు చెన్నపట్టణములో ఉండగా నా ప్రత్యేకత ఏమిటి? అప్పట్లో తెలుగులో వ్యాసాలు వ్రాయగల ఆంధ్రవిద్యార్థులు తక్కువ. కొంత ప్రయత్నముచేసి ఏదోవిధంగా ఆ రెండు సంవత్సరాలలో 'ఆంధ్రపత్రిక'కు "ఇటలీ స్వాంతంత్ర్యోద్యమము" "మహారాష్ట్రవీరులు" అనే శీర్షికలతో పది పన్నెండు వ్యాసాలు వ్రాసి సహాయసంపాదకులైన కర్రా లక్ష్మీనరసింహముగారి ద్వారా ప్రకటింపగలిగినాను. వ్యాసాల ప్రాశస్త్యము మాట ఎట్లా ఉన్నా ఇందుమూలంగా నేను పంతులుగారిని అప్పుడప్పుడు కలుసుకోవడానికీ, వారు ఆదరణతో ప్రస్తావించడానికీ అవకాశము కలిగింది.

అసహాయోద్య ప్రారంభదశలో 'ఆంధ్రపత్రికా' సంపాదకులైన చల్లా శేషగిరిరావుగారికి ఆరోగ్యము చెడినప్పుడు కొంతకాలము నేను సంపాదకుడుగా ఉండవలెనని పంతులుగారు ఆజ్ఞాపించారు. కాని త్వరలోనే శేషగిరిరావుగారికి స్వస్థత

కలగడమువల్ల నేను పత్రికలో చేర వలసిన అవసరము లేకపోయింది. పంతులుగారికి నాపైగల సదభిప్రాయము, అభిమానము, ఈ సందర్భములో వ్యక్తమైనవి. పిమ్మట నేను జాతీయకళాశాలలో గడిపిననాలుగు సంవత్సరములలోను (౧౯౨౩-౨౭) అవి పెంపొందినవి.

ఏటేటా దీపావళి చందాలకై చెన్నపట్టణము రావలసినదని కళాశాలవారు నాకు వప్పగించినారు. చెరుకువాడ నరసింహారావుగారి మూలంగా ఈ వ్యవహారములో నా కదివరకే కొన్ని సంవత్సరాలనుండి ప్రవేశముకలిగింది. నేను కళాశాలకు వెళ్లకపూర్వపు సంవత్సరమే—నేను ‘స్వరాజ్య’లో ఉన్నప్పుడు—నరసింహారావు చెన్నపట్టణము వచ్చే సమయానికి జబ్బుపడితే, దీపావళి భిక్షు కార్యక్రమ మంతా నేనే నిర్వహించాను. ఇక స్వయంగా కళాశాలలో పనిచేస్తున్నప్పుడు చెప్పే దేమిటి. రెండుమూడువారాలు అదే పనిగా చెన్నపట్టణ మంతా తిరగడమూ పట్నపువిద్యార్థులకు డబ్బాలు ఇచ్చి వీథివీథీ తిప్పడమూ, వార్షికాలిచ్చేవారి ఇండ్లచుట్టూ ప్రదక్షిణాలు చేయడమూ —— ఇదంతా ప్రయాసతో కూడినపని. కాని, పంతులుగారి తోడ్పాటు ఉండబట్టి అంతకష్ట మనిపించేదికాదు. కొన్నిపూటలు వారి ఇంట్లోనే ఆతిథ్యము. వీలైనప్పుడు వారికారులోనే తిరగడము. కొన్ని చోట్లకు వారినే వెంటపెట్టుకుని వెళ్లడము. ఈ విధంగా జరిగేది. వారి కార్యాలయపు సిబ్బందినీ, వారి పలుకుబడినీ స్వేచ్ఛగా ఉపయోగించుకోవచ్చును. సామాన్యంగా ప్రతి ఆంధ్రునికీ కీర్తిశేషులైన హనుమంతరావుగారిమీదా, వారి కళాశాలమీదా ఉన్న అభిమానమే పంతులుగారికి కూడా ఉన్న దనుకున్నాను. వీటివల్లనే వారు నాతో పాటు కళాశాలకై శ్రమపడుతున్నా రనుకున్నాను. కాని, ఒకనాటి మధ్యాహ్నము చిత్రమైన సంఘటన ఏర్పడ్డది. పార్కుటవున్‌లో ఎవరో వర్తకుడివద్దకు చందాకై వెళ్లవలసి వచ్చింది. పంతులుగారు వెంటఉంటేనేగాని సరియైనపద్దు పడదని నాభయము. వారు రావడానికి సిద్ధమే. కాని, కారు హాజరులో లేదు. పోనీ, ఇంకోరోజున పోవచ్చుగదా అని సమాధాన పెట్టుకున్నాను. పంతులుగారు మాత్రము, “టాక్సీలోపోదాము, పదండి” అని టాక్సీ పిలిపించారు. కారు లేకపోయిన సరే, కళాశాలపని ఆలస్యము కాకూడదని వారిపట్టు. త్రోవలో “ఏమండీ, పంతులుగారూ! మీ కళాశాలకై మీ రెంత శ్రమపడుతున్నా రండి! ఈవేళ, పాపము, మీకు కారుకూడా లేకపోయిందే!” అన్నాను. పంతులుగారి కండ్లు వెంటనే నీరుక్రమ్మినవి. గద్గదకంఠంతో, ‘ఇదేమిటండీ! హనుమంతరావుగారికి నామీద ఎంతప్రేమ! వారునాకెంత సహాయం చేశారు! వారిఋణము

శ్రీ శివలెంక శంభుప్రసాదుగారు (నాగేశ్వరరావుగారి అల్లుడు)

శ్రీ శివలెంక కామాక్షమ్మగారు (నాగేశ్వరరావుగారి పుత్రిక)

ఈజన్మకి తీర్చుకోగలనా?' అన్నారు. ఆ నిమేషమునుండీ పంతులుగారికీ నాకూ ఏదో నూతన సంబంధము ఏర్పడినట్లయింది. మా హనుమంతరావుగారికి ఆప్తులైతే, నాకుమాత్రము ఎందుకుకారు!

నేను కాళాశాలలో ఉన్నప్పుడే వారి చిన్నమేనల్లుడు చి॥ శంభుప్రసాదును చదువుకై అక్కడికి పంపినారు. ప్రసాదు తల్లిదండ్రులనూ, అన్నగారినీ నేను బందరులో చదువుకొన్న రోజులలోనే ఎరుగుదును. కొంతకాలము బుట్టయ్యపేటలో ఒక ఇంటిలోనే కాపురమున్నాము. అప్పటికి ప్రసాదు నాలుగైదేండ్ల పసిబాలుడు. అతను మా కళాశాలలోనే విద్యార్థిగా చేరడము నాకు పరమానందమైనది. పంతులుగారు బందరు వచ్చినప్పుడు కళాశాలసందర్శించి మేనల్లుడి యోగక్షేమములు విచారిస్తూ ఉండడమేకాక, అప్పుడప్పుడు పట్నమునుండి నాపేర ఉత్తరాలు వ్రాస్తూఉండేవారు.

పంతులుగారు కళాశాల స్థాపించిననాటినుండీ ఎంతెంత విరాళాలు ఇచ్చారో నాకుతెలియదు. కాని నా అనుభవములో ఉన్నసంగతి చెప్పగలను. ౧౯౨౫ ప్రారంభములో కళాశాల చిత్రలేఖనోపాధ్యాయులైన ప్రమోదకుమార చటర్జీగారు తమ ఉద్యోగము మానుకొని కలకత్తా వెళ్లిపోతామన్నారు. వారిని బలవంతపెట్టి ఉంచినా, వారికి నెలకు నూరు రూపాయలజీతము ఇవ్వగల సామర్థ్యము కళాశాలవారికి లేదు. ఈ స్థితిలో ఇంకో సంవత్సరమైనా చటర్జీగారిని నిలపడానికి, పంతులుగారిని అర్థించవలసివచ్చింది. ఈరాయబారానికి నేనూ, బాపిరాజుగారూ (అప్పటికి కళాశాల చిత్రలేఖన తరగతిలో విద్యార్థి-నేటి కళాశాలాధ్యక్షుడు) ప్రత్యేకంగా చెన్నపట్టణము ప్రయాణమైనాము. ఈ సంగతి పంతులుగారితో ఏవిధంగా ప్రస్తావించాలో, పదేపదే వారినే మొగమోటపెట్టడము భావ్యమవునో కాదో, ఇంతకూ మనఇద్దరివల్లా ఈ పని నెరవేరునో లేదో, అని చాలా సంశయించాము. ఒక వారమురోజులైనా చెన్నపట్టణములో ఉంటేనే కాని ఈ కార్యము సాధించజాలమేమో, అనుకున్నాము. రైలుదిగి సరాసరి పంతులుగారు కాపురమున్న "రెంటాలభవనా"నికి వెళ్లాము. నెమ్మదిగా మరునాడో మూడోనాడో, పంతులుగారితో ప్రస్తావించవచ్చు కదా అనుకున్నాము. కాని, ఇంకా స్నానమైనా, భోజనమైనా కాకముందే, "వచ్చినపనేమిటి" అన్నారు. జంకుతో నేనోమాటా, సాభినయంగా బాపిరాజు ఇంకోమాటా, మొత్తంమీద, పంతులుగారు చటర్జీగారి జీతముక్రింద పన్నెండువందలు కట్టవలసినట్టు తేల్చాము. "సరే దానికేముంది అట్లాగే ఇస్తాను" అన్నారు. అసలు ఏవిధంగా వారిని అడగగలమా అని అంతగా మథనపడ్డామే, చివరకు ఇంత సులభంగా తేలిపోయిందే, అని ఆశ్చర్యపడ్డాము వచ్చినపని మొదటి పూటలోనే అయిపోయింది. అయినా నాలుగు రోజులపాటు పట్నంలో స్నేహితులతో గడిపి, మా సామర్థ్యమువల్లనే ఇంత ఘనకార్యమును నిర్వహించినట్లు, సగర్వంగా బందరు చేరుకున్నాము.

కళాశాల బీదవిద్యార్థులకు పుస్తకాలకనీ, బట్టలకనీ, కొందరికి ఉద్యోగాలకనీ, అనేక పర్యాయములు నేను పంతులుగారిని అర్థించాను. "ఈమాట చెప్పవచ్చునా, వారికి శ్రమగా ఉంటుందేమో," అన్న సంశయము నాకేగాని, ఎట్టిసహాయము చేయడానికీ వారికిమాత్రము సంకోచము లేదు.

చివరకు౧౯౨౭సంవత్సరములో, ఒకానొక దుర్ముహూర్తములో, కళాశాల వ్యవహారాలవల్లనే, నాకు పంతులుగారియెడ అసంతృప్తి ఏర్పడింది. కళాశాల స్థితిగతులు చక్కపరచడానికై ఏర్పడిన విచారణసంఘములో పంతులుగారు సభ్యులు. కళాశాల ఆర్థికస్థితి చక్కగా లేనందున, కర్మాగారానికి, అసహాయోద్యమానికి పూర్వములో వలెనే, సర్కారు సహాయము పొందవచ్చునని సభ్యులు సలహా ఇచ్చినారు. దీనిని పంతులుగారుకూడా ఆమోదించారు. ఇది అసహాయోద్యమసిద్ధాంతాలకు వ్యతిరేకమనీ,౧౯౨౧ నుండి కాంగ్రెసువల్ల ముప్పది, నలుబదివేలవరకు సహాయము పొందిన కళాశాల, స్వరాజ్యస్థాపన జరిగిన పిమ్మటనేగాని,సర్కారు సహాయము పొందకూడదనీ, నాపట్టుదల. ఈవిషయములో నేను పంతులుగారిని గురించి తీవ్రముగా వ్రాసినాను; తీవ్రముగా మాట్లాడినాను. అభిప్రాయ భేదమును ఓర్వగల సహనము నాకు లేకపోయినది.

ఇదంతా జరిగినా, మేము సమావేశమైనప్పుడుమాత్రము పంతులుగారు నాపైన ఎప్పటి వాత్సల్యమే ఉంచేవారని నే నెరుగుదును. దేశ

నాయకు లన్న గౌరవమూ, సాధు పుంగవు లన్న భక్తీ, అనేకసందర్భాలలో నన్ను ఆదరించిన "పంతులుగా"రన్న ప్రేమా, నేను విడనాడలేదు. హనుమంతరావుగారికీ, పంతులుగారికీ, నాకూ, ఎన్నిజన్మల నాటి సంబంధమో !

3

పంతులుగారి జీవితమంతా దిగ్విజయమే. విద్యార్థిదశలోనూ, బొంబాయిలో వ్యాపారముపెట్టిన మొదటి దినాలలోనూ, కొంత ఆశాభంగము కలిగినదేమో చెప్పజాలను. కాని ౧౯౧౦ సంవత్సరమునుండీ వారు అస్తమించే వరకూ వారు తలపెట్టిన కార్యా లన్నీ నిర్విఘ్నంగా నెరవేర్చారు. వారికిగల ఉత్తమాశయాల నన్నిటినీ నెరవేర్చుకున్నారు. కవులనూ, పండితులనూ ఆదరించారు. మహారాజులకంటె అధికంగా ఆంధ్రభాషను పోషించారు. ఉత్తమ కృతులను స్వీకరించారు. రెండుకోట్ల ఆంధ్రులకూ అండగానిలిచి,ఆంధ్రుల ఖ్యాతికీ, పురోభివృద్ధికీ, ఎట్టిలోపము వాటిల్లినా, ఆ లోపము తనదే అన్నట్లు, వేయికన్నులతో కాపాడినారు. చివరకు స్వరాజ్యమునూ, ఆంధ్రరాష్ట్రమునూ, కనుచూపుమేరలో చూసి, పరమపదము పొందినారు.

ఒకవేళ ఏ ఘట్టములోనైనా పంతులుగారు అపజయము పొందినట్లయితే, అది దేశానికి గొప్పముప్పుగా ఉండేది. కాని వ్యక్తిగతంగా పంతులుగారికి మాత్రము జయాపజయాలు ఒక్కటే-వారి పత్రికలు ఆగిపోయి, వారు '(శ్రీ)బాగు'లో కాక ఒక చిన్న కుటీరములో ప్రాణము విడిచినా, పంతులుగారు శాంతచిత్తముతో వెళ్లిపోయేవా రనియే నా విశ్వాసము.

పంతులుగారు మొదటినుండీ తమ ఏకపుత్రికను మేనల్లుని కిచ్చి వివాహము చేయవలెననీ, ఆ వివాహానికి ఫలితంగా దౌహిత్రుడు కలుగవలెననీ, అల్లుడు ప్రయోజకుడై తమ అనంతరము తాము తలపెట్టిన సత్కార్యా లన్నీ అవిచ్ఛిన్నముగా సాగించవలెననీ, ఆశపడ్డారు. తక్కిన వాటితోపాటు, ఈ సంకల్పము కూడా అమోఘముగా నెరవేరినది. చి. శంభుప్రసాదుకు జాతీయకళాశాలలోను, అడయారులోను, విశ్వభారతిలోను, నేర్పినచదువు ఫలించి, అతనికి బుద్ధికుశలతా, సత్ప్రవర్తనా అలవడినవి. ధనముకన్న దేశసేవయే ఉత్తమ మని గ్రహించినాడు. అతని శక్తినంతా ధారపోసి 'ఆంధ్రపత్రిక' మొదలైన సాహిత్యసంస్థలను స్వయంపోషకము లొనర్చి, పంతులుగారి ఆత్మకు జోహారు లీయ సంకల్పించినాడు. పంతులుగారి నిర్యాణమువల్ల దేశాన్ని ఆవరించిన గాఢాంధకారంలో, మనకు కనుపించే ఆశాజ్యోతి ఇదే !

ఒక్కమాట చెప్పి విరమిస్తాను. పంతులుగారు మా 'త్రివేణి'పత్రికకు యావజ్జీవపు చందాదారు. వచ్చే 'మే'నెల పత్రికలు పంపేటప్పుడు పంతులుగారిపేరు తొలగించవలసి ఉంటుందనే సంగతి తలుచుకుంటే నా మనస్సు కలవరపడుతున్నది.

నాగేశబాబు!

బొడ్డు బాపిరాజు

ఇవి సర్వాంధ్రజనాశ్రువాహినులు పోటెత్తెన్ భవత్స్వర్గతి
శ్రవణోత్థాపితవేదనాహతదరిద్రప్రాణిహృద్రక్తబిం
దువులన్ జొగురువారి; అర్థిజనబంధూ! నీ వియోగంబుతో
నసనాడుల్ తెగి దానకన్యకకు ప్రాణం బూర కల్లాడుబో!
"తెనుగుసిరిశ్రీ కెంతటి యదృష్టపుగాలినో రాలిపడ్డ నం
దనవనకల్పపాదపలతాంతము, పావన దేవధేనుక
స్తనమధుబిందు"వన్న నుడిచందము దప్పని యీవదాన్యతా
ఖని గని యుబ్బిపోవు తెనుగమ్మ అతం డెడబాసి పోయెనా?

ఎన్నికలములలో సిరా యిగిరిపోయె
నెన్నికుంచెలలో రంగు లెండిపోయె
నెన్నిచాచినచేతు లల్లె కృశించె
వెల్లడింపు డీనాలుగునాళ్లలోన?

కడకంటియొక్కచిక్కనినవ్వు ప్రాపుగా ప్రాకివచ్చినవి కావ్యమ్ములెన్ని
తలపేలు నొకముహూర్తమున లేచినవాంధ్రశారదారత్నశాల లెన్ని
వెలలేని యొక్కగుప్పిలికి దీనులగృహమ్ములవెలింగినదీపకలిక లెన్ని
చల్లనియొకపల్కుజాడలో తిరుగక సాగిపోయినవి దేశమ్ములెన్ని

ఎన్నని వచింపవచ్చు నీ వన్ననొక్క
మేలిమిగొనాలగని వన్న జాలు; నైన
సద్భుతకథావిచిత్రమ్ములగు భవద్వ
దాన్యతలు నచ్చినవి సమస్తమున బాబు!

భావానందరసశ్రీ, స్థావరము, శివామహేశచరణాబ్జరజః
పావని, రజతాచలశృంగావని నభ్యాగతార్చ లందుము ఘనుడా!

—— (*) ——

ఉత్తర నాగేశ్వరీయము

దేశరాజు వీరభద్రరావు

[రంగము :—ఇంద్రసభ]

[అప్సరసలు నాట్యముచేసి ముగిస్తారు]

నారదుడు

ఎన్నాళ్లైనా పాతపద్ధతులతోనే కాలక్షేపం చేసుకోకపోతే కొత్త నాట్యభంగిమలు కొన్ని నేర్చుకుంటూండకూడదూ ?

రంభ

మహర్షి పుంగవులకి మా నాట్యం నచ్చలేదా ?

నారదుడు

నాకు నచ్చడంమాట అటుండనీ. అప్సరస లంతా యింకా పాత పాటల్నే పట్టుకుని పాకులాడుతున్నారని మనలోకానికివచ్చిన మానవులు గుసగుస లాడుకోడం చాలామాట్లు వింటున్నాను. వాళ్లని రంజింప చెయ్యడంకూడా మీ విద్యుక్త ధర్మాల్లో ఒకటిగదా !

మేనక

మా నాట్యాన్ని ఏవగించుకొనే నాగరికతకూడా వుందా మర్త్యలోక వాసులకు ?

నారదుడు

ఈ స్వర్గంతోటీ, మీ నాట్యం తోటీ అందరికీ సంబంధం లేకపోవచ్చును. కాని కర్మనిరతులైన భారతీయుల కెక్కువసంబంధం వుంది. వారిమాటే నే చెపుతున్నాను.

ఊర్వశి

పరాధీనులై గర్భ దరిద్రంతో క్రుంగిపోతూన్న భారతీయులు మా నాట్యకళను ఆక్షేపించడమా ?

ఇంద్రుడు

అల్లాంటినటీనటులు మన లోకానికి వచ్చినప్పుడు ఆలోచిద్దాం. ఇప్పుడాగొడవ కట్టిపెట్టి అత్యవసర విషయాలు చూసుకుందాం.

నారదుడు

ప్రస్తుతం యింతకన్న అత్యవసర విషయం మరొకటి లేదు. నటీనటకుల మాటెందుకు ? నాట్యకళాపోషకులలో ముఖ్యుడే నిన్న స్వర్గలోకానికి వచ్చాడు.

ఇంద్రుడు

అయితే అత డేప్రాంతంవాడో?

నారదుడు

ఆంధ్రుడు.

ఇంద్రుడు

(వికటంగానవ్వి) అమాయకుడా! నువ్వు ఆంధ్రుడికంటే అమాయకుడులా కనిపిస్తున్నావే. ఆంధ్రదేశంలాగే నాట్యపోషణకూడా నీ ఊహాప్రపంచంలోదేనా ?

నారదుడు

నేచెప్పేది అంతచులాగ్గా తీసుకోకండి. ప్రత్యేకాంధ్రదేశ నిర్మాణావశ్యకాన్ని తెలియజేసిన ఆంధ్రముఖ్యుడితడే. ఇక ప్రస్తుత విషయంలోకొద్దాం. ఆ కళాప్రపూర్ణుడు కట్టించిన దుర్గా కళామందిరాన్ని చూసినవారు తమ నాట్యశాలల్ని చూస్తే 'రాజునుచూసిన కళ్ల మొగుణ్ణిచూస్తే మొత్తుకోబుద్ధేసిం' దన్న సామెత చటుక్కుని జ్ఞాపకం వస్తుంది. నిత్యకళ్యాణము పచ్చతోరణంలా ఎల్లప్పుడూ అతిథులతో నిండి కలకలలాడుతూ సర్వజనోపయోగంగా వున్న ఆ సర్వకళా ప్రపూర్ణుని 'శ్రీబాగ్ 'ముందర తమ రాచనగరుకూడా దివిటీముందర దీపంలాగే వెలవెలపోతుంది. అస్తమానూ యీ భోగంవాళ్లని పైతక్కలాడించినంత మాత్రంలో నువ్వు కళాపోషకుడవు ప్రభువులం కాజాలవని ఆయన రాగానే నీకు తెలియజేస్తాడు.

కుబేరుడు

అంతంత గొప్పభవనాలు కట్టించడాని కెంతమాత్రం ధనం పోగేశాడేమిటి ?

నారదుడు

పోగేసిన ధనంమాట కేంగాని, ఆ విశ్వదాత చేసిన దానాలే, మీ యినప కొట్లలోని ధనరాసులకి చాలారెట్లు వుంటాయనడంలో యేమీ అతిశయోక్తిలేదు. తమరు యేయే దానాలు చేశారు? యేయే సంస్థలను పోషించారు? ఎల్లాంటి గుప్తదానాలు చేశారు? అని ఆయన ప్రశ్నిస్తే తమరు తల వంచుకోవలసొస్తుందేమోనని భయపడుతున్నాను.

అశ్వినీ దేవతలు

ఉత్తరదేశస్థు డైతే ఉపన్యాసాలిచ్చి సంపాదించచ్చు. దక్షిణదేశస్థు డైతే కాఫీహోటలెట్టిసంపాదించచ్చు. కాని ఆంధ్రు డింతధనమెల్లా సంపాదించగలిగాడు ?

నారదుడు

మనవిచేస్తా. ఆంధ్రుల శక్తిసామర్థ్యాలు చాటడానికి పుట్టిన ఆదర్శావతారం యిది. ఆయన స్వతంత్రజీవనారంభం ఉత్తరాన్ని, పిమ్మట అంత్యంవరకు దక్షిణాన్ని సాగించి యిద్దరినీ తలదన్నేడు. అన్నివిధాలైన అర్థిజనులకీ అతడెల్లా అండగా నిలిచాడో, అల్లాగే అన్నివిధాలైన నొప్పులకీ అతనిచే కనిపెట్టబడ్డ అమృతాంజనం అమృతంలా పనిచేసింది. అదేఆయన ధనార్జనకి మూలాధారం. ఆ అమృతాంజనమేకనక యిక్కడ ప్రచురణచేశాడంటే తమరిక వైద్యవృత్తికి తిలోదకాలిచ్చి మరోవుద్యోగం వెతుక్కోవలసిందే.

గురుడు

సకలశాస్త్ర పారంగతులైన వాళ్లుకూడా ఇక్కడికొచ్చాకిక చచ్చు పెద్దమ్మల్లా కూచున్నారు. వాళ్లకంటె యితడేమంత గొప్పవాడని నీవిల్లా పొగడుతున్నావు ?

నారదుడు

గురువుగారికికూడా గురుడువక్రించాడనే నావుద్దేశ్యం. ఆయన తమరికిమల్లే పుస్తకాలన్నీనమలి బుగ్గని పెట్టుకోలేదు. ఆంధ్ర దిన, వారపత్రికలు, భారతిమొదలైన వార్తాపత్రికలతో, నిద్రపోయే ప్రజలకళ్లు తెరపించిన దేశోద్ధారకుడు. ఆయనసహాయంతో అనేకమైన పుస్తక భాండాగారాలు స్థాపింపబడ్డాయి. జంధ్యాలు పెనేసి వేదాలు వల్లెయ్యడం విద్యకాదని ఆయనవద్ద మీరు తెలిసికోవల సుంటుంది. లేదా తమగురుత్వానికిరాజీనామాయియ్యవలసుంటుంది.

ఇంద్రుడు

(చిరునవ్వుతో) మీ దేశోద్ధారకు డిక్కడున్నంతకాలం ఆయనికి యీ బృహస్పతి శుశ్రూషచేస్తూంటా డన్నమాట.

నారదుడు

నేను హాస్యానికి చెప్పడం లేదు. "క్షీణేపుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతి" అనికదా లోకోక్తి. స్థితప్రజ్ఞుడు చేసిన పుణ్యకార్యాలు మానవలోకంలో శాశ్వతంగా వుండేవేకాబట్టి యితనికి శాశ్వత స్వర్గలోకప్రాప్తి తప్పకుండా కలుగుతుంది. ఇక తన సుగుణసంపదవల్ల, స్వశక్తివల్ల త్రిదశు లందరి దయకు పాత్రుడై, స్వర్గోద్ధారకేత్యాదిబిరుదాల్ని పొంది బృహస్పతికే కాక మీ అందరికీకూడా నాయకుడు కాగల డనడం అతిశయోక్తి కాదు. ఒక్క కవిత్వంలో మాత్రం కాస్త ప్రజ్ఞగడించిన శ్రీనాథుడు యిక్కడ కొచ్చేసరికే మన "దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గు" రన్నాయి. మీకు జ్ఞాపకం లేదూ ?

ఇంద్రుడు

ఇంతటి కర్మయోగి భూలోకంలో వున్నాడని యింతకుపూర్వము మెందుకు చెప్పలేదు నువ్వు ? ఏదో విధంగా అతణ్ణి కర్మభ్రష్టుణ్ణి చేసుండేవాణ్ణికదా ! బ్రహ్మసృష్టికి ప్రతిసృష్టి చేసే కౌశికుడంత ఋషిపుంగవుణ్ణి ఒకవేశ్యవలలో పడవేశానే. ఈ సామాన్య మానవమాత్రుడంటే నాకు లెక్కా ?

నారదుడు

మన యమధర్మరాజుగారు ఆయనకు మూడుపాతికలేనా నిండకుండా కాయకల్పచికిత్సపొంద నియ్యకుండా యిక్కడకు తీసుకొచ్చి యెదురు రొమ్ములమీద కుంపటిలా పెట్టుకుంటాడని యెవ రెరుగుదురు? అదీకాక మీరు చెప్పేది పూర్వకాలంకబుర్లు. ఇప్పుడు భారతీయుల్లో మునుపటి భావదాస్యము, బానిసోద్దేశాలు లేవు. వారిలో స్వాతంత్ర్య తృష్ణ క్షణ క్షణము అభివృద్ధి పొందుతోంది. పూర్వం దేశంలో చాలా భాగం రాక్షసపాలనంలో వుండేది కనక మీరు చాటునుండి వారికీవీరికీ నిత్యమూ కలహాలుపెంచుతూ మీరు మాత్రం అదృశ్యులై వార్ని పాలిస్తోంటే మీ ఆటలు సాగేవి. విడదీసి పాలించడములో మీకంటే ఏడాకులెక్కువ చదివిన ఆంగ్లేయులే ఇప్పుడిక చేసేది లేక క్రమక్రమంగా దాసోహం అంటున్నారు. మీ లెక్కేమిటి ? ఈకలియుగంలో మీ మంత్రాలకి చింతకాయలు రాలవు.

ఇంద్రుడు

(ఆదుర్దాతో) ఇంతకీ ప్రస్తుత కర్తవ్య మేమిటి?

నారదుడు

కర్తవ్యమున కేముంది ? ఏకాలం ఎల్లా మారుతుందో మన మేంచెప్పగలం?ఇన్నాళ్లు మీరువాళ్లని పాలిస్తే యిప్పుడు వాళ్లు మిమ్మల్ని పాలించే రోజులొచ్చాయేమో? (ఆలోచించి) నా కొకటి తోస్తోంది. ఈ లింగధారి యీశ్వరాంశవల్ల జన్మించాడేమో అని నావుద్దేశ్యం. కాబట్టి మీరంతా ఆయీశ్వరుణ్ణి ప్రార్థించి ఈ ఆపత్తునుంచి తప్పించుకోండి.

(అందరూ నిలబడి యీశ్వరుణ్ణి ప్రార్థించాక యీశ్వరుడు ప్రత్యక్షమౌతాడు.)

అందరు

ఓం నమశ్శివాయ, నమశ్శివాయ నమస్తే.

ఈశ్వరుడు

సుఖీభవ! మీ యుద్దేశ్యం గ్రహించాను. ఈ నాగేశ్వరుడు నా అంశవలన జన్మించాడు. ఈతడొకప్పుడు మహాయోగి. స్వల్పమైన సంచితకర్మ శేషించినందువల్ల యిల్లా మానవుడై పుట్టవలసివచ్చింది. "సురైరపి వాంఛితం, మనుజ దేహ మిమం దుర్లభం" అన్నట్టు సత్కర్మలని ఆచరించడానికి మీకన్న మానవులలోనే యెక్కువ అవకాశం వుంది. అందువల్ల యీ కర్మయోగి మానవుడై పుట్టి యుగానుగుణ్యాకర్మల నన్నింటిని ఆచరించి జీవన్ముక్తుడై నాయందే ఐక్యమయాడు. స్వర్గలోకవాసం యితనికి అనవసరం. కాబట్టి మీ ఆధిపత్యాల కేమీ భంగం లేదు. ధర్మమార్గప్రకారం మీ అధికార్ని మీరు నిర్వర్తించుకోండి. లోకాస్సమస్తాస్సుఖినోభవంతు. (అదృశ్యుడౌతాడు).

అందరు

అనుగృహీతాఃస్మః.

(తెర వాలును)

శ్రీ నాగేశ్వరరాయుని లింగైక్యము

పురాణం సూర్యనారాయణతీర్థులు

గేయము

కామేశ్వరి! నాగేశ్వర-నామక జీవుండు నేడు,
శ్రీ మహేశ్వరుని జేరెను-చేసిన కర్మము తీరెను. కా.

కోప మెట్టిదో యెఱుఁగఁడు-కుజనులపక్షము తిరుగఁడు
భూపాలకు మదివిఱుఁగఁడు-దుర్వ్యసనములకుమరగఁడు.

ఆడినమాటకుఁ దప్పఁడు-వేడిన లే దని చెప్పఁడు
నేఁ డని తేఁ పని త్రిప్పఁడు-చాడీలకు మది నొప్పఁడు. కా.

శివునకు నీకును భక్తుఁడు-శ్రీపతియందు దనురక్తుడు,
భవభావానాసక్తుఁడు-బళి బళి! జీవన్ముక్తుఁడు. కా.

ధీరజన వినుత చర్యుఁడు-మేరు ధరాధర ధైర్యుఁడు
సూరి పురాణం సూర్య-నారాయణకవిధుర్యుఁడు. కా.

క. మన యాంధ్రసార్వభౌముఁడు
మన దేశోద్ధారకుండు మన తండ్రి, అయో!
మన విశ్వదాత జననీ!
మనలను విడనాడిపోయె మఱి రాకుండన్.

క. కా. నా. శుభవర్ణాంచిత
మై నెగడెడికాగితంపుటలంతితునియ స్వ
ర్ణంపుగాఁ జేసెడి మన
శ్రీ నాగేశ్వరవిభుండు శివుఁ డయిపోయెన్!

శ్రీ నాగేశ్వరరాయ స్మృతి

కొత్త భావయ్య చౌదరి

ఆంధ్రభారతకృతి నంది పేరొందిన, రాజరాజునియశోరాశికన్న
సంస్కృతాంధ్రంబుల సమతఁ బోషించిన, వీరప్రతాపుని పేరుకన్న
నవ్యప్రబంధాదికావ్యముల్ వ్రాయింపఁ, గృష్ణరాయలకున్న కీర్తికన్న
బహువిధశృంగారవర్ణనాకావ్యని,ర్మాతయౌ రఘునాధుఖ్యాతికన్న

నెక్కుఁడౌ కీర్తి బొందినా వక్కజముగ
భళిర! నాగేశరాయ! నీ ప్రాప్త మేమొ!
జ్ఞానదాయివి సర్వాంధ్ర జనులకెల్ల
నిన్ను స్మరియింపకుండఁగా నిలువగలమె ?

జీవము బుద్బుదం బగుటఁ జింతిల నేమిప్రయోజనంబు? నీ
చావున కైన, నిట్టిమృతజన్మున కెక్కడిచావు? బాపురే!
యావిధినిర్ణయం బెటులొ యట్టు లగున్, భవదాత్మశాంతికై
స్థావరజంగమాధిపుని శాశ్వతుఁ డీశు నెదం దలంచెదన్!

జన్మచేఁ గాశినాథవంశము తరించె
విద్యచే నాంధ్రభూమి పవిత్ర మయ్యె
సేవచే దేశ మెల్లెడ నీవ యుంటి
ప్రథితగుణహార! నాగేశరాయ వీర.

ప్రజాహితైకజీవి

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

శ్రీ నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు ప్రజాహితజీవనంలో ఆరముగ్గి అస్తమించినారు. వారు అస్తమించారనుకోవడమే తప్పుగా తోస్తున్నది. ఇప్పటికీ మైలాపూరు శ్రీభాగుకు వెడితే పంతులుగారు ఎక్కడో ఏ మూలో ఉన్నట్టే అనిపిస్తుంది. ఏ ఉద్యమంలో చూచినా ముందడుగై, ఏ సంస్థలో చూచినా ముందువెలుగై, ఎక్కడ చూచినా తానై విసువసువులు లేక, అలతసలతలు లేక వాయువేగముతో, యంత్రబలముతో పని చేసినపంతులుగారు ఇక లేరంటే, అవాచ్యముగా కనబడుతున్నది; ఇక కనబడరంటే నమ్మసాధ్యం కాకుండా ఉంది; కాని అది విషమమయిన సత్యం. దానిని గుండెనిబ్బరంచేసుకొని సహించవలసిందే.

పంతులుగారికేమి — నిండుజీవనం, ప్రకాశమానమయిన దివ్యజీవనం గడపినారు. మనమే దురదృష్టవంతులం. ఆయనే ధన్యజీవి.

పంతులుగారిజీవితమంతా ప్రజాజీవితము; పంతులుగారు లోకకుటుంబి. తమ సంకల్పబలముచేత, తమయిచ్ఛాశక్తిచేత, తమ యోగసాధనచేత తమ్ము తా మెన్నడో తుడిచివేసికొని ప్రజలలో, దేశములో విలీనమయిపోయినారు. ప్రజ వినా తాను లేడు; తాను వినా ప్రజ లేదు. ఇంత సంపూర్తిగా ప్రజలలో ఐక్యమయిపోయిన మహనీయచరితుడు ఇటీవలికాలంలో ఇదివరకు లేడు; ఇప్పుడు లేడు; ఇకముందు ఉండబోడు.

శ్రీభాగ్ కాదు — సమగ్ర ఆంధ్రదేశమే ఆయనమహాయతనము. అదే ఆయనలక్ష్యము. ఆంధ్రదేశములో ఏ మూల ఏ విపత్తు, ఏ యనర్థకము సంప్రాప్తించినా, ఆంధ్రులకు ఏకారత కలిగినా అందుకు తనహృదయాంతరాళంలో తలచి వాపోయేవాడు; చేతనైనరీతిని తన్నివారణమునకు సిద్ధమయ్యేవాడు. — ఆయన తరువాతనే అందరును. ఏడీ అట్టి ఉదారహృదయుడు? మరొకడేడీ అట్టి కరుణాంతరంగుడు?

పంతులుగారికి యోగిజనసాధ్యమయిన అంతటి సర్వసమభావము కేవలము సాధనవలన, స్వానుభవము వలన చేకూరినది. మొట్టమొదట ఇంగ్లీషువాసన యెరుగని సామాన్య కుటుంబంలో జన్మించి మాతృప్రబోధంచేత ఇంగ్లీషువిద్య అభ్యసింపవలెననే కుతూహలం కలిగి, ఆయభీష్టం నెరవేర్చుకునేటందుకు దరిద్రజన సామాన్యములయిన కష్టాలన్నీ పడి ఒక్కొక్కమెట్టే పైకెక్కివచ్చినకష్టజీవి పంతులుగారు. ఆయన అనుభవము సామాన్యమయినదా? ఆయన విద్యార్థిదశ ముగిసేవరకూ ఆయన గడపిన జీవితం ఒక విచిత్రసంఘటనల దివ్యసంపుటి. ఈ పంతులుగారేనా ఆకష్టాలన్నీ పడినది అనిపిస్తుంది-మన మిప్పుడేమైనా వాటిని వింటే.

బందరు, గుంటూరు ప్రాంతాలు ఆయనకు కష్టాల బాటను [illegible] మప్పినా, ఆయన సాంస్కృతికమైన అభిరుచులను నిగూఢముగా ద[illegible]నవి అవే. ఆయన కష్టపరంపరలలోనే ఆయన అభిరుచులుకూడా ఒక రూపం కట్టుకొని తీర్పుతీరువలు దిద్దుకొంటూ వచ్చినవి. జీవితపథము సర్వసామాన్యముగా కష్టకంటకావృతమయినది. దానిని గడచి గట్టెక్కినవారే అరుదు; గట్టెక్కి తమ జీవితసర్వస్వాన్ని ప్రజాభ్యుదయంకోసం అంకితం చేసేవారు మరీ అరుదు; అట్టి వీరులు నూటికి కోటికి ఎందరుంటారు? నాగేశ్వరరావుపంతులుగారి కట్టిపీరగుణం జన్మసహజమయినది. అందుచేతనే ఆశాజ్యోతులు వెలిగిపోయిన ఆయన యువహృదయం కష్టానుభవాలవల్ల అణగిమణగిపోవడానికి బదులుగా కొత్త అనుభావమునూ, కొత్తశక్తిని సంతరించుకొంటూవచ్చింది. పురోగమనం విషయంలో ఆయన దృఢసంకల్పంతో చుక్కాని పడుతూవుంటే తెరచాప గాలి పోసుకొన్నది. పంతులుగారు మద్రాసు వచ్చి చేరారు.

లేతవయసులో తమకు [illegible] కడగండ్లనూ, సంభవించిన ఇక్కట్లనూ తొట్టి మెట్టివేసి తమ హృదయాన్ని ఆయనుభవాలలో పదును చేసి పరిపక్వం కావించుకొంటూ వచ్చారు పంతులుగారు. ఆకష్టాల మడతలలో అణగారిపోకుండా తల

యెత్తి పైకి నిలబడగలగడం ఆయన నది ఎంతటి గొప్పతనం!

మద్రాసురాక పంతులుగారి జీవితంలో ఒక స్మరణీయమయిన ఘట్టం. అంతవరకు పొందిన విద్యతోనే సంతృప్తి పడిఉండి పంతులుగారు మద్రాసే వచ్చియుండకపోతే ?—

ఆంధ్రదేశానికే ఇది ఒక పెద్ద ప్రశ్న. అభివృద్ధి పరిణామాలు అగవు కాని నేటి ఆంధ్రదేశచరిత్ర మరో రీతిగా పరిణమించే దనడం నిక్కం. కాదా మరి? ఆయన ఆశయాలన్నీ ప్రస్ఫుట మయిన రూపాన్ని పొంది పోషితము లైనవి ఇక్కడ. దక్షిణదేశాని కెంచరెందరినో విద్యార్థికులను, ఉన్నతోద్యోగులను, ప్రజాహిత జీవనులను తయారుచేస్తూ వచ్చిన మద్రాసు క్రైస్తవ కళాశాల లో విద్యాభ్యాసమయ్యె పంతులుగారిది — ఉన్నతోదార ఆశయపోషణానికి కొరత తెక్కడి దింక ? క్రైస్తవ కళాశాల విద్యార్థిగా నున్నప్పుడు హాస్టలుగా ఉండి తాము చదువుకొన్న భవనమే నేడు ఆంధ్రదేశాభ్యుదయానికి పనిచేసే ఆంధ్రపత్రికకు సొంత భవనమైన దని అప్పుడప్పుడు ప్రసంగవశాన పంతులుగారు చెపుతూఉంటే ఆయనహృదయరత్నాకరం ఉప్పొంగి ఆయన కన్నులలో పవిత్ర ఆనందవారిబిందువులు తొలకాడేవి. ఎంతటి ధన్యుడాయన! ఎంతటి ధన్యజీవితమాయనది!! ఆయనచదువు దేశంకోసమూ, ఆయనజీవితము ప్రజలకోసమూ అయినది.

పంతులుగారి ఆశయాలు శక్తి సంతరించుకొని అంతరిక్షవిహారం చేసేనాటికి ఆయనకు రెక్కలు వచ్చినవి; ఆయన కలకత్తా, బొంబాయిలకు వలసపెళ్లినాడు. స్వతంత్రజీవనము: దేశారాధనము — ఈ రెంటిలోనే ఆయనకు ధర్మాంధను పొడకట్టినది. ధనార్జన పుష్కలంగా ఉంటేకాని స్వతంత్రజీవనం స్వేచ్ఛగా సాగదు; స్వతంత్రజీవనం స్వేచ్ఛగా సాగిననాడుకాని దేశాభ్యుదయం కోసం పనిచేయడం పడదు. ఇదే ఒక లక్ష్యమూ, ఇదే ఒక పరమసాధనా అయినది. ఈ సాధనలో ఆయన ఎట్టెట్టి కష్టనష్టములకు గురియైనారో ఎవరికెరుక ? ఈ సాధనకు ఫలితంగా రూపొందినవే అమృతాంజనం, ఆంధ్రపత్రికలు. అప్పటి పరిస్థితుల ననుసరించి అయితేయేమి, వ్యాపార ప్రవృత్తి ననుసరించి అయితేయేమి మొట్టమొదట ఈ రెంటికీ సరిసమానంగా పంచియిచ్చిన తమజీవితాన్ని పంతులుగారు క్రమక్రమంగా ఆంధ్రపత్రికపరముచేసి ఆద్వారాన ఆంధ్రదేశాని కర్పణచేసివేశారు. అనుభవజ్ఞానసముపార్జనచేత క్రమక్రమంగా పరిపక్వము పొందుతూవచ్చిన పంతులుగారి హృదయసీమలో ఒక విశిష్టమయిన తత్వజిజ్ఞాసా, ఒక విలక్షణమయిన యోగనిరూఢీ అంకురించి వర్థిల్లుతూవచ్చినవి. ఆంధ్రోద్యమము పంతులుగారి ఈ సాధనకు ఒక ఆవేగము నిచ్చింది. పంతులుగారి హృదయంలో ఆంధ్రదేశం ముద్రిత మైపోయింది.

బొంబాయినుంచి ఆంధ్రపత్రిక మద్రాసురావడం పంతులుగారి జీవితంలో కాదు, ఆంధ్రదేశచరిత్రలోనే ఒక ముఖ్యమయినఘట్టం. పంతులుగారి కాంధ్రదేశమూ, ఆంధ్రదేశానికి పంతులుగారూ సన్నిహితులయినారు.పంతులుగారి కాంధ్రదేశమూ, ఆంధ్రదేశానికి పంతులుగారూ అర్థమయినారు. పంతులుగారి కాంధ్రదేశస్థితి అవగతమయింది. నాటినుంచి ఆంధ్రదేశంలో ఏ ప్రజాహితకార్యం వచ్చినా పంతులుగారిదే ముందడుగూ, ముందుచేయూని.

ఈ విధమయిన దృష్టిలో, ఈవిధమయిన సాధనలో ఉండగానే వచ్చింది గాంధీమహాత్ముడి నాయకత్వముక్రింద సహాయనిరాకరణోద్యమం. అంతవరకు రాజకీయాలలో చురుకుగా పాల్గొనకుండా ఉండిన పంతులుగారి శాంతిప్రియమగు హృదయానికి అహింస, ప్రేమ ప్రధాన కీలకములుగాగల సహాయనిరాకరణోద్యమం అమిత ప్రియమయింది. నిజమయిన పంతులుగారు తమలో నుంచి తాము బయటబడి రాజకార్యప్రవృత్తు లయినారు. నాటినుంచి ఆయన ఎన్నడూ ఏ కార్యమునకూ వెనుకదీసి యెరుగరు. ఆయన ఈ యుద్యమాన్ని ఒక యోగసాధనగా చేసికొన్నారు; ఇంతటి ప్రవృత్తిలోను నివృత్తిని, ఇంతటి విప్లవములోను ప్రశాంతిని సాధనచేసినారు; భోగములోనే త్యాగమును, స్వార్థములోనే పరార్థమును, ఆర్జనలోనే వితరణను లక్ష్యముచేసికొన్నారు; భగవద్గీత పారాయణగ్రంథమయి ఆయన కర్మయోగియైనారు.

ఈ విధమయిన యోగసాధన లోనే ఆయన తనదేశంతో, ప్రజలతో ఐక్యమయిపోయినారు. ఆంధ్రదేశంలో ఏప్రాంతాన్నయినా సరే, ఏవిధమయిన కొరత వచ్చినా సరే అది నాగేశ్వరరావు పంతులిదే. తన

చేతనయినట్లు ఆ కొరత తీర్చడానికి ఆయన సిద్ధము. ఆంధ్రదేశములోని ఏ ఉద్యమాలయినా సరే, ఏ సంస్థలయినా సరే అభివృద్ధి చెందుతున్న వంటే ఆ కీర్తిప్రతిష్ఠలు నాగేశ్వరరావు పంతులివి. ఇంత సంపూర్తిగా దేశీయుల ఆశయాలతో, ఉద్యమాలతో ఐక్యమయిపోయిన పుణ్యవ్యక్తి మన కింకొకడు కనబడడు. ఆయన గేహము, ఆయన దేహము, ఆయన ధనము, ఆయనశక్తి, ఆయనయుక్తి, సమస్తము తన దేశము నిమిత్తమయినది.

పంతులుగారికి వయసు హెచ్చుతూవచ్చినా యౌవనోత్సాహము మాత్రము కుంటువడలేదు. సారస్వతవీథి నెంతటి నవీనాతినవీనోద్యమం వచ్చినా, వృద్ధులచేత శిరఃకంపం చేయించే ఎంతటి విప్లవోద్యమం వచ్చినా దాని నామోదిస్తూ ఆదరిస్తూ ముందే నిలబడేవారు పంతులుగారు. ఇందే ఉన్నది ఆయన ఘనత. ఆయన ఎంతటి వృద్ధుడో అంతటి యౌవనుడు; ఎంతటి పూర్వాచారపరాయణుడో అంతటి సంస్కర్త; ఎంతటి ప్రాచీనుడో అంతటి ఆధునికుడు. ఆయనలో — తెలుగుదేశపు ప్రాచీనతా ఆధునికతా రెండూ చక్కగా, సవ్యముగా పెనవేసుకుపోయినవి. వీరేశలింగము పంతులుతరువాతికాలానికి ఆయన ప్రతినిధి.

రాజకీయాలకంటెనూ సాహిత్యసేవ అంటే ఆయనకు ప్రీతి మెండు. రాజకీయరంగంలోనుంచి విరమించి కేవలం సాహిత్యసేవే చేయాలని ఆయన చివరిరోజులలో ఉద్దేశించారుకాని అది సాధ్యమైనదికాదు. తుద కాయనజీవిత మంతా ఈ రెండింటి సంఘర్షణతోనే గడచిపోయింది. ఆంధ్రపత్రికవల్ల ఆంధ్రదేశ రాజకీయరంగం శోభావంతమయితే ఆయన పెట్టిన భారతివల్ల సారస్వతవీథి ప్రకాశమానమయింది. భారతివచ్చిన తరువాతనే తెలుగుదేశములో ఏ లేఖకులకూ, చిత్రకారులకూ తృణమో పణమో ఇవ్వడమంటూ కలిగింది; యువకులలో స్వతంత్రకృషికి కొంత ప్రోత్సాహం కలిగింది. నాటకాలంటే ఆయనకుగల అభిమానము విపరీతము. పుణ్యాత్ములు కాబట్టి చిన్ననాటి ఆశయాలను సిద్ధింపజేసికో గలిగినారు పంతులుగారు.

ధర్మబద్ధముగ వితరణతీయ దగినదారు లన్నీ, తీసినా డాయన; పేరు మోసినాడు. వదాన్యచక్రవర్తి-ఆయనపట్ల దాతృత్వ మొక వ్యసనమే యైనది. వా విడిచి అడుగలేనివారిదే దురదృష్టము.

నవ్యాంధ్రజాతినిర్మాతలలో ప్రముఖు డాయన. ఆంధ్రజాతి అభ్యుదయానికి ఆయన చేసినంత సేవ మరెవ్వరూ చేయలేదు — ఎందరుంటే నేమిగాక! ఎందరో ధనవంతులున్నారు; ఎందరో విద్యాధికులున్నారు; ఎందరో కీర్తికాములున్నారు కాని నాగేశ్వరరావుగారివలె ధైర్యసాహసములు గలవారూ, వితరణౌదార్యములు గలవారూ మాత్రము లేరు. ఆయన కాయనే సాటి. ఒక యుగపురుషుడే ఆయన.

నాగేశ్వరరావు పంతులుగారి అస్తమయమునకు ఆవేదన పడని ఆంధ్రు డెవ డుంటాడు? ఆయన లేని లోటు మనకు తీరనిమాట నిజము. కాని ఆయనదిమాత్రము ధన్యజీవితము. ఆయన మ్రశజీవి.

పునరావృత్తిరహిత శాశ్వతశివసాయుజ్యసిద్ధి నందిన ఆ సుకృతాత్మునికి ఇంక కోరదగిన దేమున్నది?

స్వర్గమనము

సామవేదం జానకిరామశర్మ

అది వచియింపరానిది దివ్యతేజమ్ము, నెలవుగా నీమేను నిలుపుకొనెను
బహిరంతరముల సత్వము దేహమున నిల్చె ఉతికినమడుగుదోవతులవేర
కార్యానుమేయసంకల్పంబు తెటగించె నిశితదృష్టిప్రభల్ నిల్పుకనులు
గంభీరభాషణారంభంబు హృదయ, మవ్యక్తమే యైనసువ్యక్తపఱచె,

అనుచు నిను గాంచి జేశీయు లధికముదము
నొందుచుండంగ, వెడలితె! నందనోప
వనవిహారపరాయణాప్సరసుగంధ
బంధురకుచోపగూహన మందుకొఱకు!

* * * *

అనిదంపూర్వము నీ మహత్వము! దయాత్మా! తెల్గునాడెల్ల నీ
వనగా బ్రహ్మరథమ్ము బట్టినది! ఊహాతీతముల్ నీపొన
ర్చినసత్కార్యపరంపరల్; తెలుగువారిన్ రక్ష సేయంగ జా
లును సర్వోన్నతు లిచ్చి యివ్వసుధ స్వర్లోకోన్నతిం గూర్చుచున్.

మనవలె, నీవలె, నీయిల, తనువందనఫలము జీవితము ధన్యముగా
కనమా! వినమా! అందఱి, మనుగడకొఱమాలి యుఱక మన్నగలియుటల్.

సర్వసమదర్శి

ఖిన్నహృదయుడు

అస్తమించెనుగదా ఆంధ్రకళావేది గతి యెవ్వ రిక కళావిశతులార!
తనువు వీడెనుగదా దానకర్ణుం డింక నలరించు నెవడు విద్యార్థులార!
తరలిపోయెనుగదా ధర్మానురాగి మీ కేసరి యిక కాంగ్రెసీయులార,
నాక మేగెనుగదా నీకు గూర్చెడువాడు దిక్కెవ్వ రింక ఆంధ్రీమతల్లి,

తనదునాత్మను అఖిలభూతములయందు,
అఖిలభూతంబులను దనయాత్మయందు,
గాంచుసమదర్శి యకట స్వర్గామి యయ్యె,
ఇంక తెరు వేది మీకు సుధీంద్రులార!

"సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని,
వీక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః."

విషాదగీతములు

శేషాద్రి రమణ కవులు

అర్ణోరాశిపరీతభూవలయమం దాంధ్రాళివేల్పై కళా
పూర్ణాలంకృతకాశినాథమణివై పొల్పొంది యార్యాశయ
స్వర్ణాంభోజవిహారివై తనరె నే బ్రహ్మంబు నాగేశ్వరో
దీర్ణం బద్ది మహానటంబు పర మొందెన్ లోక మల్లాడఁగన్.

గీతాంతరార్థసంగీతంబు త్యాగవి, పంచిపైఁ బాడిన పాటకాఁడు
అఖిలాంధ్రకవుల నిజాస్థానగతులఁగా, మన్నింపఁజాలు వాఙ్మయవిదుండు
దైవదత్తధనంబు ధర్మకర్తగ వాడి, విఖ్యాతిగాంచిన విశ్వదాత
విజ్ఞానసర్వస్వవివిధార్థములు చూఱ, విడుచుచుండిన జగద్విదితకీర్తి
ఆంధ్రవిష్ణువు విద్యారహస్యవేత్త
భారతోద్ధారకుఁడు పరబ్రహ్మవిదుఁడు
కాశినాథాన్వయుండు నాగేశపూళ్ళ
పంచతం గాంచె దేశదౌర్భాగ్యమునను.

దేశోద్ధారకకీర్తిచిహ్నమెద నుద్దీపింప నాంధ్రావనీ
ప్రాశస్త్యంబును భారతీముఖమునన్ భాసిల్లఁగాఁ జేసె నా
నాశావాసితకీర్తిసౌరభము వెన్నాడంగ నాగేశుఁ డా
కాశీనాథునిఁ జేరె నాంధ్రమహి యాకంపించి క్షోభింపఁగన్.

స్వాతంత్ర్యలబ్ధికై చండతపము కృష్ణ, జన్మస్థలంబున సలిపెనాఁడు
ఒరుల మెచ్చనిగాంధిపరమాత్ముఁడే విశ్వ, దాతయితండనఁ దనరినాఁడు
ఆంధ్రసాహిత్యసౌధాంతరస్థధనంబు, విబుధలోకమున కర్పించినాఁడు
త్యాగవర్షముచేఁ బరాధీననిఖిలాంధ్ర, పరితాపభారంబు బాపినాఁడు
ఆంధ్రులకు వేల్పు, మాతృదేశాభిమాని
ఉత్తమతపస్వి సర్వజనోపయోగి
ఘనుఁడు నాగేశ్వరుం డాంధ్రకల్పకంబు
మాతృదేశంబు క్షోభింప మరణమందె.

సత్తత్ప్రోత్సవరూపకంబు భగవత్సంకీర్తనల్ చేసి నీ
వ్యాప్తిన్ పాటఁగ నాంధ్రపుత్రులు మహాయత్నంబు సేయన్ మహః
సుప్తిన్ బొందితి వింతలోన స్వజనస్తోమంబు బాష్పాంజలి
ప్రాప్తిన్ నీ కొగి తర్పణంబులిడుచే పాటిల్లె ధీమన్మణీ!

ప్రొయ్యిపై నెసరుంచి బియ్యంబునకునిన్ను, యాచించుననద లల్లాడుచుండ
ప్రతిమాస మీవిచ్చుపైకంబుతో జీవి,తము బుచ్చుపండితుల్ కుములుచుండ

ఈకృతి నిచ్చి నాగేశదత్తధనాన, బ్రదికెద మను కవుల్ పరితపింప
పనిపాట లెం దొదవనినిరుద్యోగు లిం, కెది దిక్కటంచు వా మెత్తియేడ్వ

మూఁడుకోట్లకుమారుల ముద్దుదీర్చ
పెద్దకొడు కేగె ననుచింత పెచ్చుపెరుగ
నాంధ్రమాతయు వగవ బ్రహ్మైక్యమందె
కాశినాథకులుండు నాగేశబుధుఁడు.

మహనీయంబుగ నాంధ్రరాష్ట్రశుభనిర్మాణార్థమై సోదరుల్
బహుయత్నంబు లొనర్చుకాలమున దౌర్భాగ్యంబునన్ గార్య ధూ
ర్వహునిన్ నిన్నొగిఁ గోలుపోవలసె నిర్వ్యాజాంధ్రసేవారతున్
మహితాత్మున్ నిను విస్మరింపఁగ వశంబా దేశభక్తాగ్రణీ.

చతురత్వంబును, సాహితీగరిమయున్, జాగంబు భోగంబు, పం
డితసత్కారము సంఘపోషణము వాణీసేవ చేదోడుగా
బ్రతు కెల్లన్ వెలయించినాఁడవు జగద్బంధుండ వీ వేగుటన్
క్షితికిం గల్గెఁ గొఱంత యెట్టు లది సంశ్లేషించు ధీమన్మణీ.

నీసతియేగాదు నిఖిలాంధ్రదేశంబు, ననదతనంబుతో నడలుచుండె
నీపుత్రియేకాదు నిఖిలాంధ్రసోదరుల్, జనకుఁ గోల్పడినట్లు జాలిబడిరి.
నీమిత్రులేగాదు నిఖిలాంధ్రసంస్థలు, పోషకరహితతఁ బొక్కుచుండె
నీకుటుంబమెగాదు నిఖిలాంధ్రరాష్ట్రంబు, బొటబొటఁగన్నీరు పొంగనేడ్చె.

ఆంధ్రనాయక, త్యాగవీరాగ్రగణ్య
ఆంధ్రవిజ్ఞానసంపాదకాగ్రగణ్య
ఆంధ్రకర్ణ భవద్వియోగాప్తి గుందు
దేశమున కెన్నటి కడంగు దీనవృత్తి,

నాశం బందనినీచరిత్ర, జగదానందంబు సంధింపఁగా
కాశీనాథజటాటవీతటలుఠద్గంగాతరంగానువా
కాశాపూరిత కీర్తిచంద్రికలతో నాచంద్రతారంబు నా
గేశా నీవలరారఁగాఁగలవు గొమ్మా మానమో వాకముల్.

అవతారంబును నాంధ్రసేవకొఱకై యర్థించి గైకొంటి వా
వ్యవహారంబులు తీర్చికొంటివి పరబ్రహ్మంబులో లీనమై
భవముల్ గల్గవు నీకు లోకులు నీప్రాజ్ఞత్వమున్ విస్మరిం
పవు నీవాంధ్రులపాలివేలుపువు గావా కాశినాథాగ్రణీ.

———(*)———

విమర్శనము

రాజయోగము

[వివేకానంద ప్రణీతము, ద్వితీయ ముద్రణము. శ్రీరామకృష్ణ మఠము వారిచే ప్రకటింపబడినది. మైలాపూరు, మద్రాసు. వెల రూ. 1—4—0.]

మతమునకు సంబంధించిన ప్రబోధము మన విద్యావిధానమున మృగ్యమై యుండుటచే, ఆధ్యాత్మికాంశములను, హేతుపరిశీలనమునకు లొంగని సంఘటనములను ఆధునికులు నమ్మకున్నారు. అలౌకికాంశములు కారణకార్య సూత్రముచే కట్టుబడవు. పర్యాలోచనమున కివి యందునవి కావని, కేవలము విశ్వాసము నూతగొనియే వీనిని గ్రహించుట పాడి యని పలుకు పెద్దలు కొంద ఱున్నారు. ఈ రెండు తెగలవారి వాదములును లోపభూయిష్ఠములు. మూఢులై, సర్వాంశములకును తల లూపుటకు ఆధునికు లంగీకరింపరు; హేతుశక్తిని త్రుప్పపట్టనిచ్చుటకు వీ రియ్యకొనరు. ఈశక్తికి భంగము రానీతీఱున నాధ్యాత్మికాంశముల నవగాహన మొనరించువిధానము ననుష్ఠించి విజ్ఞానమునందుటకు వీరువ్విళ్లూరుచుందురు. ఈవిషయమునకు స్వానుభవము వలన నవగతుడైన మహావిజ్ఞాని వివేకానందస్వామి. ఈతడు పట్టభద్రుడైన ఆధునికుడు. ఆధ్యాత్మికానుభవము వలన విజ్ఞానమునందిన పరమహంసయొక్క ప్రధానశిష్యుడు. కావున హేతుసూత్రమును పిడికిటబట్టి, గురుకరుణకతన దానందినయనుభూతిని పురస్కరించుకొని, స్వామీజీ తన ప్రబోధములకు గడంగినాడు. ఈప్రబోధము మేదస్సును, హృదయమునుగూడ దట్టునవి; హేతుశక్తిని తనిపి, అంతరాత్మ నలరించునవి. కావుననే, భౌతికశాస్త్రమునకే అంజలెత్తు పాశ్చాత్య దేశవాసులుకూడ మహోత్సాహముతో నీతనియుద్బోధములకు మనసు లొడ్డిరి.

స్వకీయమైన పరిశీలనమునకు ఆత్మానుభూతి మిగుల నక్కఱైన దనుట స్పష్టాంశమే కదా! మహాప్రవక్తలు—ఏసు, బుద్ధప్రభృతులు—ఈరెండు శక్తులనలవఱుచుకొని మానవశ్రేష్ఠులైరి. "మతప్రవక్తలందఱును భగవంతుని సందర్శించినవారే. ఆత్మద్రష్టలై, త్రికాలజ్ఞులై, తమ శాశ్వతత్వమును దర్శించి తాము కన్నదానిని వారు లోకమునకు బోధించియున్నారు." కొందఱికొకప్పుడు సంభవమైనది. సర్వదా సంభవమైయుండునని స్వామీజీ జలదగంభీరస్వరమున బలికినాడు. స్వానుభవమున కితడెంతో ప్రాముఖ్యము నొసగినాడు. ఈయనుభవమునందు విధానమును బోధించు శాస్త్రమే యోగశాస్త్రము. తత్త్వాన్వేషణ మొనరించి, మానవుడు సత్యమును గనినపుడే అజ్ఞానము (రవిరశ్మిసోకినంతన నంతర్ధానమగు మంచుతెరవలె)తొలగిపోవును. తత్త్వము నవలోకించుటకై మనుష్యసంఘమునకు తగు తెరువు చూపుటయే రాజయోగముయొక్క లక్ష్యము.

బాహ్యాభ్యంతరస్థితులను పరిశీలింపగలవాడే తత్త్వదర్శి యనబడును. ఏకాగ్రతాశక్తియం దాఱితేఱినవాడే చక్కని తత్త్వదర్శి కాగలడు. ఈశక్తి యధికమైనకొలదియు మానవునివిషయపరిశీలనాప్రజ్ఞ యధిక మగుచుండును.

రాజయోగమందలి అష్టాంగములు ద్వితీయాధ్యాయమున వివరింపబడినవి. "అహింస, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అప్రతిగ్రహము, శౌచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరప్రణిధానములు యమనియమములు. ఆసనము తృతీయాంగమనియు, ప్రాణాయామము నాలవయంగమనియు, శబ్దాదులగు బాహ్యవిషయములనుండి ఇంద్రియములను మరల్చుటయందేర్పడు ప్రత్యాహార మైదవదనియు, ఏకవిషయమున చిత్తమును నిలుపుటయందేర్పడుధారణ ఆఱవదనియు ధ్యానసమాధులు తక్కినవి రెండనియు, నిందు దెలుపబడెను. తరువాతి యధ్యాయములం దీయాయాంశములు విపులముగా విమర్శింపబడినవి. శ్వాస, "ఇడ" "పింగళ" నాడులు ప్రాణాయామమునందలి సాధనములు, మున్నగువానిని గుఱించిన అంశములు చర్చింపబడినవి.

కూర్మపురాణము నుండి యనువదింపబడిన రాజయోగసంగ్రహముపై యుదంతమున ననుబంధింపబడినది. పాతంజల యోగసూత్రముల వృత్తాంతము చక్కని వ్యాఖ్యతో గ్రంథమున ప్రవేశమందుటచే, నిది మహోత్కృష్టమైన భావమాధుర్యము నందినది. ఏకాగ్రతయందలి ప్రయోజన మిందు చక్కగ వివరింపబడినది.

గ్రంథప్రభావ మనిర్వచనీయమైనదనుట చర్వితచర్వణమే యగును. ఉత్కృష్టాశయములను నిర్వచించి, దైనికజీవితమున వానినను ష్ఠించు క్రమవిధానమును దెలుపు గ్రంథములు మేధానిధులైన మహాత్ములమనసులు కనినసింభకము లేకదా! ఆధునికులైన భారతమహాత్ములలో వివేకానందు డొక్కడు. ఈసంయమీంద్రుని రచనములును, ఉపన్యాసములును గంభీరభావబంధురములు; మహాద్భుత సత్యములతో నివి తుందిలములై యుండును. భారతీయులు వీనిని హృదయంగమ మొనరించుకొనగలిగిననాడే భారతపునరుద్ధరణము, హిందూమతసముద్ధరణమును సుసాధ్యము లగును. ఈ ఉత్కృష్టాశయములు రామకృష్ణమఠము వారి దృష్టిలో నున్నవే! ఈయాశయ సిద్ధింపగృషి సలుపుచు వీరీగ్రంథప్రచురణమును గావించియుందురు. ఇట్టి గ్రంథములను బహుళముగా వీరు దేశాటనమునకై పంపెదరుగాక!

క్లిష్టపదములపొంత పోక, జటిలపారిభాషికపదజాలమునకు త్రోసిరాజని, అనువాదకులు దీనిని సులభశైలిలో ననువదించుట ముదావహము. తత్త్వశాస్త్రమునకు సంబంధించిన క్లిష్టభావము వలీలగ పఠితమనసున కెక్కుటకై చక్కనిఉపమలను సృష్టించుటయు, ఉచితమైన దృష్టాంతములను పేర్కొనుటయు, కథల నుల్లేఖించుటయు స్వామీజీ యభ్యాసములై యుండెను. వివేకానందుని యడుగుజాడలబట్టి నడచి గ్రంథకర్త తనపవిత్ర కర్తవ్యమును నిర్వహించె ననుట కిం దెన్నొ దృష్టాంతములు కలవు.

ఈవాక్కుల నవలోకింపుడు!

"చెదరిన సూర్యకిరణములను కేంద్రీకరించి నప్పుడవి తీక్ష్ణముగా వెలుగును. ఇట్లే యేకాగ్రతవలన మనశ్శక్తులు దీప్తిచెందును. జ్ఞానమునకివియే సాధనము."

"తగినంతబలమును చేకూర్చుకొని సాధనయందభివృద్ధి పొందిననుక ఆహారవిషయమునుగూర్చి అంతగా పాటింప నక్కరలేదు. అపాయమును నివారించుటకై యెదుగుచున్న మొక్కచుట్టును కంచెవేయవలయును. చెట్టయినతరువాత కంచె లూడదీయుదురు. అప్పుడెట్టి తాకుడు కలిగినను ఎదిర్చి నిలుచుటకు తగినంతచేవ చేకూరును." మన్నగునవి.

"ఒకవైపున భోగలాలసత్వమును, మఱియొకవైపున ఉగ్రతపశ్చర్యలను యోగసాధకుడు విసర్జింపవలసియున్నది." ఈభావము బుద్ధప్రబోధమునకు అనువాదమే! కావున యోగసాధనమున హిందూ బౌద్ధమతములు కడుంగడు సన్నిహితములై యున్నవనుట నిస్సంశయము.

గ్రంథము జిజ్ఞాసువు లందఱ యాదరాను రాగముల నందుగాక.

— జో. స.

"Great Expectations"

(An Exposition of the problems of Hydrabad from the people's point of view.)

[క్రౌను ౧౬ సైజు; పు ౧౧౨; పీచుకాగితం; వెల ౮ అణాలు. గ్రంథాలకు చిరునామా:— పెక్కను జనరలు ఏజన్సీ, హైద్రాబాదు (డక్కన్).]

నిజాంరాష్ట్రం తెలుగునాడుకు సరిహద్దుగా వుంది. నిజాంరాష్ట్ర జనాభాలో నూటికి నలభైమంది తెలుగు స్వభాషగా వున్నవారైన కారణాన మనకు ఆరాష్ట్రంతో సన్నిహిత సంబంధ ముంది. ప్రత్యేకరాష్ట్రం కోరుతున్న మనం మనస్వజనం యెక్కడెక్కడ యెవ్విధమైన బాధలు అనుభవిస్తున్నారో, యెవ్విధమైన సుఖమయ జీవనం గడుపుతున్నారో తెలుసుకోవటం అత్యంతం అవసరమే కదా! హైదరాబాదు నవాబుగారు మన తెలుగు వారిని ఆదరిస్తున్నారా?

భరతదేశంలో ఆరువందల స్వతంత్రసంస్థానాలున్నయి. వైశాల్యాన్నిబట్టి, జనాభానుబట్టి, ఐవజునుబట్టి నిజాంరాజ్యం ఉంపోదిగ వస్తుంది. నవాబు కోటికి పడగెత్తిన కుబేర సమానుడు. ఇట్టి వీరి రాజ్యంలో దుర్భిక్షముంటుం దంటే యెవ్వరూ నమ్మలేరు. పైగా నిజాంగారు రాష్ట్రేతరులకు చేసే దానాలు వారిరాజ్యాంగంలోని లోపాలను తరచనీయక నోటికి తాళాలు వేస్తయి.

నిజాంరాజ్యం మహమ్మదీయరాజ్యమైనా తెలుగువారు నూటికి ౪౦, మహారాష్ట్రులు 3౦, కన్నడులు ౨౦, మహమ్మదీయులు ౧౦ మంది ఉన్నారు. నవాబుగారు యెట్టి పక్షపాతమూ లేకుండా భిన్నజాతులు, భిన్నమతాలు, భిన్నభావాలతో కూడిన ౧౪,౪౩౬,౧౪౮ మంది యావజ్జనాభాను సమానాదరంతో చూస్తున్నారా?

"Great Expectations" అనే యీ యింగ్లీషురచన ఒకప్పుడు "హైద్రాబాదు బుల్లెటిను" అనే యింగ్లీషు దైనికపత్రికలో వెలువడ్డ వ్యాసాలసంపుటి. ఇందులో నిజాంరాజ్యాంగానికి సంబంధించిన విద్యావిధానం, ఫెడరేషను, ప్రతినిధిసంఘాలు, పరిశ్రమలు, వాణిజ్యం, గ్రామాలు, జాగీరుదారులు, పత్రికాస్వాతంత్ర్యం, మతవ్యవహారాలు, పబ్లికుసర్వీసు కమిషను, ముగింపు, మరికొన్ని ప్రముఖుల ఉపన్యాసాలు మొదలైన అనేకము చేర్చబడి నిర్మొగమాటంగా, కచ్చితంగా విమర్శించబడి రాష్ట్రాభివృద్ధికి అవసరమైన సంస్కరణాలుకూడా సూచింపబడినవి. రాజ్యాంగ విషయాల్నిగూర్చి ప్రజగాని పత్రికగాని విమర్శింపతగదని గట్టికట్టడి వున్నప్పటికీ యీగ్రంథాన్ని వెలువరించటంలో ప్రకాశకులు సాహసించినారనే అనవలె. గ్రంథం ఆసాంతంపఠిస్తే నిజాంరాజ్యం 'నవాబుదర్బారు' అనేది సార్థకమైనదే నని స్ఫురిస్తుంది. రాష్ట్రమర్యాదకు భంగంరాని ఫక్కిని అన్నిశాఖలకు ఖర్చుచేసేది చేస్తారు నవాబుగారు కాని రాణింపుకూ, ప్రయోజనానికీ రాదు.

ఏరాజ్యాంగశాఖ తరచినా నిజాంరాష్ట్రం బారా ఫసలీలనాటిదిగ కనబడతోంది. విద్యావిధానంచూస్తే బ్రిటీషుయిండియాలో నూటికి ౧౨ మంది చదువుకున్నవా రుంటే నిజాంలో నూటికి ౫ మందిమాత్రమే. ఉర్దూ, యింగ్లీషులకే యెక్కువ ప్రాముఖ్యం. తెలుగు, కన్నడం, మరాటీలకు ప్రోత్సాహం లేదు. గవర్నమెంటులో నౌకరీకావలెనంటే ఉర్దూఅవశ్యం రావాలి. స్త్రీ విద్యకు ప్రోత్సాహం అసలే మృగ్యం.

పరిశ్రమలు వృద్ధికావటానికి సౌకర్యాలు అమరినదేశం అయినా ఒక్కటీ కొనసాగదు ఇప్పుడీశాఖ అయిదుసంవత్సరాలుగా పనిచేయటమే లేదట. చిన్నచిన్న పరిశ్రమలకు తగినంత సహాయం లేదు.

జనాభాలో నూటికి ౯౦ పాళ్ళు గ్రామవాసులు. హెచ్చుసంఖ్యకు వ్యవసాయమే జీవనాధారం. ఈ గ్రామవాసుల స్థితిగతులు బ్రిటిషుయిండియా గ్రామవాసి స్థితికంటె దుర్భరంగా వున్నట్టుంది. కర్షకజాతి ఆర్థికపరిస్థితుల్ని విచారించటానికి ఒకరిని నియమించి, వారు తయారుచేసిన రిపోర్టు యింతవరకు తెరచి చూడబడనేలేదట.

వార్తాపత్రికలకు స్వాతంత్ర్యం లేదు రాజ్యాంగ వ్యవహారాల్ని విమర్శిస్తే ప్రమాదం. నిజాంరాజ్యంమొత్తంమీద ౧౪౫ అచ్చు ఆఫీసులు, ౮ పత్రికలు వున్నవంటే యెంత హడలో తెలుస్తుంది. గస్తీ అనే సి. ఐ. డి. శాఖ ఒకటి వుంది. ఈశాఖను తప్పించుకోవటం బహుకష్టం.

మతవిషయాలను గురించి నైజాంగారు ప్రసంగిస్తూ, "This is an Islamic state" అని చెప్పారు. ముసల్మాను మతంకొరకు లక్షలు ఖర్చుచేసింది. ఆరు హిందూదేవాదాయసంస్థలకు గవర్నమెంటు యిచ్చే గ్రాంటు ౫౪౪౯ రూపాయలు.

ఇక గవర్నమెంటునౌకరీల సందర్భంలో "మతభేదం మేము పాటించం" అంటారు. ౮ మంది హిందువులకు ఒక ముసల్మాను చొప్పున జనాభా వుంటే గవర్నమెంటు

గెజిటెడ్ సర్వీసులో ఉన్నవారు ౮ గురు ముసల్మానులు, ౧ హిందువు. జ్యూడిషియలు డిపార్టుమెంటులో ౧౬౩ మంది ముసల్మానులు, ౧౬ మంది హిందువులు.

నిజాంరాజ్యంయొక్క స్థితుగతులు తెలిసికోవటానికి మచ్చుకు పైలెక్కలు కొంచెం చాలు. ఇంకా అనేక వివరాలు గ్రంథంలో యియ్యాబడినవి. మొత్తంమీద మన తెలుగువారు అక్కడ సుఖపడటం లేదు. వారినిగూర్చి మనం కొంచెం శ్రద్ధ చూపాలి.

—వ కు.

మధుర గీతికలు

[నాలుగు సంపుటములు. కర్త: మధురకవి నాళము కృష్ణరావు, రాజమహేంద్రవరము. క్రౌను సైజు; ఒక్కొక్కటి అరువదినాలుగేసి (రమారమి)పుటలు. సంపుటము ౧కి వెల ఎనిమిదణాలు.]

ఎన్నిక గన్న యువకవులలో శ్రీకృష్ణరావుగా రొకరు. తేటతెల్లములగు తెనుగు మాటలలో—తేనెల జిలుగు తీయని భావములలో—తేటగీతము లల్లుటయందు వీరికి మక్కువ ఎక్కువ. పెక్కేడులనుండియు పెక్కు విధముల మధురగీతికల నాలాపించుచు తెలుగువారి హృదయముల జూఱ గొని వీరు 'మధురకవి' యను గౌరవమును గడించినారు.

ఇప్పటి నవకవులలో పెక్కురరచనలు పామరులకే కాక పండితులకును కొఱుకరానికొయ్యలయి రచయితృహృదయైకగోచర భావభరితములయి పెక్కుర యాదరమునకు పాత్రములు కాకున్నవి. శ్రీకృష్ణరావుగారి రచనలట్టివి కావు. అవి సర్వసాధారణముగ కథారూపములు; కొన్ని సులభగ్రాహ్యములగు వర్ణనలు.

౪. పాలతరగలు

ఇది శ్రీకృష్ణరావుగారి రచనలలో నాలుగవ సంపుటము. ఇందు పందొమ్మిది చిన్నికావ్యములు కలవు. ఇందు కొన్ని యీవఱకు ప్రకటింపబడినవి. పయి కావ్యములలో అయిదు అనువాదము లయినట్లు 'కథావీథి' (విషయసూచిక)నుబట్టి తెలియుచున్నది. తక్కినకావ్యములలో కొన్నింటి భావములు తెలుగువారికి పరిచితములే; అయినను శ్రీకృష్ణరావుగారి చాతురి వానికి క్రొత్తదనమును జతగూర్చుచున్నది.

తెలుగుపలుకుబడులను, తెనుగుసామెతలను, తెలుగువారి చిట్టికతలను పద్దెములలో చక్కగ సంతరించునేర్పు కలవారు శ్రీకృష్ణరావుగారు. కొలదిచోటులమాత్రము వారి మారుపు ప్రసిద్ధికి గొంత విలక్షణముగ నున్నది. ఈ సంపుటమునందలి 'చేపలవేట' యను కావ్యమున రంగడను నమాయకబాలుఁడు జాలరి నొకనిం బిలిచి 'ఏది చూతము జాలరీ! నీదు నేర్పు; పట్టనేర్తువె? చేప లీ పడియయందు' అని కోరగా అతఁడు 'చేపలుండినఁగద! నేర్పు చూపు టెల్ల, ...' అని రంగని కోర్కె రిత్తచేసి తనదారిం బోయెను. రంగడు 'తింగు రంగా యనంగ నరిగెను.'

రంగడు చిన్నవోయిన మనస్సుతో నింటికి పోయెను; అతని కోరిక యీడేరలేదు; కాన సంతసమును లేదు. 'తింగు రంగా!' అను పలుకుబడి సంతోషసూచకము; అట్టి యర్థమే దానికి ప్రసిద్ధము.

ఇందున్న 'లక్కగేద' కథ మహాజనసంప్రదాయమునకు విలక్షణము. బ్రాహ్మణి యొకతె మగనియెఱుకలేక కమసాలికి నగచేయ బంగారమీయ వాడు దానిలో చాల భాగము హరించి లక్క పూరించి నగచేసి యిచ్చెను; కొన్నాళ్లకు పాఱుత కా మాయ తెలిసెను. తెలిసియు, తేలు కుట్టిన దొంగవలె నేమియు చేయలేక యూరకుండెను. కొలది దినములకు పిదప నా మెభర్తయే ఆ కమసాలి యొద్దనే గేదె నొకదానిని కొనెను. దానింగని యాతని భార్య మూఢమతి యగుట ఎన్ని సుగుణములు కలిగియున్నను గేదె లక్కగేదె యేగాని నిజముగు బఱ్ఱెకాదని వాదించెను. బ్రాహ్మణు డెంత బోధించినను లాభము లేకపోయెను. ఇది జనసామాన్యపు వాడుకలో నున్న కథ.

'విప్రుఁ డొక్కఁడు లేమిచే వెతలఁబడుచు, తన కుటుంబము పోషించుకొనగలేక, ధనము నార్జింపమానసంబునఁ దలంచి, జలనిధిని దాటి దూరదేశముల కేగెను'. 'కొంతకాలము గడచినయంత నతఁడు, ధనము గడియించి తన పురంబునకు వచ్చెను'. అపు డతనిభార్యయతనికి గట్టిపెరుగు వడ్డించెను. బ్రాహ్మణుడు 'ఇందు తక్కినవన్నిటి కేమి గాని ... ఎట్లు లభియించె నీ కిట్టిగట్టిపెరుగు?' అని భార్యను ప్రశ్నించెను. తాను 'సల్లగుడ్డ తాకట్టు పెట్టి పొరుగింట నున్న కంసలి'వద్ద 'ఒకగేదెను కొనిన' ట్లామె చెప్పెను. అది లక్కగేదె గాని నిజముగ గేదె కాదని బ్రాహ్మణుడు తన యనుభవమును తెలియజేసెను. భార్య యెంత నచ్చజెప్పినను తన మూర్ఖపు బట్టును విడువ లేదు. ఇది శ్రీకృష్ణరావుగారు గ్రహించిన కథ.

ప్రసిద్ధిలో పాఱుతకుఁ గల మూర్ఖత మిందు పాఱునకు గట్టిపెట్టబడినది. తిండి లేక దేవురించునామె—మగనికి తాఁ గొన్న గేదె లక్కది కాదని నచ్చజెప్ప బుద్ధిమతి అనాలోచితముగ సల్లగుడ్డ తాకట్టుపెట్టి గేదను కొనుట యుచితముగునా? లక్కగేదెకును, మంచిగేదెకును తారతమ్యము తెలిసికొనుచుకోలేని మూర్ఖవిప్రుడు 'జలనిధిని దాటి దూరదేశముల కేగి' 'ధనము గడియించు'టెట్లు?

'జీవహింస' యను కావ్యమున బల్లిని ప్రస్తావించునపుడు 'బల్లి యొక్కటి యీ దృశ్యమెల్లఁగాంచి ఇస్సి! 'జగమెల్ల పాపభూయిష్ఠ' మనుచు, గుటుకుమని యొక్క దోమను గుటుక వైచి, రివ్వునం జనె 'హా! శ్రీహరీ!' యటంచు' అని చెప్పఁబడినది. బల్లియఱపు 'కృష్ణ! కృష్ణ!' కు అనుకరణముగ దోఁచుట ప్రసిద్ధము. కాన 'రివ్వునం జనె హా! 'కృష్ణ కృష్ణ' యంచు' అని యుండిన నెంతయు నను గుణముగ నుండెడిది.

౫. తేనెచినుకులు

ఈ యయిదవ సంపుటమున బదునాలు గీతకావ్యములు కలవు. అం దయిదు 'స్వకీయములు; తక్కినవి అనువాదములు.' ఇందు

కథాకావ్యము లల్పములు; వర్ణనరూపము లధికములు. అన్నియు హృదయంగమములు; మధురభావ భరితములు. తెలుగుపలుకుబడికి తగు తొడవులు.

3. దీపావళి

ఈ యాఱవసంపుటమున ఎనిమిది పద్యకావ్యములు కలవు. అందు నాలుగు ఆంగ్లానువాదములు, తక్కినవి స్వతంత్రరచనలు. సగము కథాకావ్యములు; తక్కినవి వర్ణనాత్మకములు. కవిగారి స్వతంత్రరచన యగు 'దీపావళి' యందు మొదటికావ్యము. ఆ పేరే గ్రంథమునకుగూడ ఉంచబడినది.

'కుంద' ఆంగ్లమున 'టెన్నిసన్' రచించిన 'డోరా' యను పద్యమున కనుకరణము. డోరా శీలమువలె మేరీశీలముకూడ లెస్సగ పోషింపబడుట యిందలి విశేషము.

'ఈగ—సాలీడు' కథకు గీతరచనకంటె గేయరచన అత్యంతము అనుగుణము. అట్టి యనువాదమే యీవఱకు తెలుగునాట వ్యాపించియున్నది. అయినను ఇందు భావములకు ఏమాత్రమును కొఱత లేదు. శ్రీకృష్ణరావుగారి స్వతంత్రరచనలగు ఋతువర్ణనములు ఇందు స్వభావసిద్ధములయి వారి వర్ణనపాటవమును చాటుచున్నవి.

౪. విరిదండ

ఇది కవిగారి ఏడవ సంపుటము. 'విరిదండ' మొదలగు నాలుగురచనలు కలవు. ఇందు కొన్ని యనుకరణములు; అయినను అన్నియును స్వతంత్రరచనలు.

'విరిదండ' కాళిదాసమహాకవి రచించిన రఘువంశమునందలి 'అజవిలాపము'నకు అనుకరణము. విహరించుచున్న ఇందుమతిపయి వీణాదండాగ్రమునుండి జాఱిపడిన విరిదండ యామెయసువులను హరించుట, అజుఁడు విలపించుట యిందలి కథాంశము. కథ రచన కనుగుణము; రచన కథ కనుగుణము. భావములు మూలానుసారులు.

'పైడిలేడి' రామాయణకథ. మారీచుని మాయలకు లోబడి జానకి జింక వెంటనంటిన రామునికి సాయముచేయ లక్ష్మణుని ఆజ్ఞాపించు సందర్భములోనిది. సీత కఠినవాక్కులు, లక్ష్మణుని వినీతభావమును, వైదేహీపరిదేవనము ఇందు ఉచితరీతిని వర్ణింపబడినవి.

'అపవాదము' కంకంటి పాపరాజుగారి ఉత్తరరామాయణము ననుసరించి వ్రాయబడినది. జనాపవాదదూషిత యగు సీతను కాఱడవులలో విడుచునపుడు వదినె, మఱదులకు జరిగిన సంభాషణ మిందు వర్ణితము. ఇది ఎంతయు హృదయంగమము! చదువరులను రసతన్మయుల నొనరింపగల దీ చిన్నికావ్యము.

'గోగీతము' అనంతామాత్యుని 'భోజరాజీయము'నకు రసవంతమగు ననుకరణము. మూలమునందలి భావము లన్నియు ఇందును కూర్పబడినవి. సీసములందును, వృత్తములందును గల భావము లిందు గీతములలో చక్కగ సంగ్రహముగ పొందుపఱుపబడినవి. కాని కొలదిచోటుల మూలమున లేని భావములు కూర్పబడినవి.

ఆవును వర్ణించినపిదప నిందు 'పోతరించిన దాని మూపురములఁజూచి గండుపులి యొండు దానిపైగన్నువైచె. 'ఒక్కదినమున నాధేను వూరిబయట, గానలో మేయుచుండంగ... గోవుపైఁ బడె నాపులి గోండ్రుమంచు' అని కథ సందర్భింపబడినది. పులి యావుపై గన్నువేయుట యొకమాటును, పట్టనడరుట వేఱొకమాటును జరిగినట్లు మూలమున లేదు. అందు 'ఇట్టిగోరత్న మొక్కసాఁదేకతంబ, పోఁడు మేయుచునుండ బెబ్బులి యొకండు, దాని గని పొంచి యొడలెల్ల దాఁచి? వాల, మవని దాటించుచును వ్రేయ నడరుటయును' అనిమాత్రమే కలదు. ఇచటి మార్పునకు దగిన కారణము తెలియకున్నది.

తన సత్యమునకు మెచ్చి బిడ్డకు పాలిచ్చి తిరిగి వచ్చిన యావును జంపనొల్లక పులి దానిని తిరిగి ఇంటికి బోగోరెను. దానికి ఆవు—'ఈవు నను గాచి విడువ నే నింటికేఁగఁ గాంచి, 'ఈయావు పులిఁ గికురించి వచ్చె, మాయురే! ఎంత మాయలమారి? యంచు, నెల్లిదంబులు సేయరే యెల్లవారు' 'అకట! పడికంటెఁ జావు మేలనుగాన, చారుబరలీల నీకు నాహారమగుచు, కాయ మర్పించుటో, అట్లుకాకయున్న జీవముల బల్మి దొరగుటో చేయుదాన.'

అని పలికినది! మూలమున నియ్యది కాన్పింపదు.

ఈ యావు పులి కాహారము కావలెనను సంశయము తక్కిన యావు లెఱిగినట్లు ఈ కథలో నెచ్చటను వ్రాయబడలేదు. ఆవువచ్చినపిదప దూడవల్ల తెలిసియుండవలెను. కాని దూడ చెప్పవలెనను నియమమేమి? ఒకవేళ తెలిసియున్నను అవి యావును నిందింపవలసిన పని లేదు. ఆవు పులిని మోసము చేసినదనిన నమ్మువా రెవ్వరు? మోసము చేయదలచిన ఆవు పులివద్ద కేల పోవలెను? తక్కిన యావుల కే మాత్రపుటాలోచన లేకుండునా?

చివరకు గోవ్యాఘ్రములకు భగవంతుడు సాక్షాత్కరించి యెవరిదారిని వారిని పొమ్మనెనే? అపుడు 'కాయ మర్పించుటో, అట్లుగాక యున్న జీవములఁ బల్మిఁ దొరఁగుటో' చేయదలచిన ఆవుప్రతిన ఏమయినది? తిరిగి యింటికి బోయిన గోవుం జూచినవో తక్కిన గోవులు 'ఇది పులిని మోసగించిన గోవని నిందింపవా? ఆవునకు 'ఏడి'కలుగుదా? పయికీతి ప్రసంగమే లేకుండిన ఈ యనుపపత్తుల కవకాశమే యుండకపోవునే.

పయిరీతి స్వల్పవిషయముల కేమిగాని మొత్తముపయి ఈ రచనలన్నియును ప్రశస్తములయి సర్వజనాదరమును పొందజాలియున్నవి.

'పాలతరగ'లకు శ్రీ మున్నంగి... శర్మగారు, 'తేనెచినుకు'లకు శ్రీ వేకుమళ్ళ అచ్యుతరావుగారు, 'విరిదండ'కు శ్రీ సహదేవ సూర్యప్రకాశరావు గారును తొలిపలుకులను కూర్చి అందు ఆయా కావ్యసంపుటముల ప్రశస్తిని వెల్లడించిరి. వానివలనను శ్రీ కృష్ణరావుగారి కవితాప్రశస్త్యము తేటపడుచున్నది. శ్రీకృష్ణరావుగా రిట్టి చిట్టిసంపుటములను పెక్కిటిని వెలువరించి భాషాయోషను సేవించుచుందురుగాక!

—బు. వేం. ర.

స్వయంకృతాపరాధం

ఒకచిన్నకథ;—కర్త, శ్రీ రామారావు

ఇతివృత్తం సాంఘికం. కథ విషాదాంశముతో ప్రారంభ మయినది; విషాదాంశం చక్కగా పెంపొందింపబడలేదు. సంభాషణలుమాత్రము సరసంగా సాగినవి. కాని కథలో అల్లిక సున్న. కొన్నికొన్నిచోట్ల నీరసమైన భాగములు విశేషముగా పోషింపబడ్డాయి. బాల్యవివాహం, బర్తకంట్రోలు మీద ఉపన్యాసధోరణి విశేషంగా గోచరిస్తూంది. కథ నీతిని బోధించవవసరం లేదు; దానినుండి మనము గ్రహించవలసినదే! అంతేకాని నీతిని సరించి లెక్చరుకొడితే ప్రయోజనం శూన్యం. కథకునకు కళాసంపత్తి తక్కువలాగ కనిపిస్తూంది. —రా. రా.

జానకిప్రేమ

మొదలైన చిన్నకథలు

రచయిత- పేకుమళ్ల కామేశ్వరరావు.

వెల అయిదణాలు. ప్రకాశకులు- పేకుమళ్ల విశ్వనాధం-రాజమహేంద్రవరం.

ఇది పదినిన్నకథల సంపుటి. జానకిప్రేమ, తంజావూరు స్నేహితుడు, రైలుప్రయాణం, సుబ్రహ్మణ్యం దెయ్యం, పార్వతీబాయి, అజంట, పోయినసోమ్ము, ప్రసాదరావుపెళ్లిచూపులు, వర్షి అనుమానంమనిషి, నభూతోనభవిష్యతి-అనేవి అపదికథలూనూ. కథలన్నీ కూడా, రచయితలో కథారచనశక్తి వున్నదని నిరూపిస్తున్నాయి. ఈ కథలలో ముఖ్యంగా బాగున్నది అజంట, పోయినసోమ్ము, సుబ్రహ్మణ్యం దెయ్యం అనేవి మాత్రమే. తక్కినకథలలో, కథాపోషణ కొంచెం కుంటుపడింది. ముఖ్యంగా, జానకిప్రేమ, పార్వతీబాయి, నభూతోనభవిష్యతి అనేవి ఏమీ బాగాలేవు. రచయిత కొంచెం శ్రద్ధ తీసుకుంటే, కథాపోషణ సరిగానే చెయ్యగలరని, కథలనడక చూస్తే తెలుస్తున్నది. భావాలనూ, రూపాన్నీ వర్ణిస్తూ ఒకచోట, 'మొద్దుమొహం' అని అంటూ ఆమొహంలోనే వున్న కళ్లను 'చురుకైన చక్కని పెద్దకళ్లు' అని వ్రాశారు. 'చక్కనిపెద్దకళ్లు' వుండీకూడా భావప్రకటన లేకపోవచ్చునుగాని, చురుకైన కళ్లువున్నప్పుడు మొహం తప్పకుండాకళగలిగి వుండాలి. ఇట్లాటి సన్నివేశాలు చూస్తే రచయితకు పరిశీలనశక్తి ఇంకా ఎక్కువకావలసిన అవసరంకనిపిస్తుంది.

మొత్తానికి, ప్రతికథా ఒకొక్కరకపు శైలితో, విసుకొక్క అక్కరలేకుండా చదవదగినవిగా వున్నాయి. —క. క

మహతి (తొలిసంచిక)

రాయల్ సైజున అలువదిపుటలలో వెలువడిన మాసపత్రిక. సం. చందా రు. ౨. విడిపత్రిక రెండణాలు. సంపాదకుడు: వాసిరెడ్డి వెంకటసుబ్బయ్య, తెనాలి. పత్రిక ప్రారంభము. ౧౫-౪-౧౯౩౭.

"ప్రపంచదృష్టినంతటిని ఉద్వేగముగ ఆకర్షించుచు లోకవృత్తమును క్షణక్షణము తారుమారు చేయుచున్న వర్తమాన రాజకీయ వ్యవస్థకును జాతీయ నిత్యజీవనమునకు సంబంధించు సాంఘిక నైతికాది చర్చాసందర్భములకును, కళాపోషకములయి మానవహృదయ సంస్కారమునకు దోహదమొసగు కథానికలకును ఆదర్శములను చరిత్రాంశములకును మా 'మహతి' సేవాంజలి సమర్పించుచుండును" అని 'ప్రాస్తావిక'యందు గలదు. మనదేశమున పత్రికానిర్వహణ మన్నివిధముల నసాధ్యమయిన యీ కాలమున మీదవేసుకొనిన యుద్దేశములతో వెంకటసుబ్బయ్యగారు పత్రికను ప్రారంభించుట సాహస మనకతప్పదు. కాని అన్నివైపులనుండి చేసినసాయము చేకూరునేని వారి యీ సాహసప్రయత్నము సామాన్యవిషయమయి నిర్విఘ్నముగ సాగుచుండగలదు. ఈ తొలిసంచికలో గద్యపద్యాత్మకములగు వ్యాసములు పదునాలు కలవు. గద్యవ్యాసములు వివిధవిషయములకు సంబంధించినవి. అన్నియు సామాన్యములు. సంపాదకుల ఉద్దేశములకు దూరమున నుండిపోయినవి. ఒక రెండుమూడు మాత్రము ఒక తీరున నున్నవి. మొత్తమున సంచికకు సాహిత్యవాసన (అదయినను పాతకాలపుదే) ఎక్కువగా పట్టినది.

వెంకటసుబ్బయ్యగారు పత్రికను తమ యుద్దేశములకు అనురూపముగా సాగింపవలెనని గట్టిప్రయత్నము చేయవలెను. వ్యాసప్రయాసలకు ఎక్కుడుగా లోనుగావలెను. అప్పుడు కృతార్థులు కాగలుగుదురు. వారికి దు సహృదయులగు రసయితలు, పండితులు ముఖ్యముగా సాయపడవలసినవారు.

విద్యార్థి

ఇది నిజాముకళాశాల తెలుగుసాహిత్య సాంవత్సరిక సంచిక. దీనికి ముఖ్య సంపాదకుడు విద్వాన్ సరిపల్లి విశ్వనాధశాస్త్రి, యం. ఏ. దీనివెల - ఒకరూపాయ.

గద్యపద్యాత్మకములగు ఇంగ్లీషువను లన్నియు నించుమించుగ నిజాముకళాశాల (నేటి, వెనుకటి) విద్యార్థులవినే.

వ్యాసములలో భావములందును, విషయవిమర్శయందును భాషయందును, విద్యార్థులు సర్వాత్మనా గోచరించుచున్నను వారి భావ్యభివృద్ధిని సూచించునట్టి గుణములు లేకపోలేదు. ఇది సంతోషింపదగిన విషయము. విద్యార్థులయందు కాంక్షింపవలసినది వారిభాషావృద్ధియేకదా!

విద్యార్థులయభివృద్ధి విషయమున నింత శ్రద్ధవహించి యిట్లు వారిని వ్యాసరచనయందు ప్రోత్సహించుచున్న సంపాదక వర్గము మిక్కిలి యభినందింపదగినది.

గ్రంథస్వీకారము

Foreign Connection of Buddha

ఇంగ్లీషున ౧౩ పుటల గ్రంథము. చెంతన ముద్రణము ౧౯౩౭. వెల. రు. ౧.

గ్రంథకర్త: ఉమాకాంత విద్యాశేఖరన్, వాఙ్మయసమితి, తిరువల్లిక్కేణి, మదరాసు.

రాజసూయరహస్యము

క్రౌను ౧/౮ సైజు. పు. ౧౩౪. వెల ఒక రూపాయ. ౧౯౩౮.

గ్రంథకర్త: పెండ్యాల వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, పిఠాపురము, తూర్పుగోదావరి జిల్లా.

రాష్ట్రగానము

క్రౌను ౧/౮ సైజు పు. ౩౨. వెల నాల్గణాలు. ౧౯౩౮.

గ్రంథకర్త: తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరి. హైస్కూలు పండితుడు, బాపట్ల.

---

౧. హిమగిరిశతకము

డిమ్మీ ౧/౮ సైజు. పు. ౨౮. వెల రెండణాలు. ౧౯౩౮.

౨. చిద్విలాసము (నాటకము)

డిమ్మీ ౧/౮ సైజు. పు. ౧౧౮. వెల పండ్రెండణాలు, ౧౯౩౮.

త్యాగికృతములు. మార్కండేయ భవనము, నరసరావుపేట, గుంటూరు జిల్లా.

విద్యావిధానము (ప్రథమఖండము)

క్రౌను ౧/౮ సైజు. పు. ౧౫౬ వెల ఒక రూపాయ. ౧౯౩౮.

మూలగ్రంథకర్త: హర్బర్టుస్పెన్సరు. అనువాదకుడు: దుగ్గిరాల బలరామకృష్ణయ్య. ప్రకాశకులు: తిపిర్నేని లక్ష్మీనారాయణ, మానవాదర్శ గ్రంథమండలి, అంగలూరు, కృష్ణాజిల్లా.

మొయిలు రాయబారము (పద్యకావ్యము)

క్రౌను ౧/౮ సైజు. పు. ౩౮. వెల అర్థరూపాయ. ౧౯౩౮.

మూలగ్రంథకర్త: కాళిదాసు; అనువాదకుడు: చర్లగణపతిశాస్త్రి, నిడదవోలు, పశ్చిమగోదావరిజిల్లా.

కథామాల (మొదటిభాగము)

డెమ్మీ ౧/౮ సైజు. పు. ౧౦౪. వెల ? గ్రంథకర్త: శనివారపు వెంకటలక్ష్మీనరశింహం, తణుకు. ౧౯౩౮.

వివాహమంగళము

(పునర్ముద్రణము) వెల రెండణాలు ౧౯౩౮.

అనువాదకురాలు: కీ. శే. మా. అన్నపూర్ణాదేవి. ప్రకాశకులు: కె. రామస్వామి; కో ప్రిగడేర్ సోడా ఫౌంటెన్, బెజవాడ.

Modern Chinese History (Political, Economic & Social)

ఇది ౮౦ పుటల ఇంగ్లీషు గ్రంథము. వెల రు ౦-౮-౦. ౧౯౩౮.

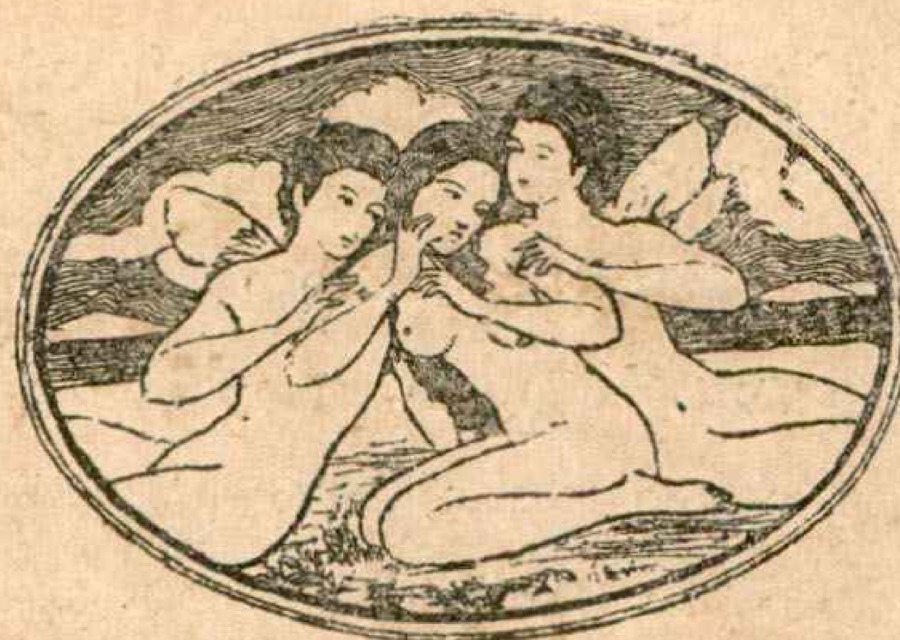
గ్రంథకర్త: ప్రొ. టాన్ యున్-షాన్ (**Prof Tan yun-Shan**), ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయము, వాల్తేరు.)

లెనిన్

క్రౌను ౧/౮ సైజున ౭౮ పుటలగ్రంథము. వెల అర్థరూపాయ. ౧౯౩౮.

గ్రంథకర్త: విద్వాన్ విశ్వం, నవ్యసాహిత్యమాల, తరిమెల, పామిడిపోస్టు; అనంతపురంజిల్లా.

Printed and Published by S. Sambhu Prasad,
at the Andhra Patrika Press, No. 7, Thambu Chetty St., Madras. Editor:—S. Sambhu Prasad.

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA134M146
పుస్తకం పేరు	భారతి
తారీఖు	31/10/24
ముందు అట్ట	No
వెనుక అట్ట	No
మొత్తం పేజీలు	115
పెద్ద సైజు పేజీలు	No
ఖాళీ పేజీలు	No
లేని పేజీలు	1 to 363
తయారు చేసినది	Triveni
పేజీలు విడదీసినది	Triveni
స్కాన్ చేసినది	Ch. Ramya
పరీక్ష చేసినది	KASIMBI
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	good